

Αρμενιστής

Τόμ. 2, Αρ. 2 (2024)

Αρμενιστής

ΑΡΜΕΝΙΣΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ

VOL. 2/2024

Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος | Η διοικητική και εκκλησιαστική διαίρεση τής Επισκοπής Μεσσηνίας - Η περίπτωση τής Μέλπειας (Γαράντζας) • **Νάσος Βαγενάς** | Η ποιητική γενιά του '30 • **Lord Byron** | Childe Harold's Pilgrimage (μτφρ. Δημήτρης Κοσμόπουλος) • **Ευριπίδης Γαραντούδης** | Το ανοιχτό πρόβλημα του νερού: Βασικές οριζουσες της ποίησης του Τίτου Πατρίκιου • **Χαράλαμπος Γιαννακόπουλος** | "Ἦδη μὲν φάος ἦεν ἐπὶ χθόνα: ὅλα τα πρωινά της Οδύσσειας • **Άγγελος Καλογερόπουλος** | Ο Παρακλητικός Κανών: Η Παναγία ως παραμυθία και μεσιτεία • **Δημήτρης Καλοκύρης** | Ηρακλής (4X4) • **Δημήτρης Κοσμόπουλος** | Ο παράξενος τρόπος των Ελλήνων (ο Παπαδιαμάντης στον Χρήστο Βακαλόπουλο) • **Εύη Λιακέα** | Το καράβι+Κολλάζ • **Κωνσταντίνος Γ. Μπέτσιος** | Τέσσερα Ποιήματα • **Φωτεινή Νικολαΐδου** | Δύο ποιήματα • **Τόνια Παυλάκου** | Ατεκνίας εκδίκηση • **Μένη Πουρνή** | Δύο ποιήματα • **Γιάννης Σόλαρης** | Δύο ποιήματα • **Μάγδα Σουλιώτη** | Τρία ποιήματα για το ποτάμι • **Μαρία Παρ. Σταθέα** | Ο Γεώργιος Δροσίνης και η πολλαπλή καλλιτεχνική και λογοτεχνική του δραστηριότητα αφορμή για σχολικές δραστηριότητες • **Μανώλης Μ. Στεργιούλης** | Παπαδιαμαντικές επιδράσεις στην ποίηση του Δημήτρη Κοσμόπουλου • **Αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος (Ιερά Μονή Φανερωμένης Νάξου)** | Τα Μυστήρια της Θεοτόκου • **Χάρης Ψαρράς** | Αναζητώντας τον μυστικό Σικελιανό • **Μάριος Αθανασόπουλος** | Μια εκκλησιαστική διαμάχη στη Σίτσοβα (σημ. Αλαγονία) του 19ου αιώνα • **Ιωάννης Π. Μπουγάς** | Αλληγογραφία 1834-1843 του Έπισκόπου Μεσσηνίας Ίωσήφ (του από Ανδρούσης) με τήν Ιερά Μονή Βουλκάνου

Μόνιμες στήλες

- **10 ερωτήσεις** | Η συγγραφέας Σοφία Νικολαΐδου απαντά στη Μάγδα Σουλιώτη για το βιβλίο και τις βιβλιοθήκες
- **Αχuwνας** | Γράφει η Νεραντζούλα Αρμενοπούλου: Ο Άγιος του Παλαμά και ο Παλαμιάς του Άγιου

ISSN: 2945-1345

ΑΡΜΕΝΙΣΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ

VOL. 2/2024

Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος | Η διοικητική καί έκκλησιαστική διαίρεση τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσηνίας - Ἡ περίπτωση τῆς Μέλπειας (Γαράντζας) • **Νάσος Βαγενάς** | Ἡ ποιητική γενιά του '30 • **Lord Byron** | Childe Harold's Pilgrimage (μτφρ. Δημήτρης Κοσμόπουλος) • **Ευριπίδης Γαραντούδης** | Το ανοιχτό πρόβλημα του νερού: Βασικές ορίζουσες της ποίησης του Τίτου Πατρίκιου • **Χαράλαμπος Γιαννακόπουλος** | "Ἦδη μὲν φάος ἦεν ἐπὶ χθόνα: ὅλα τα πρωινὰ της Οδύσσειας • **Ἄγγελος Καλογερόπουλος** | Ο Παρακλητικός Κανὼν: Ἡ Παναγία ὡς παραμυθία και μεσιτεία • **Δημήτρης Καλοκύρης** | Ηρακλῆς (4X4) • **Δημήτρης Κοσμόπουλος** | Ο παράξενος τρόπος των Ελλήνων (ο Παπαδιαμάντης στον Χρῆστο Βακαλόπουλο) • **Εὐή Λιακέα** | Το καράβι+Κολλάζ • **Κωνσταντῖνος Γ. Μπέλτσιος** | Τέσσερα Ποιήματα • **Φωτεινὴ Νικολαΐδου** | Δύο ποιήματα • **Τόνια Παυλάκου** | Ατεκνίας εκδίκηση • **Μένη Πουρνή** | Δύο ποιήματα • **Γιάννης Σόλαρης** | Δύο ποιήματα • **Μάγδα Σουλιώτη** | Τρία ποιήματα για το ποτάμι • **Μαρία Παρ. Σταθέα** | Ο Γεώργιος Δροσίνης και η πολλαπλὴ καλλιτεχνική και λογοτεχνική του δραστηριότητα αφορμὴ για σχολικὲς δραστηριότητες • **Μανώλης Μ. Στεργιούλης** | Παπαδιαμαντικές επιδράσεις στην ποίηση του Δημήτρη Κοσμόπουλου • **Αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος (Ἱερά Μονὴ Φανερωμένης Νάξου)** | Τα Μυστήρια της Θεοτόκου • **Χάρης Ψαρράς** | Αναζητώντας τον μυστικό Σικελιανό • **Μάριος Αθανασόπουλος** | Μια εκκλησιαστικὴ διαμάχη στη Σίτσοβα (σημ. Αλαγονία) του 19ου αἰώνα • **Ἰωάννης Π. Μπουγᾶς** | Αλληλογραφία 1834-1843 τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσηνίας Ἰωσήφ (τοῦ ἀπὸ Ἄνδρουσης) με τὴν Ἱερά Μονὴ Βουλκάνου

Μόνιμες στήλες

- **10 ερωτήσεις** | Ἡ συγγραφέας Σοφία Νικολαΐδου ἀπαντᾶ στη Μάγδα Σουλιώτη για το βιβλίο και τις βιβλιοθήκες
- **Αχυρώνας** | Γράφει η Νεραντζούλα Αρμενοπούλου: Ο Λάγιος του Παλαμά και ο Παλαμάς του Λάγιου

ISSN: 2945-1345

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Μάγδα Σουλιώτη, Διευθύντρια της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Καλαμάτας, Διδάκτορας του Πανεπιστημίου Δυτ. Μακεδονίας.

Δημήτρης Κοσμόπουλος, ποιητής/δοκιμιογράφος, υπεύθυνος του Τμήματος Λόγου και Γραμμάτων της ΦΑΡΙΣ, Διευθυντής του περιοδικού λογοτεχνίας και ιδεών *Κριτήριο*.

Βασίλης Μπαζάνης, Φιλολόγος, πρόεδρος του Συνδέσμου Φιλολόγων Μεσσηνίας, Διευθυντής του ΓΕΛ Δωρίου.

Έφη Πράτη, Φιλολόγος (Μ.ed στη Νέα Ελληνική Γλώσσα και Φιλολογία), Γ.Γ. του Συνδέσμου Φιλολόγων Μεσσηνίας.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Γεωργία Τζήλου, Διευθύντρια του 2ου Νηπιαγωγείου Μεσσήνης (Μ.Εδ. στις Σπουδές στην Εκπαίδευση).

Μαρία Μιχαήλ, Δασκάλα (Μ.ed στην Νέα Ελληνική Γλώσσα και Φιλολογία, Μ.ed Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

4 Editorial

5-8 Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος, Ἡ διοικητική καί ἐκκλησιαστική διαίρεση τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσηνίας - Ἡ περίπτωση τῆς Μέλπειας (Γαράντζας)

9-16 Νάσος Βαγενάς-Ἡ ποιητική γενιά του '30

17-54 Lord Byron-Childe Harold's Pilgrimage (Μτφρ.Δημήτρης Κοσμόπουλος)

55-60 Ευριπίδης Γαραντούδης-Το ανοιχτό πρόβλημα του νερού: Βασικές ορίζουσες της ποίησης του Τίτου Πατρίκιου

61-63 Χαράλαμπος Γιαννακόπουλος-Ἡδη μὲν φάος ἦεν ἐπὶ χθόνα: ὅλα τα πρωινά της Οδύσσειας

64-81 Ἄγγελος Καλογερόπουλος- Ο Παρακλητικός Κανών: Ἡ Παναγία ως παραμυθία και μεσιτεία

82-108 Δημήτρης Καλοκύρης-Ἡρακλής (4X4)

109-117 Δημήτρης Κοσμόπουλος- Ο παράξενος τρόπος των Ελλήνων (ο Παπαδιαμάντης στον Χρήστο Βακαλόπουλο)

118 Εύη Λιακέα-Το καράβι+Κολλάζ

119-120 Κωνσταντίνος Γ. Μπέλτσιος-Τέσσερα ποιήματα

121-122 Φωτεινή Νικολαΐδου-Δύο ποιήματα

123-126 Τόνια Παυλάκου-Ατεκνίας εκδίκηση

127-128 Μένη Πουρνή-Δύο ποιήματα

129-130 Γιάννης Σόλαρης-Δύο ποιήματα

131-132 Μάγδα Σουλιώτη- Τρία ποιήματα για το ποτάμι

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

133-140

Μαρία Παρ. Σταθέα -Ο Γεώργιος Δροσίνης και η πολλαπλή καλλιτεχνική και λογοτεχνική του δραστηριότητα αφορμή για σχολικές δραστηριότητες

141-153

Μανώλης Μ. Στεργιούλης-Παπαδιαμαντικές επιδράσεις στην ποίηση του Δημήτρη Κοσμόπουλου

154-161

Αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος (Ιερά Μονή Φανερωμένης Νάξου)-Τα Μυστήρια της Θεοτόκου

162-170

Χάρης Ψαρράς - Αναζητώντας τον μυστικό Σικελιανό

171-195

Μάριος Αθανασόπουλος -Μια εκκλησιαστική διαμάχη στη Σίτσοβα (σημ. Αλαγονία) του 19ου αιώνα

196-222

Ιωάννης Π. Μπουγάς-Άλληλογραφία 1834-1843 του Έπισκόπου Μεσσήνης Ίωσήφ (του από Ανδρούσης) με την Ιερά Μονή Βουλκάνου

Μόνιμες στήλες:

223-225

10 ερωτήσεις • Η συγγραφέας Σοφία Νικολαΐδου απαντά στη Μάγδα Σουλιώτη για το βιβλίο και τις βιβλιοθήκες

226-231

Νεραντζούλα Αρμενοπούλου-Ο Λάγιος του Παλαμά και ο Παλαμάς του Λάγιου

EDITORIAL

*I looked and saw a sea roofed over with rainbows**

Ο *Αρμενιστής* φιλοξενεί στις σελίδες του άρθρα που δείχνουν τον δρόμο για να ανακαλύψουμε τον πλούτο του πολιτισμού που εκφράζεται μέσα από τη γλώσσα, την τέχνη, την ιστορία, τις παραδόσεις, την αρχαία και τη σύγχρονη ποίηση.

Το 2024 συμπληρώνονται 200 χρόνια από τον θάνατο του μεγάλου ρομαντικού ποιητή Λόρδου Βύρωνα, ο οποίος θεωρείται από τους πλέον σημαντικούς Άγγλους λογοτέχνες του 19ου αιώνα. Αποτελεί δε μία από τις πιο αναγνωρίσιμες μορφές της Επανάστασης του 1821 και θεωρείται εθνικός ευεργέτης, αφού προσέφερε τη ζωή του στον αγώνα για την ανεξαρτησία της Ελλάδας. Στο παρόν τεύχος δημοσιεύουμε πρωτότυπα ποιήματά του τα οποία συνοδεύονται από τη μετάφραση που επιμελήθηκε ο ποιητής Δημήτρης Κοσμόπουλος.

Στο 2ο τεύχος του *Αρμενιστή* θα έλθουμε σε επαφή με διάφορες πτυχές της λογοτεχνίας, μέσα από τις μεταφράσεις αρχαίων κειμένων και την απόδοσή τους με μια πιο σύγχρονη ματιά, μέσα από κείμενα λογοτεχνικής κριτικής του έργου του Παπαδιαμάντη, του Δροσίνη, του Παλαμά, του Σικελιανού και της ποιητικής γενιάς του '30, αλλά και πιο ύστερων ποιητών, όπως ο Τίτος Πατρίκιος. Σύγχρονοι λογοτέχνες μάς εμπιστεύτηκαν ανέκδοτα κείμενά τους, ερευνητές τα ιστορικά άρθρα τους -μάλιστα σε αυτό το τεύχος έχουμε την τιμή να δημοσιεύουμε και άρθρο του Σεβασμιότατου Μητροπολίτη Μεσσηνίας Χρυσόστομου.

Σημαντική αλλαγή: Ο *Αρμενιστής* φιλοξενείται πλέον στη σελίδα του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης e-Publishing, μιας ολοκληρωμένης δημόσιας υπηρεσίας για την ηλεκτρονική έκδοση έγκριτου επιστημονικού περιεχομένου. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι κάθε άρθρο που δημοσιεύεται στο περιοδικό λαμβάνει το ψηφιακό αναγνωριστικό DOI, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η διαρκής προσβασιμότητα και η δυνατότητά του να αναφέρεται στο διαδίκτυο.

Θερμές ευχαριστίες σε όσους εμπιστεύτηκαν τα κείμενά τους στη συντακτική επιτροπή του περιοδικού και σε όσους συνεργάστηκαν με τη ΔΗΚΕΒΙ Καλαμάτας, προκειμένου να δημιουργηθεί το 2ο τεύχος.

Καλαμάτα, Απρίλιος 2024

Η Διευθύντρια
της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Καλαμάτας

Μαγδα Σουλιώτη

*The Sea of Glass, Ezra Pound

Ἡ διοικητική καί ἐκκλησιαστική διαίρεση τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσηνίας - Ἡ περίπτωση τῆς Μέλπειας (Γαράντζας)

ὑπό

Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου Σαββάτου,
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1. Μέ τήν ἀποκατάσταση τῆς ἐλευθερίας, ἀπό τόν τουρκικό ζυγό, καί τήν ἀντικανονική ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπό τόν Ὅθωνα (1833), ἡ ἐπισκοπή Ἀνδρούσης, μέ τό Β.Δ. τῆς 21^{ης} Νοεμβρίου 1833¹ ἀπετέλεσε τήν νέαν ἐπισκοπήν Μεσσηνίας, καί ἐπίσκοπος διορίστηκε «ὁ μέχρι τοῦδε Ἀνδρούσης Σ. ἐπίσκοπος κ. Ἰωσήφ»².

Σύμφωνα δέ μέ τό Β.Δ. τῆς 20ῆς Νοεμβρίου (2 Δεκεμβρίου) τοῦ 1833³ ἡ ἐπισκοπή Μεσσηνίας περιέχει τās ἐπαρχίας Μεσσηνίας καί Καλαμῶν. Καθέδρα Νησί (Στενύκληρος).

Ἡ παροῦσα διαίρεση τῶν ἐπισκοπῶν ἔγινε μέ βάση τό Β.Δ. τῆς 3 (15) Ἀπριλίου 1833 «Περί τῆς διαίρέσεως τοῦ Βασιλείου καί τῆς διοικήσεώς του»⁴, μέ τό ὅποσον τό Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος διατηρεῖται σέ 10 νομούς καί 42 ἐπαρχίας καί σέ κάθε ἐπαρχία δημιουργοῦνται δῆμοι. Στό ἄρθρο λοιπόν 5 τοῦ παραπάνω Διατάγματος ἀναφέρονται τά διοικητικά ὄρια τοῦ Νομοῦ Μεσσηνίας καί οἱ 5 Ἐπαρχίες, μέ τίς ἀντίστοιχες πρωτεύουσες, ἐνῶ ἐπισημαίνεται ὅτι μητροπολιτική ἔδρα τοῦ νομοῦ εἶναι ἡ πόλις Ἀρκαδιά (Κυπαρισσία).

Ἀπό τήν συγκριτική μελέτη τῶν παραπάνω δύο Β.Δ. δηλαδή τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί τῆς διοικητικῆς διαίρέσεως τοῦ Βασιλείου, ἀντίστοιχα παρατηροῦμε: α) Στό νομό Μεσσηνίας ἔχουμε 5 Ἐπαρχίες (Ὀλυμπίας, μέ πρωτεύουσα τό Φανάριον Τριφυλίας, μέ πρωτεύουσα τήν Ἀρκαδιά (Κυπαρισσία), Μεθώνης, μέ πρωτεύουσα τή Μεθώνη, Μεσσηνίας, μέ πρωτεύουσα

---

¹ ΦΕΚ. 38, σελ. 288 «Περί διορισμοῦ τοῦ προσωπικοῦ τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ Βασιλείου».

² πρβλ. Κ. Οἰκονόμου, Τά Σωζόμενα Ἐκκλησιαστικά Συγγράμματα Β', Ἀθῆναι 1864, σελ. 218. Τ. Γριτσόπουλου, <<Ἀνδρούσης Ἐπισκοπῆς>>, ΘΗΕ 2 (1963), στ. 736-737. Χρυσοστόμου Θέμελη, Μητροπολίτου Μεσσηνίας (+), Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Μεσσηνίας διά μέσου τῶν αἰώνων, Ἀθῆναι 2003, σελ. 42.

³ ΦΕΚ. 38, σελ. 286 Ἐπί τῆς προσωρινῆς διαίρέσεως τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ Βασιλείου».

⁴ ΦΕΚ. 12, σελ. 76-77.

τήν Άνδρουσα καί τήν έπαρχίαν Καλαμῶν, μέ πρωτεύουσα τήν Καλαμάτα καί 3 έπισκοπές (Τριφυλίας, μέ καθέδρα τήν Κυπαρισσία, Μεσσήνης, μέ καθέδρα τό Νησί (Στενούκληρος) καί Μεθώνης, μέ καθέδρα τήν όμώνυμη έπαρχία). β) Ή μή άπόλυτη άντιστοιχία διοικητικής καί έκκλησιαστικής διαίρεσης, άπόλυτα δικαιολογημένη καί θεμιτή, προκάλεσε τό φαινόμενο τής γεωγραφικής άσκησης, μέ άποτέλεσμα ή νέα έπισκοπή έκκλησιαστικά νά περιλαμβάνει τίς έπαρχίες τής πολιτικής διοικήσεως Μεσσήνης ώς καί τῶν Καλαμῶν, μέ έπισκοπική καθέδρα τό Νησί (Στενούκληρος), καί όχι τήν Άνδρουσα ή τήν πόλη τής Καλαμάτα.

γ) Μέ τή νέα αύτή διοικητική καί έκκλησιαστική διαίρεση καταργήθηκε ή ιστορική έπισκοπή Άνδρούσης καί ή νέα έπισκοπή Μεσσήνης περιέλαβε τελικά τίς έπαρχίες Άνδρούσης, Ίμπλακίκων, Μικρομάνης, Καλαμῶν καί Νησίου. Ή διαίρεση αύτή διατηρήθηκε μέχρι καί τό 1844, έτος θανάτου τοῦ μέχρι τότε Ίωσήφ (1806-1833) καί μετέπειτα Μεσσήνης (1833-1844), ότε καί ή έδρα τής Μητροπόλεως γίνεται ή πόλη τῶν Καλαμῶν, μέ πρώτο Μητροπολίτη πλέον Μεσσηνίας τόν Προκόπιο Γεωργιάδη (1852-1874), μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Άθηνῶν,⁵ ενώ άνάλογες διαφοροποιήσεις έχουμε καί στήν γειτονική έπισκοπή Χριστιανουπόλεως⁶.

2. Οί παροῦσες όμως διοικητικές καί έκκλησιαστικές τῶν έπαρχιῶν προκάλεσαν όπως φαίνεται από τό άνέκδοτο άρχεῖο τοῦ Μεσσήνης (Άνδρούσης) Ίωσήφ, καί διάφορα ένοριακά καί κανονικά θέματα, μέ χαρακτηριστικό αύτό τής περίπτωσης τοῦ έφημερίου τής Γαράντζα (Μέλπεια), πρεσβυτέρου Παναγιώτη, στόν όποιο ό Ίωσήφ άπευθύνει έπιστολή, «ό κατά τήν έπισκοπή Μεσσήνης έπίσκοπος πρός τόν αἰδεσιμώτατον έν ιερεῦσι κύ(ριον) Παναγιώτην καί πρός τούς προκριτοδημογέροντας τής κωμοπόλεως «Γαράντζα», μέ ήμερομηνία 12 Ίανουαρίου τοῦ 1834, προερχομένη από τήν πόλη τοῦ Ναυπλίου, όπου άκόμη διαμένει ό Ίωσήφ.⁷ Παρόμοια έπιστολή, μέ ήμερομηνία 22 Ίανουαρίου, άπευθύνει καί «πρός τούς αἰδεσιμωτάτους ιερεῖς τούς ψάλλοντας έν ταῖς έκκλησίαις τῶν Καλαμῶν καί τῶν ύπ' αύτήν χωρίων»⁸.

Στήν έπιστολή πρός τόν ιερέα «κύρ. Παναγιώτην»⁹ καί τούς προκριτοδημογέροντας αναφέρει ότι μέ τήν νέα πολιτική καί έκκλησιαστική διαίρεση τοῦ νομοῦ καί τῶν έν αύτῶ

⁵ Χρυσοστόμου Θέμελη, "Ένθ' άνωτέρω, σελ. 43.

⁶ βλ. Αρχιμ. Σπυρίδωνος Θεοδωρόπουλου, Ίστορία τής Ίεράς Μητροπόλεως Τριφυλίας καί Όλυμπίας, Άθήναι 2008, σελ. 218-219.

⁷ Κατάστιχο Ίεράς Μητροπόλεως Μεσσήνης, αριθμ. 4.

⁸ Ένθ. άνωτ. αριθμ. 5.

⁹ Πρόκειται για τόν ιερέα Παναγιώτη Τσαμαδό, έφημέριο Γαράντζας, ό όποῖος έφημέρευσε, κατά τόν Ί. Πέτροβα, μεταξύ 1795 καί 1832 (βλ. Ί. Πέτροβα, Ή Γαράντζα καί ή ιστορία της, Άθήνα 1986, σελ. 22). Στούς έφημεριακούς καταλόγους τής Ί. Μητροπόλεως Μεσσηνίας, πού δημοσιεύει ό Ί.Μ. Βορβίλας (έν Διδαχή 421 (1985), σελ. 91) δέν αναφέρεται έφημέριος μέ τό όνομα Παναγιώτης, κατά τό έτος 1834. Έάν οι ήμερομηνίες τοῦ Ί. Πέτροβα είναι σωστές, τότε τό έτος 1834, πού άπευθύνει τό έγγραφο ό Ίωσήφ, ό ιερέας Παναγιώτης έχει κοιμηθεῖ καί ήδη, από τό έτος 1832 έφημερεύει ή ό Κωνσταντῖνος

ἐπισκοπῶν ἢ κωμόπολις τῆς Γαράντζας περιέρχεται πλέον στήν ἐπαρχία Μεσσηνίας, στήν ὁποίαν «πολιτικῶς ἐνώθη καί πνευματικῶς, καί ὁ συγκεκριμένος ἱερεὺς «ὑπέπεσεν» στήν πνευματική δικαιοδοσία τοῦ Ἰωσήφ. Αὐτό συνεπάγεται δύο ὑποχρεώσεις τοῦ συγκεκριμένου ἐφημερίου: α) Τήν ἀναγνώριση τοῦ ἐπισκόπου, ἡ ὁποία ἐκφράζεται μέ τήν κανονική μνημόνευση τοῦ ὀνόματός του, στά δίπτυχα τῆς θείας λειτουργίας ὡς καί σέ κάθε ἄλλη ἀκολουθία. Τήν ἴδια ὑπόδειξη κάνει καί στήν ἐπιστολή του «πρός τοὺς αἰδεσιμωτάτους ἱερεῖς τῆς πόλεως τῶν Καλαμῶν καί τῶν ὑπ' αὐτήν χωρίων», καί β) Τήν ἀναγνώριση καί ἀποδοχή τοῦ κανονικοῦ ἐπιτρόπου, ὡς κανονικοῦ ἀντικαταστάτου τοῦ ἐπισκόπου, θέση στήν ὁποίαν ὀρίζει τόν Οἰκονόμο τῆς κωμοπόλεως τοῦ Δεσύλλα Ἀθανάσιο Οἰκονομίδη (1821-1868)¹⁰, στόν ὁποῖον πρέπει νά καταθέτουν καί τίς ὁποιοσδήποτε χρηματικές ὑποχρεώσεις τους.

Τί προκάλεσε ὅμως τή σύνταξη τοῦ συγκεκριμένου Γράμματος, εἰδικότερα γιά τήν Γαράντζα;

Ἡ ἐπιστολή πρὸς τοὺς αἰδεσιμωτάτους ἱερεῖς τῶν Καλαμῶν καί τῶν ὑπ' αὐτήν χωρίων, τῆς 22ας Ἰανουαρίου 1834, δικαιολογεῖται, ἀφοῦ ἡ διοικητική περιφέρεια τῶν Καλαμῶν, μέχρι τήν ἔκδοση τοῦ ΒΔ τῆς 3^{ης} Ἀπριλίου 1833, ἦταν ἴδια ἐπαρχία στά ὅρια τοῦ Νομοῦ Μεσσηνίας καί μέ τό ΒΔ τῆς 20^{ης} Νοεμβρίου 1833 συμπεριελήφθη στά ἐκκλησιαστικά ὅρια τῆς ἐπισκοπῆς Μεσσηνίας. Ἡ παροῦσα δικαιοδοσιακή ἀλλαγὴ στά πλαίσια τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν ἐπιβάλλει τήν ἐκ μέρους τοῦ ἐπισκόπου ἐνημέρωση τοῦ κλήρου γιά τίς κανονικές καί ἐκκλησιαστικές αὐτοῦ ὑποχρεώσεις, γιά τήν περίπτωση ὅμως τῆς κωμόπολις Γαράντζα, ἐφαρμόζεται ἐπίσης ἡ ἴδια γενική ἐκκλησιαστική ἀρχή καί μάλιστα ὑπὸ τήν προϋπόθεση ὅτι ἡ ἀρχική διοικητική ἐξάρτησης τῆς κωμοπόλεως δέν ταυτίζονταν μέ τά ὅρια τῆς ἀνάλογης ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας, ἀλλά ὅπως ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τό Κατάστιχο 4, τήν ἴδια χρονική περίοδο ἢ περιοχὴ τῆς Γαράντζας ἀλλάζει καί τῆ διοικητικὴ της ἀναφορὰ μετακινούμενη ἀπὸ τήν Ἐπαρχία Τριφυλίας καί ἀνήκει πλέον στήν διοίκηση τῆς ἐπαρχίας Μεσσηνίας (1833), γεγονός τό ὁποῖον συνεπάγεται καί ἀλλαγὴ στήν ἐκκλησιαστικὴ ἀναφορὰ τῆς ἀντίστοιχης ἐνορίας. Φαίνεται ὅτι ἡ Γαράντζα μέχρι τό 1833 ὑπήγετο διοικητικά στήν ἐπαρχία τῆς Τριφυλίας καί ἐκκλησιαστικά στήν ἐπισκοπὴ Χριστιανουπόλεως, ἡ ὑπαγωγή αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπὸ τήν ἄγνοιαν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐφημερίου τῆς Γαράντζας ἀπὸ μέρους τοῦ Ἰωσήφ, ἀφοῦ τό ἔτος 1834 δέν γνωρίζει ὅτι ὁ ἱερέας Παναγιώτης ἔχει πεθάνει πρό διετίας

Κοτρώτσιος (κατὰ τόν Ἰ. Μ. Βορβίλα) ἢ ὁ Κωνσταντῖνος Τσαμαδός, υἱὸς τοῦ Παναγιώτη Τσαμαδοῦ (1832 κ. ἐ) (κατὰ τόν Ἰ. Πέτροβα).

¹⁰. Τήν πληροφορία αὐτὴ ἀντλοῦμε ἀπὸ τοὺς Ἐφημεριακοὺς Καταλόγους τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας (ἐν Διδαχῇ, 413 (1984), σελ. 135).

καί ιερέας πλέον εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος, ἐνῶ ἀπευθύνει τό Κανονικό Γράμμα στόν ἀποθανόντα, ἀλλά καί ἀπό τό ὅλο περιεχόμενο τοῦ ἐνταλτηρίου Γράμματος.

3. Μία κανονική θεώρηση τοῦ περιεχομένου τῶν δύο Γραμμάτων, τά ὁποῖα διασώζονται στό Κατάστιχο τῆς Μητροπόλεως Μεσσηνίας¹¹ ἐπιβεβαιώνει, ὅτι ἡ ἀναφερόμενη πολιτική καί πνευματική (ἐκκλησιαστική) ἔνωση διαφόρων γεωγραφικῶν ἐπαρχιῶν ἀποτελεῖ βασική κανονική ἀρχή στήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διασώζεται στούς 13^ο τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451 μ.Χ.) καί 17^ο τῆς Πενθέκτης (691), καί ἡ ὁποία ἐφαρμόστηκε τήν ἐποχή τοῦ ἱ. Φωτίου (858-867 κ' 877-886),¹² ἀφοῦ μ' αὐτήν ρυθμίζονται τά ὅρια καί οἱ δικαιοδοσίες τῶν ἐπισκόπων καί τῶν μητροπολιτῶν μέ βάση τή γεωγραφική καί πολιτική σπουδαιότητα τῶν πόλεων¹³.

Τό δεύτερο σημαντικό στοιχεῖο εἶναι τῆς κανονικῆς μνημόνευσης τοῦ ἐπιχωρίου ἐπισκόπου τόσο στά δίπτυχα τῆς θείας λειτουργίας («Ἐν πρώτοις ...») ὅσο καί στίς λοιπές ἀκολουθίες. Ἀποτελεῖ ἀκόμη ἕνα κανονικό ἔρεισμα ἐπιβεβαίωσης τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξάρτησης τῶν συγκεκριμένων γεωγραφικῶν περιοχῶν καί διοικήσεων, ὡς ἐπίσης καί ἡ ἀναγνώριση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτρόπου, ὡς ἐκπροσωποῦντων κανονικῶς καί νομίμως τόν οἰκεῖον ἐπίσκοπον¹⁴.

Resume

The administrative and ecclesiastical division of the diocese of Messina- The case of Melpia (Garantza)

The present study is a first report of the research, concerning the administrative and ecclesiastical boundaries of the diocese of Messina (1833), based on the evidence drawn from the correspondence' archive of the first Bishop of Messina, Joseph from Androusa.

---

¹¹. Ἀντίστοιχα Κατάστοιχα, μέ παρόμοιο περιεχόμενο, ἔχουμε καί τά ὑπ' ἀριθμ. 19 καί 94, τοῦ ἔτους 1834, μέ τά ὁποῖα σέ συνεργασία μέ τόν ἐπαρχο Μεσσηνίας, καταρτίζονται οἱ νέες ἐνορίες πρός διευκόλυνση καταρτισμοῦ ἀντίστοιχης διαίρεσης καί τῶν Δήμων.

¹². «Τά ἐκκλησιαστικά, καί μάλιστα γέ τά περί τῶν ἐνοριῶν δίκαια, τῆς πολιτικῆς ἐπικρατείας τε καί διοικήσεων συμμεταβάλλεσθαι εἴωθεν» (Μ. Φωτίου, Ἐπιστολή 290 πρός πάπα Νικόλαον Α' ἔκδ. Β. Λαούρδα – L.G. Westerink Photii Patriarchae Konstantinopolitani, Epistolae et Amphilochia, vol III, Leipsia 1985, σελ. 136).

¹³. 13^ο Δ' καί 17^ο τῆς Πενθέκτης : <<Εἴ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις, ἢ αὖθις καινισθεῖ τῶν πολιτικοῖς καί δημοσίοις τύποις καί ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τάξις ἀκολουθεῖτω, (Πρβλ. Γ. Γκαβαρδῖνα, Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενική Σύνοδος καί τό νομοθετικό της ἔργο, ἔκδ. «ΕΠΕΚΤΑΣΗ», Θεσ/νίκη 1998, σελ. 155).

¹⁴. 13^ος Πρωτοδευτέρας.

Νάσος Βαγενάς

Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΓΕΝΙΑ ΤΟΥ '30

Σε ένα συνέδριο για τον Σεφέρη δεν θα έπρεπε να λείπει μια εισήγηση για τη γενιά του '30,* της οποίας ο Σεφέρης υπήρξε κεντρική μορφή. Και από μια τέτοια συζήτηση δεν θα μπορούσε να λείπει το ερώτημα για ποιον λόγο αισθανόμαστε ακόμη την ανάγκη να μιλάμε σήμερα,

στη δεύτερη δεκαετία του εικοστού πρώτου αιώνα, για τη γενιά του '30. Ερώτηση που βρήκε ήδη μιαν απάντησή της με την ίδρυση, σήμερα, μιας μόνιμης έκθεσης με τίτλο «Πινακοθήκη Νίκου Χατζηκυριάκου Γκίκα – Μουσείο Μεσοπολέμου και της γενιάς του '30», της οποίας επίκεινται τα εγκαίνια. Η ονομασία της έκθεσης ως μουσείου είναι, βέβαια, ατυχής, αφού η γενιά του '30 είναι ακόμη ζωντανή – ζωντανότατη (οι ήρωές της ζουν ακόμη νοερά ανάμεσά μας και μας αγχώνουν με την παρουσία τους). Όμως, όπως και να ονομάζεται η έκθεση, η πρωτοβουλία της ίδρυσής της είναι ιδιαίτερα σημαντική για λόγους που κανονικά δεν θα χρειαζόταν να τους εξηγήσει κανείς. Αλλά κάποτε – και κυρίως σήμερα – χρειάζεται να εξηγήει κανείς και το αυτονόητο.

Θα μιλήσω, λοιπόν, γι' αυτή τη γενιά, για το λογοτεχνικό της έργο, και κυρίως – γιατί ο χρόνος των εισηγήσεων είναι περιορισμένος – για την αιχμή της, για το ποιητικό σκέλος αυτής της γενιάς. Και θ' αρχίσω με ένα σχόλιο για την απόφαση της ίδρυσης του μουσείου που ανέφερα.

Πιστεύω ότι η απόφαση αυτή αποτελεί μια καίρια κριτική πράξη, μια τολμηρή κριτική παρέμβαση σε μια συζήτηση (για την ακρίβεια, σε μιαν επίθεση) που διεξάγεται εδώ και μιαν εικοσιπενταετία – και θα πρέπει να επαινεθεί ο Άγγελος Δεληβορριάς γι' αυτή την παρέμβαση (αυτός είχε την ιδέα και πήρε την απόφαση, και αυτός την εκτέλεσε). Διότι με αυτήν ο Δεληβορριάς πάει κόντρα στην προσπάθεια απαξίωσης της γενιάς του '30, κυρίως της

---

* Το κείμενο αυτό διαβάστηκε στο Συνέδριο «Γιώργος Σεφέρης (40 χρόνια από τον θάνατό του)», που διοργάνωσε στην Κέρκυρα (11-13 Νοεμβρίου 2011) η Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών.

λογοτεχνικής (αλλά και της εικαστικής) πλευράς της, προσπάθεια της οποίας την αιτιολόγηση θα χαρακτήριζα αφελή, για ν' αποφύγω περισσότερο δυσάρεστους χαρακτηρισμούς.

Αλλά γιατί θα πρέπει να τους αποφύγω; Γιατί θα πρέπει να κατατρίβεται κανείς σε κριτικές ευγένειες, οι οποίες ενθαρρύνουν φαινόμενα όπως αυτό που προσπαθώ να περιγράψω; Διότι περί φαινομένου πρόκειται· περί ενός φαινομένου που, σε ό,τι αφορά τη λογοτεχνία κυρίως, θα μπορούσε να περιγραφεί με τους όρους μιας ομαδικής ψύχωσης.

Για να γίνω σαφέστερος θα πρέπει να αναφέρω τους λόγους για τους οποίους η κυρίαρχη σήμερα κριτική άποψη για τη γενιά του '30, υπακούοντας πειθήνια στα σαθρά για τη λογοτεχνία προτάγματα της Θεωρίας είναι ότι η γενιά αυτή δεν αξίζει την εκτίμησή μας. Έχω καταρτίσει έναν κατάλογο των κυριότερων εναντίον της επικρίσεων και χαρακτηρισμών τον οποίο σας διαβάζω. Τα χωρία που θα ακούσετε είναι κατά λέξη διατυπώσεις, όχι περιφραστική απόδοσή τους από εμένα:

«Η γενιά του '30 απέτρεπε από την εισαγωγή ξένων προτύπων και τη συνακόλουθη μόλυνση των ναμάτων του γηγενούς λαϊκού πολιτισμού».

«Από την εποχή του μοντερνισμού [δηλαδή της γενιάς του '30] η ελληνική λογοτεχνία και κριτική έχει σε μεγάλο βαθμό αποκοπεί από τις καλλιτεχνικές και φιλοσοφικές εξελίξεις στη Δύση».

«Η γενιά του '30 επέβαλε στη λογοτεχνία μας το δόγμα της ελληνικότητας».

«Ο όρος ελληνικότητα είναι δημιούργημα της γενιάς του '30».

Αυτό το τελευταίο δεν το διάβασα, το άκουσα σε παρουσίαση βιβλίου από σοβαρό καθηγητή Πανεπιστημίου. Μετά την παρουσίαση τον πλησίασα και τον ρώτησα: «Αυτά τα περί δημιουργίας του όρου ελληνικότητα από τη γενιά του '30 πού τα βρήκες;» «Το γράφει ο Δείνα», μου απάντησε. Του είπα ότι καλό θα ήταν να βγει από τη μελέτη της ιστορίας των ιδεών της Ελλάδας του εικοστού αιώνα, που είναι η κύρια περιοχή των ενδιαφερόντων του, και να επισκεφτεί και τον δέκατο ένατο αιώνα, όπου εκτός από το περιεχόμενο του όρου ελληνικότητα, το οποίο αποτελεί την κυρίαρχη ιδεολογία της εποχής, θα συναντήσει και τον ίδιο τον όρο, με την έννοια με την οποία χρησιμοποιείται στον εικοστό αιώνα.

Ξανακοίταξα το βιβλίο του Δείνα για να δω τι ακριβώς λέει, και διάβασα τα εξής:

«Αν και τη λέξη “ελληνικότητα” η γενιά του ’30 ελάχιστα τη χρησιμοποίησε, εντούτοις συνδέθηκε μαζί της και από πολλούς θεωρήθηκε δημιουργημά της. Το ερώτημα συνεπώς που προκύπτει είναι πώς η γενιά του ’30 ταυτίστηκε με την έννοια της ελληνικότητας, αφού δεν χρησιμοποίησε εκτεταμένα τον όρο; Ο λόγος νομίζω είναι απλός. Από αυτήν εκπορεύεται το ρομαντικό ουτοπικό όραμα της αντίστασης στη δυτική κουλτούρα, που εκφράζεται μέσα από το ιδεολόγημα της ελληνικότητας, όπως σε άλλες χώρες εκφράζεται μέσα από παρόμοιες έννοιες σαν αυτές της italianità, της hispanidad ή της negritude».

Προσέξτε τη διατύπωση: «το ρομαντικό ουτοπικό όραμα της αντίστασης στη δυτική κουλτούρα». Είχα την εντύπωση ότι το ρομαντικό ουτοπικό όραμα είναι χαρακτηριστικό της δυτικής κουλτούρας. Ο άνθρωπος που έγραψε την παραπάνω φράση φαίνεται να πιστεύει ότι το όραμα αυτό είναι γέννημα μιας αντιστεκόμενης Ανατολής. Εκτός αν εννοεί ότι η δυτική κουλτούρα αντιστέκεται στη δυτική κουλτούρα· ότι η italianità και η hispanidad, που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της δυτικής κουλτούρας, αντιστέκονται στον εαυτό τους. Προσέξτε, ακόμη, και την άλλη φράση του κειμένου του: «Το ιδεολόγημα της ελληνικότητας, της italianità, της hispanidad, της negritude». Δηλαδή η ελληνικότητα, η ιταλικότητα, η ισπανικότητα, ακόμη και η νεγρικότητα, είναι ιδεολογήματα, δηλαδή ψευδείς συνειδήσεις. Με άλλα λόγια, είναι πράγματα ανύπαρκτα. Έχουμε εδώ την αποθέωση της μεταμοντέρνας εκδοχής της θεωρίας της κατασκευής. Αυταπατάσαι αν νομίζεις ότι είσαι Έλληνας, Ιταλός, Ισπανός, ή αν πιστεύεις ότι είσαι νέγρος, κι ως μιλάς ελληνικά, ιταλικά, ισπανικά ή σουαχίλι, κι ως γεννήθηκες σ’ έναν τόπο που λέγεται Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία ή Αγκόλα. Στην εποχή μας η αίσθηση της ταυτότητας, και όχι μόνο της εθνικής, έχει αποκαλυφθεί ότι είναι ψευδαίσθηση. Το είπε, άλλωστε, και ο Φουκώ, και μάλιστα με το παραπάνω, ότι σε λίγο η έννοια άνθρωπος δεν θα υπάρχει.

Ποιοι είναι αυτοί που με την επιμονή τους στην ελληνικότητα και τον αγώνα τους να προστατεύσουν την ελληνική ιδιοπροσωπία από το μίasma της Δύσης αποτελούν, σύμφωνα με τους επικριτές της τη λογοτεχνική γενιά του ’30; Είναι, κατά κύριο λόγο, ο Σεφέρης και ο Ελύτης από τους ποιητές, ο Θεοτοκάς από τους πεζογράφους και ο Καραντώνης και ο Δημαράς από τους κριτικούς. Κατά δεύτερο λόγο, όταν χρειάζεται, είναι ο Εμπειρικός και ο Εγγονόπουλος, αλλά και ο Κωνσταντίνος Τσάτσος. Ο Δημαράς και ο Τσάτσος δεν ανήκουν, βέβαια, στη γενιά

του '30, αλλά βολεύει να τους επικαλείται κανείς για μian επίκριση. Δεν ανήκουν, γιατί μια λογοτεχνική γενιά δεν είναι μια βιολογική γενιά (όλοι οι συγγραφείς όσοι γεννιούνται, πάνω-κάτω, και εμφανίζονται περίπου τα ίδια χρόνια), αλλά είναι εκείνοι οι συνομήλικοι, πάνω-κάτω, συγγραφείς, που εκφράζονται με – και που επιβάλλουν – μια νέα, ή όχι ταυτόσημη με την ισχύουσα, τεχνοτροπία.

Θα περίμενε κανείς ότι με κριτήριο την ελληνικότητα, όπως τη νοούν οι εν λόγω κριτικοί, θα επαναξιολογούνταν όλοι οι σημαντικότεροι Νεοέλληνες ποιητές: Ο Σολωμός, ο Κάλβος, ο Παλαμάς, ο Σικελιανός, ο Καβάφης. Όμως αυτό δεν συμβαίνει. Ή, μάλλον, σε κάποιες περιπτώσεις, συμβαίνει το αντίθετο. Ο Καβάφης, λ.χ., ο ελληνοκεντρικότερος ποιητής (με κριτήριο πάντα αυτό που νοούν ως ελληνικότητα οι επικριτές της γενιάς του '30) όχι μόνο απαλλάσσεται ταχυδακτυλουργικώς από την κατηγορία του «ιδεολογήματος της ελληνικότητας», αλλά και περιγράφεται ως κινούμενος στην αντίθετη κατεύθυνση. Έτσι από ποιητής μιας περιοχής του μείζονος ελληνισμού μεταβάλλεται σε «ποιητή της διασποράς» – της διασποράς γενικά, ούτε καν της ελληνικής διασποράς. Όλα εκείνα που για τους εν λόγω κριτικούς αποτελούν ανάθεμα για τη γενιά του '30 εξαλείφονται ως διά μαγείας από τον Καβάφη μέσα από μian ανάγνωση που αποκαλύπτει στους στίχους του μια «μοναδική διαθεσιμότητα» (δηλαδή ο Καβάφης είναι ό,τι προαιρείται κανείς), μια διαθεσιμότητα που επιτρέπει σε αυτή την ανάγνωση να απαλλάξει την ποίησή του από το βασικό ιδεολογικό χαρακτηριστικό της. Διαβάζοντας κανείς σήμερα τα όσα γράφονται για τη γενιά του '30 θα πίστευε ότι η πριν από το 1930 ελληνική ποίηση – και όχι μόνο αυτή – ήταν ένας υπερεθνικός παράδεισος, ότι η ελληνικότητα δεν υπήρχε προηγουμένως· ότι δεν υπήρχε γιατί στην πραγματικότητα δεν υπάρχει, επειδή υπάρχει μόνο ως ιδεολόγημα, δηλαδή ως κάτι το ανύπαρκτο, το οποίο εφηύρε για ιδιοτελείς λόγους πείθοντας τους αφελείς ότι είναι υπαρκτό η γενιά του '30.

Η γενιά του '30, λοιπόν, με τον ελληνοκεντρισμό της απομόνωσε την Ελλάδα στον επαρχιακό της ρόλο και έδειξε το εθνικιστικό και συντηρητικό ιδεολογικά πρόσωπό της. Τόσο συντηρητικό που να «εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους», γιατί ως «εθνολαϊκιστικό και ιδεαλιστικό» το πρόσωπο αυτό βρίσκεται «στη σκοτεινή πλευρά [δηλαδή στη φασίζουσα] του αντιδραστικού μοντερνισμού».

Επειδή όμως η ανακάλυψη ενός συντηρητικού ιδεολογικού περιεχομένου δεν είναι δυνατόν να απαξιώσει στον επιθυμητό βαθμό μια λογοτεχνική γενιά, έπρεπε να βρεθεί και ένας τρόπος να αμφισβητηθεί και η τεχνοτροπική πρωτοτυπία της γενιάς του '30, ο ρόλος της στη

μοντερνιστική κατεύθυνση της λογοτεχνίας μας. Για να επιτευχθούν αυτά τα δύο χρειαζόταν να βρεθεί ένα αντίπαλο ποιητικό δέος της ίδιας περίπου εποχής, που να ενσαρκώνει την ποιητική ανανέωση, τόσο σε επίπεδο ιδεολογικό όσο και στο επίπεδο των εκφραστικών αναζητήσεων.

Έτσι κατασκευάστηκε ένας προοδευτικός-πρωτοποριακός Καρυωτάκης. Ο συντηρητικός πολιτικά (κρινόμενος με τους όρους με τους οποίους προσδιορίζουν την πολιτική συντήρηση οι επικριτές της γενιάς του '30) και συντηρητικός τεχνοτροπικά (σε σύγκριση με την προσωδιακή κοσμογονία της εποχής του), αλλά και, σπουδαίος παρ' όλα αυτά, ποιητής Καρυωτάκης, ανακαλύπτεται όχι μόνο ως «η ελλείπουσα κριτική συνείδηση της Αριστεράς» αλλά και ως ο πραγματικός εισηγητής του μοντερνισμού στην Ελλάδα, τον οποίο «έθαψε με κάθε μέσο η γενιά του '30» για να επιβάλει τη δική της πρωτοκαθεδρία. Διαβάζουμε:

«Τον ρόλο του αναχώματος που απέτρεπε την προσέγγιση της ποίησης του Καρυωτάκη, ανέλαβε το κατασκευάσμα της “νεωτερικότητας”[η γενιά του '30]».

Διαβάζουμε ακόμη:

«Ο πρωτοποριακός Καρυωτάκης εμπλούτισε τον μοντερνισμό προκαλώντας σύγχυση στους κάθε είδους αμύντορες, κοινωνικούς και τεχνοτροπικούς [στους αμύντορες της γενιάς του '30]».

«Ο πρωτοποριακός Καρυωτάκης εμπλούτισε τον μοντερνισμό με μια προχωρημένη πολιτική φωνή».

«Ο Καρυωτάκης [και όχι η γενιά του '30] είναι αυτός που πραγματώνει (θεματικά, γλωσσικά και “μορφικά”) την περιλάλητη “στροφή” της ποίησής μας».

Τα όσα έχουν γραφεί από δεκάδες κριτικούς επί ολόκληρες δεκαετίες για τον ρόλο της γενιάς του '30 σε αυτή τη στροφή αποτελούν για τον άνθρωπο που γράφει τα αμέσως παραπάνω «εμμονές και “φετίχ” κάποιων κριτικών».

Δεν έχω τον χρόνο να σας εξηγήσω γιατί τα περί αντικαρυωτακικών αισθημάτων της γενιάς του '30 είναι μύθος. Αρκεί να αναφέρω ότι ο Σεφέρης και ο Καραντώνης χαρακτηρίζουν τον Καρυωτάκη «σταθμό στη λογοτεχνία μας», ότι ο Σεφέρης συμπαραθέτει στίχους του

Καρυωτάκη με στίχους του Έλιοτ, και ότι ο Καραντώνης θεωρεί ότι «η αισθητική του Καρυωτάκη, μαζί με εκείνη του Καβάφη και του Σεφέρη, δημιουργεί μια *στάθμη γούστου* που πρέπει να είναι ο γνώμονας της κριτικής εκτίμησης των ποιητικών έργων».

Κοντεύω να τελειώσω, και μιλάω ακόμη για το τι πιστεύει σήμερα για τη λογοτεχνική γενιά του '30 η κυρίαρχη λογοτεχνική κριτική μας και όχι για το τι πιστεύω εγώ· όμως δεν χρειάζεται να σας αναπτύξω τη δική μου άποψη γι' αυτή τη γενιά, γιατί είναι ήδη προφανής από αυτά που σας έχω πει. Γι' αυτό απλώς θα συνοψίσω την κρίση μου γι' αυτήν, επανερχόμενος στην παρατήρησή μου ότι το φαινόμενο της αρνητικής σήμερα στάσης προς τη γενιά του '30, όπως η στάση αυτή μπορεί να μελετηθεί μέσα από τις αιτιολογήσεις της, τις οποίες προβάλλουν οι θιασώτες της, θα μπορούσε να περιγραφεί με τους όρους μιας ομαδικής ψύχωσης. Διότι οι αιτιολογήσεις αυτές είναι τόσο ανίσχυρες έναντι του επιτεύγματος αυτής της γενιάς και τόσο πραγματολογικά λανθασμένες, που δεν θα μπορούσαν να εξηγηθούν παρά μόνο από το άγχος που, όπως όλα δείχνουν, έχει προκαλέσει η βαρειά σκιά αυτής της γενιάς σε ανθρώπους που προσπαθούν να απαλλαγούν από το αίσθημα του επιγόνου και να αυτοεπιβεβαιωθούν ως ισχυρές λογοτεχνικές παρουσίες. Έχουμε εδώ ένα αποτέλεσμα του άγχους της επίδρασης, για να θυμηθούμε και πάλι τον Χάρολντ Μπλουμ, όμως διαφορετικό από αυτό που περιγράφει ο Μπλουμ. Διότι το αποτέλεσμα εδώ είναι εκτρωματικό: ένα αποκύημα. Πιστεύω ότι πρόκειται για το επακόλουθο μιας κατάστασης που, καθώς το κεντρικό σύμπτωμά της είναι ο φόβος αδυναμίας εξόδου από τη σκιά της γενιάς του '30, θα μπορούσε να ονομαστεί αγχώδης άμυνα. Έπρεπε να βρεθούν αρνητικά στοιχεία στο έργο αυτής της γενιάς, ώστε αμφισβητώντας κανείς την αξία του να ενισχύσει την κατασκευή ενός δικού του κύρους. Και τα στοιχεία αυτά θεωρήθηκε ότι μπορούν να τα προσφέρουν η εμφάνιση των πολιτισμικών σπουδών με τα συνακόλουθα προτάγματα της πολυπολιτισμικότητας και της ετερότητας, που παρέχουν ευκαιρίες για την ανακάλυψη όχι μόνο πραγματικών αλλά και φανταστικών περιπτώσεων εθνοκεντρισμού και, συνεπώς, της συντηρητικής ιδεολογίας, την οποία ο εθνοκεντρισμός προϋποθέτει.

Θα ήταν ανιαρό να εξηγήσει κανείς γιατί η γενιά του '30 δεν είναι εθνοκεντρική – θα πρέπει πρώτα να εξηγήσει τι ακριβώς σημαίνει ο όρος εθνοκεντρισμός – και γιατί η γενιά αυτή προσγείωσε την έννοια της ελληνικότητας από τη στρατόσφαιρα, στην οποία την είχαν οδηγήσει οι προηγούμενες γενιές (αλλά και συνομήλικοί της που δεν ανήκουν στις τάξεις της) στις ρίζες της. Και θα ήταν ανιαρό να απαριθμήσει κανείς τα επιτεύγματα της γενιάς του '30 σε όλα τα πεδία της καλλιτεχνικής και πνευματικής δραστηριότητάς της. Αρκεί μόνο να πούμε ότι

η γενιά του '30 έμπασε την Ελλάδα στην Ευρώπη του εικοστού αιώνα. Και αρκεί για τη λογοτεχνική έκφραση αυτής της γενιάς να προσθέσουμε ότι όχι μόνο εκσυγχρόνισε τη λογοτεχνία μας αλλά και παρήγαγε ποιητικά έργα που μπορούν να συγκριθούν με τα σημαντικότερα σύγχρονά της ευρωπαϊκά. Τρεις μεγάλοι ποιητές (Σεφέρης, Ελύτης, Ρίτσος) και δύο υψηλής ποιότητας (Εγγονόπουλος, Εμπειρικός) αποτελούν ένα ποιητικό δυναμικό που αντίστοιχό του, αναλογικά, δύσκολα θα μπορούσε να βρει κανείς στις λογοτεχνικές γενιές – και όχι μόνο στις ευρωπαϊκές – του εικοστού αιώνα.

Τελειώνω σχολιάζοντας το τελικό συμπέρασμα του πρόσφατου βιβλίου για τη γενιά του '30 του Δημήτρη Τζιόβα (που είναι ο εφευρέτης των απόψεων για την ελληνικότητα στις οποίες με παρέπεμψε ο ειδικός στον εικοστό αιώνα καθηγητής). Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Τζιόβα (για την ακρίβεια, με τη θεωρία του Φουκώ για την έννοια του συγγραφέα),

«παρά τις προσπάθειες να οριστεί και να περιγραφεί ποικιλοτρόπως, θα μπορούσαμε να πούμε, υπερβάλλοντας και κυριολεκτώντας, ότι η γενιά του '30 δεν υπήρξε ποτέ. Απλώς εφευρέθηκε ο μύθος της, σε διάφορες εκδοχές, ως άλλοθι και πεδίο για να συγκρουστούν ιδεολογίες και αισθητικές απόψεις, να αποκτήσουν έρεισμα βαθύτερες κοινωνικές αντιθέσεις και προκαταλήψεις και να κριθούν πολιτισμικές επιλογές».

Αφήνω να σχολιάσετε μόνοι σας τη συλλογιστική του χωρίου που σας διάβασα. Εγώ απλώς αναρωτιέμαι: αν η γενιά του '30 δεν υπήρξε ποτέ, τότε ποιο είναι το νόημα της μακρόχρονης και αγχώδους ενασχόλησης με αυτήν όλων εκείνων που αγωνίζονται τις τελευταίες δεκαετίες να την αποκαθλώσουν; Η ένταση και το ύφος αυτού του αγώνα κάθε άλλο παρά κριτική προσέγγιση των πεπραγμένων μιας λογοτεχνικής γενιάς του παρελθόντος υπηρετούν. Εκφράζουν εχθρότητα εναντίον μιας γενιάς του παρελθόντος, η οποία γίνεται αισθητή και σήμερα ως μια ζωντανή πραγματικότητα, ως πραγματικότητα τόσο ζωντανή, όσο και οι γενιές του παρόντος – διαφορετικά οι επικριτές της, παρότι ετερόχρονοι, δεν θα την αντιμετώπιζαν ως έναν σύγχρονο αντίπαλο. Διότι ογδόντα χρόνια μετά την εμφάνισή της η γενιά του '30 αποτελεί ακόμη τον ρυθμιστή του λογοτεχνικού μας πολιτεύματος, όσο κι αν προσπαθούμε να ξορκίσουμε την παρουσία της με μεταμοντέρνα μαντζούνια και συνταγές πολιτικής ορθότητας. Κι αυτό όχι μόνο γιατί είναι μια μεγάλη γενιά, αλλά και γιατί οι μεταγενέστεροι δεν κατορθώσαμε να διδαχτούμε όσα έπρεπε από το επίτευγμά της. Αν το είχαμε κατορθώσει, θα

μπορούσαμε να είχαμε αναπτύξει περισσότερο τις δυνατότητές μας και δεν θα ξιφουλκούσαμε σήμερα με ξύλινα σπαθιά εναντίον της.

George Gordon, Lord Byron

CHILDE HAROLD'S PILGRIMAGE

(Μετάφραση Δημήτρης Κοσμόπουλος)¹

The Canto Two

Η προσκύνησις του Τσάλντ Χάρολντ

Άσμα Δεύτερο

I.

Come, blue-eyed maid of heaven! —but thou, alas,
Didst never yet one mortal song inspire—
Goddess of Wisdom! here thy temple was,
And is, despite of war and wasting fire,
And years, that bade thy worship to expire:
But worse than steel, and flame, and ages slow,
Is the drear sceptre and dominion dire
Of men who never felt the sacred glow
That thoughts of thee and thine on polished breasts bestow.

*

I.

Σίμωσε 'σύ ουράνια, γαλανομάτα κόρη!
Μ' αλλοί μου! Πότε δρόσισες το άσμα ενός θνητού;
Ω της σοφίας θεά! Εδώ παλαιά ο ναός σου μας εθώρει
Κι ακόμα υπάρχει, απομεινάρι της φωτιάς και του χαμού,
Απομεινάρι στους αιώνες που σκεπάσαν των θεών τα όρη.
Όμως το σίδερο, το πύρ και του καιρού το δόρυ
Λιγότερο αφανίζουνε απ' το σκήπτρο του κακού,

---

¹ Το 2024 θα κυκλοφορήσει για πρώτη φορά από τις εκδόσεις Κέδρος το έργο του Byron, σε μετάφραση Δημήτρη Κοσμόπουλου, η οποία θα είναι σύμφωνη με το μέτρο και τους ρυθμούς του ίδιου του Byron.

Απ' των βαρβάρων το σπαθί και το τσεκούρι
Άγριων φυλών που στην ψυχή τους δεν εστάλαξε του γλυκού
μύρου από την ανάμνησή σου κι απ' του ένδοξου λαού
Την ευλογία, σε λαών καρδιές, ευχή και γούρι.

*

II.

Ancient of days! august Athena! where,
Where are thy men of might, thy grand in soul?
Gone—glimmering through the dream of things that were:
First in the race that led to Glory's goal,
They won, and passed away—is this the whole?
A schoolboy's tale, the wonder of an hour!
The warrior's weapon and the sophist's stole
Are sought in vain, and o'er each mouldering tower,
Dim with the mist of years, grey flits the shade of power.

*

II.

Τα κλέη παλαιά των ημερών! Περίβλεπτη Αθήνα Σεβασμία
Πού οι τρανοί πολίτες σου; Πού οι μεγαλόψυχοι άντρες;
Σβησμένοι, στου ονείρου το κομπολόι, θολές χάντρες:
Πρωταθλητές στην τεθλιμμένη οδό της Αρετής, την Ερασμία
Μόλις και λάμπανε στην γή- μ' αυτό είταν όλο κι όλο;
Των έργων τους η διδαχή, μύθος φέγγει στον θόλο
Θαύμα μιάς ώρας, σε κολλεγιοπαίδων την ανία!
Πού τα όπλα των πολεμιστών σου, τα έδρανα των σοφιστών
Μάταια τα ψάχνω στα ερείπια κάστρων και τειχών,
Στην σκότεινη την καταχνιά του ανέμου και του χρόνου τυλιγμένα,
Καθώς τριγύρω σελαγίζουν σκιές, από τα κλέη τα χαμένα.

*

I.

Son of the morning, rise! approach you here!
Come—but molest not yon defenceless urn!

Look on this spot—a nation's sepulchre!
Abode of gods, whose shrines no longer burn.
E'en gods must yield—religions take their turn:
'Twas Jove's—'tis Mahomet's; and other creeds
Will rise with other years, till man shall learn
Vainly his incense soars, his victim bleeds;
Poor child of Doubt and Death, whose hope is built on reeds.

*

III.

Άστρο της μέρας, του Ήλιου φως! Για κόντεψε λιγάκι!
Ελθέ! Μα μην ταράξεις ένα μνήμα μέσα στο σαράκι.
Αντίκρουσε τον τόπο αυτό- έθνους μνήμα κενό.
Κατοικητήριο θεών με τους βωμούς σβησμένους. Ράκη
Οι θεοί του φύγανε, στων καιρών το φαρμάκι.
Και οι θρησκείες των λαών, σειρά περάσανε κι αυτές:
Πρώτος ο Δίας και μετά η θρησκεία του Μουχαμέτη.
Πίστεις πολλές θα φέρουνε οι αιώνες δυνατές,
Ώσπου να μάθει ο άνθρωπος πως μάταιες οι τελετές
Και το θυμίαμα ανώφελο και η θυσία του σκέτη.
Τέκνο φτωχό οι ελπίδες του αμφιβολίας, θανάτου.
Οι ελπίδες του θεμελιωμένες σε καλαμιές του βάλτου.

*

IV.

Bound to the earth, he lifts his eyes to heaven—
Is't not enough, unhappy thing, to know
Thou art? Is this a boon so kindly given,
That being, thou wouldst be again, and go,
Thou know'st not, reck'st not to what region, so
On earth no more, but mingled with the skies!
Still wilt thou dream on future joy and woe?
Regard and weigh yon dust before it flies:
That little urn saith more than thousand homilies.

*

IV.

Ρίζα κι αν έχεις μες στην γή, στον ουρανό τα μάτια---
Δεν σου' ναι τάχα αρκετό να υπάρχεις μες στον κόσμο;
Τόσο ακριβή σου είν' η ζωή και λες το φως της, «φώς» μου;
Πόσο διψάς τον άνεμο, στις ζωής τα μονοπάτια;
Να τα περνάς πώς λαχταράς; Κι ας γίνεσαι κομμάτια---
«Πέρα απ' τον τάφο να 'μαι», λές, «στης ζήσης τον ρυθμό,
Να φτερουγάω κι από την γή, να σμίγω ουρανό».
Αλλοίμονο! Περίκλειστε στου ονείρου τα παλάτια
Ψάχνεις μελλούμενες χαρές και λύπες που είναι να 'ρθουν;
Ψηλάφισε και ζύγιασε την σκόνη πριν σκορπίσει:
Η τεφροδόχος τούτη εδώ, κρυφή γλώσσα θανάτου
Πέρα από κάθε λέξη θα σου τραγουδήσει.

*

V.

Or burst the vanished hero's lofty mound;
Far on the solitary shore he sleeps;
He fell, and falling nations mourned around;
But now not one of saddening thousands weeps,
Nor warlike worshipper his vigil keeps
Where demi-gods appeared, as records tell.
Remove yon skull from out the scattered heaps:
Is that a temple where a God may dwell?
Why, e'en the worm at last disdains her shattered cell!

*

V.

Ή ανάσκαψε καλύτερα τον τύμβο των χωμάτων,
Θαμμένο έχει στα σπλάγχνα του τον ήρωα τον αρχαίο.
Σε ακρογιάλι ερημικό κι απόμακρο κι ωραίο
Κοιμάται κι αναπαύεται στην χώρα των θαυμάτων.

Έθνη πλέξανε ολόγυρα τους θρήνους των ασμάτων.
Τώρα όμως δεν ακούγεται ούτ' ένα μοιρολόγι,
Κι ούτ' ένας πολεμόχαρος προσκυνητής δεν φτάνει,
Κι ας βγήκε 'δώ ημίθεος, λέν των παλαιών οι λόγοι.
--Ακόμα κι ένας ήρωας πέπρωται να πεθάνει.—
Από τα σκόρπια κόκκαλα, κράτησε το κρανίο
Και μίλα! Μοιάζει αυτό ναός, να κατοικεί ο Θεός;
Κι ο σκώληκας το παρατάει, τούτο το άδειο ηχείο.

*

VI.

Look on its broken arch, its ruined wall,
Its chambers desolate, and portals foul:
Yes, this was once Ambition's airy hall,
The dome of Thought, the Palace of the Soul.
Behold through each lack-lustre, eyeless hole,
The gay recess of Wisdom and of Wit,
And Passion's host, that never brooked control:
Can all saint, sage, or sophist ever writ,
People this lonely tower, this tenement refit?

*

VI.

Ρίξε το βλέμμα σου: Σπασμένη αψίδα, γκρεμισμένοι τοίχοι,
Χορταριασμένα δώματα και νυχτωμένες στοές.
Κι όμως πετούσαν, μια φορά, ευγενικών πόθων πνοές,
Το αίθριο παλάτι γέμιζαν, λεπτοί, ψυχών οι ήχοι.
Κι αντίκρουσε: Θόλους θαμπούς, αόματους κι αχρώμους
Στον ιερό της σύνεσης και της σοφίας ξενώνα,
Στον έκπαγλο του πάθους ναό, δίχως δεσμά και νόμους:
Όσα είπανε και γράψανε φιλόσοφοι ιερόκρυφοι κι οι άγιοι,
Άραγε, γίνεται να βρούνε στέγη στον περικόλλο νυμφώνα,

Να ξαναχτίσουμε τον πύργο, στις ορφάνιας τα τενάγη;

*

VII.

Well didst thou speak, Athena's wisest son!
'All that we know is, nothing can be known.'
Why should we shrink from what we cannot shun?
Each hath its pang, but feeble sufferers groan
With brain-born dreams of evil all their own.
Pursue what chance or fate proclaimeth best;
Peace waits us on the shores of Acheron:
There no forced banquet claims the sated guest
But Silence spreads the couch of ever welcome rest.

*

VII. Αληθινός ο λόγος σου, σοφέ γιέ της Αθήνας!

«Ένα καλά γνωρίζουμε, πως τίποτε δεν ξέρουμε».

Προς τι το πισωγύρισμα μπρος σ' ό,τι είν' ο πυρήνας

Των όσων θα 'ρθουνε και πώς να τους ξεφύγουμε;

Όλα πονάνε: Αλλ' άνθρωπος, στου φόβου την αρπάγη

Δέρνεται για φανταστικά και ψεύτικα δεινά

Ονειροφαντασιάς γεννήματα, στου νού του τα πελάγη.

Άς βρίσκουμε όσα η μοίρα ή η τύχη μας, ορίζει για κλεινά.

Ειρήνη μας προσμένει, στου Αχέροντα την όχθη, ασάλαγη:

Τραπέζια και γιορτές δεν έχει εκεί, στου Χάρου τα στενά

Μήτε για τον χορτάτο καλεσμένο βία και χλαπαταγή.

Σιωπή του στρώνει το κλινάρι, για το «καλωσόρισες», σεμνά.

*

VIII.

Yet if, as holiest men have deemed, there be

A land of souls beyond that sable shore

To shame the doctrine of the Sadducee

And sophists, madly vain of dubious lore;
How sweet it were in concert to adore
With those who made our mortal labours light!
To hear each voice we feared to hear no more!
Behold each mighty shade revealed to sight,
The Bactrian, Samian sage, and all who taught the right!

*

VIII.

Όμως αν, όπως δίδαξε δασκάλων η εμπειρία
Πέρα απ' του σκοταδιού την όχθη, ανοίγει ο τόπος,
Εκεί ορίστηκε οι ψυχές να ζούν, να βρίσκουν σωτηρία---
Ντροπή στων Σαδδουκαίων το δόγμα και τον τρόπο
Των σοφιστών. Ηλίθια κλώθουνε την σάπια αμφιβολία---
Ώ, τι γλυκειά η χαρμονή να λατρεύουμε Σωτήρα,
Θεό αγάπης, της ζωής τον Ευεργέτη και μαζί του,
Αγίους ανθρώπους να τιμούμε, φορτωμένους την δοκιμασία
Του πλήθους των βασάνων μας, στου κόσμου τον καταποτήρα!
Με τι χαρά θ' ακούγαμε την άρρητη φωνή τους,
Χαρμόсуνα θαυμάζοντας την θεία οπτασία
Του αρχαίου μύστη Βακτριανού και στην μονή του
Σε φώς γιορτής θα ζούσαμε ιερή διδασκαλία
Από της Σάμου το σοφό κι ευλογημένο αρνί του.

*

IX.

There, thou! —whose love and life together fled,
Have left me here to love and live in vain—
Twined with my heart, and can I deem thee dead,
When busy memory flashes on my brain?
Well—I will dream that we may meet again,
And woo the vision to my vacant breast:
If aught of young Remembrance then remain,
Be as it may Futurity's behest,

For me 'twere bliss enough to know thy spirit blest!

*

IX.

Ας είναι εκεί να ξαναβρώ και πάλι, ώ, εσένα
Όπου η ζωή κι αγάπη σου με μια πνοή σβηστήκαν
Και με αφήσαν μοναχό στου κόσμου την αρένα
Στην ερημιά, να ζώ και ν' αγαπώ όσα χαθήκαν!
Αλλοίμονό μου! Πως μπορώ, πιστεύοντας, να ζώ
Πως δεν υπάρχουν, έφυγες κι ότι σε πήρε αγέρας,
Όταν μες στις καρδιάς τον βυθό η μνήμη σου—σ' έναν πεζό
κι άδειο καιρό—φέγγει το φώς νέας ημέρας;
Σε τούτη την φτωχή καρδιά, την έρημη και μαύρη
Χορό θα στήνει τ' όνειρο, πως πάλι θα ξανάβρει
Την όψη σου την ιλαρή και του προσώπου σου το μύρο.
Αν μύρο η θύμηση της νιότης μας μονάχα μένει,
Είναι ο αρραβώνας ο χρυσός για μέλλον που σε φέρνει.
Άχ! Ευτυχία για μένανε να ξέρω σαν θα γείρω
Πώς η μακάρια, φωτεινή ψυχή σου, με προσμένει.

*

X.

Here let me sit upon this massy stone,
The marble column's yet unshaken base;
Here, son of Saturn! was thy fav'rite throne:
Mightiest of any such! Hence let me trace
The latent grandeur of thy dwelling-place.
It may not be: nor ev'n can Fancy's eye
Restore what Time hath labour'd to deface.
Yet these proud pillars claim no passing sigh;
Unmoved the Moslem sits, the light Greek carols by.

*

XI.

But who, of all the plunders of yon fane

On high, where Pallas linger'd, loth to flee
The latest relic of her ancient reign;
The last, the worst, dull spoiler, who was he?
Blush, Caledonia! such thy son could be!
England! I joy no child he was of thine:
Thy free-born men should spare what once was free;
Yet they could violate each saddening shrine,
And bear these altars o'er the long-reluctant brine.

*

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΟΡΔΩΝ, ΛΟΡΔΟΣ ΒΥΡΩΝΑΣ
Η ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΤΣΑΙΑΝΤ ΧΑΡΟΛΝΤ
ΑΣΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ

X.

Εδώ στην πέτρα την σκληρή, αφήστε να καθίσω
να ακουμπώ στην στέρεη, μαρμάρινη κολώνα.
Εδώ, που ο θρόνος σου έστεκε, θεμελιωμένος, ίσιος
Του Κρόνου, ώ γιέ Ολύμπιε, γυρεύοντας στο χώμα
από την δόξα την κρυφή, κάτι για να κρατήσω.
Μ' αδύνατο: Ούτε κι αυτό της φαντασίας το βλέμμα
να αναστήσει δεν μπορεί ό, τι έθαψε ξοπίσω
ο χρόνος πανδαμάτορας, στο ανήλεό του ρέμμα.
Αγέρωχες κολώνες, να! Περαστικού τον στεναγμό
ποτέ τους δεν ζητιάνεψαν. Μήτε και τον λυγμό.
Απάνω τους ο Μουχαμέτης, κάθεσαι, ξανασαίνει
αναίσθητος,- κι ο Έλληνας, με μούρμουρο διαβαίνει.

XI.

Μα ποιος, απ' όσους τον Ναό, σκυλεύσανε τον άνω
όπου η Παλλάδα η σεμνή ως χθές εκατοικούσε
στον πόνο καταμόναχη, στα λείψανά της πάνω,
Ποιός, ύστερος, τον κούρσεψε και από πού κρατούσε;
Ο φαύλος άρπαγας στερνός, γραφτό είτανε να ιδεί

το φώς σ' εσέ Καληδονία! Ντράπου γιατί περνούσε
Δικό σου σπλάγχνο. Κι έλεγε δικό σου είναι παιδί.
Αγγλία! Τρισμακάριστη, τέτοια γονή δεν είχες
Μόνο όποιος βγαίνει από σκλαβιά τα ελεύθερα τ' αγγίζει.
Μα βιάσανε λαμπρά ιερά, τους μόλυναν τις τύχες
σε βέβηλο γιαλό, κρυφό, που ανόσια άρμη στραγγίζει.

*

XII.

But most the modern Pict's ignoble boast,
To rive what Goth, and Turk, and Time hath spared:
Cold as the crags upon his native coast,
His mind as barren and his heart as hard,
Is he whose head conceived, whose hand prepared,
Aught to displace Athena's poor remains:
Her sons too weak the sacred shrine to guard,
Yet felt some portion of their mother's pains,
And never knew, till then, the weight of Despot's chains.

*

XII.

Μα μες στην άθλια καύχηση, ο Πίκτος* στον καιρό μας
Ό, τι η Τουρκιά κι οι Βάνδαλοι κι οι Γότθοι κι οι αιώνες
Δεν άγγιξαν, τά τσάκισε. Τον ιερό φρουρό μας.
Πάγου κομμάτι έχει ψυχή κι ο νούς του από κοτρώνες
Απόκρημενες με κοφτερούς τους βράχους, δίχως χώμα,
Σαν τις δικές του ακρογιαλιές. Των Αθηνών, να, ακόμα
Λείψανα γαλανά! Και τα παιδιά σου μένουνε αδύναμα ξανά:
Μοιράζονται, μαύρο ψωμί, της Μάνας τους την θλίψη.
Η αλυσίδα της σκλαβιάς τους έχει αποσυντρίψει.

XIII.

What! shall it e'er be said by British tongue
Albion was happy in Athena's tears?

Though in thy name the slaves her bosom wrung,
Tell not the deed to blushing Europe's ears;
The ocean queen, the free Britannia, bears
The last poor plunder from a bleeding land:
Yes, she, whose generous aid her name endears,
Tore down those remnants with a harpy's hand.
Which envious eld forbore, and tyrants left to stand.

XIII.

Για κοίτα! Τώρα ετόλμησε του Βρεττανού η γλώσσα
Να λέει πως χαίρετ' ή Αλβιών, στων Αθηνών το δάκρυ.
Μα κι αν των σκλάβων σπάραξαν τα στήθη και σκοτώσαν
Οι βέβηλοι, Πατρίδα εσύ, στην μεγαλόπρεπη άκρη
Μην διαλαλείς το φονικό κι όσους το πραγματώσαν
Μην το σαλπίζεις στις Ευρώπης την ντροπιασμένην ακοή.
Των θαλασσών βασίλισσα, η ελεύθερη μου Αγγλία
Τα ματωμένα απομεινάρια να τ' αρπάζει, ανίερη λεία
Από την άγια χώρα, κουρσεμένη στων αιμάτων την βοή.
Ναι! Εκείνη 'ναι που σκόρπιζε σε λαούς ελευθερία...
Με σάπια χέρια Άρπυιας, γκρέμισε λείψανα του κάλλους
Κι άς άντεξαν σε χρόνους φθονερούς και τύραννους μεγάλους.

XIV.

Where was thine aegis, Pallas, that appalled
Stern Alaric and Havoc on their way?
Where Peleus' son? whom Hell in vain enthralled,
His shade from Hades upon that dread day
Bursting to light in terrible array!
What! could not Pluto spare the chief once more,
To scare a second robber from his prey?
Idly he wandered on the Stygian shore,
Nor now preserved the walls he loved to shield before.

*

XIV.

Μα πού να πήγ' η Αιγίδα σου κι η Σκέπη σου ώ Παλλάδα!
Η Σκέπη σου που ανάκοψε του φοβερού Αλαρίχου
Το κούρσος; Πού πήγε του Πηλέα ο βλαστός, Ελλάδα;
Ίσκιος, σπίθα πετάχτηκε, απ' του Άδη το αχούρι,
Τότε με δόρυ φλογερό, στις μάχης την απλάδα.
Μην τάχα δεν το μπόρεσε, απ' του Πλούτωνα τα ερέβη
Ακόμη μια φορά να βγεί, αέρας και σπιλιάδα
Το παλληκάρι ξακουστό, στην άγια γή ν' ανέβει
Για να λουφάξει κι ο άρπαγας ετούτος; Στην λιακάδα
Αλλοίμονο! Στης ιερής Στυγός την όχθη, έμπλεος ρέμβης,
Δεν ήρθε να υπερασπιστεί το ευλογημένο κάστρο
Που άλλες φορές το βάσταγε, ολόλαμπρος σαν άστρο.

*

XV.

Cold is the heart, fair Greece, that looks on thee,
Nor feels as lovers o'er the dust they loved;
Dull is the eye that will not weep to see
Thy walls defaced, thy mouldering shrines removed
By British hands, which it had best behoved
To guard those relics ne'er to be restored.
Curst be the hour when from their isle they roved,
And once again thy hapless bosom gored,
And snatched thy shrinking gods to northern climes abhorred!

*

Καρδιά από πέτρα κρυερή, κρύβει όποιος σ' αντικρύζει
Και δεν τον σφάζει Ελλάδα μου, Ελλάδα σταυρωμένη
Ο πόνος πού 'χει ο εραστής, σώψυχα όπως δακρύζει
Μπροστά στην τέφρα της νεκρής του Αγαπημένης.
Αδάκρυτος ποιος θα σταθεί μπρος στους ερειπωμένους,

Στους βιασμένους αρχαίους βωμούς, σε ναούς βανδαλισμένους
Από της Βρετανίας παιδιά, της γης της τιμημένης;
Εκείνοι οφείλανε φρουροί τους να 'ναι και προστάτες.-
Κατάρα ας έχουνε κι αυτοί κι οι πελαγίσσιες στράτες.
Τις σχίσαν τα καράβια τους κι από της παγωμένης
Της γκρίζας γής τους το νησί, ήρθανε να σπαράξουν
Τον ματωμένο κόρφο σου, τ' άγάλματα ν' αρπάξουν
Για του Βορηά του μισητού τα σκοτεινά τεμένη.

*

XVI.

But where is Harold? shall I then forget
To urge the gloomy wanderer o'er the wave?
Little recked he of all that men regret;
No loved one now in feigned lament could rave;
No friend the parting hand extended gave,
Ere the cold stranger passed to other climes.
Hard is his heart whom charms may not enslave;
But Harold felt not as in other times,
And left without a sigh the land of war and crimes.

*

XVI.

Μα πού ειν' ο Χάρολντ; Γίνεται να λησμονήσω
Του ζοφερού του πλάνητα τ' ορμητικό ταξίδι;
Μπαρκάρησε στο πλοίο παρατώντας πίσω
Όσα τους άντρες δένουνε στις λύπης το σασίδι.
Μήτε κάποια αγαπητικιά ήρθε να τον ζαλίσει
Κι ούτε φίλος δεν άπλωσε χέρι να χαιρετίσει,
Ψυχρό κι απόξενο, φευγάτο σ' άλλα μέρη, ήδη.
Μονάχα λίθινη καρδιά του κάλλους την γοητεία
Περήφανα περιφρονεί. Κι ο Χάρολντ με αηδία,
Για έναν κόσμο ολόγιομο αίμα και ντουφεκίδι,
Έφυγε. Είχε η καρδιά του τάφος καταντήσει

Κι εντός της είχε γίνει της τρυφεράδας η κηδεία.

*

XVII.

He that has sailed upon the dark blue sea,
Has viewed at times, I ween, a full fair sight;
When the fresh breeze is fair as breeze may be,
The white sails set, the gallant frigate tight,
Masts, spires, and strand retiring to the right,
The glorious main expanding o'er the bow,
The convoy spread like wild swans in their flight,
The dullest sailor wearing bravely now,
So gaily curl the waves before each dashing prow.

*

XVII.

Ποιός διάβηκε τους κυανούς τους δρόμους της θαλάσσης
Και δεν αντίκρυσε λαμπρή κι ολόφωτην εικόνα
Όταν η αύρα η τερπνή έχει όμορφα περάσει
Κι έχει φουσκώσει πάλλευκα-ενδύματα γοργόνας-
Γοργής φρεγάδας τα πανιά όπως φεύγει απ' το λιμάνι,
Ξοπίσω της αφήνοντας δάσος κατάρτια. Κι όντας
Στον άνεμο του μπάρκου της, σ' ενός φευγιού σεργιάνι,
Μακραίνουν τα καμπαναριά κι οι πύργοι και τα σπίτια
Κι η άμμος της ακρογιαλιάς. Μπροστά της οι πεδιάδες
Του πόντου, απέραντες, χλωρές και γύρω της δορκάδες,
Αγέλη κύκνων άσπιλων, μ' αφρούς και με σειρίτια
Τ' άλλα καράβια ιστιοδρομούν, κύκνοι, πουλιά στο κύμα.
Και το χειρότερο σκαρί, με χάρη και με σείσμα
Στα αφρισμένα κύματα, την πλώρη του βουτά.

*

XVIII.

And oh, the little warlike world within!
The well-reeved guns, the netted canopy,

The hoarse command, the busy humming din,
When, at a word, the tops are manned on high:
Hark to the boatswain's call, the cheering cry,
While through the seaman's hand the tackle glides
Or schoolboy midshipman that, standing by,
Strains his shrill pipe, as good or ill betides,
And well the docile crew that skilful urchin guides.

*

XVIII.

Κι ώ! Ιδές τον πολεμόχαρο στα κήτη τους τον κόσμο
Θαύμασε τον αστραφτερό χαλκό των κανονιών,
Το διχτυωτό το πλέγμα στο κατάστρωμα, τον βόμβο
Απ' τις τραχειές κραυγές των προσταγών, χλαλοή, κακό,
Κι οι ναύτες ν' ανεβαίνουνε αίλουροι στα κατάρτια-
Άναυδος και κατάπληκτος μένει ο θεατής!
Του πλοιάρχου τα σφυρίγματα άκου, κι εκεί στα ξάρτια
Δες, να πετούνε των ναυτών ψυχές-ο χορός καλά κρατεί.
Λάμπει ο μαθητευόμενος νεαρός με τα γαλόνια
Μαλώνει με λαρυγγισμούς κι άλλοτε επαινεί,
Με το μαστίγιο μιας στριγγής και αιχμηρής φωνής
Το πλήρωμα που υπακούει σαν να τον είχε χρόνια.

*

XIX.

White is the glassy deck, without a stain,
Where on the watch the staid lieutenant walks:
Look on that part which sacred doth remain
For the lone chieftain, who majestic stalks,
Silent and feared by all: not oft he talks
With aught beneath him, if he would preserve
That strict restraint, which broken, ever baulks
Conquest and Fame: but Britons rarely swerve
From law, however stern, which tends their strength to nerve.

*

XIX.

Ολόλευκο κατάστρωμα, ακηλίδωτο, στυλινό
να λάμπει όπως το κρύσταλλο, να φέγγει σαν κοράλλι.
Άγρυπνος ο υποπλοίαρχος της βάρδιας, νάτος πάλι,
Κι ο πλοίαρχος αγέρωχος, εμπνέει τον σεβασμό
Στους κατωτέρους λιγομίλητος, ψηλά έχει το κεφάλι.
Κρατώντας την υπεροχή της αυστηράδας της μεγάλης
Έχει της νίκης τον αέρα, του θριάμβου κομπασμό.
Κι αν είναι ο νόμος τους σκληρός, στου κόσμου τον εσμό
Πιστοί του είναι οι Βρεττανοί κι αρχή δεν έχουν άλλη.

*

XX.

Blow, swiftly blow, thou keel-compelling gale,
Till the broad sun withdraws his lessening ray;
Then must the pennant-bearer slacken sail,
That lagging barks may make their lazy way.
Ah! grievance sore, and listless dull delay,
To waste on sluggish hulks the sweetest breeze!
What leagues are lost before the dawn of day,
Thus loitering pensive on the willing seas,
The flapping sails hauled down to halt for logs like these!

*

Φύσα, αγέρα δροσερέ κι άνεμε του πελάγου
Ω, φύσα, φούσκωνε πανιά, ώσπου ο ήλιος να δύσει
Στην γαλανή την αγκαλιά του πόντου να βυθίσει
Την τελευταία αχτίδα του, στον ήχο του σαλάγου!
Τότε πρώτη και λυγερή του στόλου, η ναυαρχίδα,
Θα λύσει τα λευκά πανιά, θα τα περιμαζέψει
Κι όπως στα ύδατα χάνεται κι η τελευταία αχτίδα
Θα περιμένει γύρω της τα πλοία να μαζέψει.
Αφόρητη η αργοπορία κι οι ναύτες δυσφορούνε

Νοιώθοντας πιά να ξεψυχάει γλυκόδροση η αύρα.
Ώρες πολλές ως την αυγή αργόσυρτα κυλούνε
Κι οι σκέψεις τους στην θάλασσα πετούμενα είναι μαύρα.
Και τα καράβια ακινητούν κι άνεμοι κοιμούνται.
Όλα σταματημένα, ακίνητα, σιγούνε.

*

XXI.

The moon is up; by Heaven, a lovely eve!
Long streams of light o'er dancing waves expand!
Now lads on shore may sigh, and maids believe:
Such be our fate when we return to land!
Meantime some rude Arion's restless hand
Wakes the brisk harmony that sailors love:
A circle there of merry listeners stand,
Or to some well-known measure featly move,
Thoughtless, as if on shore they still were free to rove.

*

Να τη η Σελήνη ανάτειλε! Νύχτα με ουράνια μάγια.
Αυλάκια πόσα ολόχρυσα, μαλαματένια ρυάκια.
Δίνουνε όρκους οι εραστές, στου ωραίου γιαλού τα βράχια
Σ' ώρα ιερή και μυστική, οι κόρες σαν πουλάκια.
Άς είτανε ναπρόσμενε κι εμάς τέτοια χαρά
Σαν δώσει να γυρίσουμε από τ' άγρια πελάγη.
Κι ο Αρίωνας τραχυδάχτυλος μας βάζει στα μεράκια
Και τ' όργανο σ' ένα ρυθμό όλο φλόγες το βαρά.
Ολόγυρα μαζεύονται ναυτάκια με λαχτάρα,
Κι όταν ακούσουνε σκοπό βαρύ, για τα φαρμάκια,
Της ναυτοσύνης τους καημούς, σηκώνουν μιάν αντάρα,
Χαρούμενα χορεύοντας, σα να' ταν στην στεριά.

*

XXII.

Through Calpe's straits survey the steepy shore;

Europe and Afric, on each other gaze!
Lands of the dark-eyed maid and dusky Moor,
Alike beheld beneath pale Hecate's blaze:
How softly on the Spanish shore she plays,
Disclosing rock, and slope, and forest brown,
Distinct, though darkening with her waning phase:
But Mauritania's giant-shadows frown,
From mountain-cliff to coast descending sombre down.

*

XXII.

Από της Κάλπης τα στενά αργοφάνηκαν τα βράχια
Της παραλίας οι απότομοι γκρεμοί κι ερημικοί.
Κοιτάζονται σ' άκρα σιωπή Ευρώπη κι Αφρική!
Μ' ωχή την λάμψη της η Εκάτη αχτίνες σπέρνει, στάχια
Στης Ιβηρίας τις μαυρομάτες, στις εβένινες Μαυριτανές.
Στις Καστιλιάνικες ακτές, ιδές γλυκειές ανταύγειες
Να βρέχουν παιχνιδίσματα φωτός απ' το αχανές.
Στο σεληνόφως μούσκεμα δάση, βουνά, πλαγιές.
Μα και στην χάση της τους Μαυριτανικούς βουνήσιους γίγαντες
Τους περιχύνει ίσκιους και φώς, από τις κορυφές
Μέχρι τις σκότεινες χαράδρες και τις ζοφερές
Τις παραλίες. Κι είν' όλο χάδια και ματιές.

*

XXIII.

'Tis night, when Meditation bids us feel
We once have loved, though love is at an end:
The heart, lone mourner of its baffled zeal,
Though friendless now, will dream it had a friend.
Who with the weight of years would wish to bend,
When Youth itself survives young Love and Joy?

Alas! when mingling souls forget to blend,
Death hath but little left him to destroy!
Ah, happy years! once more who would not be a boy?

*

XXIII.

Άπλωσε η νύχτα. Στην σιωπή η σκέψη φτερουγίζει
Σαν χελιδόνι στην φωλιά των περασμένων.
Στ' αγαπημένα τα παλιά πετάει και τριγυρίζει,
Γιατί μας έχει αφήσει η αγάπη πεινασμένους.
Έρημη κι άραχλη η καρδιά πενθεί κι αναστενάζει
Αφού η ορμή της όνειρο, την είχε παρασύρει.
Ποιος θελημένα λύγισε στων χρόνων το μαράζι
Όταν ακόμα η νεότητα του ανοίγει παραθύρι
Και κρεμασμένος προσδοκά του έρωτα το αγιάζι;
Όσες ψυχές αγάπησαν κι ήπιανε απ' το ποτήρι
Με το κρασί του έρωτα, αν τύχει να ξεχάσουν,
Ο θάνατος, σαν η ψυχή τους πάει να γύρει
Δεν θα βρει τι να πάρει, τίποτε δεν θα χάσουν.
Νεκροί απ' τα εδώ βαλτώνουνε, στο χρονοπατητήρι.
Άνθη της νιότης, χρόνια τρυφερά κι ευτυχισμένα,
Άχ! Να γινόμασταν παιδιά, ας είταν στα γραμμένα.

*

XXIV.

Thus bending o'er the vessel's laving side,
To gaze on Dian's wave-reflected sphere,
The soul forgets her schemes of Hope and Pride,
And flies unconscious o'er each backward year.
None are so desolate but something dear,

Dearer than self, possesses or possessed
A thought, and claims the homage of a tear;
A flashing pang! of which the weary breast
Would still, albeit in vain, the heavy heart divest.

*

XXIV.

Στα υδατόπληκτα πλευρά του караβιού γερμένοι
Αχόρταγα αντικρύζοντας την λαμπερή την σφαίρα
Της Άρτεμης τον ιερό τον δίσκο, μαγεμένοι
Πώς καθρεφτίζεται στου Ωκεανού την πλατυτέρα
Κρυσταλλοσύνη, μένουμε βουβοί, σαηνευμένοι.
Και ξαστοχάει γλυκά η ψυχή, ελπίδες, περηφάνια
Κι όλο πετά στα περασμένα, το πουλί το μεθυσμένο.
Ποιός, άραγε, θνητός, κι άς έχει στήθος τσακισμένο
Δεν λάτρεψε ένα πρόσωπο και δίχως του σε ορφάνια
Έμεινε, με το δάκρυ του να στάζει το θολό;
Και στην ανθρώπινη καρδιά, στο αίμα, στον πηλό
αγκιστρώνεται η σαγίτα, στήνονται δοκάνια.
Δεν ξερριζώνονται και μένεις καρφωμένος.

*

XXV.

To sit on rocks, to muse o'er flood and fell,
To slowly trace the forest's shady scene,
Where things that own not man's dominion dwell,
And mortal foot hath ne'er or rarely been;
To climb the trackless mountain all unseen,
With the wild flock that never needs a fold;
Alone o'er steeps and foaming falls to lean:
This is not solitude; 'tis but to hold
Converse with Nature's charms, and view her stores unrolled.

*

XXV.

Όταν στους βράχους κάθεσαι, σ' όνειρου συλλογή
Την θάλασσα την άσωση κι απέραντη όταν βλέπεις,
Μέσα στα δάση τα ισκιωμένα η σιωπή όταν σ' ευλογεί
Σε μέρη όπου ανθρώπου πόδι να μολύνει δεν τους πρέπει,
Σαν σκαρφαλώνεις στα απότομα πανύψηλα βουνά
Όπου ποτέ δεν έπεσε το ανθρώπινο το βλέμμα
Κι όπου βοσκούν αγέλες δίχως μάντρες και ποιμένα,
Κι ακόμη όταν μονάχος μένεις σε στενά
Με καταρράχτες να αφρίζουνε ξεσπώντας-
Ναι! Σ' όλα ετούτα εντός, μονάχος όντας
Όμως δεν μένεις μόνος σου, γιατί σε κυβερνά
Η μαγεμένη φύση με τα κάλλη της κι ακέραιος περνάς
Από την μαύρη μοναξιά, τον δολερό της τον χειμώνα.

*

XXVI.

But midst the crowd, the hum, the shock of men,
To hear, to see, to feel, and to possess,
And roam along, the world's tired denizen,
With none who bless us, none whom we can bless;
Minions of splendour shrinking from distress!
None that, with kindred consciousness endued,
If we were not, would seem to smile the less
Of all that flattered, followed, sought, and sued:
This is to be alone; this, this is solitude!

*

XXVI.

Μέσα στου πλήθους την βουή και σε λαών συγκρούσεις
Εκεί αν γυρεύεις την ζωή να ιδείς και να ακούσεις
Κι αν κουραστείς απ' όλα τούτα και πλάνητας γυρνάς
Δίχως κανείς να νοιάζεται για σένα, δίχως ν' αγαπάς,

Ή αν σε κυκλώνουν κόλακες αισχροί και που μισούν
Φτωχούς και δυστυχείς, μα γλείφουν τους σπουδαίους,
Όταν δεν έχεις έναν φίλο από 'κείνους τους ωραίους
Όλο συμπάθεια, να τον εμπιστεύεσαι, να τον τιμάς,
Φίλο δικό σου, παραστάτη σ' όσες κακοτυχίες θα 'ρθούν
Να σου χαμογελά στα δύσκολα, να' ναι η λύπη σου δική του κι η χαρά
Κι όχι άθλιους τριγύρω, καρφωμένους στο πουγγί σου--
Τότε μονάχος είσαι, καταμόναχος, στην ερημία την μουγκή σου.

*

XXVII.

More blest the life of godly eremite,
Such as on lonely Athos may be seen,
Watching at eve upon the giant height,
Which looks o'er waves so blue, skies so serene,
That he who there at such an hour hath been,
Will wistful linger on that hallowed spot;
Then slowly tear him from the witching scene,
Sigh forth one wish that such had been his lot,
Then turn to hate a world he had almost forgot.

*

XXVII.

Χίλιες φορές πιο ευτυχείς στην ζωή τους οι ασκητές
Ψηλά στου Άθωνα σπηλιές και σε κορφές γιγάντιες.
Τους βλέπει ο προσκυνητής, ουράνιες λαμπρές μορφές,
Όταν σε ονείρου εσπερινούς, με λογισμούς ενάντιους
Τρέχει την θάλασσα να βρεί, να νοιώσει την δροσιά της.
Και στην αιθρία τ' ουρανού το Όρος απελάτης.
Μα η λύπη στάζει μέσα του καθώς αναχωρεί
Από τα κάλλη ουράνια, τ' αρώματα, την δρόσο
Στενάζοντας μες στην ψυχή, σκεπτόμενος ότι μπορεί
Να ζήσει αληθινή ζωή κι ευλογημένη τόσο,
Γιατί το ξέρει, πως του κόσμου οι κάλπικοι καιροί

Οι μισητοί, στην λησμονιά καίγονται και στη νόσο.

*

XXVIII.

Pass we the long, unvarying course, the track
Oft trod, that never leaves a trace behind;
Pass we the calm, the gale, the change, the tack,
And each well-known caprice of wave and wind;
Pass we the joys and sorrows sailors find,
Cooped in their winged sea-girt citadel;
The foul, the fair, the contrary, the kind,
As breezes rise and fall, and billows swell,
Till on some jocund morn—lo, land! and all is well.

*

XXVIII.

Μέσα στην άκρα σιγαλιά, μονότονη η πορεία
Υδατόστρωτους διατρέχουμε τους δρόμους της θαλάσσης.
Κλείνουνε αμέσως πίσω μας, σ' ευδία ή τρικυμία
Δρόμοι της λήθης. Σβήνουνε το πλοίο σαν περάσει.
Μα τι να πώ για τις φουρτούνες και για την γαλήνη
Γι' ανέμους ούριους, θύελλες, την μάχη των στοιχείων.
Μες στα πλωτά τα κάστρα τους, των ναυτικών τα σμήνη
Αιώνες τώρα, από την λύπη της αβύσσου, των καταχθονίων
Βγαίνουν στην γλύκα της χαράς και πάλι απ' την αρχή.
Περνούνε απ' το ξεχωριστό, στο βολικό, στο ποταπό.
Ο αγέρας ως τον ουρανό σηκώνει κύμα φοβερό.
Άλλοτε καταπέφτουνε σ' άπατα σκοτεινά νερά!
Ώσπου χαράζει μιάν αυγή, χαρούμενη φωτοβολά.
Ξεσπούν φωνές: -Στεριά! Στεριά! Κι όλα καλά!

*

XXIX.

But not in silence pass Calypso's isles,
The sister tenants of the middle deep;

There for the weary still a haven smiles,
Though the fair goddess long has ceased to weep,
And o'er her cliffs a fruitless watch to keep
For him who dared prefer a mortal bride:
Here, too, his boy essayed the dreadful leap
Stern Mentor urged from high to yonder tide;
While thus of both bereft, the nymph-queen doubly sighed.

*

XXIX.

Να λησμονήσω πώς μπορώ, της Καλυψώς της νήσους,
Λικνίζονται σαν αδελφές καταμεσίς στον πόντο.
Το πρόσχαρο λιμάνι τους φωλιά στους πελαγίσσιους
Στους τσακισμένους σπιτικό. Τους δέχεται αρχόντους.
Έπαψε από παλιά η θεά με τους λυτούς βοστρύχους
Στα δάκρυα τους βράχους να μουσκεύει. Με του πόνου
Τα κλάματα για Κείνον, με πνιγμένους ήχους,
Με την ψυχή της ξάγρυπνη, με βογγητά και στόνους—
Τον Οδυσσέα που τόλμησε θνητή να προτιμήσει.
Μα εδώ είχαν κι ο Τηλέμαχος και το μεγάλο σάλτο
Έκαμε, όταν ο Μέντορας τον είχε αποβυθίσει,
Στα κύματα τα αλμυρά, αστραφτερά σαν σμάλτο.
Τους δύο τους ως στερήθηκε η Άνασσα των νυμφών
Διπλή τυλίχτηκε την λύπη των νερών.

*

XXX.

Her reign is past, her gentle glories gone:
But trust not this; too easy youth, beware!
A mortal sovereign holds her dangerous throne,
And thou mayst find a new Calypso there.
Sweet Florence! could another ever share
This wayward, loveless heart, it would be thine:
But checked by every tie, I may not dare

To cast a worthless offering at thy shrine,
Nor ask so dear a breast to feel one pang for mine.

*

XXX.

Χάθηκε η βασιλεία της: Τα θέλγητρά της στάχτη.
Τα νειάτα είναι μπερμπάντικα. Ξένε, μην γελαστείς.
Στον θρόνο της Ανάσσης, μια θνητή ετάχθη—
Μην εμπιστεύεσαι. Με σύνεση σπλίσου. Μην παραδοθείς.
Κι ίσως αυτή να γίνει η νέα, δική σου, Καλυψώ.
Γλυκειά Φλωρέντσα!* Η εύπιστη καρδιά μου θα μπορούσε,
Όπως και τότε, κάρβουνο να σιγοκαίει λειψό
Απ' τα γλυκά τα νάζια σου και πάλι να μεθύσει,
Να σ' έπινα ολόγλυκη, γιατί τόσο διψώ.
Μα η καρδιά μου μαύρη από την λύπη είναι, παραιτημένη,
Έχει αποδιώξει του έρωτα κάθε κελαηδισμό,
Και δεν τολμάει θυμίαμα ανάξιο στον βωμό
Να σου αποθέσει. Μήτε μπορώ να βλέπω σκλαβωμένη
Την τρυφερή ψυχή σου, μόνη στον χαμό.

*

*(Είναι η Spenser Smith. Ο Βύρων την ερωτεύθηκε στην Μάλτα.)

*

XXXI.

Thus Harold deemed, as on that lady's eye
He looked, and met its beam without a thought,
Save Admiration glancing harmless by:
Love kept aloof, albeit not far remote,
Who knew his votary often lost and caught,
But knew him as his worshipper no more,

And ne'er again the boy his bosom sought:
Since now he vainly urged him to adore,
Well deemed the little god his ancient sway was o'er.

*

XXXI.

Τέτοια ο Χάρολντν σκέφτονταν, όταν είδε την κόρη
Και η ματιά του έσμιξε την φλόγα των ματιών της.
Μά ο έρωτας άλλο πιά να τον αγγίξει δεν εμπόρει
Στης Εκκλησιάς του τα άβατα και στον αρχαίο βωμό της
Πόσες φορές θυσίασε! Όμως πιά το γνωρίζει
Ο βασανιστικός θεός- πως δεν μπορεί να τον υπολογίζει
Πιστό προσκυνητή και σταθερό οπαδό του.
Έτσι δεν το προσπάθησε να εισβάλει στην καρδιά του—
Ασάλευτη αντιστέκονταν. Αδιάφορη η οδός του.
Ένοιωσε ο φτερωτός θεός, τα όπλα τ' ακριβά του,
Κάποτε σαγηνευτικά, τώρα δίχως το φώς τους.

*

XXXII.

Fair Florence found, in sooth with some amaze,
One who, 'twas said, still sighed to all he saw,
Withstand, unmoved, the lustre of her gaze,
Which others hailed with real or mimic awe,
Their hope, their doom, their punishment, their law:
All that gay Beauty from her bondsmen claims:
And much she marvelled that a youth so raw
Nor felt, nor feigned at least, the oft-told flames,
Which, though sometimes they frown, yet rarely anger dames.

*

XXXII.

Παραξενεύτηκε η Φλοράνς κι αλλόκοτο το βρήκε

Ένας που η φήμη λόγιαζε του έρωτα υπηρέτη
Να μένει ασυγκίνητος, στου κάλλους της την μέθη.
Τόσους και τόσους θαυμαστές της ομορφιάς της είχε,
Άλλους στ' αλήθεια να πονούν κι άλλους μεγάλους ψεύτες,
Να τραγουδούν: «Νόμος εσύ και μόνη μας ελπίδα
Και καταδίκη ολόγλυκη, ποινή μας και λεπίδα
Και ισοβίτες μένουμε, του κάλλους σου δεσμώτες.».
Λόγια παμπάλαια γνωστά και χιλιοειπωμένα
Από τους σκλάβους της αγάπης, σαν κεριά λυωμένα.
Θαύμα μεγάλο το νομίζει πως δεν το μπορεί
Ακόμη μια φορά να προσποιηθεί, να υποκριθεί,
Φωτιές κρυφές ότι τον τριγυρίζουν και προδότες
Θά 'ταν τα λόγια του. Μ' αυτά οι όμορφες αγριεύουν
Μα δεν θυμώνουνε στ' αλήθεια, αφού τα γυρεύουν.

*

XXXIII.

Little knew she that seeming marble heart,
Now masked by silence or withheld by pride,
Was not unskilful in the spoiler's art,
And spread its snares licentious far and wide;
Nor from the base pursuit had turned aside,
As long as aught was worthy to pursue:
But Harold on such arts no more relied;
And had he doted on those eyes so blue,
Yet never would he join the lover's whining crew.

*

XXXIII.

Μα η Κόρη δεν την γνώριζε σε βάθος την καρδιά του
Την νόμιζε μαρμάρινη, ψυχρή και νεκρωμένη.
Μα είτανε τώρα με αδιαφορία παγερή μασκαρεμένη
Από την περηφάνια ολόγιομη, ως τα βαθειά του.
Ο νέος της διαφθοράς την τέχνη γνώριζε καλά.*

Τα δίχτυα της ακολασίας πολλάκις είχε στήσει.
Μα τώρα απ' τα παλαιά τεχνάσματά του αν έμενε μακριά,
Το 'κανε αφού δεν εύρισκε κάποιαν να την ποθήσει.
Ο Χάρολντ πιά δεν καταδέχονταν στα κόλπα να γυρίσει.
Ακόμη κι αν τα μάτια της στα σπλάγχνα του ανάβαν,
Δεν θα 'μπαινε στο πλήθος ερωτομανών μνηστήρων,
Εκείνων που γκρινιάζοντας ίδιο δρόμο τραβάν
Της πλήξης, της βαριεστημάρας και των ποδογύρων.

*

XXXIV.

Not much he kens, I ween, of woman's breast,
Who thinks that wanton thing is won by sighs;
What careth she for hearts when once possessed?
Do proper homage to thine idol's eyes,
But not too humbly, or she will despise
Thee and thy suit, though told in moving tropes;
Disguise e'en tenderness, if thou art wise;
Brisk Confidence still best with woman copes;
Pique her and soothe in turn, soon Passion crowns thy hopes.

*

XXXIV.

Δεν κερδίζονται οι γυναίκες μ' αναστεναγμών βροχή.
Όποιος τέτοια πιστεύει, από γυναίκες τίποτα δεν ξέρει.
Άστατη η καρδιά του θηλυκού σε κάθε εποχή,
Όταν σκλαβώσει μια καρδιά, όταν την καταφέρει,
Σε περιφρόνηση άκαρδη τους λατρευτές τους ρίχνει.
Γι' αυτό όποιος με ταπείνωση ομολογεί το πάθος
Στην ερωμένη του μπροστά, σε μέγα πέφτει λάθος
Γιατί έτσι τον περιφρονεί, την φλόγα του άς την δείχνει.
Κρύψε την τρυφεράδα σου, αδιάφορα υποκρίσου
Είναι μια τέχνη δύσκολη, αν όμως την γνωρίζεις,
Αντί για εξομολόγηση με την σιωπή σου ενδύσου.

Άναψέ της την οργή κι ύστερα ξανασβήστην.
Σε λίγο, σε λιγάκι, δούλη σου θα 'ναι πιστή.

*

XXXVI.

Away! nor let me loiter in my song,
For we have many a mountain path to tread,
And many a varied shore to sail along,
By pensive Sadness, not by Fiction, led—
Climes, fair withal as ever mortal head
Imagined in its little schemes of thought;
Or e'er in new Utopias were read:
To teach man what he might be, or he ought;
If that corrupted thing could ever such be taught.

*

XXXVI.

Αλλά να μην χρονοτριβώ, άς γυρίσω στο τραγούδι.
Βουνά πολλά έχω ν' ανεβώ, γιαλούς να παραπλεύσω,
Τα μονοπάτια είναι πολλά, καθένα ένα λουλούδι
Χαρίζει στο τραγούδι μου. Καθήκον να το δρέψω.
Χώρες εξάισιας καλλονής μέλλεται να διαβούμε
Πιο ωραίες απ' την πιο όμορφη ονειροφαντασία,
Όταν ο στοχασμός ατίθασος την πλάθει. Και θα δούμε
Τόπους που υμνούν οι συγγραφείς, διάκονοι ουτοπίας,
Με πόθο να διδάξουνε ταλαίπωρους θνητούς,
Σε ποιο υψηλότατο σκοπό δύνανται ν' αποβλέπουν,
Αν, βέβαια, το πεσμένο τούτο γένος είχε αυτούς
Που θα μπορούσανε καρπούς της διδαχής να δρέπουν.

*

XXXVII.

Dear Nature is the kindest mother still;

Though always changing, in her aspect mild:
From her bare bosom let me take my fill,
Her never-weaned, though not her favoured child.
Oh! she is fairest in her features wild,
Where nothing polished dares pollute her path:
To me by day or night she ever smiled,
Though I have marked her when none other hath,
And sought her more and more, and loved her best in wrath.

*

XXXVII.

Φύση, αγαπημένη μου και ιερή Μητέρα,
Τι κι αν αλλάζει αδιάκοπα, αγαθή σου η μορφή:
Από τον χθόνιο κόρφο σου θα πιώ το άγιο νέκταρ
Μόνο το γάλα της Μητρός, την ιερή τροφή.
Μ' όλο που δεν με προίκισες την μητρική σου εύνοια
Κι από τα τέκνα σου τα προσφιλή, δεν έχω εγώ σταθεί.
Ώ, πόσο ωραία γίνεσαι, πέρα από κάθε έννοια,
Μέσα στην άγρια καλλονή σου, όταν γυμνωθείς
Και χέρι ανθρώπινο κανένα, σιμά σου δεν βρεθεί.
Σε μένα πώς χαμογελάς, την νύχτα, την ημέρα,
Γι' αυτό και 'γώ σου χάρισα αλλόκοτη λατρεία.
Πόσο συχνά σε γύρεψα σε μήκη, πλάτη, πέρα,
Προπάντων σε στιγμές οργής, με δίψα και μανία.

*

XXXVIII.

Land of Albania! where Iskander rose;
Theme of the young, and beacon of the wise,
And he his namesake, whose oft-baffled foes,
Shrunk from his deeds of chivalrous emprise:
Land of Albania! let me bend mine eyes
On thee, thou rugged nurse of savage men!
The cross descends, thy minarets arise,

And the pale crescent sparkles in the glen,
Through many a cypress grove within each city's ken.

*

XXXVIII.

Ὡ γῆ της Αλβανίας, ο Σκεντέρμπεης ο δοξασμένος,
Γεννήθηκε στα χώματά σου και οι νέοι τον θαυμάζουν.
Ἐγινε φάρος της σοφίας αυτός, δάσκαλος τιμημένος.
Πατρίδα είσαι του συνονόματού του.* Συναρπάζουν
Τα κατορθώματα, οι φοβερές του ανδραγαθίες.
Πόσες φορές ετσάκισε τους δυνατούς εχθρούς
Με του παλληκαριού την ρώμη και της ιππωσύνης μεθοδείες.
Ἄσε Αλβανία, στ' άγρια τέκνα σου, στους βράχους τους σκληρούς
Να λύσω την ματιά μου, να καλπάσει.
Σταυρός δεν φαίνεται καθώς σ' αλλοτινούς καιρούς,
Πλήθος οι μιναρέδες, το μισοφέγγαρο αιμάσσει,
Στις πεδιάδες τις απέραντες και των κυπαρισσιών τα δάση
Και μέσ στις πόλεις σου. Το μισοφέγγαρο αιμάσσει.

*

XXXIX.

Childe Harold sailed, and passed the barren spot
Where sad Penelope o'erlooked the wave;
And onward viewed the mount, not yet forgot,
The lover's refuge, and the Lesbian's grave.
Dark Sappho! could not verse immortal save
That breast imbued with such immortal fire?
Could she not live who life eternal gave?
If life eternal may await the lyre,
That only Heaven to which Earth's children may aspire.

*

XXXIX.

Από τους θαλάσσιους δρόμους, φτάνει ο Χάρολντ στο ξερό νησί

Όπου το κύμα έβρεχε με δάκρυα η Πηνελόπη*.

Βλέπει τον βράχο σιωπηλό που είχε τα μάγια λύσει

Σ' απελπισμένους εραστές κι όπου-ώ τρισόλβιοι τόποι!-

Έγινε μνήμα αιώνιο της Μούσας της Λεσβίας.

Δύστυχη, εσύ, Σαπφώ! Δεν μπόρεσε ο στίχος

Να σώσει την πυρίφλογη καρδιά σου από την βία

Του σκότεινου Άδη; Να ζήσει αιώνια δυστυχώς

Δεν μπόρεσε ούτε 'κείνη, που αιώνια έψαλε ζωή;

Η αθανασία της λύρας, δεν είναι η αναπνοή;

Μόνος Παράδεισος και μόνη Θεού πνοή

Για την μονάχη μες στην δίψα της ψυχή.

*

XL.

'Twas on a Grecian autumn's gentle eve,

Childe Harold hailed Leucadia's cape afar;

A spot he longed to see, nor cared to leave:

Oft did he mark the scenes of vanished war,

Actium, Lepanto, fatal Trafalgar:

Mark them unmoved, for he would not delight

(Born beneath some remote inglorious star)

In themes of bloody fray, or gallant fight,

But loathed the bravo's trade, and laughed at martial wight.

*

XL.

Γαλήνη ελληνικής εσπέρας Φθινοπώρου,

Κι ο Χάρολντ κιόλας χαιρετά απ' τα μακρυά

Το ακρωτήριο της Λευκάδας, με την λύπη απόρου.

Κι ενώ τόσο ποθούσε να την δει την νήσο την παλαιά
Θλιμμένος φεύγει και του σφίγγετ' ή καρδιά.
Πολλές φορές αντίκρουσε τους τόπους των αιμάτων
Που ναυμαχίες αιματηρές είχανε λάβει χώρα:
Του Ακτίου, του μοιραίου Τραφάλγκαρ, της Ναυπάκτου.
Κάτω από άστρο φιλόδοξο της γέννησής του η ώρα,
Μα δεν χαιρότανε ποσώς από κατορθωμάτων
Αιματηρών, και φονικών σκηνών τις διηγήσεις.
Αηδίαζε το επάγγελμα των μαχητών φονηάδων
Κι αποστρεφόταν με χαμόγελο, τις όποιες τους καυχήσεις.

*

XLI.

But when he saw the evening star above
Leucadia's far-projecting rock of woe,
And hailed the last resort of fruitless love,
He felt, or deemed he felt, no common glow:
And as the stately vessel glided slow
Beneath the shadow of that ancient mount,
He watched the billows' melancholy flow,
And, sunk albeit in thought as he was wont,
More placid seemed his eye, and smooth his pallid front.

*

XLI.

Μα ευθύς μόλις αντίκρουσε το εσπερινό το άστρο
Πάνω απ' το λυπημένο βράχο της Λευκάδας, ίδιον κάστρο
Όταν χαιρέτισε του μάταιου έρωτα στερνό το καταφύγιο,
Ένοιωσε- ή έτσι νόμισε-της φλόγας το μυστήριο.
Κι όπως το πλοίο γλιστρούσε αργά, όλο μεγαλοπρέπεια
Μέσα στον ίσκιο τον ιερό του βράχου, απάνω στα νερά,

Το μάτι του, αχόρταγο, κοίταζε πέρα ως πέρα
Ώρα πολλή στην θάλασσα κρυφών λάμπσεων λέπια.
Κι ενώ οι σκέψεις, μέλισσες, βουίζαν στο μυαλό του,
Γαλήνιο είχε το μέτωπο και πράο το πρόσωπό του.

*

XLII.

Morn dawns; and with it stern Albania's hills,
Dark Suli's rocks, and Pindus' inland peak,
Robed half in mist, bedewed with snowy rills,
Arrayed in many a dun and purple streak,
Arise; and, as the clouds along them break,
Disclose the dwelling of the mountaineer;
Here roams the wolf, the eagle whets his beak,
Birds, beasts of prey, and wilder men appear,
And gathering storms around convulse the closing year.

*

XLII.

Ρόδα και κρόκους η αυγή-κοιτάχτε, χάρμα!-απλώνει
Στους λόφους της Αρβανιτιάς, στους Βράχους του Σουλίου,
Την μακρυνή και φοβερή την Πίνδο πορφυρώνει,
Με αχτίνων τα γαρύφαλα η λάμψη του Ηλίου
Κι αστράφτει πάλλευκο παντού το δοξασμένο χιόνι.
Η πάχνη σχίζετ' ή πρωινή κι η αυγή ελευθερώνει
Στο μάτι των βουνίσσιων τα χωριά. Οι λύκοι γύρω ουρλιάζουν
Και ο αητός το ράμφος του τροχίζει στο κοτρώνι.
Όρνια, θεριά ανήμερα βρίσκουν μονιά, λουφάζουν
Μα απ' τα θεριά πιο ανήμεροι οι θνητοί, άγριοι και μόνοι.
Στα μέρη τούτα οι θύελλες σκληρές κι ανταριασμένες
Κι οι καταγίδες στον θυμό μαινάδες λυσσαγμένες.

Το άχτι τους, την τελευταία του χρόνου ώρα θολώνει.

*

XLIII.

Now Harold felt himself at length alone,
And bade to Christian tongues a long adieu:
Now he adventured on a shore unknown,
Which all admire, but many dread to view:
His breast was armed 'gainst fate, his wants were few:
Peril he sought not, but ne'er shrank to meet:
The scene was savage, but the scene was new;
This made the ceaseless toil of travel sweet,
Beat back keen winter's blast; and welcomed summer's heat.

*

XLIII.

Να τος ο Χάρολντ, επιτέλους, να 'χει μείνει μοναχός,
Αληθινά ολομόναχος. Να 'χει αποχαιρετίσει
Τα έθνη τα χριστιανικά που πίσω έχει αφήσει.
Κι έπεσε μες στον κίνδυνο, σ' άγνωστης χώρας τον αχό.
Πολλοί τήνε θαυμάσανε, μα έχει πολλούς φοβίσει.
Αλλά η καρδιά του πάνοπλη, απέναντι στην μοίρα.
Τον κίνδυνο τον έχει από καιρό ξορκίσει.
Ποτέ δεν πισωγύρισε σε κίνδυνου πλημμύρα.
Κι ούτε ποτέ θα τρόμαζε να τότε συναντήσει.
Στους τόπους τούτους άγρια η θέα, το σκηνικό
Αλλοιώτικο, πρωτόφαντο, του 'φερνε ένα μεθύσι,
Ν' αντέχει του χειμώνα τον χιονιά, της κάψας το κακό.
Και μέστωνε ο κόπος του σε ταξίδι γλυκό.

*

XLIV.

Here the red cross, for still the cross is here,
Though sadly scoffed at by the circumcised,
Forgets that pride to pampered priesthood dear;
Churchman and votary alike despised.
Foul Superstition! howsoe'er disguised,
Idol, saint, virgin, prophet, crescent, cross,
For whatsoever symbol thou art prized,
Thou sacerdotal gain, but general loss!
Who from true worship's gold can separate thy dross.

*

XLIV.

Εδώ ο καταπόρφυρος του Χριστού Σταυρός μένει.
-Ναι, υπάρχει εδώ ο Σταυρός, υπάρχει ακόμη.-
(Μ' όλο που τον χλευάζουνε άπιστοι, σουνουτεμένοι,
Η αφανής η ευλογία του υπάρχει και η ρώμη.)
Περηφάνια δεν χαρίζει σε παπάδες ξιπασμένους,
Ιερείς και λαϊκοί, περιφρονούνται εξίσου.
Ώ μιαρή δεισιδαιμονία! Δηλητηριάζεις σκοτασμένους
Κι όποιο κι αν λάβει σχήμα η ποταπή μορφή σου
-άγιος, παρθένα και σταυρός. Προφήτης, ημισέληνος-,
Όποιο σύμβολο λατρείας κι αν προσφέρεις,
Είσαι ο τρόπος μπαγαπόντηδες ασμένως
Να τσεπώνουνε τά φράγκα-και το ξέρεις.
Ποιος, άραγε, μπορεί λατρεία να διακρίνει
Το αληθινό χρυσάφι σου, απ' το κάλπικο σελλίνι;

*

XLV.

Ambracia's gulf behold, where once was lost
A world for woman, lovely, harmless thing!

In yonder rippling bay, their naval host
Did many a Roman chief and Asian king
To doubtful conflict, certain slaughter, bring
Look where the second Caesar's trophies rose,
Now, like the hands that reared them, withering;
Imperial anarchs, doubling human woes!
God! was thy globe ordained for such to win and lose?

*

XLV.

Ιδού νερά του Αμβρακικού! Κάποτε, εδώ, ένας κόσμος
Ολόκληρος εβούλιαξε για καλλονή γυναίκα.
Στον κόλπο ετούτο όλα σκιρτούν και ευωδιάζουν δυόσμο.
Εδώ Ρωμαίοι στρατηγοί κι Ασιάτες τρείς και δέκα*
Σύρανε τα περήφανα καράβια τους σε μάχη,
Και λάβαν νίκη αμφίβολη, μα σίγουρη σφαγή.
Νά το, το μέρος όπου θέλησε τρόπαια στημένα να 'χει
Ο δεύτερος ο Καίσαρας.** Τώρα γκρεμίσματα στην γή.
Όλα μπροστά μου ρημαδιό, χώμα τα χέρια που τα φτιάξαν.
Ω! Εσείς που το πιστέψατε πως είστε κοσμοκράτορες
Οι δαίμονες, βασανιστές λαών, για τα δεινά σας τάξαν!
Θεέ μου Πανοικτίρμονα! Της αρμονίας κόσμος, έργο των χειρών Σου,
Πώς παίζεται στα ζάρια των τυράννων, των εχθρών Σου;

*

ΕΠΙΜΕΤΡΟ:

Η ποιητική σύνθεση του Γεωργίου Γόρδωνος, Λόρδου Βύρωνος Childe Harold's Pilgrimage (Η προσκύνησις του Τσάιλντ Χάρολντ), εξεδόθη το 1812 και αμέσως έγινε αποδεκτή με ενθουσιασμό από τους Λονδρέζους και το ευρύτερο Αγγλικό κοινό της εποχής του. Η ανταπόκριση του αναγνωστικού κοινού, υπήρξε απροσδόκητη για τον ποιητή. Όπως ο ίδιος ομολογούσε μετά την έκδοσή του, έγινε, δίχως να το περιμένει, διάσημος. Την πρώτη έκδοση των πεντακοσίων αντιτύπων, η οποία εξαντλήθηκε μέσα σε τρείς μέρες, ακολούθησαν έξι απανωτές εκδόσεις μέσα σε διάστημα ενός μηνός. Μεγάλο μέρος του Childe Harold's Pilgrimage, γράφτηκε στην Ελλάδα και εμπνεύσθηκε από το αρχαίο ελληνικό κλέος σε αντιβολή

με «την σύγχρονή» του ποιητή «θλίψη», για το κατάντημα της δούλης αγαπημένης χώρας, των ενδόξων ερειπίων της και των σύγχρονών του Ελλήνων. Αρχάγγελος του ρομαντισμού, κυνηγημένος από τα δικά του φαντάσματα και βάσανα, ο Βύρων φθάνει στην Αθήνα ανήμερα Χριστούγεννα του 1809 και φιλοξενείται στο σπίτι της Θεοδώρας Μακρή, μητέρας τριών κοριτσιών, για την μικρότερη των οποίων, την δωδεκάχρονη Τερέζα Μακρή, την οποία ερωτεύτηκε παράφορα, θα γράψει την περίφημη «Κόρη των Αθηνών». Κατά τον χρόνο της παραμονής του στην Αθήνα, η οποία διήρκεσε δέκα εβδομάδες, ο Βύρων συνθέτει τα πιο ρωμαλέα λυρικά μέρη του έργου *Childe Harold's Pilgrimage*. Στην περίτεχνη λυρική αφήγηση της σύνθεσης, ο ποιητής σε μια προσωπική Οδύσεια, ταξιδεύει διαρκώς περιπλανώμενος. Παρουσιάζουμε εδώ, τα πρώτα δεκαπέντε μέρη του «Δευτέρου Άσματος», (*The Canto two*), του αναφερομένου στην επίσκεψή του στην Ελλάδα. Στο Άσμα, ο Βύρων καθήμενος στους Στύλους του Ολυπίου Διός, αντικρύζει την Ακρόπολη και τον πληγωμένο τον Παρθενώνα, θλιβόμενος για την σκλαβιά, αθεράπευτος νοσταλγός του αρχαίου κλέους. Σε τόνο συντριβής και λυρικής υψηγορίας, στοχάζεται για την φθορά και την επίκτητη ζωή και οργίζεται για την Ύβρη: Αυτήν που επετέλεσε ο Πίκτος (Σκωτσέζος) Έλγιν, με την σύληση του Ιερού και την κλοπή των μαρμάρων. Έργο που λειτούργησε καταλυτικά στην έκρηξη του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού, η Προσκύνησις του Τσάιλντ Χάρολντ, αναπτύσσεται σε εννεάστιχες strofές με κορυφώσεις λυρικές και αφηγηματικές που αντλούν από την πλούσια παράδοση την αγγλικής προσωδίας, κρατώντας την συγκίνηση σε αμείωτη θέρμη.

Δ.Κ.

Ευριπίδης Γαραντούδης

ΤΟ ΑΝΟΙΧΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ: ΒΑΣΙΚΕΣ ΟΡΙΖΟΥΣΕΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΙΤΟΥ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ

Αν ορίσουμε την αφηγηρία της ποιητικής διαδρομής του Τίτου Πατρίκιου στο 1954, τότε που εμφανίστηκε το πρώτο βιβλίο του *Χωματόδρομος*, και φτάσουμε μέχρι το 2020, όταν εκδόθηκε η πιο πρόσφατη συλλογή του, *Ο δρόμος και πάλι*, αθροίζονται 66 χρόνια δημιουργικής πορείας με πολλούς ενδιαμέσους σταθμούς. Αν πάλι μεταθέσουμε την αρχή αυτής της πορείας πιο πίσω στον χρόνο, στο 1943, όταν χρονολογούνται τα πρώτα ποιήματά του, τότε ο δρόμος που διανύθηκε φτάνει στα 77 χρόνια. Κι αν σκεφτούμε ότι παραμένει ποιητικά δραστήριος μέχρι τις μέρες μας, τότε ως ποιητής έχει φτάσει στα 80. Αυτή η αναδρομή, και μάλιστα με την ψυχρή λογική των αριθμητικών δεδομένων, στο μακρινό και γι' αυτό λιγότερο ή περισσότερο σκιασμένο παρελθόν έχει νόημα για να μας βγάλει στο ξέφωτο του παρόντος. Με άλλα λόγια, η πρόθεσή μου είναι να επισημάνω και να σχολιάσω τις κατά τη γνώμη μου βασικές ορίζουσες της ποίησης του Πατρίκιου, οι οποίες συνεχίζουν την ποίησή του, θεωρημένη από τη σημερινή σκοπιά και μάλιστα την συνεχούν ανεξάρτητα από την εξέλιξη που η ποίησή του είχε σε σχέση με την ιστορική εμπειρία, τα ατομικά βιώματα και τον αξεδιάλυτο δεσμό αυτών των δύο.

Συγκεντρωμένη στην πρόσφατη δίτομη έκδοσή της (2017 και 2018), η ποίηση του Πατρίκιου μαρτυρεί ότι αφού ο ποιητής διένυσε, διαρκώς ενεργητικά παρών, τη μεταπολεμική εποχή, στη συνέχεια παρέμεινε εξίσου εντατικά ενεργός στα χρόνια της μεταπολίτευσης, αφενός δημοσιεύοντας πολλά ανέκδοτα μεταπολεμικά ποιήματά του και αφετέρου γράφοντας και δημοσιεύοντας αρκετά νεότερα ποιητικά βιβλία του. Πρέπει, μάλιστα, να υπολογίσουμε, δίπλα στο αμιγώς ποιητικό έργο του, και τη, διόλου αμελητέα, συμπληρωματική συγγραφική όψη του, βγαλμένη κατά βάθος από την ίδια δημιουργική μήτρα, την όψη των αφηγηματικών (ημερολογιακών, αυτοβιογραφικών και δοκιμιακών) κειμένων του, μεγάλο μέρος της οποίας συγκεντρώθηκε σε πέντε βιβλία που εκδόθηκαν μεταπολιτευτικά, από το 1990 μέχρι το 2015. Έτσι, η συνολική ποιητική παραγωγή του είναι σχεδόν ισόποση, μοιρα-

σμένη ανάμεσα στη μεταπολεμική εποχή και στα χρόνια της μεταπολίτευσης. Αν στο μοίρασμα συναριθμήσουμε και τα αφηγηματικά γραπτά του, τότε η πλάστιγγα της ποσότητας γέρνει προς τη μεταπολιτευτική περίοδο.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εκείνοι οι ποιητές που προσέδωσαν στην πρώτη μεταπολεμική ποιητική γενιά, όπου ιστορικογραμματολογικά τόσο οι κριτικοί λογοτεχνίας όσο και οι φιλόλογοι εντάσσουμε τον Πατρίκιο, το ειδοποιό χαρακτηριστικό της μεταπολεμικότητας είναι οι λεγόμενοι πολιτικοί ή κοινωνικοί ποιητές της. Όπως είναι γνωστό, για τους πολιτικούς ποιητές αυτής της γενιάς, και με σημείο αναφοράς το έργο τριών ανάμεσά τους, του Αλεξάνδρου, του Αναγνωστάκη και του Πατρίκιου, ο Δ.Ν. Μαρωνίτης το 1976 πρότεινε τον κρίσιμο όρο «ποιητική και πολιτική ηθική» στο ομώνυμο εμβληματικό βιβλίο του. Ο όρος αυτός σημαίνει ότι ο τρόπος έκφρασης αυτών των ποιητών είναι ομοούσιος και αδιαίρετος από την πολιτική ηθική τους, επειδή αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους όχι ως άτομο αλλά ως ενεργό πολίτη που διεκδικεί τη δημόσια παρουσία του σε μια ταραγμένη εποχή. Αλλά αυτά, όπως και ο προσδιορισμός της κοινωνικής ταυτότητας του «επιζώντα» από την Δώρα Μέντη, η διατήρηση του αυθεντικού χαρακτήρα της ιδεολογικής πίστης, η σταθερή έκφραση του «κοινωνικού πόνου» (κατά τον Πάνο Θασίτη), η αντίσταση στην ήττα, αντίσταση που δεν αφορούσε τη στρατιωτικοπολιτική έκβαση της εμφύλιας σύγκρουσης αλλά την αίσθηση της έκπτωσης και του διασурμού κάθε ανθρώπινης αξίας, είναι, ως γνωρίσματα των πολιτικών ποιητών και του Πατρίκιου, πράγματα πολύ γνωστά, ώστε περιττεύει να τα επαναλάβω. Σημασία έχει, κυρίως, ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της πολεμικής δεκαετίας και της μεταπολεμικής εποχής, αποτυπωμένα στην προσωπική περιπέτεια του Πατρίκιου και θεωρημένα από την ιδεολογική σκοπιά του, μεταπλάστηκαν σταδιακά στην ποίησή του: το αρχικό ιδεολογικό όραμα ενός κοινωνικά δικαιότερου κόσμου έδωσε τη θέση του στη σκληρή διάψευση του οράματος· τις απηνείς πολιτικές διώξεις, εκφρασμένες στην «ποίηση της δοκιμασίας», ακολούθησαν οι κατοπινές δυσκολίες επανένταξης στην κοινωνική ζωή· η βαθμιαία αμφισβήτηση των καταπιεστικών μηχανισμών του αριστερού κομματικού χώρου εξελίχθηκε στην προσπάθεια για τη διατήρηση μιας αριστερής ιδεολογικής ταυτότητας προσαρμοσμένης στις νέες συνθήκες. Έτσι λοιπόν, όσο κι αν στο μεταπολεμικό έργο του Πατρίκιου είναι διακριτή μια πρώτη, πολιτικά «στρατευμένη» φάση, η ποίησή του αυτής της εποχής μπορεί να διακριθεί σε δύο περιόδους, την πολιτική και τη μεταπολιτική, που ωστόσο βρίσκονται σε παλινδρομική και διαλεκτική σχέση μεταξύ τους, όπως πολύ εύστοχα έδειξε ο κριτικός Δημήτρης Ραυτόπουλος το 2016. Εντέλει, η πολιτική ηθική του Πατρίκιου συγκροτήθηκε στη βάση του διανοούμενου που εντάχθηκε και παρέμεινε στον ευρύτερο χώρο της Αριστεράς, χωρίς όμως να συντάσσε-

ται άκριτα και άβουλα με την κομματική ηγεσία. Παράλληλα ως ανήσυχος δημιουργός αφομοίωσε επιλεκτικά τα διδάγματα της μοντέρνας ποιητικής παράδοσης και τα μετέφερε γόνιμα στο έδαφος του κοινωνικού ρεαλισμού, συνδυάζοντάς τα με την ειρωνεία του Καβάφη και την αυτοσαρκαστική διάθεση του Καρυωτάκη. Παράλληλα με όλα αυτά, λειτούργησε η υφολογική πολυτροπία του· η άφεσή του, με άλλα λόγια, σε εκφραστικές και θεματικές μετατοπίσεις που, χωρίς να αναιρούν την ύπαρξη ενός κέντρου, δείχνουν την εξακίνωση αυτού του κέντρου προς διάφορες κατευθύνσεις, π.χ. άλλοτε τη λυρική και άλλοτε τη δραματική ποίηση, άλλοτε την ερωτική-υπαρξιακή θεματική κι άλλοτε τον κοινωνικό προβληματισμό.

Διαβάζοντας συνολικά την ποίηση του Πατρίκιου σήμερα αντιλαμβανόμαστε, επίσης, ότι ο προσδιορισμός του από τη λογοτεχνική και τη φιλολογική κριτική ως «πολιτικού ποιητή» λειτουργεί περιοριστικά. Ούτως ή άλλως ο ίδιος με τη μεταπολιτευτική ποίησή του αναίρεσε συστηματικά και ενίοτε σκωπτικά έναν τέτοιο περιοριστικό προσδιορισμό. Διαβάζω το σύντομο ποίημά σου «Επικαιρική ποίηση», από τη συλλογή *Αντικριστοί καθρέφτες* (1991):

*Δεν ξέχασα ποτέ τη σπουδαιότητα
της επικαιρικής ποίησης
ούτε της εύληπτης γραφής.
Να λοιπόν ένας στίχος
σημερινός, ευκολονόητος και πανελλήνιος:
«Τί λέτε ρε μαλάκες!»*

Ο όρος «πολιτικός ποιητής» λειτουργεί περιοριστικά για τον Πατρίκιο, επειδή στην ποίησή του η όσμωση του πολιτικοκοινωνικού και του υπαρξιακού στοιχείου, η σύνδεση της συλλογικότητας με την ατομικότητα, η συνύπαρξη της ψυχοσυναισθηματικής έντασης και της ιδεολογικής εξωστρέφειας διαπερνούν ολόκληρο το έργο του, ήδη από τη νεότητά του. Σήμερα είμαστε σε θέση να αναγνωρίσουμε καλύτερα από ό,τι στα μεταπολεμικά χρόνια, επειδή η ανάγνωσή μας δεν περιορίζεται από τον φακό της ιδεολογικής ορθότητας, ότι και ο Πατρίκιος, όπως και άλλοι αριστεροί συνοδοιπόροι ποιητές, εξέφρασαν τον ιδεολογικό και κοινωνικό προβληματισμό τους σταθερά μέσα από τον υπαρξιακό αντίκτυπό του.

Αλλά ο Πατρίκιος είναι ισόποσα, όπως επεσήμανα παραπάνω, και συν τω χρόνω έγινε ισότιμα και ποιητής της μεταπολίτευσης. Με τη γραμμένη σε αυτή τη μακρά πλέον εποχή ποίησή του ο Πατρίκιος αντικρίζει, στην ώρα της ηλικιακής και ποιητικής ωρίμανσής του, τον πρωτεύικό χαρακτήρα της ποιητικής δημιουργίας· με άλλα λόγια, την ανάγκη, αναζητώντας την ποιητική αλήθεια του, να αναθεωρήσει τα παλιά πρόσωπα και προσωπεία της ποίησής

του, να αναζητήσει τη νέα ταυτότητά της, αυτήν που υπαγόρευσαν οι νέες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες. Κι αυτό κατορθώνεται με προαγωγή θεμάτων και μορφών που είχαν ήδη κατατεθεί στο παλαιότερο έργο του, αλλά που γνωρίζουν, στη νέα φάση, μιαν εντελή μετατροπή και μια καινούργια μορφοποίησή τους. Ο τόνος αλλάζει. Ο εξημμένος ή και οργισμένος, πικρόχολος και ενίοτε μεταφορικός λόγος των μεταπολεμικών ποιημάτων παραχωρεί τη θέση του σε έναν γυμνό από ψιμύθια και εμπράγματο, ήπιο, οικείο και νηφάλιο λόγο, που προσδέχεται το ύφος μιας κουβεντιαστής και συχνά απευθυνόμενης εις εαυτόν συνομιλίας. Ο διδακτισμός και η αντίδικη διάθεση των μεταπολεμικών ποιημάτων μετατρέπονται σε έναν λόγο που γίνεται αυτοεξομολογητικός και αυτοσχολιαστικός, όχι όμως σκοτεινός ή κρυπτικός. Το γνωστό από παλιά στοιχείο της ειρωνείας και του σαρκασμού, χωρίς να χάνει τους δημόσιους στόχους του, μεταλλάσσεται σ' έναν χαμηλότονο, υπονομευτικό αυτοσαρκασμό. Ο Πατρίκιος, ασκώντας πλέον μια ειρωνική διάθεση πιο διακριτική και διαβρωτική, γίνεται και ο ίδιος εκούσιο θύμα της ειρωνείας που ασκεί. Το διανοητικό στοιχείο παραμένει έντονο, όπως και στην παλαιότερη ποίησή του, αλλά τώρα ενισχύονται περισσότερο τα ίχνη των εντοπισμένων σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο προσωπικών βιωμάτων, από ταξίδια, έρωτες, αναγνώσματα, ως η κύρια θεματική ύλη των ποιημάτων του. Η ποιητική πράξη του Πατρίκιου, που παλαιότερα οριζόταν σε άμεση σύνδεση με την κοινωνική ένταξη και την πολιτική δράση, παραχωρεί τη θέση της σε έναν ποιητικό απολογισμό που αποτιμά το τίμημα, θετικό και αρνητικό, του ενεργού πολιτικού παρελθόντος, και τελικά διατρανώνει την πίστη στη στάση ενός πάντα ενεργού, αλλά και αποξενωμένου από την πολιτική δράση, ερωτηματικά αμήχανου και εναγώνια υποψιασμένου διανοούμενου. Κάποιες στιγμές ο Πατρίκιος διαπιστώνει την έκπτωση των ιδεολογικών οραμάτων – κάποτε και την επιμελώς καλυμμένη φενάκη τους, και κάποιες άλλες εκτιμά θετικά την παρελθούσα πολιτική σύμπραξή του, αλλά απολυτρώνεται από το φάσμα του χαμένου οράματος, υιοθετεί τη διαλλακτικότητα ως μια νέα στάση ζωής, αντιλαμβάνεται την ιδεολογικά κατευθυνόμενη και πλασματική διάκριση καλού-κακού ή και νιώθει τον πειρασμό να δικαιώσει την αντιηρωική στάση. Η όποια μάχη δίνεται πλέον στο πεδίο της ποίησης, και αν η μάχη αυτή κερδίζεται είναι επειδή διατηρούνται το ήθος της ειλικρίνειας και η τόλμη να καταξιώνεται ποιητικά ακόμα και η ηττοπάθεια.

Την ίδια εποχή, στα χρόνια της μεταπολίτευσης, σε βασική ορίζουσα της ποίησης του Πατρίκιου αναδείχθηκε ο κοσμοπολιτισμός του, βιωματική απόρροια κυρίως των μικρότερων ή μεγαλύτερων διαστημάτων που έζησε σε ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γαλλία και η Ιταλία, και σε μεγάλες πόλεις τους, σε συνάρτηση με την προγραμματική εξωστρέφεια και την εγγενή κοινωνικότητά του. Μέσω του κοσμοπολιτισμού του, ο Πατρίκιος επέτυχε τη διεύρυνση του πολιτιστικού ορίζοντά του και το βάθεμα του στοχασμού του, τον συγκερασμό του οικείου

με το ανοίκειο, τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας μέσα από τη διαλογική συνάντησή της με την ετερότητα. Η εντοπιότητα, βασικό γνώρισμα της γενιάς του, και ιδίως των πολιτικών ή κοινωνικών ποιητών της, σε μεγάλο βαθμό προσδιορισμένη από τις περιοριστικές βιοτικές συνθήκες τους, στην περίπτωσή του εξελίχθηκε σε αντίληψη της οικουμενικότητας, χωρίς όμως αυτό να επιφέρει την αποκοπή από τις βιωματικές καταβολές του ή τον ιδεολογικό αποπροσανατολισμό που θα μπορούσε να προκαλέσει μία νέα και διαφορετική πολιτισμική εμπειρία. Ίδιος και διαφορετικός συνάμα, εξελισσόμενος προσαρμοστικά μέσα στον ιστορικό χρόνο και σταθερός στις βασικές αρχές του, ο Πατρίκιος της ιθαγένειας και της εντοπιότητας και ο Πατρίκιος της κοσμοπολιτικής διάστασης είναι εξίσου ταγμένοι στην ουμανιστική πίστη του. Γι' αυτό και η τάση του ρεαλισμού, υλοποιημένου από αλληλένδετα γνωρίσματα όπως η αφηγηματικότητα, το στοχαστικό περιεχόμενο, η βιωματική αμεσότητα και η εξομολογητική διάθεση, παρέμεινε ισχυρή στην ποίησή του, στον βαθμό που αυτή σταθερά λειτουργεί με γνώμονα την επικοινωνιακή απόβλεψη των ποιημάτων του, τη λειτουργία τους ως επί το πλείστον ως άμεσων φιλικών χειρονομιών. Έτσι ακόμα κι όταν γράφει αλληγορικά, όπως στο πολύ γνωστό ποίημα «Αλληγορία», όπου μας αφηγείται την τύχη της βελανιδιάς ύστερα από την πτώση της, αυτό που κυρίως ενδιαφέρει τον φίλο μας τον Τίτο είναι, σύμφωνα με τον τελευταίο στίχο του ποιήματος, το πρόβλημα του νερού να παραμένει ανοικτό. Κι αυτό επιτυγχάνεται όταν το ποίημα, μέσω του ρεαλισμού, είναι, όσο γίνεται περισσότερο, ανοικτό ως προς το επικοινωνιακό εύρος του.

Τα πιο πρόσφατα ποιήματα του Πατρίκιου, εκείνα της συλλογής του *Ο δρόμος και πάλι*, το 2020, είναι σύντομες και περιεκτικές μαρτυρίες θυμόσοφου στοχασμού που αναδεικνύουν τη βαθιά διαλεκτική σκέψη του, τη σταθερή απόστασή του από τον δογματισμό και την απέχθειά του για τις επιβεβλημένες από τους όποιους άλλους βεβαιότητες, όπως και το λεπτό χιούμορ του που το εκλεπτύνει και ο υποδόριος αυτοσαρκασμός του. Η έκφραση σε όλα τα ποιήματα είναι εξαιρετικά λιτή, σχεδόν απογυμνωμένη, χωρίς ίχνος συναισθηματισμού, προβάλλοντας έναν κατασταλαγμένο, στωικό ψυχισμό, που διυλίζει τον πόνο, την απουσία αγαπημένων προσώπων, τα αρνητικά συναισθήματα. Απλά και απροσποίητα, λοιπόν, ποιήματα που δοκιμάζουν τις αντοχές τους αναμετρημένα με τη λιτότητα των εκφραστικών μέσων τους σε μια εποχή που η ποίηση εξακολουθεί να είναι στολισμένη με πολλά μαλάματα, όπως θα έλεγε ο Σεφέρης. Τα ποιήματα αυτής της μικρής συλλογής κυρίως έχουν αξία, επειδή μέσω της απλότητας και της λιτότητάς τους εκφράζουν την πνευματική ελευθερία ενός ανθρώπου που, ανεξάρτητα από τη μακρά διαδρομή που διένυσε, διατρέχοντας παράλληλα τον πυκνό ιστορικό χρόνο της, ζει και ποιητικοποιεί το παρόν του, χωρίς να παρελθοντολογεί. Από την ικανότητα του Πατρίκιου να ζει στο παρόν και να γράφει ποίηση νομίζω ότι πηγάζει

και η προγραμματική του όχι αισιοδοξία (λέξη παρεξηγημένη στην ερμηνεία της ποίησης) αλλά η θετικότητα στη θεώρηση της ζωής μέσα στον χρόνο, στην εξακολουθητική πορεία της ακόμα και στις συνθήκες της εξορίας τότε ή στις συνθήκες της κοινωνικής αποξένωσης σήμερα.

Το τελευταίο ποίημα της συλλογής, «Ο δρόμος και η ζωή», μας επαναφέρει στην έννοια του δρόμου που συνεχίζεται, με εμάς και χωρίς εμάς, αφού το δικό μας χνάρι έχει απομείνει και θα απομείνει στους άλλους ανθρώπους, σ' αυτή την ατελεύτητη, αναγκαστική συνοδοιπορία. Διαβάζω το ποίημα:

*Ό,τι κι αν λέμε, ό,τι κι αν κάνουμε
ό,τι κι αν σιωπηλά ή φωναχτά αναψηλαφούμε
κάποιοι άλλοι μικρά παιδιά ακόμα
θα ζήσουν τα ίδια χλιοειπωμένα βάσανα
τις ίδιες απρόσμενες χαρές, θα προσπαθήσουν
ν' ανοίξουν καινούργιους δρόμους, ξεκινώντας όμως
από έναν που δεν διαφέρει και πολύ απ' τον δικό μας
κάποτε αλλάζοντας, κάποτε ταλαιπωρώντας
κάποτε ομορφαίνοντας τη ζωή
ζωή με χίλια πρόσωπα, ζωή μοναδική
ζωή δική μας και των άλλων.*

Το νήμα που ενώνει το τότε με το τώρα, το παρελθόν με το παρόν, το 1943 με το 2023, το σήμερα και τα χρόνια που θα έρθουν, παραμένει ισχυρό, επειδή εντέλει το να μοιράζεσαι ισότιμα και ισόποσα, συμφιλωμένος με τον θάνατο, την αντίληψη της ζωής με όλους τους άλλους συνοδοιπόρους σου, τους περασμένους, τους τωρινούς και τους μελλοντικούς ανθρώπους, ίσως είναι ο πιο βαθύς και γνήσιος κοσμοθεωρητικός σοσιαλισμός.

Χαράλαμπος Γιαννακόπουλος

Ἦδη μὲν φάος ἦεν ἐπὶ χθόνα: ὅλα τα πρῶινά της Οδύσσειας

Από τον δεκάχρονο νόστο του Οδυσσέα η ομηρική *Οδύσσεια* καλύπτει, ως γνωστόν, μία περίοδο σαράντα μόνο ημερών. Λιγότερες δηλαδή και από την *Ιλιάδα*, της οποίας η διάρκεια φτάνει τις πενήντα τρεις ημέρες και νύχτες – και ως

κράτησε ο Τρωικός πόλεμος ὅσα χρόνια κράτησε και το ταξίδι του βασιλιά της Ιθάκης. Από αυτές μάλιστα τις σαράντα μέρες της *Οδύσσειας*, μόνο οι έξι αναπτύσσονται με λεπτομέρειες, αυτές που εκτείνονται από την άφιξη του Οδυσσέα στην Ιθάκη μέχρι τη μυστικά σχεδιασμένη μνηστηροφονία, στην προτελευταία ραψωδία του έπους. Ο ποιητής πάντως, και στη μία και στην άλλη περίπτωση, κατορθώνει με ποικίλα αφηγηματικά μέσα να περιλάβει στο ποίημά του ένα μεγάλο πλήθος γεγονότων και πληροφοριών.

Ο ήλιος, ωστόσο, ανατέλλει μες στην *Οδύσσεια* λιγότερες από σαράντα φορές, αρκετές από τις οποίες μάλιστα λαμβάνουν χώρα, στο πλαίσιο αληθινών ή και πλαστών ιστοριών που διάφορα πρόσωπα του έπους αφηγούνται (ο ίδιος ο Οδυσσέας, ο Μενέλαος και η Ελένη, ο Νέστορας, ο Δημόδοκος και, στον κάτω κόσμο, ο Αγαμέμνωνας), ιστορίες που τοποθετούνται συνεπώς πέραν των σαράντα οδυσσειακών ημερών. Αυτό πάντως δεν συμβαίνει επειδή ο ποιητής δεν ενδιαφέρεται να περιγράψει την έλευση της μέρας και την προσπερνάει σιωπηρώς· ακριβώς το αντίθετο θα λέγαμε: η άφιξη της αυγής είναι το κατεξοχήν ορόσημο μεταξύ των ραψωδιών και των σκηνών που αφηγείται το έπος και πάντα αναφέρεται λιγότερο ή περισσότερο αναλυτικά. Υπάρχουν όμως επεισόδια του νόστου που ενώ διαρκούν πολλές μέρες -το ταξίδι του Οδυσσέα με τη σχεδία που έφτιαξε στην Ωγυγία, για παράδειγμα- δεν περιγράφονται από τον ποιητή αναλυτικά αλλά

συνοπτικά, και έτσι μειώνονται οι ευκαιρίες που έχει στη διάθεσή του ο ποιητής για να μας δείξει την ανατολή του ηλίου.

Ο πιο συνηθισμένος τρόπος περιγραφής του φαινομένου, στην *Οδύσσεια*, είναι ο μονόστιχος «Και μόλις ροδοδάχτυλη πήρε η Αυγή να φέγγει...», όπως διαβάζουμε στον πρώτο στίχο της δεύτερης ραψωδίας και πολλές φορές ακόμα στη συνέχεια. Αυτός, ωστόσο, δεν είναι ο μοναδικός μονόστιχος που -έτσι τηλεγραφικά- φέρνει το φως στον κόσμο. Συναντάμε επίσης τον στίχο «Τότε η Αυγή σηκώθηκε απ' τον λαμπρό της θρόνο...» (ζ 48) ή, παρακάτω, «Την τρίτη μέρα που η Αυγή έσυρε τα μαλλιά της...» (κ 144) και «Έτσι είπε εκείνη κι η Αυγή χρυσόθρονη εφάνη» (κ 541). Ο χρυσός θρόνος στον οποίο κάθεται η Αυγή εμφανίζεται επίσης αρκετές φορές, όπως στο ο 495, «Γιατί ήρθε αμέσως η Αυγή με τον ωραίο θρόνο...», όπως και τα μαλλιά της πρωτύτερα: «Μα μόλις έφερε η Αυγή με τους ωραίους πλοκάμους / την τρίτη μέρα...» (ε 390).

Σε άλλες πάντως, εκτενέστερες, περιγραφές ο ποιητής μάς παρέχει περισσότερες λεπτομέρειες για την Αυγή, τη γνωστή μας μυθολογική Ηώ, πέρα από τα μαλλιά, τα ρόδινα δάχτυλά της και τον θρόνο της. Στην αρχή της τρίτης ραψωδίας, φερ' ειπείν, σε μια ασυνήθιστα διεξοδική εικόνα κατονομάζεται αφενός ο τόπος από τον οποίο ο ήλιος εξέρχεται, το ρεύμα του Ωκεανού που, κατά τους Αρχαίους, περιβάλλει τα πάντα, και αφετέρου η ευρύτητα της ευεργετικής του επιρροής, τόσο στους αθάνατους όσο και στους θνητούς και στην καρποφόρα γη: «Αφήνοντας πανέμνοστη του Ωκεανού τη λίμνη / ψηλά στον χάλκινο ουρανό ξεπρόβαλε ο ήλιος, / για να φωτίσει τους θεούς και τους θνητούς ανθρώπους, / της γης που βγάζει σίκαλη τα γόνιμα χωράφια».

Άλλοτε αυτό που τον ενδιαφέρει δεν είναι ο τόπος κατοικίας του Ήλιου, αλλά πλάι σε ποιον ξυπνάει κάθε μέρα η Αυγή. Γνωρίζουμε από τον ίδιο τον Όμηρο, αλλά και από τον Ησίοδο, τον Απολλόδωρο και τους Ομηρικούς ύμνους, κάποιους τουλάχιστον από τους άνδρες που είχε αγαπήσει η αθάνατη θεά: τον Ωρίωνα, τον Αστραίο, τον Κέφαλο, τον Τιθωνό. Σε αυτόν τον τελευταίο η Ηώ χάρισε μεν την αθανασία, αλλά λησμόνησε να τον κάνει αγέραστο. Στο τέλος, σε βαθιά πια γεράματα, οι θεοί τον μεταμόρφωσαν σε τζιτζίκι. Στην πέμπτη πάντως ραψωδία της *Οδύσσειας* αυτό δεν έχει συμβεί ακόμα· οπότε: «Του ευγενικού της Τιθωνού άφησε η Αυγή την κλίνη, / να φέρει στους αθάνατους και στους θνητούς το φως της».

Η Αυγή έχει τον προάγγελό της, το άστρο της Αφροδίτης, που ειδοποιεί τους ανθρώπους για την επικείμενη έλευσή της: «Και όταν πρόβαλε ψηλά το πιο λαμπρό αστέρι, / που της εωθινής Αυγής πρώτο το φως αγγέλλει...». Πιο ενδιαφέρον έχει, ωστόσο, η περίπτωση εκείνη μες στην *Οδύσσεια* όπου εμφανίζεται η Αθηνά να ελέγχει τις κινήσεις της Ηώς.

Όταν ο Οδυσσέας, ύστερα από την εξόντωση των μνηστήρων, αποκαλύπτεται επιτέλους και αναγνωρίζεται από την Πηνελόπη, ξεκινάει να της αφηγείται τις περιπέτειες και τα πάθη που πέρασε μέχρι να επιστρέψει στην Ιθάκη, κοντά της. Οι δυο τους θρηνούν τα χρόνια που πέρασαν και θα τους έβρισκε τότε το ξημέρωμα, μας λέει ο ποιητής, αν δεν φρόντιζε η Αθηνά, με μια σπάνια για τους Αρχαίους παρέμβασή της, να ανατρέψει τη φυσική τάξη: «Η ροδοδάκτυλη Αυγή ακόμα να θρηνούνε / μπορεί και να τους έβρισκε· άλλα στον νου της όμως / έβαλε τότε η Αθηνά με λάμψη μες στα μάτια. / Τη νύχτα καθυστέρησε στα πέρατα της δύσης / και τη χρυσόθρονη Αυγή στου Ωκεανού το ρεύμα / την κράτησε κι ούτε άφησε τα γρήγορα άλογά της / να ζέψει, αυτά που φέρνουνε το φως της στους ανθρώπους, / τον Λάμπο, τον Φαέθοντα, που την Αυγή οδηγούνε». Και μόνο αφού χορτάσανε οι δύο σύζυγοι τον θρήνο και τις κουβέντες τους, επέτρεψε η θεά στην Ηώ να ξεπροβάλει: «Η Αθηνά / αμέσως τη χρυσόθρονη Αυγή σήκωσε τότε / απ' τις ροές του Ωκεανού φως στους θνητούς να φέρει».

Μια νέα μέρα ξεκινούσε, «κιόλας ο ήλιος άπλωνε πάνω στη γη το φως του», ήδη μὲν φάος ἦεν ἐπὶ χθόνα.

Άγγελος Καλογερόπουλος

Ο ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΟΣ ΚΑΝΩΝ: Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΙΤΕΙΑ

Ο Παρακλητικός Κανών που ψάλλεται προς τιμήν της Θεοτόκου κατά τη διάρκεια των ακολουθιών του Δεκαπενταυγούστου είναι πολύ αγαπητός και δημιουργεί ξεχωριστή κατάνυξη. Κατά τη διάρκεια του Δεκαπενταυγούστου βέβαια ψάλλονται δύο παρακλητικοί κανόνες εναλλάξ, ο Μικρός και ο Μέγας. Εδώ θα μας απασχολήσει ο Μέγας Παρακλητικός Κανών, ποίημα του Θεοδώρου Δούκα Λασκάρεως, τόσο για το ποιητικό κείμενο καθεαυτό όσο και για το πρόσωπο που τον συνέθεσε και την ιδιαίτερη ιστορική συγκυρία.

Ας σταθούμε πρώτα στο κείμενο:

Η πρώτη ωδή ξεκινά με την εικόνα της μωσαϊκής ράβδου, η οποία «σταυροτύπως πλήξασα» τη θάλασσα τη χώρισε στα δυο κι έτσι ο «πεζός και οδίτης» λαός του Ισραήλ κατάφερε να γλιτώσει από τον «Αρματηλάτη Φαραώ». Ζώντας σε ανάλογους κινδύνους ο Θεόδωρος, αλλά και ο λαός του, μεταφέρει την παράκληση στις δικές του δύσκολες περιστάσεις του βίου και ζητάει τη συνδρομή της Παναγίας για τις «επαγωγές των λυπηρών» και για τα νέφη των συμφορών. Ζητάει να τον προφυλάξει η Παναγία «εξ αμετρήτων αναγκών» και «εξ εχθρών δυσμενών» και κλίνει το γόνυ ενώ δοξάζει το μεγαλείο της. Στην Τρίτη ωδή μη βρίσκοντας πουθενά διέξοδο εναποθέτει όλες του τις ελπίδες στη «φυσίζω» Θεοτόκο. Ο Κύριος που χωρίς να εγκαταλείψει την πατρική αγκαλιά επισκέφθηκε και τη δική μας φτώχεια (δ' ωδή) είναι η δική μας δύναμη και η Πάναγνος είναι η μόνη μας παρηγοριά καθώς προσφέρει τον «ποταμόν τον γλυκερόν του ελέους». Αλλά κι όταν μας καλύπτει το «αλλότριον σκότος», η Μητροπάρθενος είναι το απόρθητον τείχος, κι όταν η ζωή μας προσεγγίζει τον Άδη, η Κόρη είναι η μόνη «ιατρός των νόσων», «ο παντελής συντριμμός του θανάτου» και ο «ποταμός της ζωής ο ανεξάντλητος». Έτσι δοξάζει και παρακαλεί, της απευθύνει το χαιρε και της ζητά να δει με καλό μάτι και του «σώματος την κάκωσιν» και «της ψυχής το άλγος», καθώς στη Θεοτόκο συντελείται το θαύμα και η γαστέρα της γίνεται ευρυχωρότερα των ουρανών.

Σ' όλο το ποίημα του Θεοδώρου Λασκάρεως κυριαρχεί η εικόνα μιας δύσκολης πραγματικότητας που εικονίζεται με την τρικυμία, τα σύννεφα, τις επιθέσεις των εχθρών αλλά και το ξένο σκοτάδι (το αλλότριον σκότος) –αφού η εν Θεώ πραγματικότης είναι μόνο το φως– κι από την άλλη ζητείται η συνδρομή της Παναγίας με τη μορφή του δροσερού νερού ή του

ποταμού, του απόρθητου τείχους και εν τέλει ως η μόνη μεσίτρια για την οριστική νίκη όχι εναντίον των όποιων εχθρών, αλλά εναντίον του θανάτου, του κατ' εξοχήν εχθρού.

Σ' ένα περιοδικό του 19^{ου} αιώνα, στον *Ανατολικό Αστέρα* της Κωνσταντινούπολεως είχε δημοσιευθεί μια μελέτη του Γεωργίου Λαμπάκη για τα επίθετα που αποδίδονται στη Θεοτόκο στον *Ακάθιστο Ύμνο* και στον *Παρακλητικό Κανόνα*. Αφού παραθέτει τα επίθετα, συμπεραίνει ο συγγραφέας: στον Ακάθιστο Ύμνο «ως νικήτριαν στρατηγόν δοξολογούσι την Θεοτόκον, ενταύθα γονυκλινώς ικετεύουσιν αυτήν. Εκεί εν ύμνοις χαράς τιμώσιν και αποδίδουσιν ευχαριστίας εις την μητέρα του Θεού, ενταύθα τουναντίον εν συντριβή καρδίας τα τέκνα αυτής ζητούσι την απ' αυτής βοήθειαν, την θερμήν προστασίαν και την ταχείαν αντίληψιν».

Η παρατήρηση αυτή μάς επισημαίνει πως τα εκκλησιαστικά και υμνογραφικά ποιήματα, παρ' όλο που δεν επιδιώκουν να το προβάλλουν –διότι δεν ενδιαφέρονται να προσκολληθούν στο επίκαιρο και το πρόσκαιρο, αλλά πάντοτε ανάγονται στη βαθύτερη ανάγκη για τη σωτηρία του ανθρώπου από το κράτος του θανάτου– πάντως γράφονται σε συγκεκριμένες περιστάσεις από συγκεκριμένους ανθρώπους και αντανακλώνται σ' αυτά οι ιδιαίτερες της εποχής τους συνθήκες. Σύμφωνα με την παράδοση ο Θεόδωρος έγραψε τον κανόνα του γονυκλινής μπροστά στην εικόνα της Θεοτόκου, ενώ είχε χάσει το θρόνο του. Ο Θεόδωρος υπήρξε μαθητής του Νικηφόρου Βλεμμύδη, έγινε αυτοκράτορας Νικαίας και αφού προηγουμένως αντήλλαξε τους αυτοκρατορικούς χιτώνες με το ένδυμα του μοναχού, πέθανε νεώτατος σε ηλικία 36 ετών στα 1269. Η Νίκαια του 13^{ου} αιώνα δε, ήταν μια «αρχαία Αθήνα» με πολλούς λογίους και καλλιτέχνες και ο ίδιος ο Θεόδωρος έδειξε πραγματική αγάπη για τη γνώση, την επιστήμη και την τέχνη.

Μια αξιοσημείωτη σύμπτωση είναι ότι λίγα χρόνια αργότερα από τον Θεόδωρο Λάσκαρι γεννιέται στη Δύση ένα έργο που εγκαινιάζει θα λέγαμε τη νεώτερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία: η *Θεία Κωμωδία* του Δάντη. Ο Δάντης (1265-1321) στο τελευταίο μέρος του έργου του, τον Παράδεισο, στο 33^ο άσμα του τελειώνει με μια επίκληση στην Παναγία που την αποκαλεί «Παρθένα Μάνα, κόρη του γιου σου». Το ενδιαφέρον στοιχείο αυτής της συμπτώσεως είναι ότι έχουμε δύο ποιήματα που νίκησαν το χρόνο· το ένα επηρεάζοντας την παγκόσμια λογοτεχνία, το άλλο παραμένοντας ζωντανό μέσα στη λατρευτική ζωή της Εκκλησίας. Αλλά παράλληλα έχουμε και δύο διαφορετικούς τρόπους. Ο Θεόδωρος Λάσκαρις καλλιεργεί το ίδιο χωράφι που βρήκε από τους προγενέστερους. Ο Δάντης ανοίγει έναν καινούργιο δρόμο. Θέλει να κάνει ένα ταξίδι που δεν επιτρέπεται στα ανθρώπινα μέτρα, θέλει να ταξιδέψει στον «άλλο κόσμο». Ένα ταξίδι που καταλήγει σε μια κοινή αλήθεια ότι αυτό που είναι ο Θεός δε λέγεται και το μόνο που λέγεται είναι ο αδιέξοδος δρόμος αυτής της ανθρώπινης θέλησης και επιθυμίας. Ο Θεόδωρος δεν επιχειρεί ένα τέτοιο ταξίδι. Γι' αυτόν ο ανεξερεύνητος βυθός αντιμετωπίζεται με τη δοξολογία.

Αλλά να ο Δάντης, όπως παρατήρησε ο Έλιοτ, μας δίδαξε ότι το καλό μπορεί να είναι η πρώτη ύλη της ποιήσεως, ο Παρακλητικός Κανών θα επιμένει –παραμένοντας έξω από τον λογοτεχνικό κανόνα– να μας δείχνει ότι η αισθητική ως ατομικός τρόπος εκφράσεως είναι μέσο και όχι σκοπός και ο μόνος διαρκής και διακαής σκοπός και πόθος του ανθρώπου είναι η νίκη επί του θανάτου. Για τη νίκη αυτή η Υπεραγία Θεοτόκος θα παραμένει η κατ' εξοχήν παραμυθία και μεσιτεία.

Θεοδώρου Λασκάρεως

ΜΕΓΑΣ ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΟΣ ΚΑΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΓΙΑΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ

(Απόδοση: Άγγελος Καλογερόπουλος)

ΩΔΗ Α΄

«Τὸν Φαραὼ μὲ τὸ ἄρμα του
ἐβύθισε κάποτε
μὲ τρόπο θαυμαστὸ
ἢ ράβδος τοῦ Μωυσῆ
χτυπώντας τὴ θάλασσα
στὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ·
τὴν ἔσκισε σὰ δυό.
Καὶ τὸν ἐξόριστο λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ
ὄδοιπόρο τὸν ἔσωσε
ἄδοντας ἄσμα στὸν Θεό.»

*

Δρόμοι τῆς λύπης χειμωνιάζουνε τὴν ταπεινὴ μου ψυχὴ
κι οἱ συμφορὲς μου σύννεφα σκεπάζουν τὴν καρδιά μου
Γυναίκα τοῦ Θεοῦ·
ἀλλὰ ἐσύ ποὺ γέννησες τὸ Φῶς
τὸ θεϊκὸ καὶ προαιώνιο
λάμπει γιὰ μένα τὸ χαρμόσυνο φῶς.

*

Ἀπὸ ἀνάγκες πολλὲς κι ἀπὸ θλίψεις
Ἀπὸ ἐχθροὺς φοβεροὺς λυτρωμένος
καὶ συμφορὲς τῆς ζωῆς
Πανάχραντε
μὲ τὴ μεγάλη σου δύναμη
ἀνυμνῶ, μεγαλύνω
τὴν ἀμέτρητὴ σου συμπόνια
κι ὅλα γιὰ χάρι μου τὰ παρακάλια σου.

*

Καὶ τώρα ποὺ πίστεψα στὴ δικιά σου βοήθεια
στὴ δικιά σου τὴ στέγη ὀλόψυχα τρέχω
καὶ γονατίζω, Δέσποινα
Θρηνῶ κι ἀναστενάζω
Χριστιανῶν καταφύγιο

μή με καταφρονήσεις τὸν ἄθλιο.

*

Δὲ θὰ σωπάσω θὰ φωνάζω
γιὰ τὸ τρανό σου μεγαλεῖο.
Ἄν Κόρη ἐσύ γιὰ μένανε
δὲν προσευχόσουν πάντοτε
πρώτη ἐσύ
στὸν Γιό σου καὶ Θεό σου
ποιός ἀπὸ τέτοια τρικυμία θὰ με γλίτωνε
κι ἀπ' τῶν πολέμων τις φωτιές.

*

Σῶσε μας ἀπ' τοὺς πολέμους τοὺς δούλους σου
Μάνα Θεοῦ
κι ὅλοι σὲ σένα προσπέφτουμε μετὰ τὸν Θεό.
Ἄπαρτο τεῖχος
καὶ προστασία.

*

Ρίξε μου μιὰ γλυκιὰ ματιὰ
Μάνα Θεοῦ
χιλιοτραγουδισμένη
Κοίτα τὸ λαβωμένο μου κορμὶ
Καὶ γιάτρεψε τὸν πόνο τῆς ψυχῆς μου.

ΩΔΗ Γ'

«Ἐσύ ποὺ στερέωσες μὲ ἀψίδα
οὐρανίους ὀρόφους Κύριε
τῆς Ἐκκλησίας ὁ χτίστης,
στέργισέ με καὶ μένα
μὲ τὴ δική σου ἀγάπη
ὁ ἀκραῖος μας πόθος
τῶν πιστῶν τὸ στερέωμα
Μόνε φιλάνθρωπε.»

*

Τᾶχω τώρα χαμένα
καὶ φωνάζω μὲ πόνο.
Πρόφτασέ με θερμὴ προστασία
Δός μου τώρα βοήθεια
σὰν σκυλὶ ταπεινὸ καὶ ψωριάτικο
ποὺ ζητάει μὲ θερμὴ

τὸ δικό σου τὸ χέρι.

*

Θαῦμα στ' ἀλήθεια τώρα γιὰ μένα
Δέσποινα Κόρη
οἱ καλοσύνες σου καὶ τὰ ἐλέη σου·
γι' αὐτὸ σὲ δοξάζω κι ἀνυμνῶ καὶ τιμῶ
τὴ μεγάλη φροντίδα σου τὴν ἀμέτρητη.

*

Οἱ συμφορές μου καταγίδα μὲ χτυπᾶνε
Δέσποινά μου
καὶ μὲ πνίγουν τρικυμία οἱ λύπες.
Ἄλλὰ μὲ προφταίνεις καὶ πάλι
μοῦ ἀπλώνεις τὸ χέρι
ἢ θερμὴ μου βοήθεια καὶ προστασία.

*

Στ' ἀλήθεια σ' ὀνομάζω Θεοτόκο,
Δέσποινά μου
ἐσένα πού ἐξαφάνισες τὸ κράτος τοῦ θανάτου
γιατὶ εἶσαι ἀλήθεια ἢ ζωὴ
καὶ στὴ ζωὴ ἀπ' τὰ δεσμὰ τοῦ Ἄδη μὲ ἀνεβάζεις
ἐμένα πού κυλίστηκα στὴ γῆ.

ΩΔΗ Δ'

Ἐσὺ 'σαι Κύριε ἢ ἰσχύς μου
ἢ δύναμή μου εἶσαι ἐσύ.
Ἐσὺ 'σαι ὁ Θεός μου καὶ ἡ χαρὰ μου
πού μὴν ἀφήνοντας τὴν πατρικὴ ἀγκαλιὰ
βρῆκες καὶ στὴ δικὴ μας φτώχεια μιὰ γωνιά.
Γι' αὐτὸ μὲ τὸν προφήτη Ἀββακούμ μαζί φωνάζω
Δόξα στὴ δύναμή σου Φιλάνθρωπε.

*

Καὶ ποῦ θὰ βρῶ λοιπὸν ἄλλη βοήθεια;
Ποῦ νὰ προσφύγω; Ποῦ θὰ σωθῶ;
Καὶ ποιά θερμὴ θᾶχω βοηθὸ
πού μὲ ταράζουνε οἱ θλίψεις τῆς ζωῆς
κι -ἀλλοίμονό μου- οἱ ζαλάδες.
Σὲ σένα μόνο ἐλπίζω, θαρρεύω
καὶ καυχίεμαι
καὶ προστρέχω στὴ σκέπη σου·

σῶσε με

*

Τὸ ποτάμι τὸ γλυκὸ τοῦ ἐλέους σου
ποὺ δρόσισε μὲ πλούσια δωρεὰ
τὴν ἄθλια καὶ ταπεινὴ ψυχὴ μου
Πάναγνε
καμένη στὸ καμίνι τῶν συμφορῶν καὶ τῶν θλίψεων
τὸ ποτάμι αὐτὸ μεγαλύνω καὶ κηρύττω
καὶ προστρέχω στὴ σκέπη σου·
σῶσε με

*

Ἐσένα τὴν ἀγνή, ἐσένα τὴν Παρθένο καὶ ἄσπιλη
Ἐσένα μόνο ἔχω ἀνίκητο τεῖχος καὶ καταφύγιο
καὶ σκέπη μου γερὴ καὶ ὄπλο σωτηρίας.
Μὴ μὲ ξεχάσεις τὸν ἄσωτο
ἐλπίδα τῶν ἀπελπισμένων
ἀσθενῶν συμμαχία
θλιβομένων χαρὰ
καὶ βοήθεια.

*

Καὶ πῶς μπορῶ ὅπως τ' ἀξίζεις
νὰ ἱστορήσω Δέσποινά μου
τοὺς ἀμέτρητους οἰκτιρμούς
ποῦχουν δροσίσει σὰ νεράκι
τὴ φλεγόμενη μου ψυχὴ.
Μεγάλῃ ἢ χάρι σου καὶ ἢ φροντίδα
Καὶ πλούσια τὰ ἐλέη σου γιὰ χάρι μου

ΩΔΗ Ε΄

Γιατί μὲ διώχνεις ἀπὸ μπροστά σου
ἀβασίλευτο φῶς
καὶ μὲ σκεπάζει τὸ ξένο σκοτάδι τὸν δόλιο;
Φέρε με πίσω ξανά
τὸ δρόμο μου στὸ φῶς τῶν ἐντολῶν σου ὁδήγησέ τον
Σὲ ἱκετεύω

*

Μὲ χαρὰ σοῦ φωνάζω
Χαῖρε Μάνα Παρθένα
Χαῖρε ἡ νύμφη Θεοῦ

Χαῖρε θεία σκεπή
Χαῖρε ὄπλο καὶ ἄπαρτο τεῖχος
Χαῖρε προστασία καὶ βοηθὸς καὶ σωτηρία
ὅσων τρέχουν σὲ σένα μὲ πίστη.

*

Αὐτοὶ ποὺ μὲ μισοῦν
μάταια ἐτοίμασαν τὰ βέλη, τὰ σπαθιά τους, τὰ ὄχυρά τους
καὶ θέλουν νὰ σπαράξουνε τὸ ἄθλιο μου σῶμα
καὶ νὰ μὲ χῶσουν στὴ γῆ προσπαθοῦνε
Ἄγνή μου·
μὰ πρόφτασέ τους
καὶ γλίτωσέ με ἀπὸ δαύτους.

*

Λύτρωσέ με ἀπὸ κάθε ἀνάγκη
θλίψη, ἀρρώστια καὶ βλάβη
Καὶ μὲ τὴ δύναμή σου
στὴ σκέπη σου
φύλαξέ με
ἄτρωτο ἀπὸ κάθε κίνδυνο
κι ἀπ' τοὺς ἐχθροὺς
ποὺ μὲ μάχονται καὶ μὲ μισοῦν
Κόρη Πανύμνητε

*

Τί δῶρο νὰ σοῦ φέρω
πῶς νὰ σοῦ πῶ εὐχαριστῶ
γιὰ ὅσες χάρες χάρηκα
ἀπ' τὴν ἀμέτρητη δικιά σου καλοσύνη
Δοξάζω λοιπὸν ὑμνολογῶ μεγαλύνω
τὴν ἄφατη συμπόνια σου γιὰ μένα

ΩΔΗ ΣΤ'

Παρακάλια θὰ σκορπίσω στὸν Κύριο
καὶ θὰ τοῦ πῶ τὸν πόνο μου
γιατὶ ἡ ψυχὴ μου γέμισε κακὸ
καὶ ἡ ζωὴ μου ἀκούμπησε τὸν Ἄδη
Κι ἐγὼ παρακαλῶ σὰν Ἴωνᾶς
Ἀπ' τὴ φθορὰ Θεέ μου σήκωσέ με.

*

Τὰ σύννεφα τῆς λύπης τὴν ἄθλια σκεπάσανε ψυχὴ μου

καὶ τὴν καρδιά
καὶ μὲ τυλίγει τὸ σκοτάδι Κόρη.
Μὰ ἐσὺ ποὺ γέννησες τὸ ἀπρόσιτο φῶς
διώχ' τα τοῦτα μακριὰ
Μὲ τὴν αὐρα τῆς θεϊκῆς προσευχῆς σου

*

Σὲ γνωρίζω παρακάλια σὲ θλίψεις
Σὲ γνωρίζω γιατρικὸ στὶς ἀρρώστιες
παντελῆ συντριμμὸ τοῦ θανάτου
ἀστείρευτο ποτάμι τῆς ζωῆς
γιὰ ὅσους βρίσκει ἡ συμφορὰ
γρήγορη κι ἄμεση δράση.

*

Δὲν κρύβω τὸ βυθὸ τοῦ ἐλέους σου
τὴ βρύση τῶν ἀπείρων θαυμάτων σου
τὴν ὄντως αἰώνια πηγὴ
τῆς συμπόνιας
Δέσποινά μου γιὰ μένα.
Σ' ὅλους τὰ λέω, τὰ φωνάζω
τὰ κηρύττω, τὰ κράζω.

*

Μὲ κυκλῶσαν οἱ ζαλάδες τοῦ βίου
ὅπως οἱ μέλισσες τὴν κηρήθρα
Παρθένα
κι ἔχουν κουρσέψει τὴν καρδιά μου
καὶ μὲ τρῶνε τὰ βέλη τῶν θλίψεων.
Μὰ θὰ σ' εὔρω βοηθὸ καὶ διώκτη καὶ ρύστη
Πανάχραντε.

*

Ἄχραντε
μ' ἓνα λόγο τὸν Λόγο ἀνεξήγητα γέννησες
στὸν δικό μας καιρὸ.
Ρίχ' τονε στὸ φλότιμο λοιπὸν
μὲ τὸ θάρρος τῆς Μάνας.

ΩΔΗ Ζ'

Τὰ παιδιὰ τῶν Ἑβραίων στὴν κάμινο
πατήσανε τὴ φλόγα ὅλο θάρρος

καὶ κάνανε δροσοῦλα τὴ φωτιά
φωνάζοντας
Εὐλογητὸς ὁ Κύριος ὁ Θεὸς
εἰς τοὺς αἰῶνες.

*

Ἐσὺ ποὺ γέννησες Φῶς Θεοτόκε
ἐμένα ποὺ σκοτίστηκα
ἀπὸ τὴν νύχτα τῆς ἀμαρτίας
φώτισέ με
δοχεῖο φωτὸς
καθαρὸ πεντακάθαρο
νὰ σὲ δοξάζω μὲ πόθο.

*

Σκέπη γενοῦ καὶ προστασία
καὶ βοήθεια καὶ καύχημα
Παρθένε
ποὺ γυμνώθηκα ἀπὸ κάθε βοήθεια
ἀβοηθήτων ἢ δύναμη
ἀπελπισμένων ἐλπίδα

*

Μ' ὅλη μου τὴν ψυχὴ καὶ τὴ σκέψη μου ὅλη
μὲ τὴν καρδιά μου ἐσένα καὶ μὲ τὰ χεῖλη
δοξάζω
χορτασμένος ἀπ' τὴς μεγάλες σου χάρες.
Ἄχ, ἡ καλοσύνη σου
καὶ τ' ἄπειρα θαύματά σου.

*

Κοίτα με μὲ τὰ μάτια σου τὰ σπλαχνικά
καὶ φρόντισέ μου τὴν πληγή.
Κι ἀπὸ τὴς μαῦρες συμφορῆς
κι ἀπ' τὴς λαβωματιῆς
κι ἀπ' τοὺς κινδύνους
κι ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς
λύτρωσέ με
μὲ τὸ ἀμέτρητο ἔλεός σου.

ΩΔΗ Η΄

Τὸν Κύριο ποὺ δοξάστηκε στὸ ὄρος τὸ ἅγιο
καὶ τὸν ποὺ γνώρισε στὸν Μωυσή
μὲ τὴ φλεγόμενη βᾶτο τὸ μυστήριό τῆς Ἀειπάρθενης
ὕμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες.

*

Σπλαχνίσου με Παρθένα μου σεμνή
μὴ μὲ καταφρονήσεις
ποὺ πνίγομαι ἀπὸ τὸν σάλιο τῶν βιοτικῶν κυμάτων.
Ἄλλὰ δός μου χεῖρα βοήθειας
ποὺ μὲ παιδεύουνε τοῦ βίου οἱ πληγές.

*

Περιστάσεις καὶ θλίψεις καὶ ἀνάγκες μὲ βρῆκαν Ἄγνη
καὶ συμφορὲς τῆς ζωῆς καὶ πειρασμοὶ ἀπὸ παντοῦ μὲ κυκλώσαν·
στήριξέ με καὶ βόηθα με
στὴ δυνατὴ σου σκέπη.

*

Στὶς ζαλάδες σὲ βρῆκα λιμάνι
καὶ στὶς λύπες χαρὰ κι εὐφροσύνη·
στὶς ἀρρώστειες ταχεῖα βοήθεια
στοὺς πολέμους σωτήρα
στὰ μαῦρα μου τὰ βάσανα προστάτη.

*

Χαῖρε θρόνε πυρίμορφε Κυρίου
Χαῖρε θεῖο σταμνὶ ποὺ μᾶς δίνεις τὸ μάνα
Χαῖρε φῶς μου χρυσό, κι ἄσβεστή μου λαμπάδα
Χαῖρε τῶν παρθένων ἡ δόξα
κι ὁμορφιά τῶν μητέρων καὶ κλέος.

ΩΔΗ Θ΄

Γι' αὐτὸ ἔκανε πίσω ὁ οὐρανὸς
καὶ θαμπωθῆκανε τὰ πέρατα τῆς γῆς
γιατὶ ὁ Θεὸς ἐφάνηκε μὲ σῶμα ἀνάμεσά μας
καὶ ἡ κοιλία σου χώρεσε τὸν οὐρανὸ
καὶ σὲ δοξάζουν Θεοτόκε

ταξιαρχίες Ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων.

*

Σὲ ποιά ἄλλη νὰ βρῶ καταφύγιο Ἄγνη;
Ποῦ νὰ τρέξω λοιπὸν νὰ σωθῶ;
Ποῦ νὰ πάω;
Ποῦ νὰ βρῶ μιὰ ζεστή ἀγκαλιὰ
Μιὰ βοήθεια στὶς πίκρες;
Μονάχα σὲ σένα ἐλπίζω
Μονάχα γιὰ σένα καυχίεμαι
Σὲ σένα μὲ θάρρος γυρίζω ξανά.

*

Δὲν μπορῶ ν' ἀριθμήσω τὸ μεγαλεῖο σου
Γυναίκα τοῦ Θεοῦ
ἢ νὰ ἱστορήσω τὸν ἀνεξερεύνητο βυθὸ
τῶν θαυμάτων σου
ποὺ δὲν χωράει ἀνθρώπου νοῦς
ποὺ συνεχῶς τελεῖς
σ' ὅσους μὲ πόθο σὲ τιμοῦν
καὶ προσκυνοῦν μὲ πίστη
ἐσένα ποῦ γίνεις λεχώνα τοῦ Θεοῦ.

*

Ἕμνοι εὐχαριστήριοι καὶ δόξα καὶ τιμὴ
γιὰ τὸ ἀμέτρητο ἔλεός σου
καὶ σ' ὅλους ὁμολογῶ τὴ μεγάλη σου δύναμη
καὶ τὶς εὐεργεσίες σου
καὶ πᾶσα προσφορὰ
κηρύττω, μεγαλύνω
μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν καρδιά
μὲ τὸν λογισμό καὶ τὰ λόγια
Πάντα

*

Δέξου τὴ φτωχικὴ μου δέηση
καὶ μὴν περιφρονήσεις τὸ κλάμα μου
τὰ δάκρυα, τὸ στεναγμὸ μου.
Μὰ ἔτσι καλὴ ποὺ εἶσαι βόηθα με
καὶ κάνε μου τὶς χάρες ποὺ ζητῶ.
Γιατὶ μπορεῖς τὰ πάντα
γιατὶ εἶσαι μᾶνα τοῦ παντοδύναμου Θεοῦ
φτάνει νὰ ρίξεις μιὰ ματιὰ
σὲ μένανε τὸν ταπεινὸ καὶ τιποτένιο

ΜΙΚΡΟΣ ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΟΣ ΚΑΝΟΝΑΣ

(απόδοση Άγγελος Καλογερόπουλος)

ΩΔΗ Α΄

«Ἐπέρασε τὴ θάλασσα σὰ νᾶτανε στεριά
καὶ γλίτωσε τὴ μοχθηρία τὴν Αἰγύπτια
καὶ τότε ξέσπασε ὁ Ἰσραηλῆτης σὲ φωνές:
νὰ ψάλλουμε στὸ λύτρωτή μας καὶ Θεό».

Πολλοὶ μὲ ζώνουν πειρασμοὶ
κι ἐγὼ γυρεύω νὰ σωθῶ κοντὰ σου.
Μάνα τοῦ Λόγου καὶ Παρθένα
σῶσε με ἀπὸ τὰ δύσκολα κι ἀπ' τὰ δεινά.

Μὲ τάραξαν τοῦ πάθους οἱ πληγές
πλημμύρισε ἡ ψυχὴ μου ἀκεφιά·
Κόρη μὲ τὴ γαλήνη τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ σου,
Πανάμωμε, εἰρήνεψέ με.

Σὲ καλοπιάνω Παρθένα
ποὺ γέννησες Σωτήρα καὶ Θεό,
ἀπὸ τὰ βάσανά μου λύτρωσέ με.
Στρέφω τώρα ψηλὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὸν νοῦ
γυρεύοντας ἐσένα.

Μ' ἄρρωστο σῶμα καὶ ψυχὴ
ἀξίωσέ με τὴ φροντίδα τοῦ Θεοῦ
καὶ τὴ δικιά σου πρόνοια
μόνη μητέρα τοῦ Θεοῦ
καὶ τοῦ ἀγαθοῦ λεχώνα ἀγαθή.

ΩΔΗ Γ΄

«Ἐσὺ ποὺ στερέωσες μὲ ἀψίδα οὐρανίους ὀρόφους Κύριε
τῆς Ἐκκλησίας ὁ χτίστης
στέργισέ με καὶ μένα

μέ τή δική σου ἀγάπη
ὁ ἀκραῖος μας πόθος
τῶν πιστῶν τὸ στήριγμα,
μόνε Φιλάνθρωπε»

Προστασία καὶ σκέπη σὲ βάζω τῆς ζωῆς μου
Παρθένα ποὺ ἐγέννησες Θεό.
Κυβέρνησέ με στὸ λιμάνι σου
τῶν ἀγαθῶν ἢ αἰτία
καὶ τῶν πιστῶν τὸ στήριγμα
μόνη πανύμνητε.

Παρθένα μου σὲ ἱκετεύω διάλυσε
καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ταραχή
καὶ τῆς μαυρίλας τὴ ζαλάδα·
ἐσύ, ἐκουφόρησες, Γυναίκα τοῦ Θεοῦ, Χριστὸ
τὸν ἀρχηγὸ τῆς γαλήνης
μόνη πανάχραντε.

Ἐσύ ποὺ γέννησες τὸν εὐεργέτη καὶ τὸν αἴτιο τοῦ καλοῦ
σ' ὄλους ἐμᾶς ἀνάβλυσε τὴν πλούσια εὐεργεσία·
γιατὶ ἐσύ ὅλα τὰ μπορεῖς
ἀφοῦ τὸν παντοδύναμο ἐγέννησες Χριστό,
εὐλογημένη τοῦ Θεοῦ.

Μὲ δοκιμάζουτε ἀρρώστιες χαλεπὲς καὶ πάθη νοσηρά,
Παρθένα μου, βοήθεια·
ἐσένα ξέρω ἀδιάκοπο τῶν ἰαμάτων θησαυρό,
ποὺ δὲ σοῦ λείπει τίποτα ποτέ
καὶ δὲν ξοδεύεσαι πανάμωμε ποτέ.

ΩΔΗ Δ΄

«Ἀφουγκράστηκα Κύριε
τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας Σου·
κατανόησα τὰ ἔργα Σου
καὶ δόξασα τὴ θεότητά Σου».

Τῶν παθῶν μου τὸν τάραχο,
ἐσύ ποὺ γέννησες τὸν κυβερνήτη Κύριον,
καὶ τὴν τρικυμία τῶν κριμάτων μου
γαλήνεψε, γυναίκα τοῦ Θεοῦ.

Ἐπικαλοῦμαι τὴν ἄβυσσο
τῆς εὐσπλαγχνίας σου, ποῦ μοῦ χαρίζεις,
ἐσὺ ποῦ γέννησες τὸν εὐσπλαγχο Σωτήρα
ὄλων ποῦ σὲ ὑμνοῦνε.

Χαρήκαμε τὰ δῶρα σου, Πεντάλευκη,
καὶ τραγουδάμε εὐχαριστήρια ἐπωδὸ
ἐμεῖς ποῦ σὲ γνωρίζουμε
μητέρα τοῦ Θεοῦ.

Ἐλπίδα σ' ἔχουμε καὶ στήριγμα
καὶ σωτηρίας ἀκράδαντο τεῖχος,
Πανύμνητε,
καὶ βρίσκουμε τὴ λύτρωση σὲ κάθε μας δυσχέρεια.

ΩΔΗ Ε΄

«Φώτισέ μας Κύριε μὲ τοὺς ὀρισμούς Σου
Καὶ μὲ τὸν ὑψηλὸ βραχίονά Σου
Δῶσε μας τὴν εἰρήνη Σου
Φιλάνθρωπε».

Γέμισε τὴν καρδιά μου μὲ χαρά,
Ἄγνη,
ἐσὺ ποῦ δίνεις τὴν ἀτέλειωτη χαρά
ἐσὺ ποῦ γέννησες τὸν αἴτιο τῆς χαρᾶς.

Λύτρωσέ μας Θεοτόκε ἀγνή ἀπ' τοὺς κινδύνους
ἐσὺ ποῦ γέννησες τὴν αἰωνία λύτρωση
καὶ τὴν εἰρήνη
ποῦ δὲν τὴ βάζει ἀνθρώπου νοῦς.

Διάλυσε νύφη τοῦ Θεοῦ τὴν ἀχλὺ τῶν κριμάτων
μὲ τὸ φῶς τῆς δικῆς σου λαμπρότητος
ἐσὺ ποῦ γέννησες τὸ θεῖο φῶς
τὸ πρὶν ἀπ' τοὺς αἰῶνες.

Γιάτρεψε, ἀγνή, τῶν παθῶν μου τὴν ἀρρώστια
κι ἀξίωσέ με τὴ φροντίδα σου
καὶ μὲ τὴ μεσιτεία σου
δῶσε μου τὴν ὑγεία μου.

ΩΔΗ ΣΤ΄

«Θ' ἀπλώσω στὸν Θεὸ τὴ δέησή μου
τὴ θλίψη μου σ' ἐκεῖνον θὰ τὴν πῶ·
πλημμύρισε ἡ ψυχὴ μου ἀπ' τὸ κακὸ
κατέβηκε στὸν Ἄδη ἡ ζωὴ μου.
Παρακαλῶ σὰν Ἰωνᾶς.
Ἀπ'τὴ φθορὰ Θεέ μου τράβα με».

Αὐτὸν ποὺ ἔσωσε ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὴ φθορὰ
χαρίζοντας τὸν ἑαυτό του τοῦ θανάτου
τὴ φύση μου τὴ νικημένη ἀπ' τὴ φθορὰ κι ἀπὸ τὸν θάνατο,
Παρθένα μου,
καλόπιασ' τον τὸν Κύριο καὶ τὸν Γιό σου
νὰ μὲ γλιτώσει κι ἀπ'τῶν ἐχθρῶν τὰ κακουργήματα.

Σὲ γνωρίζω γιὰ προστάτη τῆς ζωῆς
καὶ φρουρὰ ἀσφαλεστάτη, Παρθένα μου,
καὶ ποὺ διαλύεις τῶν πειρασμῶν μου τὸ λεφούσι
ποὺ διώχνεις τὶς δαιμονικὲς ἐπιρροές
καὶ σὲ παρακαλῶ ἀπ'τῶν παθῶν μου τὴ φθορὰ ἀπάλλαξέ με.

Σ' ἔχουμε τεῖχος καταφύγιο
καὶ τῶν ψυχῶν μας τέλεια σωτηρία
στὴ θλίψη μας ἀπαντοχὴ
Κόρη
καὶ ἀγαλλόμεθα στὸ φῶς σου πάντα·
Δέσποινα
σῶσε μας τώρα καὶ μᾶς ἀπ' τὰ παθήματα καὶ τοὺς κινδύνους.

Τώρα εἶμαι στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου
καὶ δὲν ὑπάρχει γιὰ τὸ σαρκίό μου γιατριά.
Ἀλλὰ ἡ μάνα τοῦ Θεοῦ καὶ σωτηρία τοῦ κόσμου
ποὺ κάθε ἀρρώστια τὴν γιατρεύεις
ἐσένα ἐγὼ παρακαλῶ τὴν ἀγαθὴ
ἀνάστησέ με ἀπ'τῆς ἀρρώστιας τὴ φθορὰ.

ΩΔΗ Ζ΄

«Από την Ίουδαία φτάσανε κάποτε
στη Βαβυλώνα οί παῖδες
μέ την πίστη τῆς Τριάδος
καί πάτησαν πάνω στή φλόγα τῆς καμίνου
ψάλλοντας
ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν,
εὐλογημένος εἶσαι».

Ὅταν, Σωτήρα, θέλησες
καί τή δικιά μας σωτηρία νά οἰκονομήσεις
κατοίκησες στή μήτρα τῆς Παρθένου
κι ἔσῴ τήν ἔκανες προστάτιδα τοῦ κόσμου·
ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν,
εὐλογημένος εἶσαι.

Ἐσὺ ποὺ γέννησες αὐτὸν ποὺ θέλει τὸ ἔλεός μας
Ἄγνη Μητέρα
γλύκανέ τον
νά μᾶς γλιτώσει ἀπὸ τὰ κρίματά μας
ἀπὸ τὴ βρώμικη ψυχὴ μας
ἐμᾶς ποὺ κρᾶζουμε μέ πίστη
ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν,
εὐλογημένος εἶσαι.

Ἐσὺ ποὺ γέννησες τὸ θησαυρὸ τῆς σωτηρίας
καί τὴν πηγὴ τῆς ἀφθαρσίας
ἔδειξες πύργο ἀσφαλὴ καί θύρα μετανοίας
σ' ὅσους κραυγάζουν
ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν,
εὐλογημένος εἶσαι.

Τὰ μαλθακὰ τὰ σώματα
καί τὶς ἀρρώστιες τῆς ψυχῆς,
Μάνα Θεοῦ,
αὐτῶν ποὺ τρέχουνε μέ πόθο κάτω ἀπ' τὴ θεία σκέπη σου
ἀξίωσε τὴ θεραπεία τους
ἐσὺ ποὺ τὸν Σωτήρα μας ἐγέννησες Χριστό.

ΩΔΗ Η΄

Τὸν Βασιλιὰ τῶν οὐρανῶν
Ποῦ τὸν ὑμνοῦνε τῶν Ἀγγέλων οἱ στρατιεῖς,
Αὐτὸν ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε
σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες.

Ὅσους θερμὰ παρακαλοῦν, Παρθένα,
νὰ τοὺς βοηθήσεις, μὴν τοὺς παραβλέψεις
ποῦ σὲ ὑμνοῦν καὶ σ’ ἔχουνε ψηλά
Κόρη
εἰς τοὺς αἰῶνες.

Ὅσους πιστὰ σὲ ὑμνοῦν, Παρθένα
γιατρεύεις μὲ τὰ πλούσια σου ἐλέη
κι αὐτοὶ ὑψώνουνε ψηλά
τὸ ἀνείπωτό σου γέννημα.

Γιατρεύεις τῆς ψυχῆς μου τὶς ἀρρώστιες
καὶ τὶς ὀδύνες τῆς σάρκας μου, Παρθένα,
γιὰ νὰ δοξάζω ἐσένα τρισχαριτωμένη

Διώχνεις τὸ χτύπημα τῶν πειρασμῶν
καὶ τῶν παθῶν τὶς ἐπιθέσεις, Παρθένα·
γι’ αὐτὸ καὶ σὲ ὑμνοῦμε
σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες.

ΩΔΗ Θ΄

«Ἐσένα μόνο λέμε Θεοτόκο
ἐμεῖς ποῦ εἶδαμε ἀπὸ σένα σωτηρία
Ἄγνη Παρθένα
Σὲ μεγαλύνουμε μαζὶ μὲ τοὺς Ἀγγέλους».

Τὰ δάκρυά μου τρέχουν μὴ μοῦ φεύγεις
Ἐσὺ Παρθένα μου ποῦ γέννησες
τὸν ἴδιο τὸν Χριστὸ ποῦ σβησε
ἀπὸ κάθε πρόσωπο τὸ δάκρυ.

Γέμισε τὴν καρδιά μου μὲ χαρὰ
Παρθένα
ἐσὺ ποὺ δέχτηκες ἀκέραιη τὴ χαρὰ
ἐσὺ ποὺ ἀφάνισες τῆς ἀμαρτίας τὴ λύπη.

Γίνε λιμάνι καὶ προστασία
ἔσων σὲ σένα καταφεύγουν,
Παρθένα,
καὶ τεῖχος ἀσάλευτο
καὶ καταφύγιο καὶ σκεπὴ καὶ ἀγαλλίαση.

Μὲ τὶς ἀκτίνες τοῦ φωτὸς σου
λάμπρυνέ μας, Παρθένα,
καὶ διώξε τῆς ἀγνοίας μας τὸ ζόφο
ἐμᾶς ποὺ εὐσεβῶς σὲ λέμε Θεοτόκο.

Ὅπου ἡ ἀρρώστια μοῦχει δώσει τὸ κακὸ
καὶ μὲ ταπείνωσε, Παρθένα, γιάτρεψέ με
καὶ τὴν ἀρρώστια μου μετάλλαξε σὲ ρώμη.

ΗΡΑΚΛΗΣ (4Χ4)

Απόδοση: Δημήτρης Καλοκύρης

Ευριπίδης, *Άλκηστη*

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Αυτό είναι το σπίτι του Άδμητου,
και σ' αυτό το σπίτι, εγώ, ολόκληρος θεός,
καταδέχτηκα να δουλέψω σκλάβος.
Και ποιος φταίει; Ο Δίας, που χτύπησε με κεραυνό
κατάστηθα τον γιο μου, τον Ασκληπιό·
θύμωσα κι εγώ και σκότωσα με τη σειρά μου
τους Κύκλωπες, που του έφτιαχναν τους κεραυνούς.
Ο πατέρας μου, ο Δίας, με τιμώρησε τότε
με την υποχρέωση να γίνω υπηρέτης ενός θνητού.
Οπότε εγώ, ήρθα εδώ πέρα κι έβοσκα τα κοπάδια
αυτού τού ανθρώπου και προστάτευα το σπίτι του.
Δίκαιος θεός εγώ, δίκαιος άνθρωπος κι ο γιος του Φέρη
που τον έσωσα απ' το θάνατο ξεγελώντας τις Μοίρες·
κι οι Μοίρες ξεγελάστηκαν αλλά με τον όρο
να φύγει προς το παρόν ο Άδμητος από τον Άδη,
στέλνοντας όμως στη θέση του κάποιον άλλον.
Προσπάθησε, ρώτησε όλους τους φίλους του,
τον πατέρα, τη γριά μάνα του, κανείς
δε δεχόταν να χωθεί στα σκοτάδια για χάρη του.
Κανείς, εκτός από τη γυναίκα του,
που προσφέρθηκε να πεθάνει στη θέση του
και τώρα την κρατάει στην αγκαλιά του
καθώς ψυχομαχεί στο σπίτι, γιατί σήμερα
είναι η μέρα που της όρισε η μοίρα

10

20

να φύγει από τη ζωή. Όσο για μένα,
αφήνω με νοσταλγία αυτό τη στέγη,
γιατί δεν επιτρέπεται να με μολύνει η θέα της νεκρής
Έφθασε η ώρα της ν' αφήσει τον κόσμο,
και, απ' ότι βλέπω, έρχεται ο Θάνατος,
ο αρχιερέας των νεκρών,
να την πάρει μαζί του στα υπόγεια του Άδη.

ΘΑΝΑΤΟΣ

Έ, ε, Φοίβε Απόλλωνα, τι θες εδώ, σ' αυτό το παλάτι;
Πάλι πας να μας ξεγελάσεις, αδικώντας
εκείνους που ορίζουν τους νεκρούς;
Δε σου έφτασε που εμπόδισες το θάνατο του Άδμητου
ξεφεύγοντας με τα τεχνάσματά σου από τις Μοίρες;
Κάθεσαι τώρα, εδώ, με το τόξο στο χέρι
και φυλάς την κόρη του Πελία,
ενώ αυτή έχει δεχτεί να πάρει
τη θέση του άντρα της στον Άδη.

30

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Ηρέμησε·
έχω τους λόγους μου που βρίσκομαι εδώ
κι έχω και δίκιο.

ΘΑΝΑΤΟΣ

Κι αφού έχεις δίκιο τι κρατάς τόξο;

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Η δύναμη της συνήθειας... Πάντα το έχω μαζί μου.

40

ΘΑΝΑΤΟΣ

Κι επίσης για να προστατεύεις παράνομα αυτόν τον οίκο.

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Στενοχωριέμαι για τη συμφορά που βρήκε έναν καλό μου φίλο.

ΘΑΝΑΤΟΣ

Δηλαδή θέλεις να μου στερήσεις και δεύτερο νεκρό;

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Μα ούτε τον πρώτο σου τον πήρα με το ζόρι.

ΘΑΝΑΤΟΣ

Και τότε πώς βρίσκεται πάνω από το χώμα κι όχι από κάτω;

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Γιατί στη θέση του μπήκε η γυναίκα του,
που ήρθες να την πάρεις.

ΘΑΝΑΤΟΣ

Θα την πάρω και θα τη σηκώσω για τα βάθη του κόσμου.

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Πάρ' την, λοιπόν, τι περιμένεις;
Δε βλέπω πιθανότητες να σε πείσω.

ΘΑΝΑΤΟΣ

Να με πείσεις σε τι; Να μην παίρνω όποιους πρέπει;
Μα αυτή είναι η δουλειά μου.

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Εντάξει· απλά, θα μιλούσα για μια αναβολή...

50

ΘΑΝΑΤΟΣ

Α, τώρα καταλαβαίνω πού το πας...

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Πειράζει, δηλαδή, να αφήσεις την Άλκηστη να γεράσει;

ΘΑΝΑΤΟΣ

Δε γίνεται· δουλειά μου είναι
και, εξάλλου, μ' αρέσουν οι τελετές.

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Μια ψυχή που είναι να βγει, αργά ή γρήγορα δε θα την πάρεις;

ΘΑΝΑΤΟΣ

Χαίρομαι περισσότερο όταν πεθαίνουν νέοι.

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Μα και γριά να πέθαινε, πάλι θα της έκαναν τιμές πλουσιότητες.

ΘΑΝΑΤΟΣ

Τώρα, Απόλλωνα, μας κάνεις διακρίσεις υπέρ του πλούτου.

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Μπα, γίναμε και στοχαστές! Τι θες να πεις όμως ακριβώς;

ΘΑΝΑΤΟΣ

Ότι όποιος είχε χρήμα θα ζούσε ως τα βαθιά γεράματα.

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Δε σκέφτεσαι καν να μου κάνεις αυτή τη χάρη;

60

ΘΑΝΑΤΟΣ

Αποκλείεται· με ξέρεις τώρα, δε με ξέρεις;

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Πώς! Ένα πλάσμα που μισούν θνητοί και αθάνατοι!

ΘΑΝΑΤΟΣ

Ό,τι κι αν πεις, καθένας φτάνει στα όριά του.

ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Άδικα κάνεις τον σκληρό, γιατί έρχεται κάποιος
που θα σε λυγίσει. Εδώ, στο σπίτι τού Φέρη,
έρχεται κάποιο πρόσωπο που το στέλνει ο Ευρυσθέας
στην παγωμένη Θράκη, να του φέρει κάτι άλογα.
Το πρόσωπο αυτό [ο Ηρακλής] θα το φιλοξενήσει ο Άδμητος στο σπίτι του
και θα σου αρπάξει μες από τα χέρια εκείνη τη γυναίκα.
Έτσι ούτε χάρη θα σου χρωστάω, αυτό που θέλω θα γίνει
και θα εξακολουθώ να σε απεχθάνομαι!

70

ΘΑΝΑΤΟΣ

Λέγε εσύ, μα ό,τι και να πεις πάει στα χαμένα·
αυτή η κυρία θα κατεβεί στον Άδη.
Πάω μέσα να την πάρω με το ξίφος μου·
γιατί όποιου κόψει τα μαλλιά η κόψη του
ανήκει πια στους θεούς του κάτω Κόσμου.

Σοφοκλής, Τραχίνιες

ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ

Πάντα έλεγε ο κόσμος
πως πριν πεθάνει κάποιος
κανείς δεν είναι σε θέση να πει
αν έζησε καλή ζωή ή όχι.
Εγώ όμως, πριν κλείσω τα μάτια μου,
ξέρω πως η δικιά μου η ζωή
είναι γεμάτη δυστυχία αβάσταχτη,
γιατί από τότε ακόμα που ζούσα
στο σπίτι του πατέρα μου, του Οινέα,
στα ορεινά της Πλευρώνας,
πέρασα με τον γάμο μου τόσα μαρτύρια

όσο καμιά άλλη γυναίκα στην Αιτωλία.

Μ' είχαν αρραβωνιάσει μ' έναν ποταμό,

τον ποταμό Αχελώο, που άλλαξε

τρεις μορφές για να με ζητήσει από τον πατέρα μου·

10

πρώτα έγινε τεράστιος ταύρος,

μετά στριφογυριστό γιγάντιο φίδι

και, τέλος, πήρε όψη ανθρώπου

αλλά ανθρώπου με πρόσωπο ταύρου,

που από τα πυκνά του γένια

κυλούσαν τα νερά ποτάμια.

Αν ήταν να πάρω τέτοιο άντρα

παρακαλούσα, η έρμη, να πέθαινα καλύτερα

παρά να πλαγιάσω στο κρεβάτι του.

Τελικά, για καλή μου τύχη,

εμφανίζεται ο περίφημος γιος του Δία και της Αλκμήνης

[ο Ηρακλής,] ήρθαν στα χέρια και με λύτρωσε.

20

Τώρα πώς ακριβώς πάλεψαν

δε θα μπορούσα να το περιγράψω,

γιατί ούτε κι εγώ το ξέρω·

αυτό, μόνο αν κάποιος ήταν μπροστά

και έβλεπε τη σύγκρουση χωρίς να τον πιάσει τρόμος

[μόνο αυτός] θα μπορούσε να το κάνει.

Εγώ, έτρεμα απ' το φόβο μου, με τη σκέψη

πως η ομορφιά θα μου βγει, στο τέλος, σε κακό.

Ευτυχώς, ο Δίας που έκρινε τον αγώνα,

έδωσε και πήγαν καλά τα πράγματα·

ας πούμε δηλαδή καλά, γιατί από τότε

που με διάλεξε ο Ηρακλής για γυναίκα του,

ζω με τον ένα ή τον άλλο φόβο,

ανησυχώντας για κείνον·

νύχτα μπαίνει, νύχτα βγαίνει

και η μια αγωνία διαδέχεται την άλλη.

30

Κάναμε, βέβαια, [πολλά] παιδιά,

εκείνος όμως τα έβλεπε αραιά και πού,
σαν τον γεωργό που σπέρνει ένα μακρινό χωράφι
και γυρίζει κάποια στιγμή μονάχα για να το θερίσει.
Έτσι κι αυτός, γύρναγε σπίτι
κι αμέσως ξανάφευγε για καινούργια κατορθώματα.
Και τώρα που έχει ολοκληρώσει όλους τους άθλους του
τώρα είναι που με ζώνουν τα φίδια.
Γιατί από τότε που σκότωσε τον [αργοναύτη, τον] Ίφιτο
εμείς ζούμε εξόριστοι εδώ, στην Τραχίνα, φιλοξενούμενοι,
κι εκείνος, ένας θεός ξέρει πού βρίσκεται...
Όσο για μένα, δεν έχω μόνο την έγνοια του που λείπει
αλλά έχω και την αίσθηση πως κάτι δεν πάει καλά.
Κοντεύουν δεκαπέντε μήνες τώρα,
—δεν είναι και λίγο— που δεν έχω μήνυμά του.
Κάτι κακό συμβαίνει. Μα πιο πολύ φοβάμαι
όταν διαβάζω τις παραγγελίες που μου άφησε φεύγοντας
και συχνά παρακαλάω να μη μου βγει σε κακό
[έτσι και επαληθευτούν].

40

ΠΑΡΑΜΑΝΑ

Τώρα που λείπει ο Ηρακλής, καλή μου Δηϊάνειρα,
σ' έχω δει άπειρες φορές να κλαις και να σπαράζεις που σου λείπει·
γι' αυτό λοιπόν

50

—αν είναι σωστό μια υπηρέτρια
να συμβουλεύει το αφεντικό της—

άσε με να σου πω κι εγώ μια γνώμη.
Αφού έχεις τόσα παιδιά,
γιατί δε στέλνεις κάποιο να αναζητήσει τον άντρα σου;
Γιατί δε στέλνεις τον Ύλλο, ας πούμε,
που είναι κι ο πρωτότοκος και θα τον νοιάζει πιο πολύ
η τύχη του πατέρα του, να δει πού βρίσκεται
κι αν είναι καλά; Α, πάνω στην ώρα,
να 'τος που έρχεται βιαστικός στο σπίτι·
αν νομίζεις πως είναι σωστό αυτό που είπα,

χρησιμοποίησέ τον.

60

ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ

Αγόρι μου,
ακόμα κι από τον πιο ταπεινό άνθρωπο
ακούς καμιά φορά κάτι σημαντικό.
Να, αυτή η γυναίκα, για παράδειγμα,
μπορεί να είναι υπηρέτρια,
είπε όμως κάτι σοφό.

ΥΛΛΟΣ

Τι είπε, δηλαδή; Εγώ δεν μπορώ να το μάθω, μητέρα;

ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ

Τόσον καιρό λείπει ο πατέρας σου μακριά
κι εσύ δεν αναρωτήθηκες καν πού να 'ναι. Ντροπή!

ΥΛΛΟΣ

Μα ξέρω πού είναι — αν μπορεί
να πιστέψει κανείς αυτά που κυκλοφορούν.

ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ

Και πού στο καλό άκουσες πως βρίσκεται;

ΥΛΛΟΣ

Λένε πώς τον χρόνο που πέρασε είχε πουληθεί δούλος
σε μια γυναίκα στη Λυδία.

70

ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ

Ε, αν το 'κανε κι αυτό... τι άλλο θ' ακούσουμε...

ΥΛΛΟΣ

Επίσης λένε, ότι απαλλάχθηκε πια.

ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ

Και τώρα πού βρίσκεται; Ζει ή έχει πεθάνει;

ΥΛΛΟΣ

Έχω ακούσει ότι πήγε στην Εύβοια,
και πολιορκεί ή πρόκειται να πολιορκήσει
την πόλη του [βασιλιά της Οιχαλίας] Εύρυτου.

ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ

Ξέρεις, αγόρι μου, ότι μου άφησε χρησμούς
που περιγράφουν με κάθε λεπτομέρεια
τι θα συμβεί σ' αυτό το μέρος;

ΥΛΛΟΣ

Δηλαδή τι γράφουν; Δεν έχω ιδέα.

ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ

[Γράφουν] πως ή εκεί θα είναι το τέλος του
ή, αν τα βγάλει πέρα και κατορθώσει να επιζήσει,
θα περάσει ευτυχισμένος την υπόλοιπη ζωή του.
Αυτή την κρίσιμη στιγμή, λοιπόν, αγόρι μου,
δε θα 'πρεπε να βρίσκεσαι κι εσύ κοντά του,
αφού [αν σκοτωθεί θα χαθούμε κι εμείς
ενώ], αν σωθεί, σωζόμαστε όλοι μας;

80

ΥΛΛΟΣ

Να πάω, μητέρα· κι αν ήξερα αυτά που λένε
οι θεϊκοί χρησμοί, θα ήμουνα ήδη πλάι του.
Πάντως, όπως στάθηκε πάντα τυχερός ως τώρα, ο πατέρας,
δε θα 'πρεπε ν' ανησυχούμε, ούτε να μας πιάνει φόβος.
Τώρα όμως που ξέρω, θα τα φροντίσω όλα
μέχρι να μάθω τι πραγματικά συμβαίνει.

90

ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ

Να πας, παιδί μου, γιατί ακόμα κι αν είναι αργά,
τα καλά νέα είναι πάντα κέρδος.

ΧΟΡΟΣ

Ήλιε,
που όταν η νύχτα ξεστολίζεται
από τ' αστέρινα στολίδια της
και σε αποκοιμίζει πυρωμένο σαν βραδιάσει,

Ήλιε μου,
πες μου κι εμένα, ο Ηρακλής
ξέρεις πού βρίσκεται;
Πού τον φωτίζει η φλογισμένη λάμψη σου;
Σε ποια νερά θαλασσοδέρνεται; 100
Σε ποια στεριά πλαγιάζει;
Τον βλέπεις τάχα
με το βλέμμα σου το παντοδύναμο;

Γιατί ακούω πως η περιζήτητη
η λυγερή Δηιάνειρα,
ξαγρυπνά με τα μάτια κλαμένα
και τρέμει από το φόβο
σα θλιμμένο πουλί
λαχταρώντας τον άντρα της.

Λιώνει μοναχή
στο άδειο κρεβάτι της 110
αγωνιώντας, η έρμη,
μην έρθει το κακό.

Γιατί όπως βλέπεις
στο Κρητικό πέλαγος
τ' αναρίθμητα κύματα
να πηγαίνουν και να 'ρχονται
μια στο Βοριά, μια στο Νοτιά,
απάνω κάτω,

έτσι, το ίδιο πολυτάραχη
βλέπεις να σέρνει η ζωή
και τον δισέγγονο αυτόν του Κάδμου.
Μα όλο και κάποιος θεός
πάντοτε τον κρατάει ζωντανό,
μακριά απ' τα παλάτια του Άδη.

120

Όμως, με κάθε σεβασμό, [Δηιάνειρα,]
δε θα συμφωνήσω μαζί σου
και λέω να μη σβήνουν οι ελπίδες σου,
όσο αβάσταχτος κι αν είναι ο πόνος.
Ο Δίας ο παντοκράτορας
έτσι το έχει ορίσει
κι ολόκληρος ο κόσμος περιστρέφεται,
πότε σε πίκρες, πότε σε χαρές
όπως στριφογυρνούν χορεύοντας
τ' αστέρια της Μεγάλης Άρκτου.

130

Ούτε η αστροφεγγιά μένει για πάντα
όπως δε μένει ούτε η ευτυχία,
ούτε κι η δυστυχία του ανθρώπου,
μα εναλλάσσονται διαρκώς χαρές με λύπες.

Γι' αυτό σου λέω, αρχόντισσά μου,
ό,τι κι αν γίνει, τις ελπίδες σου μη χάνεις·
είδε κανείς ποτέ τον Δία
να μη νοιάζεται για τα παιδιά του;

140

Ευριπίδης, Ο Ηρακλής μαινόμενος

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝΑΣ

Υπάρχει άνθρωπος να μη με ξέρει,
 εμένα, τον Αμφιτρύωνα απ' το Άργος,
 γιο του Αλκαίου κι εγγονό τού Περσέα,
 που στο κρεβάτι μου πλάγιασε ο ίδιος ο Δίας
 κι έγινα πατέρας τού Ηρακλή;
 Ζούσα εδώ στη Θήβα τότε που φύτερωσε
 το γένος των Σπαρτών ανθρώπων·

ελάχιστους από αυτούς άφησε ο Άρης να γλιτώσουν
 αλλά τα παιδιά και τα εγγόνια τους
 ίδρυσαν τη Θήβα του Κάδμου·
 απ' αυτούς καταγόταν και ο Κρέοντας,
 ο μοναχογιός του Μενοικέα,
 ο [τελευταίος] βασιλιάς της χώρας.
 Ο Κρέοντας απέκτησε μια κόρη, τη Μεγάρα,
 που την παντρέψαμε με τραγούδια και χαρές,
 και γιόρτασε όλη η Θήβα, όταν την έφερε στο σπίτι μου,
 νυφούλα, ο περιβόητος Ηρακλής, ο γιος μου·
 ο οποίος, αφήνοντας τη Θήβα, όπου ζούμε τώρα,
 και τη Μεγάρα μαζί με τους γονείς της,
 αποφάσισε να εγκατασταθεί
 στο Άργος με τα Κυκλώπεια τείχη,
 μια πόλη που αποφεύγω εγώ, γιατί εκεί
 σκότωσα [κατά λάθος, τον πεθερό μου] τον Ηλεκτρίωνα
 και για να ξεπληρωθεί αυτό το χρέος μου
 και να ξαναγυρίσω κάποτε στην πατρίδα,
 ο Ηρακλής αναγκάστηκε να πληρώσει βαρύ τίμημα,
 στην υπηρεσία του Ευρυσθέα,
 με κατορθώματα που θα απάλλασαν τον κόσμο
 από τα δεινά που έστειλε η Ήρα ή η μοίρα.
 Έντεκα άθλους ολοκλήρωσε και τελευταίος

10

20

ήταν να κατεβεί από το στόμιο του Ταίναρου
 στον Άδη και να φέρει πάνω στο φως
 τον τρικέφαλο Κέρβερο· πήγε αλλά δεν ξαναγύρισε. Τώρα, οι ντόπιοι, λένε ότι παλιά
 υπήρχε κάποιος ονόματι Λύκος, άντρας της Δίρκης,
 και βασίλευε στην εφτάπυλη Θήβα
 πριν έρθουν στ' άσπρα τους άλογα να κυβερνήσουν
 οι γιοί του Δία, ο Αμφίωνας κι ο Ζήθος. 30

Κάποιος απόγονός τους, Λύκος λεγόμενος κι αυτός,
 με καταγωγή απ' τη Εύβοια, όχι Θηβαίος,
 βρίσκει ευκαιρία που γινόταν ταραχές,
 σκοτώνει τον Κρέοντα και παίρνει τα ηνία της χώρας.
 Και, όπως φαίνεται, η συγγένεια με τον Κρέοντα
 δε θα μου βγει σε καλό.

Γιατί τώρα που ο γιος μου λείπει στα έγκατα τής γης,
 αυτός ο νέος βασιλιάς, ο Λύκος,
 θέλει να εξοντώσει τα παιδιά τού Ηρακλή,
 τη γυναίκα του κι εμένα, (αν λογαριάζομαι κι εγώ
 στους ανθρώπους πια, γέρος κι ανίκανος)
 [γιατί φοβάται] μήπως, μεγαλώνοντας,
 ζητήσουν να εκδικηθούν τον θάνατο τού Κρέοντα,
 ξεπλένοντας το αίμα με αίμα. 40

Κι εγώ (που μ' άφησε ο γιος μου, φεύγοντας
 για τα μαύρα σκοτάδια, να του προσέχω
 την οικογένεια), κάθομαι, τώρα, μαζί τους,
 ικέτης, στον βωμό αυτόν που είχε χτίσει
 ο ανίκητος γιός μου προς τιμήν του Σωτήρα Δία,
 τότε που κατατρόπωσε στη μάχη τους Μινύες
 παρακαλώντας να γλιτώσουν τα παιδιά τού Ηρακλή,
 μαζί με τη γυναίκα του, 50

Και καθόμαστε να προστατευθούμε όλοι εδώ,
 διψασμένοι, νηστικοί, κουρελιασμένοι,
 ξαπλώνοντας στο ξερό το χώμα· γιατί μας πέταξαν
 από το σπίτι μας και δεν έχουμε πού να σταθούμε.
 Οι φίλοι, τώρα, αποφεύγουν τη φιλία μας

κι όσοι μας νοιάζονται στ' αλήθεια
 δεν είναι σε θέση να βοηθήσουν.
 Κακό πράγμα η δυστυχία και μακάρι
 ούτε και στον χειρότερο εχθρό μου μην τύχει
 να χρειαστεί τέτοια ακραία απόδειξη φιλίας.

ΜΕΓΑΡΑ

Αχ, Αμφιτρώωνα, που κάποτε, κυριεύσες την πόλη των Ταφίων 60

οδηγώντας τον ένδοξο στρατό της Θήβας, [ξεχνάς]
 πόσο θολά βλέπουν οι άνθρωποι τις πράξεις των θεών.

Εγώ, στάθηκα τυχερή, που ο πατέρας μου
 είχε να το λέει για τα πλούτη, τα παιδιά του
 και την εξουσία του — αν και, για χάρη της,
 πολλά κορμιά παθιασμένα να την αποκτήσουν
 καρφώθηκαν σε καλοζυγιασμένες, μυτερές λόγχες.

Και μ' έδωσε στο γιο σου, νόμιμη σύζυγο του Ηρακλή.

Τώρα τ' αδέρφια μου όμως

έχουν φτερουγίσει σ' άλλους κόσμους

κι η ίδια τύχη περιμένει κι εσένα, εμένα 70

και τα παιδιά του Ηρακλή, όσο κι αν τα κρύβω
 κάτω από τα φτερά μου, σαν τα κλωσόπουλα.

Κι αυτά, όλο ρωτάνε το ένα και το άλλο:

«Μάνα, πού πήγε και πού χάθηκε ο πατέρας μας;

Τι κάνει; Πότε θα 'ρθει;», κι όλο ρωτάνε,

όπως κάνουν τα παιδιά, κι εγώ αλλάζω θέμα

να τα ξεγελάσω. Μα μόλις ακουγόταν χτύπος στην πόρτα,

πετάγονταν όλα μαζί ενθουσιασμένα

να πέσουν στην αγκαλιά του.

Αυτή τη στιγμή, όμως,

βλέπεις κάποια διέξοδο, καμιά ελπίδα; 80

Μονάχα σ' εσένα πια βασίζομαι.

Να βγούμε κρυφά απ' τη χώρα αποκλείεται,

(όλα τα περάσματα τα φυλάνε

φρουροί πολύ πιο δυνατοί από 'μας)

ούτε από φίλους περιμένουμε σανίδα σωτηρίας.
Πες μου, αν έχεις κάποια ιδέα να μας πεις.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝΑΣ

Κορίτσι μου, δεν είναι ούτε εύκολο, ούτε απλό
σε τέτοια περίπλοκα θέματα
να βρεθεί, έτσι πρόχειρα, μια λύση.
Ας κάνουμε ό,τι μπορούμε, μήπως,
τουλάχιστον για την ώρα, γλιτώσουμε τον θάνατο.
Είναι το μόνο που μας μένει.

ΜΕΓΑΡΑ

Δε σου φτάνει τόση πίκρα ή δε χορταίνεις τη ζωή;

90

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝΑΣ

Και η ζωή μ' αρέσει και στο αύριο ελπίζω.

ΜΕΓΑΡΑ

Κι εγώ το ίδιο· μα δε γίνεται
να ελπίζουμε τα ανέλπιστα.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝΑΣ

Ναι, αλλά όσο αναβάλλεται το κακό, πάλι κέρδος είναι.

ΜΕΓΑΡΑ

Όσο τραβάει ο χρόνος όμως, τόσο περισσότερο υποφέρεις.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝΑΣ

Μακάρι να φύσαγε ούριο αεράκι στα πανιά
και να μας πάρει μακριά από τα δεινά μας
και να γυρίσει, λέει, ο άντρας σου — ο γιος μου.
Ηρέμησε όμως, σκούπισε τα ματάκια των παιδιών,
πες τους ψέματα, βρες τρόπο να τα ξεγελάσεις έστω.
Κάποια στιγμή κουράζεται να υποφέρει κι ο άνθρωπος

100

Τα ἔχει κυκλώσει ἀπὸ παντοῦ ἡ δυστυχία
    μα ἡ χάρη τους δεν ἔχει ἀκόμα σβῆσει.
Αχ, τι υπερασπιστές χάνεις, Ελλάδα,
    χωρὶς αὐτοὺς ἐδῶ τι θ' ἀπογίνεις...

Ευριπίδης, *Ηρακλείδες*

ΧΟΡΟΣ

Γη μου, φεγγάρι ταξιδιάρικο
    ὥσπου νὰ ξημερώσει
ἤλιε που λάμπεις φωτεινός,
    ἀπὸ σὰς περιμένω τὸ μήνυμα
ν' ἀντιλαλήσουν οἱ οὐρανοὶ
    μέχρι τὸν μέγα θρόνο,
    μέχρι στο ἀστραφτερό
    βλέμμα τῆς Αθηνᾶς νὰ φτάσει!
Στὴ χώρα ἦρθαν πρόσφυγες
    ζητώντας καταφύγιο στὰ σπίτια μας
κι ἐγὼ θὰ πάρω τὸ σπαθὶ νὰ τοὺς στηρίξω.

750

Εἶναι φοβερό μια πόλη ὅπως οἱ Μυκῆνες,
    με τόση δόξα καὶ με τόση φήμη,
νὰ ἔχει κυριευθεῖ ἀπὸ τέτοια μανία
    για τὴ χώρα μας·
μα, τώρα, γίνεται ἡ πόλη μας
    νὰ παραδώσει τοὺς ἰκέτες
    στὰ νύχια τοῦ Ἄργου;
Εμένα ὁ Δίας, με τὸ δίκιο του,
    στο πλάι μου θὰ πολεμάει
    καὶ δε φοβάμαι·
ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους
    δεν πρόκειται οἱ θεοὶ νὰ νικηθοῦν.

760

Αλλά, Αθηναία Αθηνά μου

770

δική σου είναι αυτή η γη κι αυτή η πόλη
κι εσύ είσαι η μάνα της, η δόξα της
και ο φύλακάς της,
γι' αυτό διώξε να πάει αλλού
αυτό το στράτευμα απ' το Άργος
που έχει εισβάλει άδικα.
Δε γίνεται να μας πετάξουν απ' τα σπίτι μας.

Πάντοτε σε τιμούσαμε

με πλούσιες θυσίες
και δεν ξεχνάμε όταν έρχεται
του φεγγαριού η χάση
να βγουν οι νέοι

χορεύοντας και τραγουδώντας.

780

Και πάνω στο λόφο που χτυπιούνται οι άνεμοι
ακόμα αντιλαλούν τα γέλια κι οι φωνές
και τα χαρούμενα ποδοβολητά
των κοριτσιών στα ξενύχτια!

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Αφέντρα μου, σου φέρνω φοβερά νέα για να χαρείς
και δε θα σε κουράσω με πολλά λόγια:
νικάμε τον εχθρό και με τις πανοπλίες τους
στήνουμε τρόπαια της νίκης!

ΑΛΚΜΗΝΗ

Καλέ μου φίλε, σήμερα, για την είδηση που μου 'φερεις
κέρδισες την ελευθερία σου! Μα ελευθέρωσέ με
κι εσύ από το φόβο μου: Ζουν οι δικοί μου;

790

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ζουν κι όλος ο στρατός μας τους δοξάζει!

ΑΛΚΜΗΝΗ

Ακόμα κι ο γέρο-Ιόλαος είναι καλά;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Μια χαρά· και μάλιστα οι θεοί
τον βοήθησαν να ανδραγαθήσει.

ΑΛΚΜΗΝΗ

Δηλαδή; Για πες μου τα κατορθώματά του!

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Εκεί που ήταν ετοιμόρροπος, ξανάνιωσε.

ΑΛΚΜΗΝΗ

Απίστευτο! Μα πρώτα θέλω να μου πεις
πώς στάθηκαν στη μάχη οι δικοί μου.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Όλα θα σου τα διηγηθώ, λοιπόν, με λίγα λόγια.
Μόλις παρατάχθηκαν αντικρυστά οι δύο στρατοί,
πάνοπλοι, με τις λόγχες προτεταμένες,
κατεβαίνει από το τέθριππο άρμα του ο Ύλλος,
στέκεται ανάμεσα στις δυο δυνάμεις και λέει:

800

«Στρατηγέ των Αργείων,
ας αφήσουμε στην ησυχία της αυτή τη χώρα·
αν οι Μυκήνες χάσουν έναν άντρα,
δε χάθηκε ο κόσμος·
έλα μπροστά να μονομαχήσουμε εμείς οι δύο,
κι αν με σκοτώσεις πάρε τα παιδιά του Ηρακλή και φύγε,
κι αν σε σκοτώσω εγώ
να πάρω την περιουσία του πατέρα μου
κι ό,τι μου ανήκει.»

810

Όλοι οι στρατιώτες επιδοκίμασαν τα λόγια του,
που έδειχναν γενναιότητα και, ταυτόχρονα,
τους απάλλασσαν από τον κίνδυνο.

Ο Ευρυσθέας, όμως, δειλός κι αδιάντροπος,
χωρίς να ακούσει καν τη γνώμη των δικών του,
δεν τόλμησε, ολόκληρος στρατηγός,
να σταθεί απέναντι στα όπλα του αντιπάλου του.

Ορίστε τι άνθρωπος ήρθε να υποδουλώσει τα παιδιά του Ηρακλή!

Ξαναγυρνάει, που λες, ο Ύλλος στις γραμμές μας
κι οι μάντιες, μόλις κατάλαβαν ότι δεν πρόκειται
να γίνει μονομαχία, σφάζουν αμέσως τα βόδια
και βλέπουν στο αίμα του λαϊμού τους καλούς οιωνούς.

820

Αμέσως, άλλοι ανεβαίνουν στα άρματα,
άλλοι καλύπτουν τα πλευρά τους πίσω απ' τις ασπίδες
και τότε ο βασιλιάς των Αθηναίων,
απευθύνεται παλικαρίσια στον στρατό του, λέγοντας:

«Τώρα είναι η στιγμή

να υπερασπιστείτε τον τόπο που σας γέννησε,
τον τόπο που σας θρέφει, συμπολίτες μου.»

Την ίδια ώρα ο άλλος παρακινούσε τους δικούς του
να μην ντροπιάσουν το Άργος,
ούτε τους Μυσηναίους συμμάχους τους.

Και μόλις ήχησαν στα πέρατα οι σάλπιγγες
κι άρχισε η σύγκρουση, τέτοια βροντή από ασπίδες,
μαζί με βογγητά κι άγριες κραυγές, δεν έχει ξανακουστεί!

830

Κι ενώ, αρχικά, οι Αργεΐτες, έσπασαν
με τα δόρατά τους τη γραμμή μας,
στο τέλος υποχώρησαν·

στη δεύτερη επίθεσή τους, όμως,
όταν συγκρούστηκαν οι άντρες σώμα με σώμα,
κρατήσαμε· έπεφταν πολλοί·

κι άκουγες κραυγές: «Αθηναίοι!»

ή «Αργεῖτες, που καλλιεργήσατε τα χώματά σας,
 θ' αφήσετε να ντροπιαστεί ο τόπος σας;»
 Τέλος, τα δώσαμε όλα και, σε μια ύστατη προσπάθεια,
 τρέψαμε τον στρατό των Αργείων σε άτακτη φυγή.
 Τότε, ο γέρο-Ιόλαος, βλέποντας την επέλαση του Ύλλου,
 τού απλώνει το δεξί του χέρι παρακαλώντας τον
 να τον ανεβάσει στο γρήγορο άρμα του.
 Μόλις αρπάζει τα χαλινάρια, ξεχύνεται
 να φτάσει τα άλογα του Ευρυσθέα.

840

Αυτά είδα με τα μάτια μου·
 ό,τι σου πω από 'δω και κάτω
 τα 'χω ακούσει από άλλους.

Την ώρα, λοιπόν, που περνούσε τον ιερό βράχο
 της Αθηνάς, στην Παλλήνη, κυνηγώντας τον Ευρυσθέα,
 ο Ιόλαος παρακάλεσε τον Δία και την Ήβη
 να ξαναγίνει για μια μέρα νέος
 για να εκδικηθεί τους εχθρούς!
 Κι άκου τώρα το θαύμα που έγινε:
 πάνω στους ζυγούς των αλόγων
 εμφανίστηκαν δυο αστέρια
 και σκέπασαν το άρμα μ' ένα σκοτεινό σύννεφο.
 Λένε όσοι ξέρουν, πως ήταν ο γιος σου, ο Ηρακλής
 και η Ήβη [η επουράνια γυναίκα του]·
 γιατί ο Ιόλαος, μέσα στο σκοτάδι που βρέθηκε
 ένωσε ξαφνικά [να ζει] σε σώμα εφήβου.
 Κοντά στην Κακιά Σκάλα,
 φτάνει το τέθριππο άρμα του Ευρυσθέα,
 του δένει τα χέρια με σκοινιά
 και σέρνει ως εδώ, λάφυρο υπέρτατο,
 τον πρώην τρισευτυχισμένο στρατάρχη.
 Η κατάντια του, είναι άλλη μια απόδειξη
 του πόσο εφήμερη είναι η τύχη,

850

860

και για να μάθει ο κόσμος
πως δεν υπάρχει λόγος να ζηλεύεις
κάποιον που δείχνει ευτυχισμένος
πριν δεις τον θάνατό του!

ΧΟΡΟΣ

Δία, τροπαιοφόρε μου, πέρασε ο φόβος
κι ήρθε η μέρα να νιώσω πάλι ελεύθερος.

[...]

ΑΛΚΜΗΝΗ [στον αιχμάλωτο *Ευρυσθέα*]:

Ὡστε εδώ μου είσαι, σίχαμα;
Σε τσάκωσε η Δικαιοσύνη;
Για γύρνα το κεφάλι προς τα εδώ
για κοίταξε στα μάτια τον εχθρό σου!
Τώρα δεν αιχμαλώτισες κανέναν· εσύ αιχμαλωτίστηκες!
Θα 'θελα να 'ξερα, εσύ είσαι, τέρας, που είχες τα μούτρα
να προσβάλεις τον γιο μου
—καλή του ώρα όπου κι αν βρίσκεται;
[[Εσύ είσαι που τόλμησες να τον ταπεινώσεις;]]
Εσύ είσαι που τον κατέβασες ζωντανό στον Άδη
και τον έστειλνες να σκοτώνει λιοντάρια [στη Νεμέα],
Λερναίες Ύδρες, κι ένα σωρό άλλα αδιανόητα
που επινόησες... Μα θα σταματήσω·
θα πήγαινε μακριά ο κατάλογος...
Και δε σου έφταναν αυτά, αλλά κυνηγούσες
σ' όλη την Ελλάδα εμένα και αυτά εδώ,
γέρους και μωρά παιδιά να καταντούμε ικέτες.
Μα βρήκες ανθρώπους ελεύθερους
και μια πόλη που δε σε φοβήθηκε·
και σου αξίζει ο χειρότερος θάνατος,
παρόλο που και πάλι βγαίνεις κερδισμένος,
γιατί σ' έναν κακούργο σαν κι εσένα

950

ένας θάνατος δεν είναι αρκετός!

960

ΧΟΡΟΣ

Δεν επιτρέπεται όμως να τον σκοτώσεις!

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ

Τότε γιατί τον πιάσαμε αιχμάλωτο;

ΑΛΚΜΗΝΗ

Ποιος νόμος εμποδίζει το θάνατό του;

ΧΟΡΟΣ

Δεν συμφωνούν οι άρχοντες του τόπου.

ΑΛΚΜΗΝΗ

Γιατί; Δεν θεωρούν σωστό να πεθαίνει ο εχθρός;

ΧΟΡΟΣ

Όχι, γιατί θεωρείται αιχμάλωτος πολέμου.

ΑΛΚΜΗΝΗ

Και ο Ύλλος, είναι σύμφωνος μ' αυτή την άποψη;

ΧΟΡΟΣ

Δε θα μπορούσε παρά να υπακούσει στους νόμους της χώρας.

ΑΛΚΜΗΝΗ

Μα είναι δυνατόν αυτός εδώ να ζει ακόμα;

ΧΟΡΟΣ

Ήταν λάθος που δεν τον σκότωσαν επιτόπου.

970

ΑΛΚΜΗΝΗ

Τότε να διορθωθεί το λάθος και να αποδοθεί δικαιοσύνη!

ΧΟΡΟΣ

Και ποιος θα είναι αυτός που θα του την αποδώσει;

ΑΛΚΜΗΝΗ

Εγώ μπορώ να είμαι αυτή που θα το κάνει!

ΧΟΡΟΣ

Αν κάνεις κάτι τέτοιο θα βρεθείς [εσύ] υπόλογος.

ΑΛΚΜΗΝΗ

Την αγαπώ την πόλη αυτή· καμιά αντίρρηση.

Όμως αυτόν, μια κι έπεσε στα χέρια μου,

δε θα μπορούσε άνθρωπος να μου τον πάρει.

Από κει κι έπειτα ας με πει, όποιος θέλει, αλαζόνα

ή ότι έχω θράσος που δεν ταιριάζει σε γυναίκα·

εγώ όμως θα το κάνω!

980

ΧΟΡΟΣ

Μεγάλο μίσος κρύβεις για τον άνθρωπο αυτόν

μα έχεις το δίκιο σου και σε καταλαβαίνω!

ΕΥΡΥΣΘΕΑΣ

Δε θέλω να σε καλοπιάσω, αρχόντισσα,

ούτε να βρω δικαιολογίες πως, στη ζωή μου,

ουδέποτε υπήρξα δειλός. Θέλω, όμως,

να ξέρεις πως η έχθρα αυτή ανάμεσά μας

προέκυψε άθελά μου.

Ήξερα πως ήσουν ξαδέλφη μου

κι ο γιος σου, ο Ηρακλής, συγγενής μου.

Αλλά, σωστό ή όχι, μια θεά, η Ήρα,

ήταν εκείνη που έβαλε το μίσος αυτό ανάμεσά μας.

Κι απ' τη στιγμή που τον θεώρησα εχθρό,

έπρεπε να ριχτώ στον αγώνα αυτόν μέχρι τέλους.

Άρχισα να επινωώ διάφορα δύσκολα κατορθώματα

990

και δεν έκλεινα μάτι ψάχνοντας τρόπους
 ν' απαλλαχτώ από τον εχθρό μου,
 ώστε να βρω κι εγώ, χωρίς φόβους, την ησυχία μου,
 παρόλο που ήξερα ότι ο γιός σου
 δεν ήταν κάποιος ασήμαντος,
 αλλά όντως ένας πραγματικός ήρωας.
 Μπορεί να είμασταν εχθροί, αλλά
 δεν μπορώ να μην παραδεχτώ πως ήταν γενναίος.
 Κι αφού, εντέλει, απαλλάχτηκα από 'κείνον,
 πώς θα μπορούσα να συνεχίσω τη ζωή μου
 ξέροντας ότι με μισούν τα παιδιά του, για όσα τράβηξε,
 και πώς να μην κινήσω γη και ουρανό, κυνηγώντας τα
 με κάθε τρόπο, βήμα βήμα, να τα εξοντώσω;
 Μονάχα έτσι θα ένιωθα ασφάλεια.
 Εσύ, αν ήσουνα στη θέση μου,
 δε θα κυνηγούσες τα ορφανά λιονταράκια
 που σε μισούσαν θανάσιμα;
 Ή θα 'ταν λογικό να τ' άφηνες να ζουν στο Άργος;
 Κανείς δε θα σε πίστευε [αν έλεγες κάτι τέτοιο].
 Κι αν τότε που μπορούσαν δε με σκότωσαν,
 τώρα, σύμφωνα με τους νόμους των Ελλήνων,
 όποιος το κάνει θα διαπράξει ιεροσυλία.
 Και πολύ σωστά ενήργησε η πόλη,
 δείχνοντας περισσότερο σεβασμό στο θεό
 παρά στο μίσος σου για μένα.
 Εσύ είπες ό,τι είχες να πεις κι εγώ σου απάντησα.
 Από εδώ και στο εξής απαιτώ να θεωρούμαι ικέτης,
 όπως και να με αποκαλούν μεγαλόψυχο,
 γιατί, δεν έχω μεν καμία διάθεση να πεθάνω,
 αλλά, όπως ήρθαν τα πράγματα,
 κι αν χάσω τη ζωή μου, δε θα σκάσω.

1000

1010

ΧΟΡΟΣ

Θα σε συμβούλευα, αν ήθελες τη γνώμη μου, Αλκμήνη,

να τον αφήσεις να φύγει, όπως αποφάσισε η πόλη.

ΑΛΚΜΗΝΗ

Κι αν πέθαινε με τη συναίνεση της πόλης;

1020

ΧΟΡΟΣ

Αυτό θα ήταν το τέλειο· μα πώς θα γίνει;

ΑΛΚΜΗΝΗ

Θα σου πω αμέσως: τον σκοτώνω
και παραδίδω το πτώμα του στους δικούς του·
έτσι, και το σώμα του θα μείνει στον τόπο αυτόν
κι εγώ θα έχω πάρει την εκδίκησή μου.

ΕΥΡΥΣΘΕΑΣ

Σκότωσέ με· δεν θα σε παρακαλέσω κιόλας·
εγώ όμως, σ' αυτή την πόλη που αποφάσισε να με αφήσει
και σεβάστηκε τη ζωή μου, έχω να προσφέρω
έναν παλιό χρησμό του Λοξία Απόλλωνα,
που θα της φανεί πιο χρήσιμος απ' όσο νομίζετε.
Όταν πεθάνω, η μοίρα μου έχει ορίσει να με θάψετε
κοντά στον ναό της παρθένας Αθηνάς, στην Παλλήνη.
Εκεί θα κείτομαι στον αιώνα, μετανάστης στον τόπο σας,
μα εχθρός ορκισμένος των Ηρακλειδών και των απογόνων τους.
Όταν θα επιτεθούν, κάποτε, στη χώρα σας
με αμέτρητα στρατεύματα,
ξεχνώντας ότι σήμερα τους φερθήκατε με καλοσύνη,
εγώ θα στέκω εκεί, φίλος και προστάτης σας.
Τέτοιους ανθρώπους υπερασπιστήκατε!
Και, τότε, θα μου πείτε, γιατί ήρθα εδώ,
ενώ τα ήξερα όλα αυτά,
και δεν με προβλημάτισε ο χρησμός;
Ήρθα γιατί θεωρούσα πως η Ήρα
είναι ανώτερη απ' τη μοίρα,

1030

1040

και δε θα με πρόδιδε!
Ούτε σπονδές θέλω, ούτε να στάξει αίμα
από θυσίες πάνω στον τάφο μου. Οπότε,
αυτοί θα έχουν από τις κατάρες μου μαύρο γυρισμό
κι εσείς θα 'χετε διπλό κέρδος:
ο θάνατός μου θα σας ωφελήσει
ενώ αυτούς θα τους βλάψει.

ΑΛΚΜΗΝΗ

Αφού πιστεύετε, λοιπόν, αυτά που λέει,
αν θέλετε να σώσετε την πόλη σας και να σωθείτε,
εμπρός, τι περιμένετε να τον σκοτώσετε;
Μόλις σας έδειξε τον ασφαλέστερο δρόμο:
ο θάνατος του εχθρού μας είναι κέρδος.
Οπότε, δούλοι, πάρτε τον, σκοτώστε τον
και πετάξτε τον στα σκυλιά.
Και μην ονειρεύεσαι ότι πάλι θα με βγάλεις
από την πατρική μου γη.

1050

[...]

ΧΟΡΟΣ

Σύμφωνοι όλοι· δούλοι, ξεκινήστε! Όσο για μας,
εμείς [νίπτουμε τας χείρας και] στεκόμαστε [άχραντοι και] αμόλυντοι
μπροστά στους βασιλιάδες μας!

Δημήτρης Κοσμόπουλος

Ο ΠΑΡΑΞΕΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΣΤΟΝ ΧΡΗΣΤΟ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟ)

Στο τεύχος 463 του περιοδικού *Αντί* (5/4/1991) δημοσιεύεται το κείμενο του σκηνοθέτη και πεζογράφου Χρήστου Βακαλόπουλου με τίτλο «Η ιερή μελωδία της πραγματικότητας». Το ως άνω τεύχος του περιοδικού *Αντί* αποτελεί αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη – ένα αφιέρωμα από εκείνα που μόνον ο μακαρίτης Χρήστος Παπουτσάκης, ο χαλκέντερος εκδότης του περιοδικού, ήξερε να κάνει.

Εάν το αφιέρωμα έμεινε αναντίρρητα ως ένα από τα αφιερώματα με κείμενα αναφοράς για τον Παπαδιαμάντη, το κείμενο του Χρήστου Βακαλόπουλου θα μπορούσε ανενδοιάστως να χαρακτηριστεί ως καταστατικό κείμενο για το πρόσωπο και το έργο του Σκιαθίτη. Σπάνια στην δοκιμιακή μας γραφή ειπώθηκαν τόσα σημαντικά και ξεχωριστά για ένα έργο μέσα σε τόση λίγην έκταση. Το κείμενο εκτείνεται σε 1643 λέξεις. Οι παραπομπές του είναι μόλις έξι, οι πέντε εκ των οποίων αναφέρονται σε κείμενα του Παπαδιαμάντη και μία στην θεμελιώδη ομιλία του Ζήσιμου Λορεντζάτου στον φιλολογικό σύλλογο «Παρνασσός» το 1961, με αφορμή τα πενήντα χρόνια από την κοίμηση του Παπαδιαμάντη. Το «μικρό» αυτό δοκίμιο του Βακαλόπουλου διαπνέεται από μιάν *αντιφιλολογική* –αν μπορεί να επιτραπεί ο όρος- στάση. Η στάση αυτή, άλλωστε, υπάρχει σε όλο το δοκιμιακό έργο του. Ο ίδιος αλλού, με την λεπτή και αγαθή ειρωνεία του, είχε τοποθετηθεί έναντι του συνδρόμου των περισπούδαστων διατριβών, οι οποίες διυλίζουν τον κώνωπα καταπίνοντας την κάμηλο. Πριν περάσουμε σε αυτό καθ' αυτό το κείμενο και στην πανθομολογούμενη σπουδαιότητά του, θα πρέπει να τονίσουμε ότι το πρόβλημα που θέτει δοκιμιακά ο Βακαλόπουλος, ειδικά στην ύστερη δεκαετία της ζωής του, είναι το αιτούμενο του νοήματος και σε προσωπικό και σε συλλογικό επίπεδο. Ανήκοντας σε μια γενιά –γεννήθηκε στα 1956 κι έφυγε μετά την ήττα του από τον καρκίνο και την νόσο του Hodgkin στα τέλη Ιανουαρίου 1993- η οποία πέρασε την εφηβεία της στην Χούντα, μέθυσσε στα φοιτητικά της χρόνια στην ευωχία των ιδεολογικών ψευδαισθήσεων και έφαγε από την πικρή στάχτη της

ματαίωσης, ο Βακαλόπουλος, -για λογαριασμό της γενιάς του αλλά και ενός ολόκληρου κόσμου εν τέλει- αναρωτήθηκε έμπονα για το ποιός είναι, ποιοί είμαστε και πού πάμε. Γι' αυτό, αποσκορακίζοντας τον κανόνα μιάς επιδερμικής εμβρίθειας, η οποία γυρεύει άλλοθι σε φιλολογικές και θεωρητικές πόζες και άγονα σχήματα, ξεκινά το κείμενό του για τον Παπαδιαμάντη με την οδυνηρή ειλικρίνεια του παθόντος, του κάμνοντος κι αιχμαλώτου στην τρυφή παγίδα των ελαφρών ιδεολογημάτων που ταλάνιζαν για δεκαετίες –ακόμη ταλάνιζον- τον νεοελληνικό βίο και ως πάσχων ομολογεί: Οι Φυλακισμένοι και οι άρρωστοι καταφεύγουν συχνά στην Αγία Γραφή και μερικοί Έλληνες στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Καθώς ο ελληνικός κόσμος χαλαρώνει στην ασφυκτικά αναπνευστική αγκαλιά της φανταστικής ευρωπαϊκής κοινότητας, αυτού του πολυσυλλεκτικού κατασκευάσματος που στηρίζεται στην αναγκαιότητα της οικονομίας κι όχι σ' εκείνη του αισθήματος, ο Παπαδιαμάντης θα έπρεπε ν' απομακρύνεται και να χάνεται από τα μάτια μας, όπως τόσο άλλοι πριν και μετά απ' αυτόν. Εμείς οι ίδιοι, *σαρκοί, υλόφρονες και νωθροί άνθρωποι*, θα έπρεπε να τον είχαμε φυλακίσει μια για πάντα στα σχολικά αναγνωστικά η σε κάποιο λογοτεχνικό μουσείο. Όμως ο Παπαδιαμάντης λάμπει περισσότερο παρά ποτέ κι αυτό συμβαίνει παρά τη θέληση μας. Όσο ο κόσμος γύρω μας αποχαιρετάει τον δικό του τόσο η φήμη του μεγαλώνει, όσο οι ερμηνείες για τη ζωή και το έργο του πληθαίνουν τόσο εκείνος τις αντιπαρέρχεται και επιβιώνει· η παρουσία του αφήνει ένα ανεξίτηλο χνάρι. Ο ελληνικός κόσμος μοιάζει σ' αυτή τη νωθρή περίοδο της ιστορίας του με παγιδευμένο ζωντανό σώμα το οποίο, όπως έγραφε ο Παπαδιαμάντης το 1907, στο άρθρο «Γλώσσα και κοινωνία», *όσο δεν δύναται να ζήση δι' ενέσεων, τρόπον τινά, από κόριν αρχαίων σκελετών και μνημείων, άλλο τόσον δεν δύναται να ζήση, εμμή μόνον κακήν και νοσηράν ζωήν, τρεφόμενον με τουρισιά και με κονσέρβας ευρωπαϊκάς*. Σήμερα, πίσω από το υποσχόμενο πλούσιο ευρωπαϊκό τραπέζι προβάλλει το πρόχειρο αμερικάνικο φαγητό. Έτσι, μερικοί από μας, χορτασμένοι και πεινασμένοι ταυτόχρονα, πιάνονται την ύστατη στιγμή από τον Παπαδιαμάντη.

Να πιαστούμε από την τελευταία φράση του παραθέματος: ο Βακαλόπουλος ομολογεί με σθεναρή και εξουθενωτικά εξομολογητική ειλικρίνεια ότι η γενιά του αποτελείται από «χορτασμένους και πεινασμένους ταυτόχρονα». Εξαιτίας αυτού παραμένει ασίγαστα διψασμένη για νόημα που το νιώθει, που ανθίζεται τα ίχνη από τον άνεμό του σε ό,τι έχει απομείνει από έναν πάλαι ποτέ γεραρό και πλούσιο στις διαλάμπεις του κοινοτικό βίο. Κι επειδή, κατά την ασκητική εμπειρία της πνευματικής μας παρακαταθήκης, το πρώτο βήμα για την μετάνοια είναι η επίγνωση της πνευματικής νόσου, ο Βακαλόπουλος και οι δικοί

του, οι φίλοι της κοινής περιπέτειας και πορείας στην ιχνηλάτηση της αυθεντικότητας του βίου, αισθάνονται «φυλακισμένοι και άρρωστοι». Και αν οι φυλακισμένοι και οι άρρωστοι, πάντα κατά τον Βακαλόπουλο, καταφεύγουν στην Αγία Γραφή, αυτοί καταφεύγουν στον Παπαδιαμάντη και τον κόσμο του γιατί εκεί βρίσκουν τους επιχωματωμένους από την τρέχουσα νεοελληνική ξετσιπωσιά θησαυρούς ενός βίου που θεμέλιό του είχε την Αγία Γραφή.

Στα 1991, η Ελλάδα κορδακίζεται με την ευρωπαϊκή της προοπτική, την οποία βεβαίως δεν εκλαμβάνει ως ιστορική ευκαιρία αναμέτρησης της ευθύνης και της υπευθυνότητας που έχει ως ετερότητα στην σχέση της με τους Ευρωπαίους, αλλ' αντιθέτως ως χρυσή ευκαιρία για να ανοίξει η στρόφιγγα του φαντασιακού κέρατος της Αμάλθειας που χαρίζει μονομερώς τις χρηματικές και υλικές προϋποθέσεις, μέσα από τα περίφημα «πακέτα», για την διαιώνιση της επίπλαστης ευμάρειας, της οποίας όμως οι ρίζες είναι το απέραντο, πολύχρωμο μηδέν. «Εμείς οι ίδιοι», λέει ο Βακαλόπουλος στο κείμενό του, «σαρκοί, υλόφρονες και νωθροί άνθρωποι, θα έπρεπε να τον είχαμε φυλακίσει μια για πάντα στα σχολικά αναγνωστικά ή σε κάποιο λογοτεχνικό μουσείο. Όμως ο Παπαδιαμάντης λάμπει περισσότερο παρά ποτέ και αυτό συμβαίνει παρά την θέλησή μας».

Στο κείμενο της «Ιερής μελωδίας της πραγματικότητας», ο Παπαδιαμάντης λάμπει. Και λάμπει πανσέληνος, όπως τονίζει ο Βακαλόπουλος στην πρώτη παράγραφο του κειμένου του (που παραθέσαμε προηγουμένως) «...όσο οι ερμηνείες για τη ζωή και το έργο του πληθαίνουν τόσο εκείνος τις αντιπαρέρχεται και επιβιώνει· η παρουσία του αφήνει ένα ανεξίτηλο χνάρι». Για τον Βακαλόπουλο, η μόνη προοπτική θεραπείας των αρρώστων και φυλακισμένων στην εκμαυλιστική φρεναπάτη της έγχρωμης τηλεοπτικής εποχής που ανατέλλει εκείνον τον καιρό είναι η επανέυρεση της ιερότητας του κόσμου. Η νωθρότητα του ελληνικού κόσμου, η νεκροφάνεια μιας κοινωνίας που ακκίζεται αυτοϊκανοποιούμενη κατά το διαφημιστικό σλόγκαν «σε επιθυμίες που δεν μπορούν να περιμένουν» είναι ο εγκλεισμός στην «σεναριακή αντίληψη της πραγματικότητας». Η έξοδος και η απολύτρωση έρχονται με τον τρόπο που φανερώνει η γραφή του Παπαδιαμάντη, γιατί αποκαλύπτει τον πνευματικό άξονα των πραγμάτων και του κόσμου. Λυτρωμένος ο Παπαδιαμάντης, κατά τον Βακαλόπουλο, από τις ψευδοκατασκευές της πλοκής, που δείχνουν την δυστυχία του μοντέρνου κόσμου και της σημερινής μεταμοντέρνας και παρωδιακής εκδοχής του, «...πιάνει με δέος ένα νήμα που τον οδηγεί στην πνευματική ρίζα της κτίσεως, κι αυτό είναι που μας μαγνητίζει και μας αφορά, είτε το θέλουμε είτε όχι».

Για τον Βακαλόπουλο, ο Παπαδιαμάντης δεν είναι ούτε καλός συγγραφέας μόνο ούτε ταπεινός ασκητής μόνο. Η σημασία του κειμένου του Χρήστου έγκειται ακριβώς σε αυτό.

Διαφοροποιούμενος από τις τρέχουσες ερμηνευτικές, που δεσμεύουν τον Παπαδιαμάντη στην τακτοποίηση είτε του φιλολογισμού είτε του ευσεβισμού, αναδεικνύει την καθολικότητα ως κεντρική διάσταση του παπαδιαμαντικού έργου. Περνώντας ο Βακαλόπουλος ανάμεσα από τις συμπληγάδες των δύο αυτών επαναπαυτικών προσεγγίσεων, τονίζει: Δεν μπορούμε να μεταμορφώσουμε τον Παπαδιαμάντη ούτε σε καλό συγγραφέα μόνο, ούτε σε ταπεινό ασκητή μόνο. Δεν μπορούμε να τον διαλύσουμε αναλύοντάς τον ούτε να τον παρουσιάσουμε σαν ψυχοπαθολογική περίπτωση όπως προσπαθήσαμε να κάνουμε με τον Μακρυγιάννη στην τηλεόραση μετά την έκδοση του *Οράματα και θάματα*. Μπορούμε ν' ακούσουμε τη μελωδία του και ν' αποφασίσουμε αν θα μάθουμε κάτι από τον άνθρωπο και τον συγγραφέα μαζί, κάτι που μας αφορά και μας μαγνητίζει, κάτι που αντέχει παράξενα μέσα στον χρόνο, διασχίζοντας σαν υπόγειο ρεύμα τον ελληνικό κόσμο. Σ' αυτά τα διηγήματα όπου συμβαίνουν τα πάντα χωρίς να συμβαίνει τίποτα που να τρέφει το θηρίο της πλοκής, αυτής της μάστιγας του σύγχρονου κόσμου, υπάρχει κάτι πέρα από τη λογοτεχνία η κάποια περιχαρακωμένη δογματική, ακόμα και «θρησκευτική», σύλληψη. Υπάρχει το σημάδι του ιερού χαρακτήρα της ανθρώπινης κατάστασης των πραγμάτων. Χωρίς αυτό το σημάδι δεν μπορούμε να πάμε πολύ μακριά, γυροφέρνουμε με διάφορα σχέδια οργάνωσης μιας ζωής που έχει καταντήσει σκιά του εαυτού της και τρώμε τις σάρκες μας. Ο Παπαδιαμάντης δεν έγραψε για ν' αποδείξει κάτι, αλλά για να υπηρετήσει το κοινό ελληνικό αίσθημα, τον παράξενο τρόπο των Ελλήνων, αυτόν τον τρόπο που σήμερα πολεμάμε με όλες μας τις δυνάμεις, μπλεγμένοι στην άρνηση της ζωής και στην αισθητικοποίηση του θανάτου. Ο άνθρωπος αυτός δέχτηκε να σηκώσει ένα βάρος χωρίς να κερδίσει τίποτα, και η φήμη που του παραχωρούμε σήμερα περισσότερο δείχνει τι προσπαθούμε να κερδίσουμε εμείς χωρίς κανένα απολύτως κόπο, όλοι εμείς που δεν δεχόμαστε ότι υπάρχει κάποιο σημάδι ή κάποιο νήμα που να μας οδηγεί σ' αυτό που είμαστε κι όχι σ' εκείνο που θέλουμε να γίνουμε βιάζοντας τον εαυτό μας. Με δύο λόγια, εμείς πρέπει να πλησιάσουμε τον Παπαδιαμάντη κι όχι να προσπαθήσουμε να τον φέρουμε στα νερά μας. Ας μείνουμε λίγο στην φράση «Ο Παπαδιαμάντης δεν έγραψε για να αποδείξει κάτι».

Ο Βακαλόπουλος αντιλαμβάνεται το κεντρικό σημείο της παπαδιαμαντικής οπτικής πάνω στα πράγματα και τον κόσμο και, εν τέλει, τον πυρήνα της παπαδιαμαντικής δημιουργίας. Για τον Παπαδιαμάντη αλλά και τον Βακαλόπουλο, η γραφή δεν είναι μέσο κατακύρωσης μιας ατομικής περσόνας, που ασκεί ως κατόρθωμα μια δεξιότητα από αυτές που κάνουν τις ατομικότητες να διακρίνονται μέσα στον νεωτερικό κόσμο. Αντιθέτως, η γραφή είναι μια επώδυνη απλόχερη απόσβεση του «εγώ» στην προοπτική της διακονίας του κοινού

ελληνικού αισθήματος. Αυτού που ο Βακαλόπουλος ονομάζει *παράξενο τρόπο των Ελλήνων*. Υπό αυτό το πρίσμα, για τον Χρήστο ο Παπαδιαμάντης δεν επιτυγχάνει απλώς μια αισθητική πραγμάτωση. Με την παπαδιαμαντική γραφή αναδύεται ολόκληρο το μυστικό βάθος του ανθρώπινου προσώπου μέσα στην ενδελέχεια της ιερότητας, που είναι και ο γνώμονας για την πιστοποίηση της αληθινής ή της κίβδηλης ζωής. Επομένως, για να τον αναδεχθούμε οφείλουμε να υπακούσουμε στα πνευματικά δεδομένα της συνέχειάς μας και της συλλογικής διάρκειάς μας στην Ιστορία και τον Χρόνο: «Για να τον δεχτούμε πρέπει ν' αποφασίσουμε ότι κι εμείς οι ίδιοι μοιάζουμε μόνο με τον εαυτό μας, τίποτα λιγότερο, τίποτα περισσότερο. Αυτή η πολύ απλή παραδοχή εμφανίζεται στις μέρες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σαν το πιο δύσκολο πράγμα του κόσμου. Ο Παπαδιαμάντης δεν είναι τίποτε χωρίς αυτή την παραδοχή, δεν χρησιμεύει σε τίποτα, η ενασχόληση μαζί του αποτελεί φιλολογική ιδιοτροπία, στην καλύτερη περίπτωση. Μισώντας τον εαυτό του ο ελληνικός κόσμος δεν είναι σε θέση ν' ακούσει την ιερή μελωδία της πραγματικότητας».

Το κείμενο του Βακαλόπουλου γράφεται ογδόντα χρόνια μετά την κοίμηση του Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Και θά 'λεγε κανείς ότι αποδεικνύει, μ' έναν χαρισματικό και φωτισμένο τρόπο, ότι το κερύ του Παπαδιαμάντη δεν σβήνει ποτέ. Τριάντα χρόνια πριν τον Χρήστο, ο Λορεντζάτος «σ' ένα κείμενο τραγικά επίκαιρο» κατά την έκφραση του Βακαλόπουλου, έγραφε: *Ή θα πάρουμε στα σοβαρά τον κόσμο που μας παρουσίασε, ολόκληρο όμως τον κόσμο της ορθόδοξης ελληνικής χριστιανοσύνης, ως τις ακρότατες συνέπειες του, και τότε θα προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τον Παπαδιαμάντη όχι μόνο σαν λογοτέχνη, αλλά σαν πνευματικό μας κεφάλαιο – αυτό δεν ισχυριζόμαστε πως είναι; – ή αλλιώς θα γυρίσουμε πίσω στις αισθητικές επιφάνειες, στη «λογοτεχνία» ή στην ψυχολογία των διηγημάτων, και θα θερίσουμε ό,τι σπείραμε: την άσκοπη (l' art pour l' art) νεοτροπιθή της ευαισθησίας μας. Όσοι θέλουν είναι ελεύθεροι να το κάνουν αυτό. Μόνο που χάνουν το δικαίωμα να παίρνουν τον Παπαδιαμάντη στα σοβαρά, ή αν τον πάρουν στα σοβαρά, τότε χάνουν το δικαίωμα να παραμερίζουν αφρόντιστα όσα λάτρευε εκείνος και τα είχε κάνει ζωή του, ή να τα θεωρούν μόνο «ποίηση» και «γραφικότητα» και να συνεχίζουν με το αζημίωτο τα ατομικά πάρε δώσε – όσοι άνθρωποι τόσες και εντυπώσεις (impressionisme) – με τις αισθητικές επιφάνειες. Διέξοδος δεν υπάρχει. Τηρώντας αυστηρά τις αναλογίες και φεύγοντας από τις αισθητικές μόνον φανερώσεις, θα μπορούσαμε να αντιστοιχίσουμε την προειδοποίηση του Λορεντζάτου, αλλά και την τραγική διαπίστωση του Βακαλόπουλου για το μίσος που τρέφουμε προς τον συλλογικό εαυτό μας, θα μπορούσαμε, λέω, να αντιστοιχίσουμε την κοινή αντίληψη και των δύο για το πνευματικό σύμπαν του Σκιαθίτη με την πρωτογενή αίσθηση του ρυθμού που μεταμορφώνει τον κόσμο σε μουσική, την οποία*

επικαλείται ως πηγή της ποιητικής αντίληψης για την ζωή, ο Κωστής Παλαμάς. Ο Βακαλόπουλος εξαργυρώνει τις αμαρτίες και τις αστοχίες μιάς ολόκληρης γενιάς, αλλά και των γονέων και των παππούδων της, γιατί ακριβώς απολέπισε την όραση και καθάρισε την ακοή με άνωθεν δωρεά, καθιστάμενος εντολοδόχος του ρυθμού ενός ολόκληρου κόσμου. Ενόσ κόσμου απορροφασμένου από το πρωτογενές φως της πίστης των πατέρων του και απορρυθμισμένου μέσα στα βαλτόνερα όλων των επείσακτων εκδοχών του ιστορικού μηδενισμού: *κι από τότε που θρηνώ / το ξανθό, το γαλανό / και το ουράνιο φως μου / μετεβλήθη εντός μου / ο ρυθμός του κόσμου*, για να θυμηθούμε τον Γεώργιο Βιζυηνό του Δρομοκαϊτείου. Σχεδόν δύο χρόνια μετά την δημοσίευση του σημαντικότερου, για τον υπογράφοντα (και όχι μόνον), κειμένου για τον Παπαδιαμάντη που μας χαρίστηκε μετά το κείμενο του Λορεντζάτου το 1961, ο Χρήστος φεύγει χτυπημένος από τον καρκίνο. Χαριτολογώντας ο ίδιος και ακράτως αυτοείρων, έλεγε ότι κουβαλάει «βραδυφλεγή βόμβα» μέσα του. Η περιπέτεια ξεκίνησε δεκαπέντε περίπου χρόνια πριν τον θάνατό του. Τα δεκαπέντε ωριμότερα και γονιμότερα χρόνια όχι μόνον στην δημιουργία του -κινηματογραφική, πεζογραφική και δοκιμαϊκή- αλλά και στο προσωπικό, πνευματικό του (με την έννοια που η καθ' ημάς παράδοση δίνει στον όρο) μέστωμα. Ένα μέστωμα που τελέστηκε -το επαναλαμβάνουμε- ως άνωθεν δωρεά.

Πώς έγινε κι ένα από τα φοβερότερα παιδιά της Μεταπολίτευσης, που έβγαινε από τα φεστιβάλ των πολιτικών νεολαιών, από τις ροκ μπάντες και τις εκπομπές στο ραδιόφωνο για τους Kinky Boys, να γίνει το αντηχείο του αιτήματος της άνυδρης και αυχημής ελληνικής ερήμου της εποχής μας για δρόσο Αερμών; Αυτά γίνονται «από μόνα τους», έλεγε ο Λορεντζάτος. Ή γίνονται με το αόρατο χέρι που χαϊδεύει κάποια στιγμή τα μαλλιά σου και λες, έτσι όπως είσαι καθημαγμένος και γονατισμένος, «αυτό που γύρευα είμαι». Όπως η ραγισμένη Ρέα Φραντζή στο κύκνειο άσμα του Χρήστου, την *Γραμμή του Ορίζοντος*, που είναι μια Ελληνίδα, ένα νέο κορίτσι που μοιάζει να βγαίνει από τις παπαδιαμαντικές σελίδες: «Η ταυτότητά της γράφει Ρέα Φραντζή, ελαφρά ντυμένη, έχει μερικά λεφτά, κάθεται με την πλάτη ακουμπισμένη στον απέναντι τοίχο του μικρού μαγέρικου, στην πλατεία του Άνω Κάμπου, απέναντι από την άσπρη εκκλησία, χιλιάδες χρόνια μετά την Αποκάλυψη, εννιακόσια χρόνια από τότε που ο μοναχός Χριστόδουλος έχτισε ένα μοναστήρι εκεί που ήταν ο ναός της Αρτέμιδος, τρεις μέρες από τότε που χώρισε με τον άντρα της. Η άσπρη εκκλησία τρυπάει τον γαλάζιο ουρανό, για πρώτη φορά βλέπει ζωντανή μπροστά στα μάτια της την ελληνική σημαία. Κάτω από τη σημαία παρελαύνει πάνοπλος ο ξανθός κόσμος, πηγαίνει να ψηθεί, πηγαίνει για μπάνιο, τρέχει να ξεκουραστεί. Κανείς δεν προσέχει τη σημαία που στέκει αόρατη, μόνο μια γυναίκα που μόλις χώρισε είναι σε θέση

να την αντιληφθεί, βγάζει τα μαύρα γυαλιά και ο ήλιος την τυφλώνει. [...] Τριανταδύο χρόνων, χωρισμένη, ρίχνει μιά ματιά κατανόησης στον κόκκινο δίσκο που χάνεται, προσπερνάει μια μικρή εκκλησία που στέκει ξεκάρφωτη στην άκρη του γκρεμού μ' ένα λευκό πανί ν' άνεμίζει στην πόρτα της. Κάνει δυο βήματα, στέκεται, γυρίζει και βλέπει στα μάτια τη μικρή ξεκάρφωτη εκκλησία, τής έρχεται να κάνει τό σταυρό της και δέν τόν κάνει γιατί ντρέπεται, χιλιάδες φίλοι μέσα της τής λένε νά μήν τό κάνει, τί νόημα έχει αυτό που κάνει, τό κάνει χωρίς να τό έννοεϊ, δέν είναι τοῦ επιπέδου της να κάνει το σταυρό της, αυτό τό κάνουν άνθρωποι πού δέν σκέφτονται τί νόημα έχει αυτό πού κάνουν. Χιλιάδες φίλοι ψιθυρίζουν μέσα της ότι είναι μεγάλο άτόπημα νά κάνεις το σταυρό σου, είναι ύποκρισία, είναι άμαρτία, είναι κακό σημάδι, είναι άισχος, είναι μαλακία, είναι άνοησία, είναι γελοϊο, είναι ήλίθιο, είναι τρέλα, είναι μεγάλη ύποχώρηση, μήν τό κάνεις αυτό τό πράγμα, Ρέα Φραντζή, τό κάνεις χωρίς νά τό έννοεϊς. Αύτή τήν εκκλησία τήν έβαλαν έδω, στην άκρη τοῦ γκρεμού, χωρίς νά τό έννοοῦν. Τό λευκό πανί άνεμίζει στην πόρτα της χωρίς νά τό έννοεϊ, ό άνθρωπος που περνάει πάνω στο μαῦρο άλογο και τής λέει καλησπέρα κάτι άλλο έννοεϊ, χιλιάδες φίλοι υπάρχουν μέσα της και τήν κάνουν καχύποπτη, κάθε στιγμή χιλιάδες μάτια την παρακολουθοῦν, χιλιάδες γνώμες έλέγχουν τις κινήσεις της, πρέπει να εξηγητεί αυτό πού πρόκειται να κάνει, πρέπει να έχει κάποιο λόγο και νά τό έννοεϊ, τό κάνει για κάποιο λόγο, δέν τό κάνει έτσι, σκέφτεται να κάνει το σταυρό της για κάποιον συγκεκριμένο λόγο πού πρέπει να εξηγηθεί.

Στέκεται άκίνητη, μαγνητισμένη, μελαχρινή, χωρισμένη και κάνει ντροπαλά τό σταυρό της δέκα βήματα από τήν άκρη τοῦ γκρεμού. Τον Αύγουστο τοῦ 1971 πήγαιναν με τή Βάνα να καπνίσουν κρυφά ένω όλο τό χωριό βρισκόταν στην εκκλησία, έμπαιναν τήν τελευταία στιγμή για νά μήν τίς καταλάβουν, μόλις πού προλάβαιναν τό "Άγιος ίσχυρός, Άγιος άθάνατος, έλέησον ήμάς. Κάπνιζαν κάνοντας πολύ μεγάλα σχέδια, ή ζωή ήταν άλλοῦ, παντοῦ άλλοῦ έκτός από έδω, δέν ήταν ζωή αύτή έδω δι' εϋχών τών Άγιών Πατέρων, ή ζωή ήταν ένα πράγμα καλοντυμένο, κομψό, άστραφτερό, διακριτικά συγκινημένο, λεπτό, τα είχε δεϊ άλλωστε στην Έλβετία, τοῦ χρόνου ή Βάνα θα πήγαινε με το σχολείο στη Γαλλία, θά αισθανόταν έλεύθερη, θά κάπνιζε όσο ήθελε, θά μιλοῦσε γαλλικά, θά πήγαινε στα μαγαζιά. Έλέησον και σώσον ήμάς, εϋτυχῶς που βρέθηκαν οι δυό τους, δέν είχε μέ ποιόν να μιλήσει ή Βάνα σ' αυτό τό χωριό, κανείς δεν καταλάβαινε, κανείς δεν άκουγε δίσκους, τί έκαναν όλοι αύτοι οι άνθρωποι σ' αυτό τό χωριό, δέν ήξεραν πῶς είναι ή πραγματική ζωή; Μιλοῦσαν συνέχεια για το παρελθόν, μά τί ήταν αυτό τό παρελθόν, ποῦ ήταν έπιτέλους αυτό τό παρελθόν, γιατί δεν έμφανιζόταν ποτέ νά τό δοῦμε, ποῦ είχε πάει να κρυφτεί και τό έψαχναν μέ τόση μανία, δέν ήξεραν ότι δέν υπάρχει πιά αυτό τό πράγμα; Πήγαιναν όλοι

μαζί στην εκκλησία κι άνηφόριζαν πίσω όλοι μαζί, καθόντουσαν όλοι μαζί στα καφενεΐα κι έλεγαν άναμνήσεις όλοι μαζί, πώς ήταν δυνατόν να κάνουν τα πράγματα όλοι μαζί, τί ζωή ήταν αυτή γεμάτη άναμνήσεις, δέν ήξεραν ότι δέν υπάρχουν πιά άναμνήσεις, τί ακριβώς έννοοΰσαν λέγοντας αυτά τά πράγματα που ήταν τόσο μακριά από τήν πραγματική ζωή; Κάποιος έπρεπε νά τούς μιλήσει, νά τούς πεΐ ότι τό παρελθόν πέθανε, κάποιος έπρεπε νά τούς έξηγήσει ότι ζωή εΐναι αυτό πού δέν έχει πιά παρελθόν, αυτό πού γίνεται έπειδή δέν θυμάσαι τίποτα πιά, πώς βρέθηκε έδω αυτό τό χωριό, γιατί κάπνιζαν μόνο οι άντρες, γιατί κοιμόντουσαν τόσο νωρίς, ζωή ήταν νά έχεις ηλεκτρικό, πώς μποροΰσαν μ' αυτές τίς λάμπες; Γιατί επέμεναν να είναι φτωχοί, να έχουν μόνο ένα περίπτερο, νά έχει τόσο λίγα πράγματα το περίπτερο, να πηγαίνουν όλοι μαζί στην εκκλησία, να γυρίζουν όλοι μαζί; Κάποιος έπρεπε νά τούς άνοίξει τα μάτια, νά τούς μιλήσει για τήν πραγματική ζωή. [...]

Παραμερίζει τό λευκό πανί, μπαίνει στη μικρή ξεκάρφωτη εκκλησία, ανάβει ένα κερι. Ό ήλιος δύει, κάποιος πέρασε κι άναψε ένα κερι, πέρασε μια μελαχρινή γυναίκα κι άναψε ένα κερι, έστειλε μερικές σκέψεις στις φίλες της καί στον άντρα της, έστειλε ένα χαιρετισμό σ' ένα ντροπαλό παιδί πού μπήκε στο δωμάτιό της κι ύστερα το κατάπτε ή πραγματική ζωή, πέρασε μια γυναίκα καί συνέχισε προς την πλατεία, πήγαιναν όλοι μαζί στην εκκλησία κι άνηφόριζαν πίσω όλοι μαζί, καθόντουσαν στά καφενεΐα κι έλεγαν άναμνήσεις, τούς διέφευγε ή πραγματική ζωή, προσέφεραν λουκούμι, ψιθύριζαν τό Δι' ευχών όλοι μαζί, πέρασε μια μελαχρινή γυναίκα τή στιγμή τής δύσης κι άναψε κερι χωρίς να ξέρει γιατί».

Η Ρέα Φραντζή έκανε τον σταυρό της. Το ίδιο έκανε κι ο Βακαλόπουλος. Τόσο, ώστε τις τελευταίες μέρες πριν το φευγιό του, εκείνο τον λερό Γενάρη του '93, έλεγε «μπαινοβγαίνω στον θάνατο για να τον συνηθίσω». Ο κοινός μας αδελφικός φίλος ποιητής Ηλίας Λάγιος, που ζούσε κι αυτός με τον τρόπο του «κάτω από του κυρ-Αλέξανδρου τον επενδύτη» και που τραγούδησε *Και στην Δεξαμενή ως δεις ν' απλώνει / του κυρ Αλέξανδρου ο επενδύτης, / θα τυλιχτείς πρηνής, θύμα και θύτης, / λευκό σεντόνι*, είναι εκείνος που τον έκλαψε: *Άρχοντά μου, σθησμένη σάρκα, ματιά χωρίς τα μάτια σου, / σβόλε από χώμα, αχερουσία, μεσάνυχτα του κανενός, / μα πώς βαστάς την τόση απουσία; / Δεν σ' το 'πανε, ψυχούλα μου, που ο θάνατος νικήθηκε για πάντα;* Και ο λίγο μεγαλύτερός του ποιητής και φίλος Διονύσης Καψάλης έδωσε το δικό του τραγούδι: *Στον ουρανό, θα λέμε, πηγες, Χρήστο, / να ζήσεις εν κρυπτώ και παραβύστω' // μα το πρωί εκείνο στου Ζωγράφου / στην παγωνιά σωμαίναμε του τάφου.*

Ο Χρήστος Βακαλόπουλος λογοδότησε στα πόδια του Παπαδιαμάντη την μετάνοια μιας ολόκληρης σκοτεινιασμένης γενιάς, αλλά και όλης της μεταπολεμικής Ελλάδας. Με άλλα λόγια, ενώπιον του Κριτού, του Παλαιού Ημερών, του Τρισαγίου απόθεσε το χιόνι της

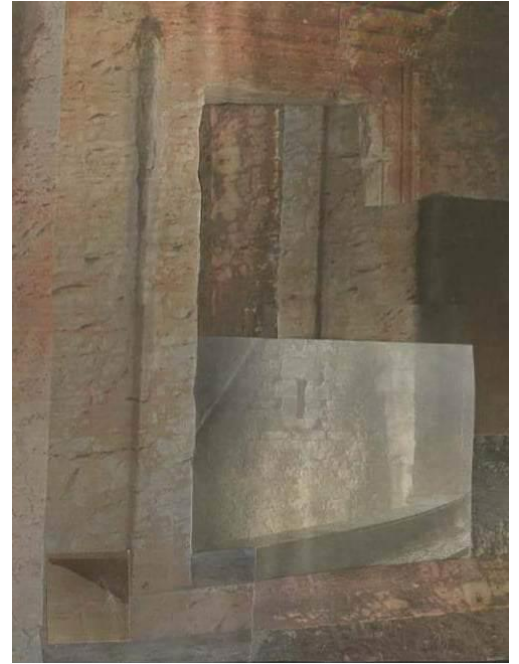
Ψυχής του με παραστάτη και ευχέτη τον ανέσπερο και αειθαλή Γέροντα των Ελλήνων: τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Εύη Λιακέα

ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ

στη φίλη μου Γεωργία Οικονομοπούλου

Το καράβι έρχεται ή φεύγει;
Ο ήχος του ταξιδεύει με το σύννεφο.
Πιο 'δω τραγουδούν πουλιά και τα τζιτζίκια.
Ο αέρας έρχεται. Φορώντας το άσπρο νυχτικό της γιαγιάς,
νιώθω ν' ανασαίνει στο σώμα μου.
Τώρα σ' άλλη κυρά παραδόθηκε ο αετός της.
Ο αέρας έρχεται σέρνοντας μαζί το λευκό φεγγάρι.
Θυμάσαι τότε που μας ανάδειψε τα φτερά,
τις μέρες μετά το πρώτο χιόνι;
Μας τράβηξε απ' τα χρυσά σκοτεινά δωμάτια,
την τόση ακινησία τους, και μας ξέβρασε στο φως.
Πόσες φορές δεν είναι στ' όνειρό μας ένα φωτεινό λιβάδι,
μ' ένα φεγγάρι να μας γλείφει τις πληγές
και τ' αποκοιμισμένα φίδια μας;
Στην παλιά μας σχέση, την αγέρωχη εικόνα σου
καθώς ο αέρας σου φυσούσε τα μαλλιά,
σφύριγμα παλιών ποιημάτων.
Μουρμουρητό-
Καθώς μας σπρώχνει, ποιος ξέρει πού βρισκόμαστε
στων χεριών τους λαβυρίνθους;

Χωρίς τίτλο, κολλάζ, 26,5x21,
Εύη Λιακέα 2012

Κωνσταντῖνος Γ. Μπέλτσιος

4 ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΤΟ ΒΡΑΔΥ ΣΟΥ

λέξεις σέ πλέξεις ώς τὸ βράδυ καὶ λοιπόν: βγαίνεις,
βαίνεις, τοιχοκολλεῖς τὸ ποίημα σου, εὐφραίνεσαι
κλωτσῶντας τὸ σκοτάδι, ὄχι ὅμως τὸ σκοτάδι σου,
ἄρρυθμα τραγουδᾷς καὶ ἴσως πικραίνεσαι

κυρίως περιφέρεσαι Καὶ ὕστερα λές πὺς παραφέρεσαι
ἀνακατεύεις τὸ σκοτάδι σου μὲ φυσικὸ σκοτάδι
αὐτὸ εἶναι τὸ βράδυ σου, κάτι βραδὺ
μιὰ ἀστραπή, ταχεῖα ὡς ἄλογο, φθάνει νὰ σέ φωτίσει

*Διαστελλόμενη νύκτα,
Ελένη Ρακαντά*

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

τὸ καλοκαίρι ἀκόμη στέκει μὲ πόδια ἀπριόνιστα
καὶ ἄς λένε τὰ ἡμερολόγια Καὶ ἄς αυξάνεται ἡ μυστικότης
οἱ τζιτζικες λέγουν τὰ πόδια του
σκληρά, σκληρά καὶ ἰνώδη ἐφέτος Φθηνές ἴσως δικαιολογίες
δουλεύουν τώρα ὑπερωρίες ἕως ἀργὰ τὰ βράδια

οἱ γρύλλοι πάλι ἔχουν χαθῆ μὲς σὲ παλαιὰ ραδιόφωνα
καὶ τὰ ραδιόφωνα μὲς στὰ φυλλώματα τῶν δένδρων Παίζουν
ἀργὰ τὰ βράδια μουσικὲς κάπως θλιμμένες κάποτε λικνιστικὲς
καὶ κάπου-κάπου ἀκούγονται γρυλλίσματα ἀνθρώπων

--

ἓνας περαστικὸς ὁμιλητὴς τοῦ δάσους χθὲς
μὲ τὶς φωσφορικὲς ἀντωνυμίες του
πλῆθος ἐσήκωσεν πυγολαμπίδες ἀνισόρροπες

ΣΕ ΔΡΟΜΟ

ναί,
μέ άφορμή τί τὸ άπροσδιόριστο
άφήσαμε ἕνα φίλο
νά ύπνοβατήϊ σέ δρόμο άδιέξοδο
σπαρμένο τρακατροῦκες

ναί,
πρίν λίγο τηλεφώνησε
εἶχε φωνή κανονική
καί μάς συνέστησε
νά ακούσουμε εἰδήσεις

ἔχι,
οὐδέν γνωρίζουμε
δέν εἶναι ὦρα άκόμη
άλλά καί οἱ τρεῖς θεωρήσαμε
πὼς πρέπει νά ενημερωθῆτε

ἔχι,
ναί μάλλον
μάλλον, μάλιστα

ΑΘΟΥΒΟ

ὀμίχλη, νέφος ἢ καπνός
ὁ ὀδηγός μέ τὸ Trabant
τά φῶτα πέφτουν στήν βιτρίνα

μῶβ πινελιές στήν θάλασσα
πράσινη πινελιά στόν οὐρανό, δυὸ δέντρα κάπως τοῦ Γκωγκέν,
βαρκούλα πού λικνίζεται μέσ στήν χρυσῆ κορνίζα

ἕνα μερίδιο τέχνης πάχνης τοῦ καιροῦ
καί ἡ ὑπογραφή πού διάλεξε

Φωτεινή Νικολαΐδου

ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

(από την αδημοσίευτη ποιητική συλλογή «Εκηβόλα και
αγχέμαχα»)

ΒΗΜΑΤΑ

Και τα τραγούδια;
Τι ήταν τα τραγούδια;
Τα όνειρα
που ξενυχτούσαν μεθυσμένα
ξημέρωμα
στις τρεις
στις τέσσερις;
Βήματα
που έτρεχαν τις αποστάσεις
ακίνητα
Ή
Κάθε νύχτα
ο χρόνος που κλαίει
τις ματαιώσεις μας

Η ΛΑΜΠΑ

Το φτωχό φως
το αδύναμο
της λάμπας στην Πεντέλης
μ' έφερε πίσω
στου σκοτεινού τρένου
τις γραμμές
με τα πολεμοφόδια
και τις φωνές των μηχανοδηγών

Κλειδωμένοι
νομίζοντας
στα φτωχικά σπίτια
του Άη-Γιώργη
βλέπαμε από τις χαραμάδες
να περνούν οι αναμνήσεις
εικόνες ακόμα πληγές
του μεγάλου πολέμου
ο φόβος
ο περπατώντας
στα χρόνια
των «μετά τον Πόλεμο»

Το χλωμό φως
το αδύναμο
της λάμπας στην ξύλινη κολώνα
σκιές ζωντάνευε θανάτου
έσπρωχνε πίσω τις ψυχές
από τα κρεματόρια
βροχής κλαίουσας
δέσμη
στα θλιμμένα τους πρόσωπα

Κερένιο ωχρό και αδύναμο
το φως
από την λάμπα στην Πεντέλης
σαν ο απόηχος
ο μακρινός
εκείνων των ελπίδων
που ληστεύτηκαν

ΤΟΝΙΑ ΠΑΥΛΑΚΟΥ

Ατεκνίας εκδίκηση

Είμαι ο Χρήστος Δημητρίου, ψυχίατρος, ιδιοκτήτης και διευθυντής ψυχιατρικής κλινικής στα προάστια μιας μεγαλούπολης. Από το παράθυρο του γραφείου μου αγναντεύω τον μεγάλο κήπο. Το τέλος του απογευματινού επισκεπτηρίου πλησιάζει, κι ανάμεσα σε άλλους που επιστρέφουν στο κτήριο μετά τον περίπατο με τον δικό τους

άρρωστο ξεχωρίζω κι εκείνον, τον πρώην της μάνας μου. Υποβαστάζει την κόρη του. Ένα άρρωστο, χαμένο στα μονοπάτια του μυαλού του, πλάσμα, που έτυχε «ν' ακουμπήσει» πάνω μου. «Τι ειρωνεία, Θεέ μου!» σκέφτομαι. «Πάνω σ' εμένα, τον γιο εκείνης που χρόνια πριν είχε πληγώσει βαθιά με την απόδρασή του από τον γάμο τους. Ναι, είμαι ο μοναδικός γιατρός που έχει εμπιστευτεί η άρρωστη κόρη του. Συμμερίζομαι τη μοναξιά του στο δράμα που αντιμετωπίζει χωρίς κανέναν, ανθρώπινο έστω, ενδιασμό ή χαιρεκακία. «Η σύζυγος έχει αποστασιοποιηθεί...» μου είχε απλώς αναφέρει.

Καθώς το δίδυμο χάνεται κάτω απ' τη μαρκίζα, χαμογελώ στην αναπόφευκτη ανάμνηση των συζητήσεων με τη μητέρα μου. Θλίβομαι που τριάντα επτά χρόνια μετά, εκείνη δηλώνει ακόμη ανίκανη να τον συγχωρήσει κι εγώ ακόμη αναζητώ την αλήθεια και της άλλης πλευράς στην ιστορία που μου έχει αφηγηθεί.

Για τη μητέρα μου, την Άννα, ο πρώην άντρας της «είχε πεθάνει» μετά τη φυγή του. Μετά και το διαζύγιο, ένιωθε σαν να μην υπήρξε ποτέ. Τον πρώτο καιρό συχωρεμένο και μακαρίτη γι' αυτό τον λόγο συνήθιζε να τον αποκαλεί. Σύντομα βέβαια συνειδητοποίησε ότι οι χαρακτηρισμοί και ατυχείς ήταν και δεν θα του έδινε συχώρεση και μακαρισμό ακόμη κι αν είχε πραγματικά πεθάνει. Μα ούτε κι ο θάνατος του άξιζε, με τίμημα ν' αποφύγει όσα η ίδια η ζωή είχε ανταποδοτικά γι' αυτόν σχεδιάσει αφότου είχε εγκαταλείψει την απλόχερα χαρισμένη αφοσίωσή της στα επτά χρόνια της κοινής τους ζωής.

Θύμα, ωστόσο, ήταν κι αυτός. Δύο αγράμματων φτωχών αθώων ανθρώπων και των τριών θυγατέρων τους. Μισογραμματισμένες κι αυτές, είχαν θυσιαστεί στη μοδιστρική η μια, στο μεροκάματο η δεύτερη και στο περίπου τίποτα η τρίτη και πολύξερη. Εκείνον όμως

τον είχαν αναγορεύσει άρχοντα στην άοκνη προσπάθειά τους ν' αποτινάξουν το βάρος του στίγματος και του θανάτου τού μεγαλύτερου παιδιού, ενός αγοριού νοητικά καθυστερημένου και δύσμορφου.

Εκείνος, όμως, ο μικρός, ήταν το αντίθετο. Ίσως πιο πολύ η θωριά του, η εμφάνισή του, υποσχόταν αρκετά, για να βουλώσουν τα πικρά στόματα της γειτονιάς. Το νερό, λοιπόν, στο χέρι, το χαρτζιλίκι στην τσέπη, η τσάκιση στο παντελόνι τέλεια, έφτιαξαν έναν κορτάκια και νωχελή νεαρό. Στην εφηβεία του, κι έναν τεμπέλη μαθητή. Η κλωτσιά γνωστού καθηγητή τού έβαλε στο χέρι το απολυτήριο Λυκείου, οι κλάψες των αδελφών στον διορισιάρχη βουλευτή τη θέση σε δημόσια Τράπεζα. Χωρίς κι ο ίδιος καλά καλά να καταλάβει το πώς, χωρίς να μπει σε κανέναν κόπο, βρέθηκε να αναμένει νέα, ευειδή, μορφωμένη, εργαζόμενη και με το κατιτίς της. Η Άννα ήταν το θύμα. Για λόγους που συζητήσε πολύ αργότερα με τον εαυτό της τον ερωτεύτηκε. «Εκείνες οι τρεις» ευλόγησαν αρκούντως την επιλογή του.

Κι ανέμεναν όλοι μαζί τον διάδοχο. Τον διάδοχο που η Άννα φαινόταν να δυσκολεύεται να τους χαρίσει. Μαράζωνε στα φανερά εξεταστικά τους βλέμματα, που φανέρωναν και τα κρυφά φαρμακερά τους σχόλια. Η εικόνα της νεαρής νύφης θάμπωνε. Ο απελπισμένος αγώνας της ν' αποχτήσει το ποθούμενο δεν έδινε καρπούς. Κι ο άντρας της δήλωνε περίεργα «άρρωστος», κάθε που τύχαινε να συναντήσει εκείνες, τις κακές, χωρίς την παρουσία της.

Η Άννα, έλιωνε απ' τον καημό της. Υπέφερε από τις εγχειρήσεις και τα εγχειρήματα των γιατρών, από συνεχείς μετακινήσεις στην πρωτεύουσα για τον καλύτερο, και τελικά από τον άφατο πόνο μιας πρόωρα χαμένης εγκυμοσύνης. Μιας εγκυμοσύνης που χαρακτηρίστηκε ως «η απώλεια του Παναγιωτάκη». Λες κι ήταν δεδομένο και το όνομα του διαδόχου. Η άτυχη νύφη φανταζόταν συχνά «τις τρεις έχιδνες» να συζητούν για τη συμφορά της ατεκνίας του αδελφού τους, να τον δηλητηριάζουν –όπως της ομολόγησε αργότερα ο ίδιος– αποκαλώντας τη στέρφα.

Στην ομολογία του αυτή, με δυσκολία η Άννα συγκρατήθηκε. Φύση ευγενική όμως καθώς ήταν, δεν του θύμιζε τον άτυχο αδελφό του. Ούτε βέβαια έθιξε την πιθανή πρόνοια του Μεγαλοδύναμου να μη γευτούν την ίδια κληρονομιά, που εκείνος κυρίως, δεν ήταν βέβαιο, μαθημένος όπως ήταν στα εύκολα, ότι μπορούσε να σηκώσει. Κι αναρωτιόταν για την ύβρη της επιμονής τους, αφού η μεσαία της τριάδας είχε ήδη ένα ανάπηρο στο μυαλό και στα πόδια αγόρι, ενώ η μικρή είχε στο πρώτο της «ευλογηθεί» με το γνωστό σύνδρομο του από χρόνια χαμένου μεγάλου αδελφού τους.

Τον πρώτο καιρό εκείνος φαινόταν ν' αγνοεί τις κατοπινά ομολογημένες παρεμβάσεις τους. Όσο δηλητηριαζόταν απ' αυτές τόσο πιο πολύ μέσα του, και σε κάποιες περιπτώσεις και φανερά, δυσθυμούσε για την αντίσταση της τύχης να αποκτήσει ό,τι πιο φυσιολογικό αποκτούσαν οι άνθρωποι, χωρίς γιατρούς και χωρίς ιδιαίτερες προσπάθειες. Λόγια συμπαράστασης προς τη γυναίκα του που αγωνιζόταν σχεδόν μόνη, με τη βοήθεια των γιατρών βεβαίως, σπάνια ξεστόμιζε.

Μετά και την ατελέσφορη εγκυμοσύνη της, της ζήτησε και τον χωρισμό. «Αν είχα εγώ προβλήματα, θα έφευγα πρώτος... Θα σ' ελευθέρωνα. Όποιος αγαπάει, ελευθερώνει τον άλλο». Λίγο καιρό αργότερα ήλθε κι άλλο ερώτημα: «Εγώ τι κέρδισα απ' αυτόν τον γάμο;» Η Άννα είχε δαγκώσει τα χείλη της, καθώς αισθάνθηκε ενοχή που τον «βασάνιζε» με τους γιατρούς χωρίς αποτέλεσμα. Του αντιγύρισε με τρυφερότητα λόγια για την αγάπη, τη συντροφικότητα, την πιθανότητα ν' αποκτήσουν παιδί και με άλλον τρόπο, αν ήθελαν. Το λοξό βλέμμα του άστραψε στο ημίφως και το σαρδόνιο χαμόγελο του αταβισμού του πάγωσε τη συζήτηση.

Επανήλθε κάθετα αποφασισμένος ένα χρόνο αργότερα και στο μέσον μιας πρώτης προσπάθειας για εξωσωματική. Στη μαλακή προσπάθεια της Άννας να αντιδράσει, ξέβρασε το παραληρηματικό του λεκτικό μαχαίρωμα. «Νόμιζες ότι θα συνέχιζα και αυτό το τραβόλογημα χωρίς βέβαιο τέλος; Η οικογένειά μου έχει βαρεθεί να περιμένει μια στέρφα να γεννήσει παιδί. Κι εγώ έχω βαρεθεί τα χάπια, τους γιατρούς, τα νοσοκομεία, τις εξετάσεις, να κουβαλιέμαι δεξιά κι αριστερά και τίποτα να μην κάνεις... Έκανα λάθος, έπρεπε να σε δοκιμάσω πριν από τον γάμο. Την πάτησα...Θαμπώθηκα από τη μόρφωση, λες και τα πτυχία κάνουν τα παιδιά. Όλοι με δείχνουν και με λυπούνται. Και μη νομίσεις ότι είχα όρεξη για ταξίδια και εκδρομές...Να σε κρύβω ήθελα χριστουγεννιάτικα, πασχαλιάτικα, καλοκαιριάτικα και να κρύβω και τη δική μου ντροπή, που όλοι κράταγαν τα παιδιά τους από το χέρι... μέρες γιορτής. Λες κι εγώ είμαι ο ανίκανος Αρκετά σε «προστάτευσα» από τους δικούς μου όλα αυτά τα χρόνια. Θα γυρίσω σπίτι μου, στην ησυχία μου, να συγκεντρωθώ, να βρω καμιά ν' ανοίξω σπίτι κανονικό, όχι παράρτημα νοσοκομείου! Μήπως και με γλύκανε κι ο πεθερός με κανά ψιλό για τα κουσούρια σου; Πέρα βρέχει. Μόνο δώρα για να "μου πιάνει τα μάτια". Όλα δήθεν, όλο λόγια, μόνο λόγια... Ακόμη νοίκι πληρώνουμε. Νέος είμαι, θα φύγω, να βρω γυναίκα της προκοπής, να ξαναερωτευτώ, που με ξενέρωσες τόσα χρόνια... Κι ο δικηγόρος μου τα ξέρει όλα και περιμένει να υπογράψεις... Έχω προσυμφωνήσει σε έναν δικό μου να μην πληρώνουμε και διπλά λεφτά. Σήκω και ντύσου. Φύγαμε, τώρα κιάλας...» Και πετάχτηκε από τον καναπέ με απίστευτη ταχύτητα τραβώντας την Άννα από το χέρι. Εκείνη αντιστάθηκε κι άρχισε να τον παρακαλεί να

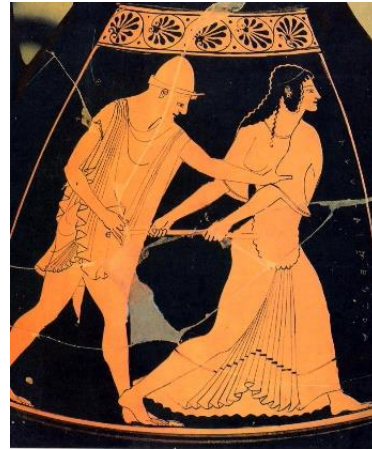
τελειώσουν την προσπάθεια της εξωσωματικής, αλλά τα άτολμα λόγια της έπεσαν στο κενό. Πρόσωπο γυάλινο ή προσωπείο γύψινο εκείνη η παγερή μορφή του είχε παγώσει γρήγορα τη μιλιά της Άννας. Προς στιγμήν τη μιλιά. Ύστερα και την ψυχή της.

Μόνο με κλάμα βουβό και παράκληση, ικεσία στα γόνατα και με τα χέρια της πάνω στα δικά του, έκανε να τον εμποδίσει να φύγει. Και τότε εκείνος φώναξε πιο δυνατά. «Πάρ' τα χέρια σου από πάνω μου, κι εμένα δεν θα μου εκβιάσεις το συναίσθημα, όπως παλιά. Αρκετά ως εδώ. Κάτσε και κλαίγε. Εγώ πάω μόνος μου να υπογράψω και, το καλό που σου θέλω, κάνε αύριο το ίδιο». Και λίγο πριν βγει από την πόρτα τής ξαναφώναξε «Είμαι μόνο σαράντα δύο χρονώ και τη ζωή μου θα τη φτιάξω πάλι, είτε πας στον δικηγόρο είτε όχι. Κάποτε σου είχα πει ότι θα σε γυρίσω στον πατέρα σου. Έφτασε η ώρα και το έκανα. Το σκάρτο εμπόρευμα επιστρέφεται. Τα φυτά που δεν προκόβουν τα κουρεύουν σύρριζα. Μπας και «πετάξουν» νέα κλωνάρια...»

Η Άννα συχνά μειδιούσε στα τελευταία του λόγια, όταν λίγο χρόνο μετά κρατούσε στα χέρια της τον Χρήστο, τον μονάκριβό της. Το φυτό είχε πράγματι κουρευτεί, αλλά είχε πετάξει και νιο κλωνάρι...Και το κλωνάρι αυτό –τι ειρωνεία– έλαχε να πρέπει να δείξει όση συχώρηση δεν θα περίσσευε ποτέ από τη δική της καρδιά!

Μένη Πουρνή
ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

...ήρθε ο καιρός και τον σπαράξαν τα σκυλιά

Ευριπίδης Αθηναίος
Κύπρον ου μ' εθέσπισεν,
Γιώργος Σεφέρης, 1955

Τον σπάραξαν κι εκείνον τα σκυλιά...

Τι τάχα περίμενε; Ξένος σε ξένο τόπο; Μακεδονία και Σικελοί, Αρχέλαος και Ιέρων, στην αυλή του Διονυσίου...

Πολύ πιο αγαπητός θα ήταν κλεισμένος στην σπηλιά του ν' αγναντεύει τ' άσπρα κύματα του Σαρωνικού· να μηχανεύεται την Κλυταιμνήστρα να θριαμβολογεί με το ματωμένο ξίφος του Αιγίσθου και το φάντασμα της Ελένης να παρακολουθεί, από τα τείχη της Τροίας, την πλάνη των Ελλήνων· την Εκάβη να χτυπά το στήθος στα αποκαΐδια της πόλης με κατάρες κι απειλές για την ιταμότητα των Αχαιών· την Άλκηστη να χαροπαλεύει στη χρυσή βασιλική κλίνη.

Τέτοιες γυναίκες δεν ταιριάζουν στην Αθήνα.

Ούτε ο ποιητής τους, ο Ευριπίδης της Αθήνας.

Γ' αυτό διέβη άλλωστε της πόλεως τις πύλες
με τις γυναίκες στα σεντούκια του.

ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΥΡΕΣΙΤΕΧΝΙΩΝ

Απίθωσα στα χέρια σου την τελευταία μου εφεύρεση· δεν έχει οδηγίες και σχεδιαγράμματα.

Εσύ πρέπει να βρεις πώς θα κατοχυρώσεις την ευρεσιτεχνία.

Γ' αυτό μην περιμένεις σημάδια κι οιωνούς.

Το όραμα είν' η κατασκευή.

Δεν επιδέχονται ερμηνείες τα θαύματα. Ανερμήνευτοι κι ανερμάτιστοι προχωρούν οι πρωτοπόροι πάντα. Δεν είναι προϊόν της αγοράς, για να 'ναι ελεύθερο σε πάγκους και σε συναθροίσεις.

Για να υπόκειται σ' εκπτώσεις ο δημιουργός.

Εκτός κι αν τη φήμη του βυσσοδομεί το δημιούργημα.

Γιάννης Σόλαρης
ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΕΚΦΡΑΣΗ

Κάποτε οι ώρες χτυπούν
το μέταλλο της αδράνειας
Ζούμε από κεκτημένη δράση
ή πάλλεται το κορμί δίχως να ανασαίνει η καρδιά;
Πράγματι, το πραγματικό μας πρόβλημα είναι η συνειδητή πράξη...
Αγγίζω την αφέλεια του βλέμματος,
προλαβαίνω την έκπληξη των βλεφάρων
φιλάω την αμήχανη ύγρανση των χειλιών.
Ηδονή το σταμάτημα του χρόνου στον πόθο,
καταιγίδα η αλλαγή της τύχης
λατρεία η επίθεση της έκφρασής σου!

ΦΙΛΙ

Προχώρα, ποτέ μη σκεφτείς
αν το τέλος φανεί,
δεν υπάρχει νίκη,
μον' χαρά και λύπη.
Χωρίς γέλιο τι να δακρύσω;

και χωρίς οδύνη τι να ηδονιστώ;
Χωρίς το δέιλι τι να φωτίσει ο ουρανός;
χωρίς τον ήλιο τι να σκιάσει;
Φτάνει να ακούω την άτριβη ροή
σαν την εσώτερη πνοή
που κινεί τ' αστέρια μεσ' στη σκοτεινή φυλακή..
Τόλμα και μην αρνείσαι τη στιγμή,
το λάθος δεν έχει από μόνο του τιμή.
Δέξου α-νόητο και θεμελιακό βοηθό
την ορμή, το πάθος καθ' εαυτό.
Αυτό που μετράει
δεν είναι ούτε το σώμα ούτε η ψυχή
μα το όλο που γεννά το δικό σου φιλί!

Μάγδα Σουλιώτη
ΤΡΙΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ

Κωστάκης Λούστας, Φλώρινα, 1987

ΑΝΑΤΟΛΗ

Στο δικό μου το σύμπαν
ο ήλιος ανατέλλει πάντα
στο σημείο ακριβώς
που αν κοιτάξεις ευθεία
χρυσόσκονη
λαμπυρίζει στο βλέφαρο
του αριστερού ματιού
η κόρη διαστέλλεται αμυδρά
η πρωινή δροσιά
σου υγραίνει τη μύτη.

Στο δικό μου το σύμπαν
η θάλασσα λαμπυρίζει
χιλιόμετρα μακριά
πάνω από τα βουνά, την κοιλάδα, το ποτάμι.
Το ποτάμι που τελικά μας τρέλανε όλους
χωρίζοντας την πόλη στη μέση
κατοικώντας πάντα στην άλλη όχθη
περνάς διαρκώς γέφυρες
για να συνδεθείς με τον κόσμο.

ΟΛΑ ΤΑ ΠΟΤΑΜΙΑ ΜΟΥ

Όλα τα ποτάμια μου
κυλάνε μέσα στο αυλάκι
που σχηματίζεται στο μέτωπό σου
όταν λιγώνεσαι.

Όλα τα ποτάμια μου φουσκώνουν
πάνω απ' τα φρύδια σου
όπου δυνατοί αέρηδες φυσάνε τις νύχτες
μουσκεύεται το πρόσωπο σου
κι εγώ μη φοβηθείς
το σκουπίζω με τα μαλλιά μου.

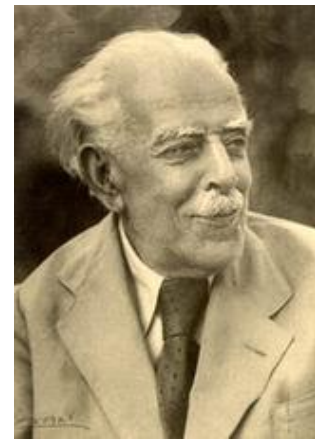
ΧΑΪΚΟΥ

Ποτάμι μικρό
κυλάει αθόρυβα
η ζωή μου.

Μαρία Παρ. Σταθέα

Ο Γεώργιος Δροσίνης και η πολλαπλή καλλιτεχνική και λογοτεχνική δραστηριότητά του αφορμή για σχολικές δραστηριότητες¹

Ο Γεώργιος Δροσίνης (09/12/1859 – 03/01/1951) υπήρξε ποιητής, πεζογράφος και δημοσιογράφος. Κατάγεται από οικογένεια αγωνιστών του Μεσολογγίου και χάρη στις οικονομικές δυνατότητες της οικογένειάς του, σπούδασε νομικά και φιλολογία στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και στη συνέχεια Ιστορία της Τέχνης στη Λειψία, στη Δρέσδη και στο Βερολίνο.

Από το 1889 ως το 1897 υπήρξε διευθυντής του περιοδικού «Εστία», το οποίο μετέτρεψε σε εφημερίδα το 1894. Επίσης ίδρυσε και διηύθυνε τα περιοδικά «Εθνική Αγωγή» και «Μελέτη», καθώς και το ετήσιο «Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος». Το 1899 μαζί με τον Δημήτριο Βικέλα ίδρυσαν τον «Σύλλογο προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων», που εξέδιδε λογοτεχνικά έργα, λαογραφικές και άλλες μελέτες. Το 1901 ίδρυσε τις Σχολικές Βιβλιοθήκες και το 1908 το Εκπαιδευτικό Μουσείο. Επίσης, συνέβαλε στην ανέγερση του Οίκου Τυφλών, της Σεβαστοπούλειας Επαγγελματικής Σχολής και της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρίας.

Από το 1914 ως το 1923 διετέλεσε τμηματάρχης Δημοτικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας, συμβάλλοντας στη σύνταξη του Ιστορικού Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας και στην εφαρμογή του εκπαιδευτικού προγράμματος του Ελευθέριου Βενιζέλου. Το 1924 υπό την διεύθυνσή του οργανώθηκε το Μουσείο Κοσμητικών Τεχνών. Τακτικό μέλος από ιδρύσεως της Ακαδημίας Αθηνών (1926), διατέλεσε πρώτος Γραμματέας των Δημοσιευμάτων του Ιδρύματος (1926-1928) και τιμήθηκε με το Αριστείο των Γραμμάτων και Τεχνών.

Στον χώρο της λογοτεχνίας πρωτοεμφανίστηκε το 1879 με ποιήματά του στα περιοδικά «Ραμπαγάς» και «Μη Χάνεσαι», ενώ το 1880 εξέδωσε την πρώτη του ποιητική συλλογή με τίτλο «Ιστοί Αράχνης». Η ποιητική του σταδιοδρομία του, όμως, αρχίζει ουσιαστικά το 1884

---

¹ Από παλαιότερη εισήγησή μου, σχετική με πρόταση για δημιουργία Σχολικού Περιβαλλοντικού Προγράμματος, τροποποιημένη σε άρθρο.

με τη συλλογή «Ειδύλλια». Φίλος με τον Κωστή Παλαμά και ενταγμένος στη Νέα Αθηναϊκή Σχολή, ο Γ. Δροσίνης έγραψε ποίηση σε γλώσσα δημοτική αντλώντας στοιχεία από την λαϊκή παράδοση και από το δημοτικό τραγούδι, ενώ στα πεζά έργα του χρησιμοποίησε αρχικά μόνο την καθαρεύουσα και στην συνέχεια τη δημοτική, αρχής γενομένης από το διήγημα «Το βοτάνι της αγάπης» το 1901.

Ο Γ. Δροσίνης ως Γενικός Επιθεωρητής της Δημοτικής Εκπαίδευσης και κατόπιν Τμηματάρχης του Τμήματος Γραμμάτων και Καλών Τεχνών του Υπουργείου Παιδείας (1914 - 1920) ενέταξε το Σχολείο των Καλών Τεχνών από το Υπουργείο των Εσωτερικών στο Υπουργείο Παιδείας (1910), το αναδιοργάνωσε και αναβαθμίζοντάς το, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την μελλοντική ανάδειξή του στη σημερινή Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (ΑΣΚΤ), ισότιμη του Μετσόβιου Πολυτεχνείου Αθηνών. Δημιούργησε το Γραφείο Γραμμάτων και Καλών Τεχνών, τον προπομπό και θεμέλιο λίθο του Υπουργείου Πολιτισμού, και με την ένταξη της Ελλάδας στην Διεθνή Ένωση της Βέρνης κατοχύρωσε την πνευματική ιδιοκτησία προς όφελος όλων των πνευματικών δημιουργών.

Στελέχωσε με επιστημονικό προσωπικό την Εθνική Πινακοθήκη, καθιέρωσε διαρκή καλλιτεχνική έκθεση σε ειδικό χώρο της και φρόντισε για την αγορά από την Γερμανία των πινάκων του Ν. Γύζη και άλλων ζωγράφων. Εξέδωσε βιβλία για τις επιστολές του Ν. Γύζη, για τον Γ. Νάζο και το Ωδείο Αθηνών, αναδιοργάνωσε το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, επιχορήγησε το Εθνικό Θέατρο, το Θέατρο Ωδείου και το Ελληνικό Θέατρο, αναμόρφωσε το Ωδείο Ηρώδου Αττικού για πραγματοποίηση συναυλιών, ίδρυσε το Ωδείο της Μακεδονικής πρωτεύουσας, πρωτοστάτησε στη σύσταση ταμείου περίθαλψης και σύνταξης θεατρικών συγγραφέων και όρισε το Αριστείο Γραμμάτων και Τεχνών ως αναγνώριση των εξεχόντων στους μορφωτικούς τομείς (Χρονικά, τόμ. Α΄ 2003).

Με όλη αυτή την δραστηριότητα και το ενδιαφέρον για τις Καλές Τέχνες, μέσα από το ποιητικό έργο του Γ. Δροσίνη μπορεί να καταστεί φανερό και να αναδειχθεί όχι μόνον η λογοτεχνική αξία αλλά και η εικαστική ματιά του ποιητή και η περιβαλλοντική αξία της ποιητικής του δημιουργίας. Η ζωγραφική, η γλυπτική ακόμη και η δυνατότητα για μουσική αξιοποίηση της ποιητικής δημιουργίας με τη μελοποίησή της αντανακλώνται μέσα από την συγγραφική/λογοτεχνική του δημιουργία.

Στα ποιήματα του Γ. Δροσίνη παρατηρείται έντονος εικονισμός. Έτσι, μπορούμε να σκεφθούμε τον συγκερασμό των Τεχνών μέσω της ποιητικής εικόνας στο έργο του, αφού η γραφή του παραπέμπει και σε άλλες μορφές Τέχνης και παρακινεί τον μελετητή για ευρύτερη διερεύνηση και συσχέτισμό της ποίησής του και με Καλές Τέχνες, όπως η Ζωγραφική, η Γλυπτική και η Μουσική.

Επιπλέον, πρέπει να τονισθεί η ύπαρξη σχέσης συμπληρωματικότητας που συνδέει τις λέξεις με την περιγραφόμενη με αυτές εικόνα στα ποιήματα του Γ. Δροσίνη και η επιτυχημένη απόδοση της εικόνας με την λεκτική περιγραφή της.

Η ζωγραφική και η γραφή θεωρούνται πως έχουν πολλά κοινά γνωρίσματα, ιδιαίτερα από τον κινεζικό λαό που έχει ιδιαίτερος αναπτύξει την τέχνη της καλλιγραφίας και εκτιμάται και θαυμάζεται ακόμη και η τυπική ομορφιά των γραμμών των λέξεων, με τις οποίες εκφράζεται αυτός ο λαός, καθώς και η αίσθηση της μαστοριάς και της έμπνευσης που ενυπάρχει σε κάθε γραμμή (E.H.Gombrich 1998, ανατύπωση 2008). Αξιοσημείωτη εδώ είναι η επισήμανση από τον Πιέρ Ρεβερντύ, φίλο του Απολλιναίρ, της ύπαρξης «της ποιητικής υπόστασης της εικόνας», ενώ ο Ντελακρουά υποστήριζε ότι «δεν υπάρχει Τέχνη χωρίς Ποίηση».

Ειδικότερα για τον υπερρεαλισμό ο Mario Vitti γράφει πως είναι δραστηριοποιός παράγοντας δημιουργίας της Ποίησης και της Ζωγραφικής, συνδέοντας έτσι τα δύο αυτά είδη Τέχνης, ενώ ο Οδυσσεύς Ελύτης σχετικά με την λεκτική αναφορά σε χρώματα σημειώνει την παρακάτω εικόνα: «Τι είναι το κόκκινο χρώμα; Ένα χαστούκι από παπαρούνες». Τέλος, και οι Ντανταϊστές τόνιζαν συνεχώς την παράλληλη φύση της Λογοτεχνίας και της Τέχνης (C.W.E.Bigsby 1974, 52). Τα εικαστικά έργα είναι από μόνα τους εξαιρετικά πλούσια σε μηνύματα και συμβολισμούς κι ακόμα την θέση τους μπορούν να πάρουν και άλλες μορφές τέχνης που σχετίζονται με τον λόγο (Λογοτεχνία και ειδικότερα Ποίηση) ή ακόμα και με τη μουσική (Olson 2000). Στην παιδαγωγική χρησιμότητα της τέχνης έχουν αναφερθεί από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας πολλοί φιλόσοφοι (Πλάτων, Αριστοτέλης) και σύγχρονοι παιδαγωγοί (Dewey (1934)) αλλά και κριτικοί λογοτεχνίας (Herbert Read (1943/1958)) και ακόμα ο αναπτυξιακός ψυχολόγος Gardner (1990) (Χριστοδουλίδης, 1994).

Όλα τα παραπάνω, αποτελούν αφορμή και δίνουν την ιδέα για μια πρόταση υλοποίησης Πολιτιστικού-Περιβαλλοντικού Προγράμματος στο Γυμνάσιο από καθηγητές ειδικότητας Φιλολογίας, Εικαστικών, Μουσικής και Περιβαλλοντολόγο με το παραπάνω θέμα.

Σημασία στο πιθανό για υλοποίηση Πρόγραμμα έχει η ενθάρρυνση των μαθητών να αντλήσουν το δικό τους νόημα από το λογοτεχνικό έργο και να το συνδέσουν με την καλλιτεχνική δημιουργία (με ζωγραφικούς πίνακες και μουσικά κομμάτια) αλλά επίσης και με ό,τι έχει σχέση και με το Περιβάλλον. Σύμφωνα με τον Αντρέ Μπρετόν στον κόσμο της ποίησης οι νόμοι της φύσης και οι νόμοι της φαντασίας δεν αλληλοσυγκρούονται αλλά συνυπάρχουν αρμονικά και αλληλοσυμπληρώνονται (Mario Vitti 2003, σ. 441). Ο Γ. Δροσίνης, εντασόμενος στην αντι-ρομαντική σχολή τού γαλλικού Παρνασσισμού, στρέφει το

ενδιαφέρον του στον παραδοσιακό τρόπο ζωής της ελληνικής υπαίθρου (Roderick Beaton 1996, σ.102) και στο ελληνικό δημοτικό τραγούδι, ενώ μια από τις πρώτες ποιητικές του συλλογές έχει τίτλο «Τα τραγούδια της πατρίδος μου» (1886), ενώ φροντίζει τη μορφή των ποιημάτων του, που είναι ευχάριστη, τραγουδιστή (Mario Vitti 2003, σ. 293). Τον έχουν χαρακτηρίσει και ρεαλιστή λόγω της σαφήνειας και ακρίβειας της παρατήρησης και των περιγραφών του, που θυμίζουν φωτογραφικές λήψεις (Σιμιτζής 2009, σ. 33).

Στην προκειμένη περίπτωση ο εκπαιδευτικός ακόμα κι αν δεν έχει ειδικές γνώσεις για τις τέχνες, αρκεί να έχει την ικανότητα να καθοδηγεί την μαθητική ομάδα στον στοχασμό πάνω στα έργα, με κεντρικό ζητούμενο κατά την παρατήρηση του έργου τέχνης να το εξετάσουν οι μαθητές με βάση τη λογική και τα συναισθήματα που τους προκαλεί, ώστε να ανακαλύψουν το δικό τους νόημα (Perkins 1994) συγκρίνοντάς το με το ποίημα. Σύμφωνα μάλιστα με την θεωρία της Πολλαπλής Νοημοσύνης του Gardner, για την ολόπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου – γλωσσική, μαθηματική, οπτική, ακουστική, κιναισθητική, διαπροσωπική, ενδοπροσωπική – επιβάλλεται η ενεργοποίηση όχι του μονομερούς προσανατολισμού στα δύο συμβολικά συστήματα του σχολείου, το γλωσσικό και μαθηματικό, αλλά διαφορετικών συμβολικών συστημάτων (Gardner 1983).

Όσον αφορά τους μαθητές, αυτοί ηλικιακά είναι ικανοί να αντιλαμβάνονται τους συμβολισμούς, αφού βρίσκονται στο στάδιο των αφηρημένων νοητικών διεργασιών και μπορούν να εξάγουν συμπεράσματα και να επεξεργάζονται με έγκυρο και κριτικό τρόπο τα έργα τέχνης (Δάλκος Γ. 2000) και (Νάκου Ε. 2001). Δεδομένου δε ότι οι τέχνες τοποθετούν τον αποδέκτη τους σε μια «περιπέτεια κατανόησης» όχι μόνον όσων θέλει να εκφράσει ο δημιουργός αλλά και σε μια «περιπέτεια κατανόησης» των ιδεών, αξιών, συναισθημάτων και καταστάσεων που δημιουργούνται στον ίδιο τον αποδέκτη, το έργο Τέχνης καθίσταται ένα ισχυρό στοχαστικό εργαλείο. Το νόημα, στην προκειμένη περίπτωση το νόημα του ποιητικού κειμένου, «κωδικοποιείται σε ένα επιδραστικό μέσο, που απευθύνεται στις αισθήσεις», όπως αναφέρει ο Richard Anderson, ενώ ο Dewey έχει την άποψη πως η Τέχνη είναι ένα είδος γλώσσας, αποτελεί πηγή γνώσης ακριβώς στον ίδιο βαθμό με την επιστήμη και μέσο σύνδεσης με το περιβάλλον (Freeland 2005).

Στο συνολικό έργο του ποιητή Γεωργίου Δροσίνη πράγματι, παρατηρούνται τα πολλαπλά καλλιτεχνικά ενδιαφέροντά του σε συνδυασμό με την λογοτεχνική ενασχόλησή του, γεγονός που προσφέρει και την ιδέα για πιθανή υλοποίηση του προαναφερθέντος Πολιτιστικού ή Περιβαλλοντικού Προγράμματος.

Επίσης, πολλά ποιήματα του Γ. Δροσίνη έχουν μελοποιηθεί δίνοντας το έναυσμα για ανάλογη έρευνα από τους μαθητές. Από τους μελετητές έχει παρατηρηθεί το γεγονός ότι

διακρίνονται στην ποίησή του «ιδιαίτερα ρυθμικοί και μελωδικοί συνδυασμοί» που ταιριάζουν στο τραγούδι (αυτό δίνει αφορμή για σύνδεση με τη Μουσική), ενώ επίσης έχει γραφεί πως «τα ποιήματά του είναι περισσότερο σκίτσα ποιητικά, μια μεμονωμένη ιδέα που σαρκώνεται σε ποίημα» (Πολίτης 2003, σ. 186-7, 191). Αυτό δίνει την αφορμή για σύνδεση του έργου του με την Ζωγραφική κι έτσι «δένεται» η ενασχόληση της μαθητικής ομάδας με το υπό σχεδίαση Πρόγραμμα, αφού η ποίηση, συνδυασμένη με υποβλητική μελωδία, αισθητοποιημένη με χρώματα και γενικότερα δοσμένη με έναν τρόπο πιο κοντινό στους νέους, μπορεί να δημιουργήσει «καινά συναισθήματα» κι όχι «καινά δαιμόνια» και να τους ταξιδέψει σε ενδιαφέροντα μονοπάτια σκέψης (Κόκκος 2011, σ. 37, 147).

Επιπλέον, η «συνομιλία» με τις Τέχνες ενεργοποιεί τη φαντασία, την ευελιξία της σκέψης και την δημιουργική και κριτική διάθεση του ατόμου. Έτσι και οι μαθητές είναι δυνατόν να εθιστούν σε μια «ανάγνωση της ζωής» με στόχο την κατανόησή της, καθώς οι τέχνες ενεργοποιούν την σκέψη, προκειμένου να ανακαλύπτει το άτομο πράγματα πέρα από τα αυτονόητα (Κόκκος 2011, σ. 40, 43). Η αισθητική εμπειρία επομένως είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη μάθηση και είναι σκόπιμο να αποτελεί βασικό στοιχείο κάθε εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπου είναι δε λειτουργικό, στις διδακτικές ενότητες πρέπει να περιλαμβάνονται ευκαιρίες στοχασμού μέσω και της παρατήρησης των Τεχνών (Dewey J., (1934 [1980])).

Με βάση, επομένως, συγκεκριμένες θεωρητικές μαθησιακές μεθόδους (Ενεργητική, Διερευνητική, Συνεργατική, Επικοινωνιακή, Μετασχηματίζουσα Μάθηση), οι μαθητές μπορούν να παρακινηθούν να μελετήσουν τη Λογοτεχνία όχι μόνο ως ένα δοθέν κείμενο προς γλωσσική ανάλυση, αλλά και να ερευνήσουν για σχετικά με τα ποιήματα έργα ζωγραφικής, να ζωγραφίσουν οι ίδιοι, να φωτογραφίσουν, να ακροασθούν μελοποιημένη ποίηση, να εμπνευσθούν, να γράψουν κείμενα με φυσιολατρικό και περιβαλλοντικό ενδιαφέρον αντιμετωπίζοντας το θέμα με βιωματικό τρόπο, αποκτώντας ταυτόχρονα βαθύτερη περιβαλλοντική γνώση και διαμορφώνοντας σωστή περιβαλλοντική συνείδηση και προσωπική ευθύνη για τον περιβάλλοντα κόσμο τους.

Με την συμβολή ενός τέτοιου προγράμματος επίσης, οι μαθητές θα έχουν την ευκαιρία να διερευνήσουν και να επεξεργασθούν ποιητικά κείμενα και να επισημάνουν το λογοτεχνικό ή καλλιτεχνικό ρεύμα στο οποίο εντάσσονται αυτά, να εντοπίσουν τους διάφορους λογοτεχνικούς και καλλιτεχνικούς όρους και να συνειδητοποιήσουν την σημασία και την αξία των Τεχνών και της Λογοτεχνίας για τον άνθρωπο.

Επιπλέον, οι μαθητές με ένα τέτοιου είδους αντικείμενο μελέτης βοηθούνται να αυτενεργούν, να συνεργάζονται, να εκφράζονται ελεύθερα, να αποκτήσουν οργανωτικότητα αλλά και καλλιτεχνικές γνώσεις και ευαισθησίες, ενώ παράλληλα δεν θα βρίσκονται

αποκομμένοι από την καθημερινότητα και την πραγματική ζωή. Μπορούν να αναπτύξουν την φαντασία τους και το καλλιτεχνικό τους αισθητήριο και να κινητοποιήσουν τους συναισθηματικούς τους μηχανισμούς. Κι ακόμη, να κληθούν οι μαθητές να κάνουν την κριτική αποτίμηση και την εξαγωγή συμπερασμάτων από την όλη διαδικασία και δραστηριότητά τους μετά την ολοκλήρωση του Προγράμματος.

Τέλος, ανάλογα με τις συγκυρίες και τις κάθε φορά υπάρχουσες συνθήκες και δυνατότητες, μπορεί ο εκπαιδευτικός να δώσει και προεκτάσεις του Πολιτιστικού Προγράμματος, όπως να συσχετίσει την γνώση με την καθημερινή ζωή (ιστορική ενσυναίσθηση) ή το περιγραφόμενο τοπίο με την τοπική λαϊκή παράδοση.

Βεβαίως, το εκπαιδευτικό σύστημα ρίχνει το κύριο βάρος εκπαίδευσης στην γλωσσική παιδεία, παρ' όλα αυτά είναι σημαντικό να ενθαρρύνεται και η ανάληψη πρωτοβουλιών και η δημιουργική συμμετοχή των μαθητών σε πολλαπλές δραστηριότητες σε περισσότερα του ενός πεδία, καθώς έτσι θα αυξάνεται μαζί με την γνωστική τους ικανότητα θα τονώνεται και η αυτοεκτίμησή τους. Ο μαθητής δεν θα είναι ο παθητικός ακροατής και δέκτης γνώσεων αλλά θα τίθεται στο επίκεντρο της μαθησιακής διαδικασίας αυτενεργώντας και αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες. Ο Piaget δίνει έμφαση στο «τι είναι γνώση» και στο «πώς οικοδομείται» (εποικοδομισμός), ενώ σύμφωνα με τον σοβιετικό εξελικτικό ψυχολόγο Vygotsky, οι γνώσεις τού ανθρώπου δεν είναι μια απλή καταγραφή της πραγματικότητας, αλλά μια εποικοδόμησή της. Επομένως και κάθε αντικείμενο μπορεί να διδαχθεί σε κάθε παιδί, αρκεί να του προσφερθεί με μια μορφή κατάλληλη και αποτελεσματική. Και για τη σχολική μάθηση απαιτείται η ενεργητική συμμετοχή του μαθητή, ο οποίος μέσω της ατομικής διερεύνησης, μέσα από καταστάσεις – προβλήματα και γνωστικές συγκρούσεις θα βιώσει, θα ανακαλύψει, θα διαμορφώσει και θα τροποποιήσει τις νέες γνώσεις και δεξιότητες (Ελληνιάδου, Κλεφτάκη, Μπαλκίζας 2008). Οι εκπαιδευόμενοι επιπροσθέτως μπορούν να καλλιεργούν και να εξελίσσουν την αισθητική τους μέσα από την επαφή με τα έργα τέχνης (Efland 2002) αντιλαμβανόμενοι την σημασία της στην προσωπική τους ανάπτυξη και εξέλιξη και ακόμη μπορούν να διαμορφώσουν και να εκφράσουν τις δικές τους απόψεις.

Συμπερασματικά, με την πραγματοποίηση ενός προγράμματος αφορμώμενου από την διδασκαλία της Λογοτεχνίας και ειδικότερα από το πλούσιο ποιητικό έργο του Γ. Δροσίνη, οι μαθητές ευαισθητοποιούνται, κατανοούν τον φυσικό και κοινωνικό κόσμο, καθίστανται ικανοί να τον ερμηνεύουν και δρουν αναλόγως έχοντας αποκτήσει συνειδητοποίηση των ευθυνών τους και ενσυναίσθηση.

Βιβλιογραφία και διαδικτυακοί τόποι

Δροσίνη Γ., *Άπαντα: Α' τόμος Ποίηση 1888-1902 (1995), Β' τόμος Ποίηση 1903-1922 (1996), Γ' τόμος Ποίηση 1923-1940 (1996)*

«Η προσφορά του Δροσίνη στην καλλιτεχνική ζωή του τόπου μας», στο *Χρονικά*, τόμος Α', επιμέλεια Άννυ Μιχαήλ Κορκολή, έκδοση Συλλόγου «Οι φίλοι του μουσείου Γ. Δροσίνη», σειρά αυτοτελών εκδόσεων αρ. 6, Αθήνα 2003.

Δάλκος Γ., *Σχολείο και Μουσείο*, Αθήνα 2000.

Ελληνιάδου Ελ., Κλεφτάκη Ζ., Μπαλκίζας Ν., *Η συμβολή των παιδαγωγικών προσεγγίσεων για την κατανόηση του φαινομένου της μάθησης*, ΠΑ.Κ.Ε., Αθήνα 2008.

Κόκκος Αλέξης και συνεργάτες, *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες*, Αθήνα 2011.

Λίνου Πολίτη, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 2003, Μ.Ι.Ε.Τ., 12η ανατύπωση.

Νάκου Ε., *Μουσεία: εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*, Αθήνα 2001.

Σιμιτζής Γ., *Η φυσιολατρία του Δροσίνη*. Σύλλογος «Οι φίλοι του Μουσείου Γ. Δροσίνη», Αθήνα 2009.

Χριστοδουλίδης, Π. (Επιμ.). *Αισθητική και θεωρία της τέχνης*, Αθήνα 1994.

Βάλντμπεργκ Πάτρικ, *Σουρρεαλισμός*, μετάφρ. Αλεξάνδρα Παπαθανασοπούλου, Αθήνα 1982.

Beaton Roderick, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία*, μετάφρ. Ευαγγελία Ζουργού – Μαριάννα Σπανάκη, Αθήνα 1996

Biggsby C.W.E., *Νταντά και Σουρρεαλισμός – Η γλώσσα της κριτικής*, μετάφρ. Ελένη Μοσχονά, Αθήνα 1974.

Charman Laura H., *Διδακτική της τέχνης – Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή*, μετάφρ. Ανδρ. Λαπουρτάς, Γιάν. Χαραλαμπίδης, Ειρ. Κυπραίου, Αγγ. Βαρδάλου, επιμ. Παύλ. Χριστοδουλίδης, Αθήνα 1993.

Freeland Cynthia, *Μα είναι αυτό τέχνη; Εισαγωγή στη θεωρία της τέχνης*, μετάφρ. Μάντυ Αλμπάνη, Αθήνα 2005.

Gombrich E.H., *Το Χρονικό της Τέχνης*, μετάφρ. Λίνα Κάσδαγλη, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1998², ανατύπωση 2008.

Read H., *Η Τέχνη σήμερα – Εισαγωγή στη Θεωρία της μοντέρνας ζωγραφικής και γλυπτικής*, μετάφρ. Δημοσθένη Κούρτοβικ, Αθήνα χ.χ.

Mario Vitti, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 2003.

Dewey J., *Art as Experience*, USA: The Penguin Group, (1934 [1980]).

Efland D. A., *Art and Cognition: Integrating the Visual Arts in the Curriculum*, New York: Teachers College, Columbia University 2002.

Gardner H., *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*, USA, Basic Books, 1983.

Olson I., *The Arts and Critical Thinking in American Education*, Connecticut, London: Bergin and Garvey Westport, 2000.

Perkins D., *The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art*. The Getty Education Institute for the Arts, Los Angeles, California 1994.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CE%94%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%BD%CE%B7%CF%82

<http://www.literacy.gr/sites/default/files/apo%20grammatismo%20se%20polygrammatismous.pdf>

<http://users.sch.gr/eirskoura/wp-content/uploads/2013/04/grammatismos-blog.pdf>

<https://www.sansimera.gr/biographies/29>

Μανώλης Μ. Στεργιούλης
ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΥ

Ο Δημήτρης Κοσμόπουλος ως ποιητής, με βάση την ηλικία, ανήκει στη γενιά του '80 ή «γενιά του ιδιωτικού οράματος», όπως την χαρακτήρισε ο Ηλίας Κεφάλας, υιοθετώντας τον όρο που πρώτος χρησιμοποίησε ο C.M. Bowra για την ευρωπαϊκή ποίηση της περιόδου που εκτείνεται από το 1920 έως το 1965. Ο χαρακτηρισμός έχει ως δικαιολογητική βάση το γεγονός ότι

οι ποιητές της γενιάς αυτής γράφουν ποίηση, γνωρίσματα της οποίας είναι η απουσία συλλογικών οραμάτων, η αποστασιοποίηση από τις εξελίξεις που συντελούνται στους διάφορους τομείς της ζωής και η περιχαράκωση της δημιουργίας στο στενό προσωπικό πλαίσιο ή το πολύ σε έναν στενό κύκλο ανθρώπων.

Η ποίηση, όμως, του Δημήτρη Κοσμόπουλου δεν έχει σχέση με τα γνωρίσματα αυτά. Το όραμά του δεν είναι ιδιωτικό. Είναι το όραμα του σύγχρονου ανθρώπου, που η ζωή του κυλά ασθμαίνοντας λόγω της αλλοτρίωσης που έχει υποστεί σε όλες τις πτυχές της. Είναι το όραμα του σύγχρονου ανθρώπου που προσβλέπει σε μια κοινωνία, η οποία, κατά τον Νάσο Βαγενά, αντλεί «τα ζωτικότερα στοιχεία της από τη γενέθλια γη και τους ανθρώπους της».¹ Με τα στοιχεία αυτά αλλά και με τόπους και μορφές που έχουν συνδεθεί με την ιστορική πορεία της ελληνικής πατρίδας «συνομιλεί» η ποίηση του Κοσμόπουλου. «Συνομιλεί», επίσης, με τα κείμενα της χριστιανικής Ορθοδοξίας, γεγονός που τον κατατάσσει στους ελάχιστους που εξακολουθούν να γράφουν ποίηση με διάσταση θεολογική.²

«Συνομιλεί» κατά τρόπο που συνιστά επανασύνδεση με την παραδοσιακή ποίηση, χωρίς αυστηρή προσαρμογή. Δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση στον έμμετρο αλλά παράλληλα εμμένει και στον ελεύθερο στίχο. Χρησιμοποιεί τον δεκαπεντασύλλαβο, τις στροφές και την ομοιοκαταληξία με πολλές παραλλαγές, συνδυάζει το παρελθόν με το παρόν, την παραδοσιακή με τη νεωτερική πραγματικότητα.³

---

¹ Νάσος Βαγενάς, «Για την ποίηση του Δημήτρη Κοσμόπουλου», περ. Θέματα Λογοτεχνίας, τχ. 44, Αθήνα 2010, σ. 203.

² Νάσος Βαγενάς, ό.π., σ. 205.

³ Μανώλης Μ. Στεργιούλης, «Δημήτρης Κοσμόπουλος, Θέριστρον», περ. Φιλολογική, τχ. 146, (Ιανουάριος-Μάρτιος 2019), σσ. 88-90.

Σε όλα αυτά οι συνομιλικές του δημιουργοί δεν δείχνουν ενδιαφέρον. Αντίθετα, στον Κοσμόπουλο ασκούν ιδιαίτερη έλξη και αυτό από μόνο του δικαιολογεί τη μη ένταξή του στην ποιητική γενιά τους. Παρά τα κοινά στοιχεία που έχει με τους λίγους ποιητές που ακολουθούν την παραδοσιακή ποίηση, ακολουθεί τη δική του πορεία. Προσπαθεί να γεφυρώσει το παρελθόν με το παρόν, «συναντά» δημιουργούς που προηγήθηκαν χρονικά, αναπτύσσει ποιητικό ή διακειμενικό διάλογο με όσους έχει μελετήσει και επηρέασαν το δικό του έργο (Ηλίας Λάγιος, Μιχάλης Γκανάς, Γιάννης Κοντός, αλλά και Διονύσιος Σολωμός, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Κώστας Κρυστάλλης, Γεώργιος Βιζυηνός, Γιάννης Ρίτσος κ.ά.).⁴ Στο κείμενο που ακολουθεί θα διερευνηθούν οι επιδράσεις που δέχθηκε από τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

Ο Κοσμόπουλος δηλώνει ότι το έργο του Σκιαθίτη συνόδευσε τα μαθητικά του χρόνια και ότι τον ένωθε παιδιόθεν ως ποιητή,⁵ «διότι το μοσχοβολισμένο, “λιπαρό και πόν” χώμα, όπου άνθισε η γραφή του, είναι η υπερόριος καρδιακή περιοχή, καθ’ ολοκληρίαν εμβαπτισμένη στην (και διάβροχη από την) ιερότητα. Η κραταιά ως θάνατος αίσθηση του ιερού, είναι εκείνο το ειδοποιό χαρακτηριστικό που προσδίδει το θέλγητρο και την αχλύ της κρυφής φωταύγειας, μιας άλλης μουσικής διαστάσεως, μιας Χάριτος, η οποία οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια ακόμη και τις ενδελεχέστερες απόπειρες περιγραφής ή σχολιασμού, να “μπατάρουν” και να “πέφτουν όξω”, για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια ενός γέροντα ήρωά του».⁶

Οι παπαδιαμαντικές επιδράσεις διαχέονται σε ολόκληρο σχεδόν το έργο του. Όσα, όμως, θα ειπωθούν στη συνέχεια αναφέρονται στις ποιητικές συλλογές *Κροῦσμα* και *Κρυπτόλεξο*.

Η συλλογή *Κροῦσμα* εκδόθηκε το 2011 και είναι η έκτη κατά σειράν από τις δέκα που έχει δημοσιεύσει μέχρι σήμερα.⁷ Τα περισσότερα ποιήματά της γράφτηκαν από τον Σεπτέμβριο έως το τέλος Νοεμβρίου 1989, στη Σκιάθο. Ως motto παρατίθενται, εκτός από τρεις στίχους του Αγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού, τρία χωρία από ισάριθμα διηγήματα του Παπαδιαμάντη (Τὰ κρούσματα, Ἐξοχικὸν κροῦσμα, Τὸ Χατζόπουλο). Το πρώτο: «Τὰ φαντάσματα ταῦτα, στοιχειά, ἐξωτικά, λογιῶν-τῶν λογιῶν κρούσματα, δὲν ἔπαυαν νὰ ἐμφανίζονται τὴν νύκτα, νὰ ἐπισκέπτονται μελαγχολικῶς τὰ ἐρείπια, νὰ περιφοιτῶσιν εἰς τὰς κατεδαφισμένας οἰκίας [...] καὶ νὰ ἔχη νὰ τοῦ διηγῆται ὅτι εἶδε τόσα κρούσματα, τόσα

---

⁴ Δήμος Χλωπτσιούδης, «Ο ποιητικός ουμανισμός του Δημήτρη Κοσμόπουλου», περ. Culture Book, 8 Σεπτεμβρίου 2020.

⁵ Συνέντευξη στον Ελπιδοφόρο Ιντζέμπελη, περ. Διάστιχο, 26 Μαρτίου 2019.

⁶ Δημήτρης Κοσμόπουλος, Τα όρια της φωνής, Κέδρος, Αθήνα 2006, σσ. 15-16.

⁷ Λατομείο, 2002, Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, 2003, Πουλιὰ τῆς νύχτας, 2005, Ἀνάστασις τοῦ Ἀνδρέα Ταρκόφσκι, 2008, Βραχὺ χρονικό, 2009, Κροῦσμα, 2011, Κρυπτόλεξο, 2013, Κατόπιν ἑορτῆς, 2014, Θέριστρον, 2018, Pixels, 2021.

στοιχεία, εἰς τὸ Ἔρημο Χωριό, καὶ δὲν ἴδρωσε τὸ μάτι του». Το δεύτερο: «Ὅπωςδήποτε, τὸ κροῦσμα ἐφαίνετο μᾶλλον παθολογικὸν ἢ ἄλλο τι». Το τρίτο: «Αἴφνης ἠκούσθη ἤρεμον καὶ διακριτικὸν κροῦσμα εἰς τὴν θύραν τοῦ οἰκήματος». Εἶναι προφανές ὅτι ἡ λέξη κρούσμα που αποτελεί τον τίτλο της συλλογῆς εἶναι λέξη παπαδιαμαντική και παραπέμπει ευθέως στους τίτλους των παραπάνω διηγημάτων και στη σκιαθίτικη ντοπιολαλιά.

Μια πρώτη ανάγνωση των εἴκοσι τεσσάρων μερῶν του ἔργου ἀρκεῖ για να καταδείξει ὅτι ἡ ἐμβάθυνση στο περιεχόμενό τους προϋποθέτει γνώση του παπαδιαμαντικοῦ ἔργου, της παραδοσιακῆς ποιητικῆς μας παράδοσης και της ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας. Αυτοὶ εἶναι κυρίως οἱ ἄξονες ἀπὸ τους οποίους ἀνατροφοδοτεῖται ἡ ποίηση του Δημήτρη Κοσμόπουλου. «Ακόμα και στις πιο μοντερνιστικῆς ἐκδοχῆς της, μοιάζει να εἶναι ἐλεγχόμενη, τιθασευμένη ἀπὸ τις υποδόριες και πάντα προστατευτικὰ δρώσες δυνάμεις της ζωντανῆς, λόγιας και λαϊκῆς, κοσμικῆς και ἐκκλησιαστικῆς μας παράδοσης» παρατηρεῖ ὁ Κώστας Γ. Παπαγεωργίου.

Με αυτά ως δεδομένα θα ἐξετάσουμε τον βαθμὸ ἀλλά και τους τρόπους με τους οποίους ἀποτυπώνονται στο «Κρούσμα» στοιχεῖα της προσωπικότητας και του ἔργου του Σκιαθίτη (ἀναχωρητικὴ ἰδιοσυγκρασία, μοναξιά, ἀπομόνωση, μελαγχολία, ευσέβεια). Ἐπίσης, τὸ αἶσθημα του ἐξόριστου που τον διακατεῖχε ὅσο βρισκόταν μακριὰ ἀπὸ τὸ νησί του, ἡ ἀντιμετώπιση της Ἀθήνας ως πόλης της δουλοπαροικίας και των πλουτοκρατῶν και ἡ ταύτισή της με τόπο καταδίκης και δοκιμασίας, ἡ ἀθεράπευτη νοσταλγία για τὴ Σκιάθο. Και ἀκόμα τὸ ὕφος, ἡ ἐκφραση, ἡ γλώσσα, οἱ περιγραφές, οἱ ἀφηγήσεις, ὁ συναισθηματισμὸς, ὁ λυρισμὸς, ἡ τεχνικὴ με τὴν οποία ἀπεικονίζει τὴν ἐλληνικὴ ζωὴ, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα, οἱ στοχασμοί, ἡ σαφήνεια και ἡ καθαρὸτητα του λόγου με τον οποίον «φωτογραφίζει» τὸ ἐλληνικὸ χρῶμα, ἡ πινακοθήκη των ἠρώων του και ὅλα ὅσα τον ἀνέδειξαν σε «μεγάλον ζωγράφον των ταπεινῶν», για να θυμηθούμε τον χαρακτηρισμὸ που του ἀπέδωσε ὁ Κωστής Παλαμάς.

Στὴ συλλογὴ «Κρούσμα», ὁ ἀφηγητὴς κατορθώνει να ἐξέλθει ἀπὸ τον κόσμον της διάψευσης, της ματαίωσης, της ἀπογοήτευσης, του ὑλοζωισμού, της εὐδαιμονοθηρίας και της ἀλλοτρίωσης που σήμερα ἀπλωσε τους πλοκάμους της σε κάθε ἐκφάνση της ζωῆς και μετέβαλε τον ἄνθρωπον σε ὄν ἐτεροπροσδιοριζόμενο, παθητικοποιημένο και ἀνῆμπορον να ἀντιδράσει σε ὅ,τι ἄλλοι ἀποφασίζουν γι' αὐτό. Ὁ τρόπος ἐπανεύρεσης της οδοῦ που οδηγεῖ ἀπὸ τὴν πτώση στην ἀνάσταση και τὴν ἐπανασύνδεση με τὴν οὐσία της ζωῆς δηλώνεται στην πρώτη ἐνότητα του ποιήματος.

Δὲν μπόρεσα ἀγγελτήρια θανάτου βαμμένα

ἀντὶ μαῦρα, μὲ χρυσαλοφές.

*Ούτε τὸ βόλεμα μέσα στὸν θάνατο,
ποὺ τότε λὲν ζωὴ, μπόρεσα· ἔφυγα,
γύρισα στὴν πέτρα.*

Το ποιητικό υποκείμενο γυρίζει τη μνήμη του στο παρελθόν, επισκέπτεται τον γενέθλιο τόπο, τον παράδεισο της παιδικῆς ηλικίας, την ελληνική πατρίδα γενικότερα, για να αντλήσει δύναμη και να αντισταθεί στη φθορά που επήλθε στις ανθρώπινες σχέσεις, να ζωντανέψει εικόνες της καθημερινῆς ζωῆς, να ξανασυναντήσῃ ανθρώπους με ευγενικά αισθήματα, δημιουργούς που προσδιόρισαν και καθόρισαν τους πνευματικούς του προσανατολισμούς, με πρώτον ανάμεσά τους τον Παπαδιαμάντη.

*Σιγησάτω τὸ κροῦσμα. Πλοιάριον ἄνευ πηδαλίου
στὰ κατώγια καὶ στὰ καπνισμένα ὑπόγια
ὑπὸ τῶν μαινομένων ἵππων καταπεπατημένον
τὸ τριπλοθασίλειόν μου -
ἐκεῖ σὲ βρήκα, Ἀλέξανδρε,
Τηλέμαχος, μονώτατος ἀπολειφθεῖς.*

Αναφέρεται σε πρόσωπα και πράγματα της γενιάς του, σε όνειρα που πλάστηκαν και στη συνέχεια προδόθηκαν, εγκαταλείφθηκαν ή ματαιώθηκαν, σε προσδοκίες που διαψεύστηκαν, σε σχέδια που βγήκαν πλάνα, σε συνθήματα που το περιεχόμενό τους ἔμεινε γράμμα κενό, σε εσφαλμένες αφετηρίες και ουτοπικούς προορισμούς, σε μάταιες ελπίδες, σε αγώνες που δεν ευοδώθηκαν ποτέ. Δικαιολογημένα, λοιπόν, στην ενότητα XI με τίτλο [ράκη τοιχογραφίας 1980-1990] διερωτάται:

*Ποῦ πήγαν ὅλα, ποῦ ξοδεύτηκαν ἀκόμη μιὰ φορά τὰ
πεντάχρονα πλάνα, τὰ συνθήματα
οἱ μπροσοῦρες ὀρίσανε πάλι ὅτι φταῖζαν ἄλλοι - ὅπως
πάντα
ὅμως ὄνειρευτήκανε νὰ πεθάνουνε, γυρέψανε - ὅπως
πάντα*

Η συνειδητοποίηση ότι οι αγώνες ἔμειναν ανεκπλήρωτοι και ότι η θεωρία πόρρω απέχει της πράξης δημιούργησαν αρνητικά συναισθήματα σε ὅσους παρέμειναν αφοσιωμένοι και μερικοί από αυτούς παραφρόνησαν.

[...]

*Τὴν ἄλλη μέρα τοὺς τὴν ἔκανε ἡ
θεωρία, ἔμπασε νερὰ
κι ὁ Πέτρος πῆγε ἀντάρτης στὰ βουνά. Ἦγουν, Ψυχια-
τρεῖο Ἱεράπετρας.*

Ανακαλούνται στη μνήμη ο ανέμελος τρόπος ζωής που εν πολλοίς ταυτίζεται με τον τρόπο ζωής του Νίκου, του ήρωα του παπαδιαμαντικού διηγήματος «Γιὰ τὴν περηφάνια», ο οποίος «ἐξενύχτιζε μέσα στὰ κύματα τοῦ γιαλοῦ. Πλησίον του δὲ εἶχεν τὴν μητέρα του διὰ ν' ἀκούει ἀνήσυχη τὴν ἀναπνοή του, τὸν ρόγχον, τὸ παραμιλητόν του· οὐδὲ εἶχε νύμφην, γυναῖκα, μνηστήν, νὰ τὸν ἐπιμελεῖται καὶ συνάμα νὰ τὸν ἐλέγχει καὶ νὰ τὸν ἐπιτιμᾷ διὰ τὸ σφάλμα του». Μάταια ἡ μητέρα του τον ἀναζητοῦσε καὶ ὅταν τον συναντοῦσε, οἱ συμβουλές της δὲν ἔφερναν ἀποτέλεσμα: «Θὰ πουντιᾶσεις, παιδί μου. Δὲν ξέρεις νὰ ῥθεῖς στὸ σπίτι νὰ κοιμηθεῖς; Πῶς ἔγινες ἔτσι!... κι ἐξεχώρισες ἀπὸ τὸν κόσμο... Καὶ δὲν ἔχω πρόσωπο... καὶ μ' ἄφησες παραπονεμένη, ντροπιασμένη, σὰν νὰ ἔκαμα καμμιὰν πομπή. Μάγια σοῦ ἔχουν καμωμένα... πού νὰ ὄψωνται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως!... Μάννα εἴμ' ἐγώ; Τί βύζαινα ἐγώ; τί κοίμιζα ἐγώ; τί μέρωνα;».

Με τον ἴδιο τρόπο καὶ ἡ μάνα, οἱ ἀδελφές καὶ ὁ πατέρας που συναντοῦμε στο ποίημα του Κοσμοπούλου ἔστελναν μηνύματα στον γιο καὶ ἀδελφὸ, γιὰ νὰ τον συνετίσουν καὶ νὰ ἐπανασυνδεθοῦν μαζί του.

*κι ἡ Μάνα του ἔστελνε γράμματα κι οἱ ἀδελφές του κι ὁ
πατέρας
«Μὴν περάσεις τὸν ἴσθμὸ πρὶν γίνεις ἄνθρωπος.*

Οἱ δυσκολίες του παρόντος ἀναζωπυρώνουν τις φορτωμένες με εἰκόνες καὶ ἐντυπώσεις μνήμες του παρελθόντος καὶ κάνουν πιο αἰσθητὴ τὴν παρουσία του βιώματος τῆς ἐντοπιότητας που προβάλλεται ως ἀντίθεση με τὴν πόλη, τὴν ἀπομόνωση καὶ τὴν ἀλλοτρίωση. Ὁ ποιητὴς καταφεύγει συχνά στην ἐκκλησιαστικὴ υμνογραφία καὶ στα παπαδιαμαντικὰ κείμενα, ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ πρότυπα καὶ ἐφόδια, γιὰ νὰ ἐκφράσει τις υπαρξιακές, πολιτικές καὶ κοινωνικὲς ἀγωνίες, τὸ κοινωνικὸ συναίσθημα καὶ τις ἀνακατατάξεις στους τομείς τῆς ζωῆς.

*Μαρτυρεῖ τῷ πατρὶ ὁ τηκόμενος καὶ χαμαὶ κείμενος,
κουρταλώντας*

τὴν πόρτα τοῦ κελλίου του, στὴν πιὸ θλιμμένη τ' οὐρα-
νοῦ γωνία, ἔς ἐκεῖνο τὸ κατάμερο,
στά κρουρέματα τῆς μουσικῆς, ποὺ δὲν τὰ βλέπουνε στίς
πλατεῖες καὶ στίς λεωφόρους
ἀλλὰ εἶναι ἔκει, πάντοτε ἀναθρώσκων καπνὸς στά σπλά-
χνα τῶν μεγαλουπόλεων

(VI)

Στην V ενότητα η διακειμενική συνομιλία με τον Παπαδιαμάντη είναι άμεση καθώς γίνεται αναφορά στον μοναχό Χαιρήμονα που συναντούμε στο διήγημα «Τὰ δαιμόνια στὸ ρέμα».⁸ Ο Παπαδιαμάντης παρουσιάζει την εμπειρία του δεκάχρονου Αλέκου που σε μία ημέρα έζησε δύο περιπέτειες. Η πρώτη σχετίζεται με την ανέλεγκτη πορεία της φοράδας που τον μετέφερε χωρίς τον χωρικό ο οποίος την οδηγούσε. Η δεύτερη σχετίζεται με την πορεία του ίδιου στο ρέμα, όπου τον εγκατέλειψε μια ομάδα παιδιών υβρίζοντάς τον, επειδή είναι γιος ιερέα. Αποκαμωμένος καθώς ήταν από τον φόβο⁹ και την αγωνία του κοιμήθηκε και είδε σε όραμα τον μοναχό του ασκηταριού, τον Χαιρήμονα,¹⁰ να τον επιπλήττει, γιατί δεν υπάκουσε στον πατέρα του και απομακρύνθηκε. «Ἔτσι χάνουν τὸν δρόμον τους, εἶπεν, ὅσοι δὲν ἤξεύρουν πόθεν ἔρχονται καὶ ποῦ πηγαίνουν. Μήπως σ' ἔστειλαν πουθενὰ εἰς ὑπηρεσίαν καὶ λέγεις ἔχασα τὸν δρόμον; Διατί δὲν ἔκαμες ὑπακοήν; Δὲν σοῦ εἶπεν ὁ πατήρ σου ὅτι ἔπρεπε νὰ μείνης ἐκεῖ μέχρι τέλους τῆς λειτουργίας; Διατί ἔφυγες;». Και μετά την επίπληξη τον προέτρεψε: «Ἕπαγε, εἶπε· νὰ βάλῃς μετάνοιαν εἰς τὸν πατέρα σου, καὶ νὰ τοῦ εἴπῃς ἐκ μέρους μου ὅτι ὀφείλει νὰ εἶναι ἀύστηρότερος πρὸς τὴν νεότητα».

Στο ποίημα του Κοσμόπουλου:

⁸ Τοῦ «Χαιρημονᾶ τὸ ρέμα» βαθύνεται καὶ κατέρχεται ὀπισθεν ἀκριβῶς τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ἐγείρεται ὁ ναῖσκος τοῦ Προδρόμου. Ἡ ὄφρυς τοῦ βουνοῦ καμπυλοῦται ἄνωθεν, ἐπιστέφουσα βαθεῖαν πτυχήν τῆς γῆς, σχηματίζεται δὲ βαθυτάτη χαράδρα, κατερχομένη μέχρι τοῦ αἰγιαλοῦ· εἰς τὴν κορυφήν τῆς χαράδρας ὑπῆρχεν ἓνα καιρὸν μικρὸν ἐξωκκλήσιον, μὲ ἓν γειτονεῦον ἀσκητήριον, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη φαίνονται, καὶ μία παλαιὰ κρήνη, ζηρὰ τώρα. Εἰς τὸ ἀσκητήριον ἐκεῖνο, καθὼς διηγείτο ὁ πατήρ μου εἰς τὴν οἰκίαν μας, ὀλίγας ἡμέρας πρὶν, ὅταν ἐμελετούσαμεν τὴν ἐν λόγῳ ἐκδρομὴν, ἀσκήτευσεν τὸν παλαιὸν καιρὸν ἐνάρετος μοναχός, ἐρημίτης, ὅστις ἔφερον ἐν ὀνομα καλογηρικὸν ὄχι πολὺ σύνηθες, καὶ ἀπὸ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο ὀνομάσθη ὅλη ἡ κοιλάς, καὶ ἡ βρύσις, καὶ τὸ ποτάμιον, «τοῦ Χαιρημονᾶ τὸ ρέμα».

⁹ Κατ' ἀρχὰς ἔκλαυσα ἀκράτητα. Εἶτα τὰ δάκρυά μου ἐστείρευσαν. Ἦσθάνομην μέγαν φόβον. Προσεπάθουν νὰ εὔρω διέξοδον. Ἐνθυμούμην τὰ «κρούσματα», τὰ ἄλλως «στοιχεῖα», τὰ ὁποῖα μοῦ ἠπεύλιναν τὰ φεύγοντα παιδιά. Καὶ ἐπόμενον ἦτο νὰ εὐρίσκοντο πολλὰ εἰς τὸ ἄγριον ἐκεῖνο ρεῦμα. Ὁ τόπος «ἐκρότιζε»*. Καὶ πᾶς μικρὸς θόρυβος, πνοὴ ἢ θροῦς, ἠκούετο μὲ πολλαπλασίαν ἔντασιν.

¹⁰ Ἐκεῖ, καθὼς ἐκάθισα ἀποκαμωμένος, ἀφανισμένος, ἐπάνω εἰς τὴν ἀπάτητον χλόην, ἀκούμβησα τὴν κεφαλὴν εἰς ἓνα σχοῖνον, καὶ δὲν ἤξεύρω ἂν ἐκοιμήθην ἢ ὠνειρεύθην· ἀλλὰ παρουσιάσθη ἐνώπιόν μου γέρον τις σεβάσμιος, μὲ λευκὴν γενειάδα, καὶ μὲ μακρὸν ράσον. Τὸ πρόσωπόν του εἶχεν ἀκμὴν καὶ ἄνθος νεανικόν, ἂν καὶ ἦτο ὠχρὸν μᾶλλον, καὶ εἶχε κάλλος ὁποῖον μόνον αἱ εἰκόνες ἔχουν.

*Ταῦτα οὐκ ἦσαν ἐν βίβλῳ: Βελανιδιές, πλατάνια, κυπα-
ρίσσια, τραγούδησαν στήν ξεραῖλα, πίδακες νεροῦ. Ἦρθε
μιὰ γρηᾶ μέ πυρωμένα μάτια, μίλησε γλῶσσα τοῦ χελιδonioῦ. Καί
στόν αἰθέρα ἐμπύρινο, ἦρθε Χαιρήμων μονα-
χός. «Πεφίμωσο. Τί κλαῖς;» Ἔπιασε νά φυσᾷ λίβας θανα-
τερὸς καὶ μέ τὰ μάτια μοῦ ξανάειπε: «Μὴν διώχνεις
τὸν Ἰησοῦ». Τι νὰ τὸ κάνω τὸ κορμί, δὲν μπόρεσα.*

*Στάχια χρυσᾶ στό στόμα, φύλλα
καὶ στόν ἀέρα τῆς ἐληᾶς, τὸ ριζικό μου ἐμίλα.*

Στην ενότητα αυτή ο ποιητής επινόησε τον δικό του Χαιρήμονα και συνδυάζοντας το όνειρο με την πραγματικότητα, ανακαλεί το παρελθόν, το συγκρίνει με το παρόν και «βλέπει» το μέλλον. Και όπως το «δεκαετές παιδίον», που «ἐξεκλέφθη ἀπὸ τὴν ἄγρυπνον ἐπίβλεψιν» του πατέρα του, έχασε τον δρόμο και έκλαιγε «ἀκράτητα», γιατί αισθανόταν «μέγαν φόβον», έτσι και στους καταληκτικούς στίχους του ποιήματος διαβάζουμε:

*Ἦμουνα στόν δρόμο γιά τὸ σπίτι, τότε.
Ἦθεν μέ δάκρυα ἐπάνω εἰς τὰ δάκρυα
ἐπήγαινα.*

Το ποιητικό υποκείμενο, δηλαδή, κατά το πρότυπο του μικρού Αλέκου, είναι έτοιμο να αρχίσει μια νέα ζωή αποκομμένη από εξωραϊσμούς, εξιδανικεύσεις και ουτοπικές θεωρήσεις.

Η διακειμενική συνομιλία με τον Παπαδιαμάντη συνεχίζεται και στη XVI ενότητα του ποιήματος, όπου γίνεται λόγος για τα «χαράμια» και τα «τυφλοψώμια».

*Ἀκούει νὰ χάσκουνε στοὺς καφενέδες
πὼς εἶναι γιά χαράμια, τυφλοψώμια.
Γονυκλινῆς στοὺς βραδινούς πανσέδες
τὰ σιωπηλὰ ἀναγιγνώσκει ἐγκώμια.*

Ο Παπαδιαμάντης, στο ίδιο διήγημα αναφέρει ότι τα άλλα παιδιά τον αντιμετώπιζαν με ειρωνεία και περιφρόνηση, επειδή έτρωγε χαράμια και τυφλοψώμια. «Ὡνόμαζαν οὕτω τὰ πρόσφορα, τοὺς ἄρτους τοὺς προσφερομένους εἰς τοὺς ναοὺς. Μὲ ἐμίσουν διότι ἤμην παπαδοπαίδι. Ἐκεῖνοι ἦσαν τέκνα ναυτικῶν, πορθμέων, ναυπηγῶν, γεωργῶν. Οἱ πατέρες ἐθαλασσοπνίγοντο ἢ ἴδρωναν πολὺ γιὰ νὰ βγάλουν τὸ ψωμί, καὶ οἱ υἱοὶ τὸ εἶχον διὰ καύχημα. Καὶ διὰ τοῦτο ἐμὲ μ' ἐπεριφρονοῦσαν».

Οι λέξεις επαναλαμβάνονται και στην ενότητα ΙΧ που φέρει τον τίτλο *Ὁ ξένος τῶν Χριστουγέννων, +3.1.1911 -+3.1.2008*. Από τις δύο ημερομηνίες η πρώτη αντιστοιχεί στον θάνατο του Παπαδιαμάντη και η δεύτερη στον θάνατο της μητέρας του ποιητή και προφανώς υποδηλώνουν την πρόθεση του ποιητή να αναπέμψει ύμνο στη μνήμη τους ή και να καταδείξει τη «συνομιλία» του έργου του με το έργο του πρώτου.¹¹

*Ἐγὼ σ' αὐτὸν τὸν κόσμον, ἀπὸ μικρὸ παιδί, ἤμουν γιὰ
τὰ
χαράμια
καὶ τὰ τυφλοψώμια, ἀλλὰ μονάχα*

*γιὰ νὰ κρατήσω ἀσημωμένα τὰ βουνά μου μὲ ἐλῆες κι
ὄλους μου
τοὺς κόρφους
χλωρὰ στρωμένους βελάσματα ἀθῶων κι ἀγριάδες*

*ἀπὸ παιδί μικρὸ σκέπασα τὴν ψυχὴ μὲ μαῦρο ράσο
κι ἐκεῖνοι βλέπανε λερωμένο πανωφόρι.*

Παπαδιαμαντικές, επίσης, απηχήσεις αποτελούν δύο ακόμα στοιχεία της ποίησης του Κοσμόπουλου· η παρουσία του θανάτου και η επιστροφή στον γενέθλιο τόπο. Ο θάνατος ως γεγονός είναι τραγικό και προκαλεί οδυνηρά συναισθήματα, διότι αποκόπτει τους ανθρώπους από τα αγαπημένα τους πρόσωπα. Όμως, είναι αλληλένδετος με τη ζωή και συναποτελούν την «κοινωνία τῶν ζωντανῶν με τοὺς νεκροὺς».¹² Οι νεκροί είναι διαρκῶς

---

¹¹ Μανώλης Μ. Στεργιούλης, «Ποίηση και ποιητική του Δημήτρη Κοσμόπουλου», περ. Κυπριακή Εστία, τχ. 4, σ. 135.

¹² Δημήτρης Κοσμόπουλος, *Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ*. Στίχος του ποιήματος «Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὴν ἀρχαία Πύλο».

παρόντες και βλέπουν όσα συμβαίνουν στον επίγειο κόσμο. Παύουν να ζουν, όταν οι ζωντανοί δεν τους θυμούνται.

Η επιστροφή στον γενέθλιο τόπο, οι αλησμόνητες παιδικές μνήμες, ο ύμνος στο φυσικό περιβάλλον, οι περιγραφές που αναφέρονται σε θάλασσες, βουνά, κόρφους, βράχους, ρεματιές, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει των ψυχισμό των προσώπων που μνημονεύονται στα ποιήματά του, η συναισθηματική έξαρση, η εξομολογητική διάθεση, το τότε της ανάμνησης και το τώρα της αφήγησης μας θυμίζουν τον Παπαδιαμάντη, ο οποίος, προς το τέλος της ζωής του, έκανε τον περίπατό του στη Μεγάλη Αμμουδιά της Σκιάθου. Γύριζε τη σκέψη του στο παρελθόν, στο «ἔαρ τοῦ βίου» του, έφερνε στη μνήμη τα παιδικά του χρόνια και η νοσταλγία τον κυρίευε. «Τὶ ἔγιναν τὰ ρεύματα, τὰ ρυάκια, τὰ νάματα τὰ δροσερά, ὅσα κατήρχοντο ἀπὸ τοὺς λόφους καὶ διέσχιζον τὴν ἄμμον; Τὶ ἔγιναν αἱ πηγαὶ καὶ τὰ νάματα τῆς νεότητος, τὰ ὅποια ἀνέβλυζόν ποτε καὶ ἐδρόσιζον τὴν ψυχὴν μου;».¹³

*Τί στέκεσαι κι ἀναμετρᾷς μὲς στῆς φυγῆς μου τὸν ἀντί-
λαλο,
ὅπως ὁ βράχος,
στὰ κάματα διψᾷει φύλλα καὶ δροσερὰ πουλιά, τέτοια
ποὺ μόνο
βάσανα
φωλιάζουνε στῶν λέξεών μου τὰ ἔγκατα*

Η «συνομιλία» του Κοσμόπουλου με τον Παπαδιαμάντη στην ποιητική συλλογή «Κρυπτόλεξο» που έχει ως υπότιτλο «Για τη νύχτα της 2ας προς 3^η Ιανουαρίου 1911». Προτάσσονται δύο επιστολές και στίχοι από σονέτο του Σαίξπηρ. Η πρώτη επιστολή υπογράφεται από τις αδελφές του Παπαδιαμάντη Σοφία, Κυρατσούλα, Χαρίκλεια και προαναγγέλλουν τη θεματική των ποιημάτων της συλλογής, καθώς αναφέρονται στο τελευταίο βράδυ του αγίου της Σκιάθου. Η δεύτερη από τον Γ. Ρήγα.

Στο πρώτο ποίημα βρισκόμαστε ενώπιον ενός σκηνικού θανάτου το οποίο ο ασκητικός συγγραφέας ετοίμαζε καθ' όλη τη διάρκεια της επίγειας ζωής του. Ενώ επίκειται η έξοδος του από τα εγκόσμια, μόνη συντροφιά του είναι η χειμωνιάτικη νύχτα και «ο χιονιστής Βορρᾶς». Ήλθε στον κόσμο πένης και έφυγε πένης. Το μόνο που άφησε πίσω του ήταν το συγγραφικό του έργο.

---

¹³ Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Φλώρα ή Λάβρα». Ανήκει στα όψιμα διηγήματα, που ήρθαν στο φως μετά τον θάνατό του και δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα* το 1925.

Ύπνος διὰ βίου, πρόβα τοῦ θανάτου.

Νυχτώνει κι ὅλα θὰ καοῦν στὸ χιόνι.

Τὸ φέρνει μαῦρο κι ὅλο τὸ πετρώνει

ὁ χιονιστῆς Βορρᾶς. Καὶ νὰ 'το,

ἔστερξε ἀληθινὸ τ' ὄνειρο τῆς ζωῆς.

Προπόνηση, στὸ μέγα ξύπνημα νὰ βγεῖς.

Τώρα τὸ στήθος σου εἶναι φρέσκο χῶμα

μὲ τὰ κεριὰ καρφιὰ φέγγους ἀπ' τ' ἄλλο σῶμα.

Στάλες στὴν θράκα καὶ στὸ παραγώνι.

Ὅλος ὁ βίος γιὰ τούτη τὴν στιγμή.

Δὲν κράτησες ποτέ σου μιὰ δραχμὴ.

Στο Προοίμιο II, σκιαγραφεῖ τὴν προσωπικότητα τοῦ Σκιαθίτη, τὴ σεμνότητα, τὴν ταπεινοσύνη, τὴν ἀφόρητη φτώχεια, τὴν ἐγκαρτέρηση, ἀλλὰ καὶ τὴ δύναμη με τὴν ὁποία πλαστούργησε τοὺς ἥρωες τῶν διηγημάτων του· γυναῖκες που τις λύγισε ἡ χαμοζωή, τσοπανόπουλα, παπάδες ἢ καλόγεροι χωρὶς θεολογικὲς γνώσεις ἀλλὰ με γνήσιο χριστιανικὸ πνεῦμα, ναυτικοί, ξενιτεμένοι σε μακρινὲς χώρες, σκιαθιτοπούλες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῆς ἀθηναϊκῆς φτωχογειτονιάς καὶ τῆς αττικῆς υπαίθρου. Με μιὰ φράση «ἢ ταπείνωσις καὶ ἡ πτωχεία».¹⁴

Αὐτὸς ποὺ ἔκοβε φέτες τὸ φεγγάρι

γιὰ νὰ ταῖσει τὰ πεινασμένα δέντρα,

ἔβλεπε ἐντὸς τοὺς σκουριασμένα κέντρα

καὶ τῆς θαλάσσης τὸ αἷμα καὶ τὴν χάρη.

Ἐκεῖνος ποὺ ἔγραψε μὲ φτερουγίσματα πουλιῶν

τρεμάμενο τὸν ἴσκιο τῆς ψυχῆς του,

σ' ἀσημοχρύσαφα νερὰ τοῦ Παραδείσου

βάφτιζε τὸ τριμμένο του παλτό.

---

¹⁴ Βαγγέλη Σκουβαρά, *Ὁ Παπαδιαμάντης ὅπως τὸν τραγοῦδησε ὁ Σικελιανός*, Αστὴρ, Αθήνα 1981, σσ. 18-19.

Ακολουθούν τα δώδεκα σονέτα. Το πρώτο ρηματικό πρόσωπα που κυριαρχεί σε αυτά αλλά και τα εισαγωγικά που ανοίγουν πριν από τον πρώτο στίχο του πρώτου σονέτου και κλείνουν στο τέλος του τελευταίου στίχου του δωδέκατου σονέτου, δίνουν την εντύπωση ότι εκείνος που ομιλεί είναι ο ίδιος ο Παπαδιαμάντης. Αναλογίζεται τις στερήσεις μέσα στις οποίες κύλησε η ζωή του και με τη γνώριμη στοχαστική διάθεση αποφαινεται ότι η ενασχόληση με τον λόγο ήταν επίπονη, αλλά παράλληλα καταφυγή, διέξοδος και ανακούφιση.

.....Κόπος
νά ζήσεις δίχως κέρδος. Άλλ'έμένα
εΐτανε τῆς καρδιᾶς τὸ θάλλπος τόπος
νά σταυρωθῶ στίς λέξεις μου. Στὰ πικρά, στὰ ξένα.

Με τη βοήθεια του Θεού, απέκρουσε τα πάθη και τις αδυναμίες του, αρνήθηκε τις πρόσκαιρες χαρές της ζωής και αφιερώθηκε στην τέχνη του.

Ἄγγελοι στὴν Εὐαγγελίστρια
εὐχὴ μοῦ ψέλναν γιὰ ν' ἀντέχω τοὺς τελῶνες.

Μέσα από την τέχνη άντλησε δύναμη και στάθηκε μακριά από τον ευδαιμονισμό και τη μέριμνα για την απόκτηση χρημάτων και υλικών αγαθών. Και όχι μόνο αυτό. Έδειξε αποστροφή προς τους ανθρώπους που είχαν ως σκοπό της ζωής τους τον υλικό πλούτο ή χρησιμοποιούσαν την εξουσία για την εξασφάλισή του.

Ἔφορος, Χωροφύλαξ, Εἰσπράκτωρ Δημοσίου
καὶ Φραγκορράπτῃς, Γραμματεὺς Ἀρχείου

ὄλοι τὸ ἴδιο πρόσωπο σὲ μιὰ παρέα.
Φυσοῦνε τῶν ἀρρήτων ἱερογλυφικά, μ' αὐτοὶ ώραῖα
-γαυγίζου ἐλληνοδιδάσκαλοι κάλπικου βίου-

λόγια παχιά, τοῦ Κέρβερου ὑλακές, μιὰ κουδουνίστρα
-χθές, αὐριο, πάντα- τοῦ θανάτου, ἀγοραία.

Τώρα, που το επερχόμενο τέλος βρίσκεται πιο κοντά, ζητά από τον Μιλτιάδη Μαλακάση και τον Παύλο Νιρβάνα να προσευχηθούν γι' αυτόν. Παράλληλα προβάλλει τη χριστιανική πίστη ότι ο θάνατος θα καταργηθεί από την ανάσταση και η λύπη που προκαλεί είναι παροδική, γιατί παραχωρεί τη θέση του στη ζωή.

Μιλτιάδη Μαλακάση, Παῦλε Νιρβάνα

προσεύχεσθε και γρηγορεῖτε.

Δὲν εἶναι ὁ θάνατος τοῦ σκότους Μάνα

ἔψαλλα κάποτε. Νὰ θυμηθεῖτε.

Η κορύφωση της «συνομιλίας» Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη και Μιλτιάδη Μαλακάση γίνεται στο δέκατο σονέτο, στην τρίτη στροφή του οποίου ο Σκιαθίτης υπενθυμίζει τη θετική άποψη του Μαλακάση¹⁵ αλλά και την αρνητική κριτική που είχαν διατυπώσει άλλοι για το έργο του.

«...εἶναι ὁ καλύτερος ποιητής μας» εἶπες Μιλτιάδη

ἐνόσω ξένοι καὶ δικοὶ μὲ λέγαν ρακιοσυρραπτάδη.

Ξεύρεις· «ἡγάπα καὶ ἡμάρτανε καὶ μετενόει»,

ὁ γέροντάς μου, πού τὰ βάσανα μετροῦσε κομπολόι.

Ο Κοσμόπουλος κλείνει το *Κρυπτόλεξο* παρουσιάζοντας τον Παπαδιαμάντη να συνεχίζει τον μονόλογό του, να παραλλάσσει στίχους του Έλιοτ¹⁶ και να αποφαίνεται ότι

Αὐτός ὁ κόσμος δὲν θὰ σβήσει, οὔτε μὲ κρότο οὔτε μὲ λυγμό,

να επικαλείται πρόσωπα των διηγημάτων του (Μορφώ, Λενιώ, Φωλιώ, Θέκλα, Μελάγχρω, Άσμινιώ, Πολύμνια) και να αποκαλύπτει για μια ακόμη φορά τον σκοπό της ζωής του.

...ὄσο ζοῦσα , ἐτοιμαζόμουνα γιὰ τὴ μεγάλη ἐπιστροφή.

---

¹⁵ Ο Μιλτιάδης Μαλακάσης (1869-1943), σε συνέντευξή του στην «*Ηχώ της Ελλάδος*», στην ερώτηση ποιον θεωρείτε τον μεγαλύτερο ποιητή της νεώτερης Ελλάδας, απάντησε: «Τον Παπαδιαμάντη. Αυτός είναι ο μεγαλύτερος ποιητής μας. Το τονίζω αυτό για να διαλύσω την απορία που γεννά στο πρώτο άκουσμα ο χαρακτηρισμός του "ποιητού" που δίνω στον Παπαδιαμάντη. Το κάνω όμως σύμφωνα με όσα είπα για την ποίηση, επειδή είναι ο μόνος που κατόρθωσε να δώσει υποβολή στον πεζό λόγο. Έτσι κι αν δεν έγραφε στίχους, [σημ.: παραβλέπει τα λιγοστά ποιήματα που έγραψε] είναι περισσότερο ποιητής από όλους εμάς τους άλλους ποιητές. Χάος μας χωρίζει από τον Παπαδιαμάντη».

¹⁶ Έτσι τελειώνει ὁ κόσμος
ὄχι μ' ἕνα βρόντο μὰ μ' ἕνα λυγμό.

*Ἔρωτα τῶν ἐρώτων εὐδοκεῖς ὥστε ἡ καταστροφή
τῶν λόγων, νὰ εἶναι κάλεσμα. Τραπέζης οὐρανοῦ τρυφή,
ὁ χαμός».*

Επιλογικά υπενθυμίζω ότι ο Οδυσσεάς Ελύτης, όταν έγραφε το βιβλίο του *Ἡ μαγεία τοῦ Παπαδιαμάντη*, υποστήριζε ότι «στόν μισόν καί πλέον αἰώνα πού μᾶς χωρίζει ἀπό τόν θάνατο τοῦ Παπαδιαμάντη, τ' ἀντιστύλια τοῦ οἰκοδομήματός του ἔπεσαν ἕνα πρὸς ἕνα. Ἡ ἀγροτική φάση πέρασε στή βιομηχανική, τό χωριό στην πολιτεία, ὁ χριστιανός στόν ἄπιστο· κοινοτοπίες πού ἄν εἶχαν τήν ἴδια σημασία τοῦ ἀναπότρεπτο γιά τό πνεῦμα, ὅση ἔχουν γιά τήν καθημερινή μας ζωή, θά ἔπρεπε ἡ μορφή τοῦ Σκιαθίτη διηγηματογράφου νὰ ἔχει γίνει ἀέρας. Δεν ἔγινε».

Δεν ἔγινε, ὁμως, ἀέρας γιατί το ἔργο που μας κληροδότησε εδράζεται στα θεμέλια που σηματοδοτούν λέξεις και φράσεις, ὅπως Ελλάδα, Ἕλληνας, ελληνισμός, χριστιανισμός, ελληνικά ἠθη και ἔθιμα, ελληνική γλώσσα, θάλασσα, νυχτερινή λειτουργία σε ξωκλήσι, ἀμπέλια, κύματα, ἀνεμοί, πλεύμενα, δέντρα, βράχια, ἔρωτας, φιλοδοξία. Δεν ἔγινε ἀέρας ἀλλά, ἀντίθετα, ἀνεξάντλητη πηγή ἐμπνευσης για τους ἐπιγιγνόμενους, ἀνάμεσα στους οποιούς και ο Δημήτρης Κοσμόπουλος, για τον οποίο ο πρύτανης των παπαδιαμαντικών σπουδών Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος ἔγραψε: «Κανένας, ἀπό ὅσους ἔγραψαν για τις τελευταίες ἐπί γης ὥρες του Παπαδιαμάντη, ἀπό τον Πορφύρα και τον Μαλακάση του 1911 ως τον τελευταίο του 2012, δεν συνόψισε ἐκστατικότερα και ουσιωδέστερα την βιοτή και τη γραφή του Παπαδιαμάντη ἀπό το Κρυπτόλεξο του Δημήτρη Κοσμόπουλου... Ο Κοσμόπουλος ἔγραψε για τον Παπαδιαμάντη το καλύτερο ως τώρα μοιρολόγι. Καλύτερο γιατί το τραγούδησε ἐπ' ἐλπίδι».¹⁷

---

¹⁷ Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Ἔρωτα τῶν ἐρώτων εὐδοκεῖς», ἐφημ. Καθημερινή, 1 Σεπτεμβρίου 2013.

Τα Μυστήρια της Θεοτόκου

Αρχιμανδρίτου Χρυσοστόμου

Καθηγουμένου Ιεράς Μονής Φανερωμένης Νάξου

Μυστήριο στη χριστιανική παράδοση είναι ο χώρος όπου ενεργεί ο άκτιστος Θεός. Είναι γεγονός ή κατάσταση που δεν μπορεί ούτε να λεχθεί ούτε να νοηθεί, ωστόσο δημιουργεί και αναδημιουργεί κόσμους, και γι' αυτό έχει μεταμορφωτική επίδραση στην ύπαρξή μας.

«Εκάλυψες μέσα σε σιγή το μυστήριό σου», αναφέρει σε κείμενό του για τη Θεοτόκο ο άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης. Πραγματικά, ελάχιστα γράφονται για το πρόσωπο της Μητέρας του θεανθρώπου στα Ευαγγέλια, ωστόσο κάθε τι που οι Ευαγγελιστές διασώζουν υπομνηματίζει ένα μεγάλο, ζωντανό και αενάως μεθεκτό μυστήριο.

Συνηθίζεται στον κηρυγματικό λόγο της Εκκλησίας σύγχρονοι ομιλητές να αναφέρονται στα χαρίσματα της Παναγίας. Και οι πιστοί αποδίδουμε σ' αυτήν αρετές που θα θέλαμε να κοσμούν μια γυναίκα της εποχής μας, όπως είναι, για παράδειγμα, η σιωπή ή η σεμνότητα. Έτσι, η Παναγία συχνά απεικονίζεται σαν ένα καλό, σεμνό και συνετό κορίτσι, υπάκουο στους γονείς του, πρότυπο για κάθε εποχή και κοινωνία, μάλιστα πατριαρχική.

Άραγε, αυτό ήταν όλο κι όλο η κόρη του Ιωακείμ και της Άννας;
Όχι, εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα μυστήριο.

Στην υμνογραφία η Κοίμησή της αναφέρεται ως το "τελευταίον έπ αύτῃ μυστήριον". Είναι εύκολο να ανακαλέσουμε το πρώτο μυστήριο, τον ευαγγελισμό που την κατέστησε Θεοτόκο. Είναι λοιπόν πολλά τα μυστήρια της Παναγίας, όπως και η ίδια είναι μυστήριο. Γεννιέται με φυσικό τρόπο, και γεννά τον Θεό ως άνθρωπο, παραμένει άνθρωπος και όμως υπερβαίνει κατά πολύ το ανθρώπινο!

Η Παναγία έκανε αυτό που δεν έκανε κανείς μέχρι τότε (ή και μέχρι σήμερα) στην ιστορία, έδρασε με ένα πρωτοφανή όσο και μυστικό τρόπο, δηλαδή όχι εκτεθειμένο στα βλέμματα των πολλών. Το μυστήριο ξεκινά με την είσοδό της στον ναό. Εκεί, σύμφωνα με την αρχαία παράδοση που καταγράφεται στο πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου, αφιερώνεται τριετής, για να παραμείνει δώδεκα έτη. Εισέρχεται πρώτη και μόνη – κατά μια άρρητη οικονομία – στα άγια των αγίων, καταργώντας έτσι έναν απαράβατο νόμο, γεγονός που προαναγγέλλει τη χάρη, ότι ήδη όλα αρχίζουν να γίνονται καινά.

Εκεί ζει το μυστήριο της ησυχίας.

Ας δούμε τι είναι και τι δεν είναι αυτό το μυστήριο της ησυχίας, όπως το εννοεί η Ορθόδοξη παράδοση. Δεν είναι αδράνεια και απραξία, δεν είναι απόδραση από την ιστορία ούτε άρνηση της ζωής. Είναι ένα είδος δράσης εσωτερικής που φωτίζει και μεταμορφώνει τον άνθρωπο. Στα άδυτα του ναού η Παναγία κατευθύνει τον νου της στον Θεό, συνάζει και αφιερώνει σ' Εκείνον όλους τους λογισμούς, τα συναισθήματα, τις επιθυμίες της. Δέχεται τροφή του αγγέλου, την τροφή που είναι «πᾶν ῥῆμα Θεοῦ». Αποκτά δηλαδή γνώση, και μια πνευματική συγγένεια με τον Θεό, στην οποία δεν είχε φθάσει άλλος πριν από εκείνη. Η προσευχή της προς τον Θεό δεν είναι ατομικά αιτήματα. Όλη η ύπαρξή της γίνεται προσευχή, αναφορά στον Δημιουργό. Τίποτε υλικό ή πνευματικό δεν παρεμβαίνει ανάμεσα σε εκείνη και στον Θεό-Λόγο. Κραυγάζει χωρίς να φωνασκεί, ζητά το απολύτως ουσιώδες, ζητά αυτόν που ποθεί, τον υπερούσιο Θεό, αυτόν που κρατά στην άκτιστη αγκαλιά του τα σύμπαντα. Το δόσιμό της στον Θεό, η αναφορικότητά της, είναι τέλεια, καταλήγοντας σε πλήρη ταύτιση του θελήματός της με το θέλημά Του. Δεν ζητά εγωιστικά. Ζητά να χαθεί, να εξαφανισθεί, να δώσει χώρο ώστε να φανερωθεί ο Θεός. Με τον τρόπο της όμως δεν εξαφανίζει την ανθρώπινη φύση, αντιθέτως την αποκαθιστά στο φυσικό της κάλλος, στη φυσική της αγαθότητα.

Η Θεοτόκος έτσι θεωρείται το αρχέτυπο του μοναχού, είναι η πρώτη μοναχή με την ουσία του όρου. Διότι καθιστά ιδιότητες του προσώπου της τις τρεις υποσχέσεις που δίνει ο μοναχός στη μοναχική του κουρά. Την παρθενία, την υπακοή και την ακτημοσύνη. Την ακτημοσύνη, διότι δεν κατέχει τίποτε, γι' αυτό και δεν κατέχεται από τίποτα. Την υπακοή, διότι ταύτισε το θέλημά της με το θέλημα του Θεού, τον οποίον αγάπησε. Και την παρθενία όχι απλώς ως βιολογική κατάσταση, αλλ' ως θείο έρωτα και ολοκληρωτικό δόσιμο. Αυτή η παρθενία οδήγησε στο μεγάλο αντίθετό της, τη

μητρότητα. Ποιός άκουσε μητέρα παρθένο; Κι όμως, η σύζευξη μητρότητας και παρθενίας, των δύο φαινομενικά αντιθέτων, γίνεται πραγματικότητα στο πρόσωπό της, δείχνοντας ότι η ανθρώπινη φύση είναι πολύ πιο δεκτική του υπερφυσικού από όσο πιστεύουμε.

Έτσι γίνεται το τείχος του κόσμου. Η μεταφορική εικόνα της Παναγίας ως τεράστιου κοσμικού τείχους παραπέμπει στο ύψος και στο βάθος, στην ακλόνητη σθερότητα και αμετακίνητη εδραίωση της ανθρώπινης φύσης στο καλό, στο αγαθό, μέσα από την ευθύτητα του νου της, τη ρώμη της προαίρεσής της και τον θείο της έρωτα.

Η εποχή μας καυχάται για ένα δήθεν ολιστικό και συμπεριληπτικό μοντέλο, το οποίο προβάλλει ως στάση και τρόπο βίου. Όμως, ο υστερικός τρόπος που χαρακτηρίζει κάθε έκφανση της σύγχρονης «ψαγμένης» ζωής προδίδει το αντίθετο, δηλαδή μια τραγικά κομματιασμένη ψυχή και ανθρωπότητα, η οποία αναιρεί στην πράξη αυτό που διακηρύσσει. Όλοι και όλα είμαστε ένα, αλλά στην πραγματικότητα ο ένας κατασπαράζει τον άλλο, κι όλοι μαζί τη φύση. Αγνοεί η εποχή μας ότι το πραγματικά ολιστικό μοντέλο το πραγματοποίησε στη δική της ύπαρξη και σε τέλειο βαθμό η Θεοτόκος. Αν και ζει μόνη και έγκλειστη, όμως, μέσα στον νου και στην καρδιά της αγκαλιάζει και συμπεριλαμβάνει τη σύμπασα κτίση. Όπως λέει χαρακτηριστικά ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, εκεί, στον ναό, η Παρθένος ακούει για την πτώση, τις συμφορές, τα πάθη και τις δυστυχίες των ανθρώπων. Και καθώς βλέπει τη φορά του γένους προς τον άδη, τη συνεχώς καλλιεργούμενη πτώση, θλίβεται. Ωστόσο δεν καταθλίβεται. Γιατί η ψυχή της είναι ήδη ενωμένη με τον Λόγο. Και θέλοντας να βρει αντίδοτο του τόσο φοβερού πάθους που δέρνει το γένος της, την ανθρωπότητα, αναλαμβάνει την υπέρ παντός του κόσμου πρεσβεία, με ρώμη και θέρμη, ώστε να ελκύσει τον Θεό, για να συνδέσει με τον εαυτό Του το πλάσμα του, θεραπεύοντας το τραύμα και την ασθένεια. Έτσι, όχι μόνο αναφέρεται, αλλά αναφέρει και ολον τον κόσμο στον Θεό. Ζει για πρώτη φορά στην ιστορία, και όσο είναι δυνατόν στον άνθρωπο, το ομοούσιο της ανθρωπότητας, το ότι όλοι είμεθα ένας άνθρωπος, και όλη η κτίση μια Εκκλησία, εδραιωμένη στο θέλημα του Θεού, ο οποίος είναι η άκτιστη Εκκλησία.

Κάνει λοιπόν κάτι μεγαλειώδες, που την καθιστά παγκόσμια μητέρα: Ως μεσίτρια προσάγει στον Θεό τα συντρίμια όλου του ανθρώπινου γένους. Και γίνεται και προ του τόκου Μητέρα όλου του κόσμου. Και ο Θεός, ερασθείς, δηλαδή αφού γνώρισε και αγάπησε αυτήν που ήδη με την προαίρεσή της είχε γίνει συγγενής Του περισσότερο

από κάθε άλλον άνθρωπο, την εξέλεξε για το έργο της σωτηρίας όλου του κόσμου. Πλέον, καρπός της ζωής της ήταν η ενσάρκωση του Λόγου. Όταν την επισκέπτεται ο Αρχάγγελος, εκστατικός και έκθαμβος, εκείνη δέχεται κάποιον γνώριμο.

Ακριβώς επειδή είναι ενωμένη με τον Λόγο, μένει και ακούει προσεκτικά τον απεσταλμένο του Θεού, και όπως λέει χαρακτηριστικά ο Ρωμανός ο Μελωδός, αρχικώς «έκλινε τὴν κεφαλὴν καὶ ἠσύχασε». Η σιωπή της είναι γεμάτη οξυδέρκεια, αντίληψη, ετοιμότητα. Συλλέγει τις σκέψεις της, για να κατανοήσει με προσοχή και νηφαλιότητα το μήνυμα που δέχεται. Η Παρθένος ξέρει να διακρίνει τι γνωρίζει και τι όχι. Και έτσι, ανακρίνει τὸν Ἄγγελο με θάρρος και παρρησία, ζητώντας να μάθει τον τρόπο της ενσάρκωσης: «Πώς θα γίνει αυτό που λές, αφού δεν γνωρίζω άνδρα;» (Λουκ. 1,34). Είναι ταπεινή και δυνατή. Γι' αυτό και ο Αρχάγγελος που λίγο νωρίτερα είχε δεσμεύσει τη φωνή του Ζαχαρία, του πατρός του Προδρόμου, δεν μπορεί, δεν τολμά τώρα να δεσμεύσει τη δική της φωνή. Τη βλέπει να φλέγεται από το Πνεύμα το Άγιο. Και της απευθύνει το «Χαῖρε κεχαριτωμένη», αυτό που τα λέει όλα. Γιατί βλέπει μέσα της τὸ πλήρωμα της άκτιστης θείας ενέργειας. Η ψυχή της είχε ήδη γίνει δώμα θείων μυστηρίων. Η ενσάρκωση του Λόγου ήταν η απάντηση στον δικό της θείο έρωτα.

Ας δούμε ακροθιγώς το μυστήριο της ενσάρκωσης που έλαβε χώρα μέσα της. Ο ίδιος ο Θεός Λόγος βρίσκει στο πρόσωπό της την ανθρώπινη φύση όπως ακριβώς τη δημιούργησε, και τώρα την προσλαμβάνει, σωματοποιείται δανειζόμενος τη σάρκα της, για να γίνει ομοούσιός μας και να ενώσει στην υπόστασή Του όλη την ανθρωπότητα με τον Θεό. Ο Χριστός, ένσαρκος Λόγος, κάνει Εκκλησία το σώμα που παίρνει από την μητέρα Του, δηλαδή καθιστά όλους μας μέλη του Σώματος που γέννησε η Θεοτόκος. Έτσι ο τίτλος Μητέρα δεν είναι απλά ένα στερεότυπο ή ένας τίτλος τιμής, δεν είναι μόνο συμβολικά μητέρα όλων, αλλά και πραγματικά, αφού γέννησε το Σώμα στο οποίο συμπεριλήφθηκαν μυστηριακά όλοι όσοι βαπτίζονται και κοινωνούν τον Χριστό, και εν δυνάμει όλος ο κόσμος. Άλλο ένα μυστήριο της Θεοτόκου. Είναι η φυσική μας μητέρα.

Ως μητέρα μεριμνά για όλον τὸν κόσμο, και η μέριμνα της θα φαίνεται συνεχώς στη μετέπειτα ζωή της. Ήδη όταν μετά τον ευαγγελισμό επισκέπτεται την εξαδέλφη της Ελισάβετ, ο ύμνος που αναπέμπει στον Θεό δεν αναφέρεται απλά στο συγκεκριμένο συμβάν. Ο ύμνος της Θεοτόκου (Λουκ. 1,46-55), τον οποίον ψάλλει η Εκκλησία σε κάθε Όρθρο, είναι ένα προφητικό κείμενο που επιβεβαιώνει το παγκόσμιο έλεος του Θεού

αλλά και την έλευση της δικαιοσύνης, η οποία ανατρέπει τους δυνάστες και όσους συσσωρεύουν πλούτο. Αυτή η εκδίωξη των τυράννων και η αποκατάσταση της δικαιοσύνης είναι χαρακτηριστικό των εσχάτων. *«Διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν. Καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὕψωσε ταπεινοὺς, πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλεν κενούς.»* Τη μέριμνά της για τον κόσμο δείχνει χαρακτηριστικά και στον γάμο της Κανά, όπου μεσιτεύει με παρρησία προς τον Υιό της.

Αυτής της μεσιτείας, όμως, προηγείται η απόλυτη αφιέρωση, η ολόθυμη συνέργεια. Γι' αυτό και σε όλη την πορεία του βίου της δεν ζητά τίποτε για τον εαυτό της, αλλά ούτε και για τον ίδιο τον Υιό της. Όλοι ζητούν – οι μαθητές, ακόμα και η μητέρα μαθητών – αλλά ποτέ εκείνη. Από τις σύντομες αναφορές των ευαγγελιστών γνωρίζουμε ότι ακολουθεί τον Υιό της σε κάθε του βήμα, συμβάλλοντας στο σχέδιο της οικονομίας, γεμάτη γνώση και αγάπη.

Στα δεκαέξι της χρόνια είναι ετοιμοθάνατη. Με τον λόγο της συγκατάθεσής της στο σχέδιο της σωτηρίας, το «Ίδού, ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ρῆμα σου» διακινδυνεύει να ατιμασθεί από τον λαό της και να πεθάνει. Απαντά «Ναι» στην κλήση του Θεού να σαρκωθεί μέσα της, γνωρίζοντας ότι η εγκυμοσύνη της θὰ προκαλέσει την επιβολή του Μωσαϊκού νόμου, ο οποίος ορίζει λιθοβολισμό για μοιχεία. Αποδέχεται λοιπόν τον θάνατο προ του φυσικού θανάτου. Και ακολουθεί μια πορεία παράλληλη με την πορεία του Ιησού. Είναι πορεία πάθους, σταυρού, θανάτου και αναστάσεως. Κατά την Υπαπαντή δέχεται πρώτη την προφητεία του πάθους από τον προφήτη Συμεών, ο οποίος την προειδοποιεί: «σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία» (Λουκ. 2,35). Και ρομφαία εννοεί την οξεία του πάθους προσβολή. Ποιό θα είναι αυτό το πάθος; Ο κλονισμός, η αμφιβολία. Αυτά που πρόκειται να συμβούν είναι αρκετά να κλονίσουν και το πιό νηφάλιο νου. Διαγράφει λοιπόν η Θεοτόκος την πορεία κάθε πιστού, αφού ακολουθεί τον Χριστό σε κάθε του βήμα: στη φυγή, στον πόνο, στην ατιμία, στην προδοσία, στο πάθος, αλλά και στη δοκιμασία του κλονισμού. Διατηρεί, όμως, τον άσβεστο καημό να ακολουθήσει το θέλημα του Θεού έως θανάτου. Γι' αυτό και όταν πέφτει το απόλυτο σκοτάδι, μυροφόρα πρώτη ανάμεσα στις μυροφόρες, κι ενώ οι άνδρες είναι κρυμμένοι και έντρομοι στα μεσάνυχτα του νου τους, παραβαίνει με τις άλλες μαθήτριες τον Μωσαϊκό νόμο, για να αποδώσει τιμή, αγάπη και σεβασμό προς τον νεκρό. Η αγάπη της δεν υπολογίζει καμιά δύναμη επίγεια, καμιά απειλή αρχόντων

του κόσμου τούτου. Η επιθυμία, ο λογισμός, και το νεύρο της ψυχής είναι στραμμένα ολοκληρωτικά προς τον Θεό.

Η Θεοτόκος είναι όλη μια φωτισμένη αίσθηση, γιατί αγαπά τη σιωπή. Όχι τη σιωπή του αδρανούς και νωθρού που δεν έχει να πει τίποτα. Εκείνη σιωπά για να θυσαυρίσει τα ρήματα ζωής που βγαίνουν από το στόμα του Χριστού, όπως αναφέρει ο Ευαγγελιστής Λουκάς: «Ἡ δὲ Μαριὰμ πάντα συνετήρει τὰ ρήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς» (Λουκ. 2,19). Αυτό που έκανε στον ναό, αυτό συνεχίζει να κάνει και καθόλη τη διάρκεια της θείας οικονομίας. Λίγο αργότερα ὁ Ευαγγελιστής επαναλαμβάνει: «καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ διετήρει πάντα τὰ ρήματα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς.» (Λουκ. 2,51) Αυτό είναι το περιεχόμενο της ησυχίας, της πνευματικής ζωής γενικότερα, όπως την εννοεί η Ορθόδοξη παράδοση. Τούτο κατά πολύ απέχει από το να είναι απόδραση από το δράμα της ιστορίας ή απόσυρση στην ιδιωτικότητα. Η ησυχία στην οποία μας εισάγει η Θεοτόκος είναι η κένωση του εαυτού, προκειμένου να φανερωθεί ο Χριστός, η εγκάρδια στάση της θερμής δέησης για όλον τον κόσμο, η περισυλλογή των λογισμών, των αισθημάτων και των αισθήσεων, η ξενία εχθρών και φίλων και η προσφορά όλων στον Χριστό.

Ωστόσο, ο Χριστός στη γυναίκα που μακάρισε εκείνη που τον γέννησε και τον γαλούχησε λέει: «Μενοῦν γε μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσοντες αὐτόν.» (Λουκ. 11,28) Και όταν του λένε ότι η μητέρα Του τον ζητά, σχολιάζει: «Μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούοντες καὶ τηροῦντες.» (Λουκ. 8,21) Αυτό είναι επίσης ένα μυστήριο, το μυστήριο της θείας μητρότητας, στο οποίο μας εισάγει η Θεοτόκος. Σαν να «εξαφανίζεται» εκείνη, για να πάρουμε εμείς τη θέση της. Κάθε άνθρωπος που ακολουθεί τον λόγο του Θεού παίρνει με κάποιο τρόπο τη θέση της Μητέρας Του. Ο Λόγος που γεννήθηκε εφάπαξ κατά σάρκα γεννιέται συνεχώς κατά πνεύμα από φιλανθρωπία σε αυτούς που θέλουν, σε αυτούς που ταπεινά ασκούνται στο μυστήριο της ησυχίας, ως περισυλλογής των σκορπισμένων δυνάμεων της ψυχής και αναφοράς τους στον Θεό, ως ετοιμότητας και κένωσης, ως περίπτωσης και ενοποίησης του κόσμου ολόκληρου.

Δίνει έτσι η Θεοτόκος το αντίβαρο στη σημερινή κουλτούρα της διάσπασης, της αποσπασματικότητας, ή και της σχιζοφρένειας. Όπου δεν υπάρχουν απλώς εσωτερικές συγκρούσεις αλλά παράλληλη παρουσία πολλών προσώπων σε έναν άνθρωπο. Όχι μόνο νους, καρδιά, θέληση και συναίσθημα αλληλοσπαράζονται, αλλά ο άνθρωπος

αλλάζει αυτό που είναι, ανάλογα με τις περιστάσεις. Έτσι μπορεί τώρα να προσκυνά στον ναό, και την επόμενη στιγμή να συμπεριφέρεται σαν να μη γνωρίζει τίποτε ιερό και όσιο. Σε αυτό το ον δεν υπάρχει εσωτερικότητα, καμιά εσωτερική εργασία, κανείς διάλογος με την ψυχή και τη συνείδηση. Είναι υπερδραστήριο, σαν αιωρούμενο πολύσπαστο, αλλά η δράση του είναι η άλλη όψη της ανίας του—εξ ου και μεταβάλλει συνεχώς φίλους, συντρόφους, συζύγους, τόπους. Μισεί την ηρεμία, η μόνωση τον τρομάζει, γι αυτό και έχει χάσει την ικανότητα να ακούει, είτε τους άλλους, είτε την ψυχή του είτε τον Θεό. Δεν μπορεί να απορήσει ούτε να θαυμάσει, το ωραίο και το αγαθό περνούν από μπροστά του απαρατήρητα, γιατί το σύμπαν του έχει μια μόνο διάσταση. Και παρότι είναι επικοινωνιακός, δεν διαθέτει ευγένεια, γιατί έχει χάσει κάθε αναφορικότητα πέρα από την αρρωστημένη, σταθερή αναφορά στο εγώ του.

Όμως, και τα πιο ιερά πράγματα και πρόσωπα μπορούν να συρθούν για να υπηρετήσουν το σκοτεινό μυστήριο του κύρους και της εξουσίας. Κάποτε βρέθηκα μαζί με άλλους Αγιορείτες πατέρες στη Ρωσία, σε γεύμα με κληρικούς και τον μητροπολίτη της περιοχής εκείνης. Ο μητροπολίτης ζήτησε να προσευχόμαστε, ώστε να αναγεννηθεί η μεγάλη και ένδοξη Ρωσία, να ξαναβρεί το παλαιό μεγαλείο της. Θεώρησα καθήκον μου (ή ενέδωσα στον πειρασμό) να απαντήσω ότι και οι Έλληνες θα ήθελαν τη μεγάλη και ένδοξη αυτοκρατορία τους, πλην όμως το μεγαλείο της Ορθοδοξίας δεν είναι η κοσμική δύναμη, αλλά η ταπείνωση, η απλότητα και η αφάνεια. Κάποιοι απλοί, νέοι ιερείς κούνησαν καταφατικά το κεφάλι τους, αλλά μέχρι εκεί είχαν ελευθερία να εκφραστούν. Παρά ταύτα, οι τοίχοι της τραπεζαρίας που μας φιλοξενούσε ήσαν κοσμημένοι με εικόνες της ιεράς ιστορίας, οι οποίες υποδείκνυαν την αποποίηση των οραμάτων κοσμικής δόξας και ισχύος.

Όταν ο Μονογενής, η Μητέρα, και η Ορθοδοξία μετατρέπονται σε ιδεολόγημα, μπορούν να χωρέσουν και να καθασιάσουν τις πιο ασύμβατες με τον Χριστιανισμό συμπεριφορές, μπορούν ακόμη και να μεταβάλουν μια κοινότητα, και χώρες ολόκληρες, σε αρένα με μονομάχους και μάρτυρες και θεατές. Σε τέτοιες καταστάσεις η Παναγία παίρνει τον ρόλο μιας θεότητας που προστατεύει και ενισχύει τους ισχυρούς ή τις εμπόλεμες ομάδες. Και η αληθινή Θεοτόκος προσπερνά σιωπηλή, χωρίς να την ακούει κανείς, απαρατήρητη.

Όπως η Παρθένος έδωσε στον κόσμο τον ίδιο τον Θεό, αφού έδωσε τον εαυτό της στον Θεό, έτσι, το μυστήριο του Θεού και της σωτηρίας του κόσμου γνωρίζεται και

εξαγγέλλεται όχι με λόγια, θεωρείες και ρητορική, αλλά με την αγάπη και την αφιέρωση. Χωρίς αυτή την ταπεινή αγάπη, όλα τα του κόσμου, και λόγια εξαισία, και διακονίες και δράση γίνονται κύμβαλα αλαλάζοντα. Η αληθινή δόξα είναι απλή και σταυρική. Έχει διαύγεια και καθαρότητα, και δεν αποτελείται από φώτα που θαμπώνουν και γοητεύουν, αλλά από την ενέργεια του Αγίου Πνεύματος, που ανοίγει τα μάτια της ψυχής.

Αφήσαμε για το τέλος την εσχατολογική διάσταση του μυστηρίου της Θεοτόκου. Μυστήριο λέγεται και αυτό που γνωρίζει ο Θεός για το τέλος των καιρών, και το αποκαλύπτει όπου και με όποιον τρόπο Εκείνος θέλει. Είναι το μυστήριο αυτών που πρόκειται να συμβούν στο τέλος της ιστορίας. Η ιστορία της Θεοτόκου κλείνει με ένα μυστήριο. Πεθαίνει, ενταφιάζεται, αλλά μετά από λίγες ημέρες δεν βρίσκεται στον τάφο της. Το θέμα μένει σε εκκρεμότητα. Το αειπάρθενο σώμα της κλείνει τη διαδοχή του θανάτου, όπως έγινε και στον υιό της, αλλά η αφήγηση μένει ανοιχτή. Δεν γνωρίζουμε το τέλος, ωστόσο το τέλος προαναγγέλλεται. Το έργο δεν τελειώνει, η ιστορία αναμένει την κατάληξη και δικαίωσή της, αλλά η ενέργεια του Θεού, που θέωσε τότε την Θεοτόκο και τώρα αρπάζει το σώμα της, δηλώνει μυστικώς και δραστηκώς παρούσα, παρά τις κακοήθειες των ανθρώπων.

Χάρης Ψαρράς

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΜΥΣΤΙΚΟ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟ

Από τη δεκαετία του '90 μέχρι σήμερα το ενδιαφέρον ποιητών και κριτικών για την ποίηση του Σικελιανού έχει αυξηθεί. Ο διάλογος της ποίησης των ημερών μας με την ποίησή του είναι γονιμότερος απ' όσο ήταν πριν από σαράντα–πενήντα χρόνια. Φαίνεται πως η ποίηση του Σικελιανού, τόσο ως πηγή έμπνευσης όσο και ως αντικείμενο κριτικής αποτίμησης, είναι ελκυστική για τους πρωταγωνιστές της ποιητικής ανανέωσης του καιρού μας —εννών εκείνους που μπολιάζουν τη μοντερνιστική παρακαταθήκη με κατακτήσεις της προνεωτερικής ποίησης, αλλά και με στοιχεία από το προχώρημα της αμερικανικής και βρετανικής ποίησης του τέλους του 20ου και των αρχών του 21ου αιώνα. Αρκετοί από αυτούς τους ποιητές και κριτικούς αισθάνονται, πάντως, πως το μυστικιστικό όραμα του Σικελιανού υπονομεύει την επικαιρότητα μέρους της ποίησής του —πιθανώς, και τη δραστικότητα αυτού του μέρους της ποίησής του διαχρονικά.¹

Ανατρέχοντας στην υποδοχή της ποίησης του Σικελιανού από τους συγχρόνους του εντοπίζουμε παρόμοιες ενστάσεις απέναντι στο μυστικισμό του· ενστάσεις εκφρασμένες από λογοτέχνες με ανόμοιες ιδεολογικές αναφορές και αποκλίνουσες θέσεις για τη λειτουργία της ποίησης γενικά, αλλά και για τη μοντέρνα τότε ποίηση στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. Έτσι, συγγραφείς τόσο διαφορετικοί μεταξύ τους όσο ο Παράσχος, ο Βάρναλης και ο Παπατσώνης επέκριναν τον μυστικισμό του Σικελιανού ή όψεις του έργου του που σχετίζονται με τον μυστικισμό του.² Η ανάγνωση των κριτικών κειμένων τους δείχνει ότι η συζητούμενη τις τελευταίες δεκαετίες υπονόμηση της επικαιρότητας

¹ Βλ., πιο πρόσφατα, Χάρης Βλαβιανός – Ευριπίδης Γαραντούδης, «Εισαγωγή: Ο ποιητής μύστης και ταγός, τότε και σήμερα» στο Άγγελος Σικελιανός, «Τον άναρχο Έρωτα να νιώσω ακέριο», εισαγωγή – ανθολόγηση Χάρης Βλαβιανός – Ευριπίδης Γαραντούδης, επίμετρο Ελένη Σικελιανός, Πατάκης, Αθήνα 2022, σ. 11–38, όπου γίνεται αναφορά και σε κείμενα άλλων συγγραφέων που εκφράζουν επιφυλάξεις για την επικαιρότητα της ποίησης του Σικελιανού ή υπερασπίζονται τη διαχρονικότητά της. Ανάμεσα στα κείμενα υπεράσπισης και το δοκίμιο του Διονύση Καψάλη, «Ο μείζων λυρισμός του Άγγελου Σικελιανού», *Τα μέτρα και τα σταθμά. Δοκίμια για τη λυρική ποίηση*, Άγρα, Αθήνα 1998, σ. 89–105 (πρωτοδημοσιευμένο στην *Καθημερινή*, 3 και 10 Νοεμβρίου 1992), από τα πρώτα κείμενα που σηματοδοτούν την αναζωογόνηση του ενδιαφέροντος των ποιητών του καιρού μας για τον Σικελιανό όπως την περιέγραψα παραπάνω.

² Βλ. Κλέων Παράσχος, «Άγγελος Σικελιανός», *Νέα Εστία*, τχ. 196, 15 Φεβρουαρίου 1935, σ. 170–177: 172· Κώστας Βάρναλης, «Περί σκότους», *Αισθητικά – Κριτικά*, Β', Κέδρος, Αθήνα 1984, σ. 236–243: 238 (πρωτοδημοσιευμένο στην *Πρωία*, 11–15 Οκτωβρίου 1942)· Τ.Κ. Παπατζώνης, «Ο ένδοξός μας βυζαντινισμός», *Νέα Εστία*, τχ. 501, 15 Μαΐου 1948, σ. 659–665: 660.

της ποίησης του Σικελιανού από το κάπως αταίριαστο με την εποχή μας όραμά του δεν αποτυπώνει την ανθεκτικότερη στον χρόνο ένσταση για το ενδεχόμενο κόστος που είχε για την ποίησή του ο οραματικός πυρήνας της. Κι αυτό γιατί οι συγκαιρινοί του λογοτέχνες, παρότι δεν εστίαζαν στο ερώτημα αν ο μυστικισμός του ήταν επαρκώς συντονισμένος με την πνευματική ατμόσφαιρα εκείνης της εποχής (όπως συμβαίνει με σημερινούς ποιητές που θέτουν αυτό το ερώτημα για λογαριασμό της εποχής μας), μοιράζονται με τους τωρινούς αποτιμητές του άλλες ενστάσεις. Η θέση από την οποία εκπορεύονται τέτοιες ενστάσεις είναι ότι ο μυστικισμός του Σικελιανού μειώνει τη δραστικότητα μέρους της ποίησής του ανεξαρτήτως της περισσότερο ή λιγότερο ισχυρής παρουσίας μυστικιστικών ή άλλων μεταφυσικών αναζητήσεων στον πνευματικό ορίζοντα της μίας ή της άλλης εποχής — με άλλα λόγια, ότι ο μυστικισμός του Σικελιανού κόστιζε στη δραστικότητα του ποιητικού του λόγου τότε όσο κοστίζει σ' αυτήν και σήμερα και θα της κοστίζει στο μέλλον.

Η θέση αυτή μας είναι χρήσιμη για τον κριτικό διάλογο πάνω στην ποίηση του Σικελιανού, γιατί επιχειρεί να αποκρυσταλλώσει μια αίσθηση δυσπιστίας που γεννούν ορισμένα ποιήματα στα οποία ξεδιπλώνει το μυστικιστικό του όραμα· για την ακρίβεια, πρόκειται για μια αίσθηση αυθόρμητης αντίστασης του αναγνώστη στη γοητεία που τα ποιήματα υποθέτουμε πως ήταν προορισμένα να ασκήσουν πάνω του. Ωστόσο, τη χρέωση της δυσπραγίας αυτών των ποιημάτων στον μυστικισμό του Σικελιανού, την κάνει λιγότερη πειστική το γεγονός ότι ορισμένα από τα δραστικότερα ποιητικά του έργα έχουν εντός τους εξίσου διάχυτο τον μυστικιστικό αέρα (π.χ. «Αφροδίτη Ουρανία», «Η μάνα του Ντάντε», «Ιερά Οδός», «Άγραφον») όσο και κάποια άλλα που είναι λιγότερο δραστικά (π.χ. οι ποιητικές συνθέσεις *Πρόλογος στη ζωή*, *Δελφικός λόγος*, αλλά και μέρη άλλων ποιητικών συνθέσεων, π.χ. το τέταρτο μέρος από το *Μήτηρ Θεού* ή το πρώτο μέρος των «Καθαρμών» από το *Πάσχα των Ελλήνων*). Αξίζει, μάλιστα, να σημειώσουμε πως όταν οι επιφυλάξεις για τον μυστικισμό του Σικελιανού περνούν από τον χώρο των γενικών επισημάνσεων για την ποίησή του στον ευκολότερα ελέγξιμο χώρο των κρίσεων για συγκεκριμένα ποιήματά του, παίρνουν τη μορφή ενστάσεων για εκτενείς ποιητικές συνθέσεις του — ενστάσεων που εκφράζονται σε ρητή ή σιωπηρή αντιδιαστολή με επαίνους για τη δραστικότητα σύντομων ποιημάτων του. Η ακόλουθη κρίση του Βάρναλη είναι χαρακτηριστική, από αυτήν την άποψη:

«Μεγάλος στα μικρά ποιήματα (τ' αριστουργήματά του είναι ο «Αλαφροΐσκιωτος», οι «Στίχοι» και τα λιγοστά του σονέτα) φάνηκε πολύ κατώτερος στα μεγάλα («Πάσχα των Ελλήνων», οι διάφορες «Συνειδήσεις», «Θεσσαλία» [...] κλπ).»³

Διάκριση ανάμεσα στις λιγότερο ευτυχείς εκτενείς ποιητικές συνθέσεις του Σικελιανού και στα δραστικά σύντομα ποιήματά του κάνουν, με όρους παρόμοιους, αλλά όχι ταυτόμενους με εκείνους του Βάρναλη, και άλλοι ποιητές από εκείνους που έχουν επιφυλάξεις για την ικανότητα του

---

³ Βλ. Βάρναλης, ό. π.

μυστικιστικού οράματος του Σικελιανού να ξετυλίγεται σε έκταση χωρίς να αποδυναμώνει τον ισχυρό ποιητικό του λόγο όπως αυτός κρυσταλλώνεται ιδίως σε βραχύτερα ποιήματά του.⁴ Κι αυτό συμβαίνει παρότι, όπως είναι αναμενόμενο, δεν υπάρχει ομοφωνία ανάμεσα στους αναγνώστες του Σικελιανού για το αν το ένα ή το άλλο εκτενές ποίημά του είναι —ιδωμένο ως σύνολο— εξίσου δύστροπο με άλλα εκτενή ποιήματά του ή αποτελεί ανάμεσά τους φωτεινή εξαίρεση.⁵ και παρότι —πράγμα λιγότερο αναμενόμενο— έλλειψη ομοφωνίας εντοπίζεται και για τον χαρακτηρισμό συγκεκριμένων ποιημάτων του ως εκτενών ή σύντομων.⁶

Προκύπτει, λοιπόν, το ερώτημα αν η μειωμένη δραστικότητα ορισμένων ποιημάτων του Σικελιανού οφείλεται τελικά όχι στο γεγονός ότι αυτά τα ποιήματα υπηρετούν το μυστικιστικό του όραμα, αλλά στη δυσανάλογα μεγάλη για την κλίμακα φωνής του Σικελιανού έκτασή τους. Ακόμη, όμως, κι αν δεχτούμε καταρχήν ότι η μεγάλη έκταση ορισμένων ποιητικών συνθέσεων του Σικελιανού αδυνατίζει τον ποιητικό του λόγο, δεν θα δυσκολευτούμε να σκεφτούμε συγκρίσεις ανάμεσα σε ποιήματά του που δείχνουν την περιορισμένη αντοχή μιας τέτοιας παραδοχής· συγκρίσεις που βγάζουν μια εκτενή ποιητική σύνθεση μυστικιστικής πνοής, όπως είναι το *Μήτηρ Θεού*, δραστικότερη και, τηρουμένων των αναλογιών, εκφραστικά πυκνότερη από σύντομα ποιήματα που έχουν τον μυστικισμό για αφετηρία τους ή στόχευσή τους, όπως το «Τραγούδι της Καλυψώς» ή το «Μάντεμα».

Και πάλι, όμως, αν επιμείνουμε πως το κριτήριο της ποιότητας του ποιητικού λόγου του Σικελιανού είναι σε σημαντικό βαθμό ζήτημα έκτασης των ποιημάτων του, δεν θα αργήσουμε να σκεφτούμε πως η μετακίνηση της συζήτησης από το πεδίο του μυστικισμού στο πεδίο της έκτασης των ποιημάτων μας επιφυλάσσει νέες δυσκολίες· ίσως και διχογνωμίες εξίσου άγονες με εκείνες για το αν το τάδε ή το δείνα ποιητικό του έργο είναι εκτενής σύνθεση ή κύκλος αυτοδύναμων ποιημάτων ή για το αν το ένα ή το άλλο εκτενές ποίημά του πάσχει εξίσου με ή λιγότερο από άλλα εκτενή ποιήματά του. Έτσι, όταν επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στην έκταση των ποιημάτων του Σικελιανού, μπαίνουμε στον πειρασμό να σκεφτούμε πως πολλά από τα σύντομα ποιήματά του που γενικώς θεωρούνται δραστικά είναι γραμμένα σε αυστηρή στιχουργική φόρμα (π.χ. τα σονέτα «Στον Ακροκόρινθο»,

⁴ Βλ. Παράσχος, ό. π.· Νάσος Βαγενάς, «Η ήρα από το στάρι του Σικελιανού», *Το Βήμα*, 14 Μαρτίου 1999· Βλαβιανός – Γαραντούδης, ό. π., σ. 31–32, 35–36.

⁵ Π.χ. το *Μήτηρ Θεού* γεννά σε ορισμένους τις επιφυλάξεις που τους δημιουργούν και τα υπόλοιπα εκτενή ποιήματα του Σικελιανού, ενώ για άλλους, παρά την έκτασή του που ξεπερνά τους 550 στίχους, αποτελεί ποίημα εξίσου ευτυχές με τα δραστικότερα σύντομα ποιήματά του.

⁶ Π.χ. στο απόσπασμα από το κείμενο του Βάρναλη που παρέθεσα παραπάνω, ο «Αλαφροϊσκιωτος» αναφέρεται ανάμεσα σε άλλα έξοχα «μικρά» (sic) ποιήματα του Σικελιανού. Συνήθως συναριθμείται ανάμεσα σε άλλες εκτενείς ποιητικές συνθέσεις του Σικελιανού, όπως το *Μήτηρ Θεού* ή το *Πάσχα των Ελλήνων*. Ο Βάρναλης προφανώς λογαριάζει τα επιμέρους ποιήματα που συγκροτούν την πρώτη και την τρίτη ενότητα του «Αλαφροϊσκιωτου» ως αυτοδύναμα σύντομα ποιήματα. Από αυτήν τη σκοπιά, αυτοδύναμα ποιήματα είναι και τα επιμέρους ποιήματα του *Πάσχα των Ελλήνων*, αν και τα περισσότερα από αυτά είναι εκτενή ποιήματα, γεγονός που ίσως εξηγεί γιατί ο Βάρναλης δεν προσμετρά ορισμένα από αυτά (π.χ. «Χ. Μαγδαληνή», «ΧΙ. Ύμνος στην Παναγία») ανάμεσα στα μικρά ποιήματα που θεωρεί αριστουργήματα του Σικελιανού.

«Thalassia» ή ποιήματα σε άλλη αυστηρή φόρμα, π.χ. «Θαλερό», «Γιάννης Κητς», ή σχετικά αυστηρή φόρμα, π.χ. «Γιατί βαθιά μου δόξασα», «Η αυτοκτονία του Ατζεσιβάνο μαθητή του Βούδα»). Κι ακόμη πως η εκτενέστερη και συνάμα η λιγότερο επιτυχής ποιητική σύνθεση του Σικελιανού, ο *Πρόλογος στη ζωή*, είναι το πιο απομακρυσμένο από τη ρυθμική και στιχουργική κληρονομία της παραδοσιακής ποίησης έργο του.⁷ Είναι, λοιπόν, κριτήριο δραστικότητας για τον ποιητικό λόγο του Σικελιανού η εξοικείωσή του με τις αυστηρές μορφές και η μάλλον πρόωρη εγκατάλειψη των πιο τολμηρών μετρικών νεωτερισμών του, που λίγο–πολύ κλείνουν τον κύκλο τους με τη δημοσίευση των τεσσάρων πρώτων «Συνειδήσεων» του *Προλόγου στη ζωή*;

Το ρυθμικό και μορφικό μωσαϊκό της ποίησης του Σικελιανού και η δαιδαλώδης πορεία της μέσα στον χρόνο, με τις επιταχύνσεις της προς τη μεριά των μετρικών ανοιγμάτων και τις επιστροφές της στη μορφική πειθαρχία, δεν ενθαρρύνουν μια κατηγορηματικά θετική απάντηση σ' αυτό το ερώτημα. Αν συνδέαμε τη δραστικότητα ορισμένων ποιημάτων του κυρίως με τη μορφική τους ευταξία και την αφλογιστία άλλων με έναν άγουρο ή όχι αρκούτως τολμηρό παραμερισμό μετρικών ή ευρύτερων στιχουργικών επιταγών, θα αρχίζαμε να αμφιβάλουμε γι' αυτήν τη σύνδεση αναλογιζόμενοι άλλες συγκρίσεις ανάμεσα σε άλλα ποιήματά του —συγκρίσεις που μας τραβούν στην αντίθετη κατεύθυνση. Τέτοια είναι η σύγκριση ανάμεσα στον γραμμένο σε ελευθερωμένο στίχο *Αλαφροϊσκιωτο* και τον γραμμένο σε παραδοσιακό δεκαπεντασύλλαβο *Δελφικό λόγο*, που βγάζει τον πρώτο δραστικότερο παρά την ανανεωτική κοπή της μετρικής του. Κι ακόμη, η σύγκριση ανάμεσα στην «Ιερά Οδό» του αρχαιοελληνικού μυστικισμού ή στο «Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι» των Χριστιανικών μυστηρίων (δύο έμμετρα ποιήματα όπου ο ίαμβος, παρότι κυλάει απείραχτος, συντονίζεται με τη φυσικότητα της προφορικής ομιλίας και τις απρόσμενες τροπές της συνειδησιακής ροής) και σε εντελή σονέτα, όπως το «Δωρικό» ή το «Όρθρου βαθέος» που αναφέρονται αντιστοίχως, σε μυσταγωγικές όψεις της αρχαίας και της χριστιανικής ελληνικής παράδοσης· παρότι τα σονέτα αυτά, όπως και άλλα σονέτα του Σικελιανού, είναι προφανώς αυστηρότερα από στιχουργική άποψη

⁷ Η μετρική τόλη του *Προλόγου στη ζωή* που δεν είχε ούτε προηγούμενο ούτε συνέχεια ανάλογης ανανεωτικής, από στιχουργική άποψη, έντασης στο ποιητικό του έργο έχει επισημανθεί συστηματικά από την κριτική, παρά τις διαφωνίες για τη μεγαλύτερη ή μικρότερη ανανεωτική δυναμική της σε μια εποχή ακόμη τολμηρότερων ρυθμικών μετατοπίσεων, που περιλάμβανε και το πέρασμα στον ελεύθερο στίχο. Βλ. Ευριπίδης Γαραντούδης – Δήμητρα Ραζάκη, «Ο βαθμός ελευθέρωσης του στίχου στον *Πρόλογο στη ζωή*», *Χάρτης* (www.hartismag.gr), τχ. 40 (αφιέρωμα στον Άγγελο Σικελιανό, επιμέλεια αφιερώματος Αθηνά Βογιατζόγλου), Απρίλιος 2020, <https://www.hartismag.gr/hartis-40/afierwma/o-vathmos-eleitherosis-toi-stikhoi-ston-prologho-sti-zoi-simeioseis>· πρβλ. Άννα Κατσιγιάννη, «Σημειώσεις για τη στιχουργία του Προλόγου στη ζωή» στο Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος (επιμ.), *Εισαγωγή στην ποίηση του Σικελιανού. Επιλογή κριτικών κειμένων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2011, σ. 305–314: 307, 314 (πρωτοδημοσιευμένο στην *Αριάδνη*, τχ. 5 (αφιέρωμα στον Στυλιανό Αλεξίου), 1989, σ. 447–454)· Αθηνά Βογιατζόγλου, «Η προσωδιακή υπαναχώρηση του Σικελιανού» στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Η ελευθέρωση των μορφών. Η ελληνική ποίηση από τον έμμετρο στον ελεύθερο στίχο (1880–1940)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1996, σ. 155–162: 156.

απ' ό,τι η «Ιερά Οδός» ή το «Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι» δεν αγγίζουν το ύψος της συγκίνησης των δυο αυτών θρυλικών πια ποιημάτων.

Βλέπουμε, λοιπόν, πως οι επιφυλάξεις της κριτικής για τον μυστικισμό του Σικελιανού, και η σύνδεσή τους με επιφυλάξεις απέναντι σε ποιήματά του μεγάλης έκτασης ή μιας σχετικής μορφικής ελευθερίας, παρότι επανέρχονται μέσα στα χρόνια, δεν είναι όσο πειστικές θα τις θέλαμε για να μας δώσουν ολοκληρωμένη απάντηση στο ερώτημα για τις μεταπτώσεις της δραστικότητας του ποιητικού του λόγου. Για την ακρίβεια, παρότι βλέπουμε πως στον *Πρόλογο στη ζωή*, που είναι η λιγότερη πετυχημένη σύνθεσή του, το μυστικιστικό του όραμα εκφράζεται εμφατικότερα απ' όσο σε κάθε άλλη και παρότι ο *Πρόλογος στη ζωή* είναι συνάμα η εκτενέστερη σύνθεσή του και μάλιστα εκείνη στην οποία ο Σικελιανός δοκίμασε τη μεγαλύτερη ελευθερία από την άποψη της μορφής, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως η μειωμένη δραστικότητα και άλλων δύστροπων συνθέσεων, ποιημάτων ή ποιητικών αποσπασμάτων του Σικελιανού με μυστικιστικές αναφορές είναι κατεξοχήν ζήτημα του μυστικισμού του ή της έκτασης τους ή κάποιας ελευθερίας στη μορφή τους. Κι αυτό γιατί, όπως φαίνεται από τα παραδείγματα που κουβεντιάσαμε παραπάνω, στο έργο του Σικελιανού εντοπίζονται ποιήματα μυστικιστικής πνοής ή μυστικιστικής πνοής και μεγάλης έκτασης ή μυστικής πνοής, μεγάλης έκτασης και μορφικής ελευθερίας που συγκαταλέγονται στα καλύτερά του ή, εν πάση περιπτώσει, είναι δραστικότερα άλλων μυστικιστικών ή σύντομων ή μορφικά αυστηρών ποιημάτων του.

Φαίνεται πως η αναζήτηση ικανοποιητικής απάντησης στο ερώτημα για τη δραστικότητα του ποιητικού λόγου του Σικελιανού περνά από την αναζήτηση ενός κριτηρίου ποιότητας της ποίησής του που θα είναι αισθητά ευρύτερο από εκείνα που σφυγμομετρούν τον μυστικιστικό ορίζοντα ή την έκταση ή τη μορφή του ενός ή του άλλου ποιήματός του. Ένα τέτοιο ευρύ κριτήριο θα μπορούσε να διατυπωθεί με διαφορετικούς όρους από διαφορετικούς κριτικούς, θα είναι όμως οπωσδήποτε προσανατολισμένο στους εκφραστικούς τρόπους ή, ακόμη ευρύτερα, στο ύφος του Σικελιανού. Το ύφος κάθε ποιητή είναι υπόθεση χειρισμού του της γλώσσας. Οι περισσότεροι καλοί ποιητές έχουν δικό τους ύφος. Οι περισσότεροι μεγάλοι ποιητές δεν έχουν απλώς δικό τους ύφος· έχουν ύφος που παρότι είναι αναγνωρίσιμο σα δικό τους είναι συνάμα τόσο φυσικό, σε σχέση με την καθημερινή χρήση της γλώσσας στην οποία γράφουν την ποίησή τους, ώστε η κατάκτησή του από αυτούς τους ποιητές να γίνεται δεκτή από τους αναγνώστες σαν μια αποκρυστάλλωση εκφραστικών δυνατοτήτων της ομιλούμενης γλώσσας (δηλαδή, μιας γλώσσας φυσικής) —αποκρυστάλλωση νέων εκφραστικών δυνατοτήτων ή εκφραστικών δυνατοτήτων που ήταν ως τότε ανεξερεύνητες ή όχι αρκετά κατεργασμένες από τους ποιητές και τους άλλους φυσικούς ομιλητές της.

Αν δεχτούμε πως το ύφος στην ποίηση είναι πάνω–κάτω αυτό που περιέγραψα, βλέπουμε πως δεν έχει ακριβώς να κάνει με τις λέξεις και τα άλλα γλωσσικά εργαλεία ενός ποιητή, αλλά με τη σχέση

ανάμεσα στις λέξεις και τα άλλα γλωσσικά εργαλεία του, από τη μια μεριά, και σε ό,τι αυτές οι λέξεις και τα γλωσσικά εργαλεία είναι προορισμένα —ή μάλλον κατορθώνουν— να εκφράσουν. Βέβαια, η λέξη *ύφος* χρησιμοποιείται συχνά από την κριτική χωρίς ακρίβεια κι αυτό περιπλέκει τα πράγματα. Αν θέλουμε να έχουμε ακριβέστερη αντίληψη του νοήματός της, θα μπορούσαμε να στραφούμε σε μια από εκείνες τις έννοιες της κριτικής που επιχειρούν να αποτυπώσουν τα συστατικά στοιχεία του ποιητικού λόγου (από ένα η καθεμιά). Ανάμεσα στις άλλες (ηχοποιία, εικονοποιία κ.λπ.) εκείνη που αποτυπώνει καλύτερα αυτό που εννοούμε όταν μιλάμε για ύφος είναι η έννοια που οι Άγγλοι και αγγλόφωνοι κριτικοί ονομάζουν *diction* (τουλάχιστον από τον 16^ο αιώνα, όταν ο Philip Sydney έγραφε το *An Apology for Poetry*) και στα ελληνικά την ξέρουμε ως *λεκτικό*. Η έννοια αυτή αναφέρεται όχι στις λέξεις ή στην τάση ή προτίμηση ενός ποιητή να χρησιμοποιεί ορισμένο λεξιλόγιο, αλλά στην επιλογή των λέξεων που κάνει ένας ποιητής προκειμένου να εκφράσει με τρόπο δικό του μια συναισθηματική ή διανοητική εμπειρία ή ένα κράμα συναισθημάτων και ιδεών.⁸

Ας δούμε τώρα πώς η αναζήτησή μας ενός κριτηρίου δραστηκότητας για την ποίηση του Σικελιανού μπορεί να αποφύγει κάποιες δυσκολίες αν λάβουμε υπόψη αυτές τις σκέψεις για το ύφος στην ποίηση. Πρώτον, αν δεχτούμε πως το ύφος ενός ποιητή είναι μια κατακτημένη από αυτόν περιοχή γλωσσικών μέσων που υπηρετεί την ποιητική του έκφραση, νιώθουμε πως το μυστικιστικό όραμα του Σικελιανού, που αποτελεί ένα είδος συναισθηματικής ή βιωμένης στοχαστικής εμπειρίας, δεν μπορεί να είναι κριτήριο δραστηκότητας της ποίησής του. Κι αυτό γιατί, εφόσον το ύφος είναι ζήτημα γλώσσας, η λειτουργικότητά του θα πρέπει να κρίνεται όχι με βάση τη μία ή την άλλη εμπειρία για την έκφραση της οποίας το χρησιμοποιεί ο ποιητής, αλλά με βάση την ποιότητα της γλωσσικής αποκρυστάλλωσης μιας τέτοιας εμπειρίας.

Δεύτερον, βλέπουμε πως η μορφή ή η έκταση ενός ποιήματος δεν είναι στοιχεία άσχετα με το ύφος ενός ποιητή, αλλά συχνά καλύπτονται από αυτό και, σε συνέργεια με άλλα στοιχεία της γλώσσας του, το προσδιορίζουν. Βέβαια, εν πρώτοις —και σωστά— θα λέγαμε πως η μορφή και, σ' έναν βαθμό, η έκταση ενός ποιητικού έργου είναι ζητήματα ρυθμού. Αυτό όμως δεν σημαίνει πως δεν είναι και ζητήματα ύφους. Αν σκεφτούμε πως η μορφή και η έκταση συχνά ενθαρρύνουν και κάποιες φορές επιβάλλουν ορισμένες γλωσσικές επιλογές ή, ακόμη καλύτερα, πως η επιλογή μιας ποιητικής μορφής ή μιας μικρότερης ή μεγαλύτερης έκτασης ανάπτυξης του ποιητικού λόγου είναι συνάμα κι ένας τρόπος διάταξης του γλωσσικού υλικού ενός ποιήματος ή μιας σύνθεσης, διαπιστώνουμε πως η μορφή και η έκταση ενός ποιητικού έργου έχουν και υφολογική λειτουργία. Κι αυτό ισχύει παρότι το πεδίο ύφους ενός ποιητή αλλά και ενός ποιήματος προκύπτει ως συνισταμένη και αρκετών άλλων παραγόντων.

---

⁸ Αυτό άλλωστε είναι το νόημα και του όρου *ποιητικό ρήμα* που χρησιμοποιεί ο Σεφέρης για να περιγράψει το συντονισμό της γλώσσας ενός ποιητή με την ευαισθησία του. Με άλλα λόγια, το σεφερικό *ποιητικό ρήμα* φαίνεται πως είναι μια ευφυής απόδοση του *diction* στα ελληνικά.

Αυτή η προσέγγιση του ύφους ως παραμέτρου δραστικότητας του ποιητικού λόγου, αν εφαρμοστεί στην περίπτωση του Σικελιανού και ειδικότερα στα ποιήματά του μυστικιστικής πνοής, αφήνει ικανό περιθώριο για τη θεωρητική υποστήριξη της μικτής γεύσης, που, όπως κουβεντιάσαμε παραπάνω, μας αφήνουν αυτά τα ποιήματά του ιδωμένα ως σύνολο. Έχουμε, δηλαδή, να κάνουμε με μια προσέγγιση που συμβαδίζει με την εντύπωση ότι άλλα μυστικιστικά ποιήματά του είναι δραστικά και άλλα όχι· κι αυτό δεν μας ξενίζει αν δεχθούμε ως κριτήριο ποιητικής δραστικότητας όχι την παρουσία ή απουσία μυστικιστικού οράματος, αλλά την ποιότητα γλωσσικής αποτύπωσης ενός τέτοιου οράματος στο ένα ή στο άλλο ποίημα. Ακόμη, η προσέγγιση αυτή συμβαδίζει με την εντύπωση ότι, ενώ όχι λίγα σύντομα μυστικιστικά ποιήματά του αυστηρής μορφής είναι δραστικότερα εκτενέστερων μυστικιστικών ποιημάτων του πιο ελεύθερης μορφής, δεν λείπουν και οι περιπτώσεις εκτενέστερων και πιο ελεύθερων μυστικιστικών ποιημάτων του που υπερτερούν άλλων ίδιου θέματος, σύντομων και μορφικά πιο πειθαρχημένων· πράγμα, που, και πάλι, δεν μας ξενίζει αν δεχθούμε πως η μορφή και η έκταση είναι δυο μόνο από τις παραμέτρους του ύφους ενός ποιήματος ή ενός ποιητή και σίγουρα όχι οι πιο καθοριστικές.

Όμως η αντοχή και η γονιμότητα της αναζήτησης στο ύφος ενός ποιητή (εν προκειμένω, του Σικελιανού) του κριτηρίου δραστικότητας του ποιητικού του λόγου ελέγχονται και σε ένα άλλο επίπεδο πιο απαιτητικό. Θα πρέπει να εντοπίσουμε μία ή περισσότερες παραμέτρους του ύφους ως συστατικού στοιχείου του ποιητικού λόγου με βάση τις οποίες θα κρίνουμε τον μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό υφολογικής ευστοχίας ή αστοχίας ενός ποιήματός του ή μιας κατηγορίας ποιημάτων του ή ακόμη και του συνόλου του ποιητικού του έργου. Μια τέτοια έρευνα γίνεται χωριστά για κάθε ποιητή· αφού οι ποιητές που έχουν ύφος ικανό να μας παρακινήσει να το ερευνήσουμε είναι, όπως είπαμε, εκείνοι από τους καλούς ποιητές που έχουν ύφος ιδιαίτερο (δηλαδή, δικό τους), τα κριτήρια αξιολόγησης του ύφους τους θα πρέπει να είναι ταιριασμένα στη στόχευση και τη θερμοκρασία του δικού τους ύφους.

Ποιο είναι, λοιπόν, το ύφος του Σικελιανού ή το ύφος του έτσι όπως το νιώθουμε στα μυστικιστικά ποιήματά του; Σ' αυτά τα ποιήματά του, και πιθανώς στο σύνολο του ποιητικού του έργου, το ύφος του Σικελιανού είναι το ύφος ενός κατεξοχήν λυρικού ποιητή. Θα λέγαμε πως ο Σικελιανός είναι, ίσως μαζί με τον Παλαμά και τον Ελύτη, εκείνος ο ποιητής του νεοελληνικού κανόνα που έχει τη στενότερη σχέση με τον λυρισμό. Κι αυτό γιατί οι άλλοι ποιητές —άλλος λιγότερο άλλος περισσότερο— έχουν τον λυρισμό τους μπολιασμένο με το δραματικό ή το αφηγηματικό στοιχείο. Αυτή η διαπίστωση δεν μας δίνει μια ορισμένη παράμετρο αξιολόγησης της ποιητικής δραστικότητας του Σικελιανού. Μας κατευθύνει, όμως, σ' ένα πεδίο αναζήτησης τέτοιων παραμέτρων. Αν σκεφτούμε ότι ο Παλαμάς, παρότι επιτάχυνε όσο κανένας άλλος τη δυναμική είσοδο του μοντερνισμού στην ποίησή μας, ήταν ένας παραδοσιακός λυρικός ποιητής και ότι ο Ελύτης ήταν ένας λυρικός του μοντερνισμού, θα

μπορούσαμε να τοποθετήσουμε τον Σικελιανό στο μεταίχμιο αυτών των δυο λυρικών κόσμων, στο μεταίχμιο ανάμεσα στον παραδοσιακό και στον νεωτερικό λυρισμό.

Το κύριο γνώρισμα του παραδοσιακού λυρισμού είναι ο γλωσσικός αισθησιασμός. Πρόκειται για έναν μηχανισμό υποβολής στον αναγνώστη μιας αίσθησης που συμπληρώνει και ξεπερνά τις ιδέες ή τις εμπειρίες που έχουν αποτυπωθεί στις λέξεις και φράσεις του ποιήματος. Ο ποιητής υποβάλλει στον αναγνώστη περισσότερα απ' όσα εννοεί κάνοντας χρήση μιας αισθησιακής γλώσσας. Οι νεωτερικοί λυρικοί καλλιέργησαν άλλους μηχανισμούς υποβολής. Ορισμένοι από αυτούς είναι η δραματική διαδοχή εικόνων που υπακούει σε μια εσωτερική αλληλουχία πέραν της οπτικής εμπειρίας, ο υπαινικτικός λόγος, η πυκνή χρήση συμβόλων, η μεταφορικότητα. Στην ποίηση του Σικελιανού εντοπίζονται κάποιοι από αυτούς τους νεωτερικούς μηχανισμούς υποβολής. Είναι, όμως, διάχυτος και ο γλωσσικός αισθησιασμός των παραδοσιακών λυρικών. Ειδικά τα μυστικιστικά ποιητικά έργα του Σικελιανού φαίνεται πως δεν είναι απλώς οχήματα έκφρασης του μυστικιστικού του οράματος, αλλά ποιητικά έργα στα οποία η μυστικιστική διάθεση λειτουργεί και ως οδός καλλιέργειας άγνωστων στην παραδοσιακή λυρική ποίηση μηχανισμών υποβολής· κι ακόμη, ως συγκολλητική ουσία που δένει τον γλωσσικό αισθησιασμό με ορισμένους τέτοιους μηχανισμούς υποβολής.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε ο γλωσσικός αισθησιασμός, από τη μια, και η καλλιέργεια μηχανισμών υποβολής που ξεπερνούν τους παραδομένους τρόπους του παλιού λυρισμού, από την άλλη, είναι οι δυο παράμετροι που κάνουν το ύφος του Σικελιανού ύφος δικό του. Σ' αυτές, λοιπόν, τις δυο παραμέτρους είναι που αξίζει να αναζητήσουμε τα κριτήρια της δραστηριότητας του ποιητικού λόγου. Οι δυσκολίες, βέβαια, μιας τέτοιας αναζήτησης δεν τελειώνουν εδώ. Θα ήταν άστοχο να υποστηρίξουμε πως τα ποιήματα του Σικελιανού που έχουν εντονότερο γλωσσικό αισθησιασμό είναι καλύτερα ή λιγότερο καλά από εκείνα που ασκούνται σε νέες οδούς υποβλητικής έκφρασης. Η ποιότητα του ύφους του Σικελιανού δεν εντοπίζεται σε μία από αυτές τις δυο παραμέτρους, αλλά στο συνταίριασμά τους. Σ' ένα συνταίριασμα που, όπως έγινε φανερό και με τις συγκρίσεις ποιημάτων ή ποιητικών του συνθέσεων που αναφέραμε παραπάνω, δεν είναι πάντα εξίσου δραστικό.

Πάντως, τα μυστικιστικά ποιήματα του Σικελιανού είναι, από αυτήν την άποψη, προνομιακό πεδίο για μια έρευνα πάνω στο ύφος του. Ο λόγος γι' αυτό είναι πως όταν στοιχεία του μυστικιστικού του οράματος δεν εντοπίζονται μόνο στις ιδέες ή στην εμπειρία που εκφράζει το ένα ή το άλλο ποίημα, αλλά λειτουργούν και ως μηχανισμοί υποβολής μιας βαθύτερης αίσθησης που συμπληρώνει και ξεπερνά τον γλωσσικό αισθησιασμό, η δραστηριότητα του ποιητικού λόγου του Σικελιανού κορυφώνεται. Στο ποιητικό του έργο βρίσκουμε πολλά μυστικιστικά ποιήματα και μέρη μυστικιστικών ποιητικών συνθέσεων που θα μπορούσε κανείς να επικαλεστεί για να υποστηρίξει

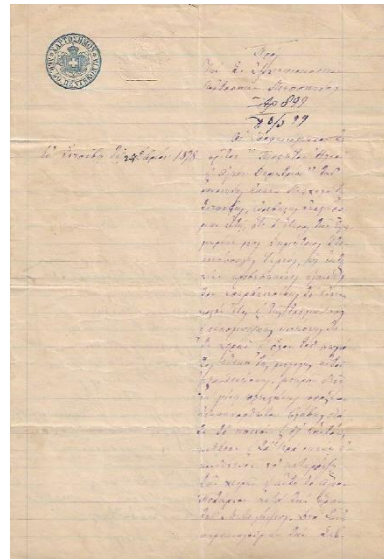
αυτές τις σκέψεις. Αυτό, όμως, θα ήταν το θέμα ενός άλλου κειμένου· ενός κειμένου που θα τραβούσε παραπέρα στον δρόμο της αναζήτησης του μυστικού Σικελιανού.

Μάριος Αθανασόπουλος

ΜΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΜΑΧΗ ΣΤΗ ΣΙΤΣΟΒΑ (σημ. ΑΛΑΓΟΝΙΑ) ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

A. Εισαγωγικά

Η ελληνική επανάσταση του 1821 και η συνακόλουθη δημιουργία του νεώτερου ελληνικού κράτους το 1830, προκάλεσαν τεκτονικές αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας και διοίκησης της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον ελλαδικό χώρο. Η Εκκλησία υπήχθη στην πλήρη εξουσία του Κράτους κατά την περίοδο του βασιλιά Όθωνα -και νωρίτερα της Αντιβασιλείας- και αποκόπηκε από την πνευματική και διοικητική δικαιοδοσία του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ωστόσο, καθ' όλο τον 19ο αιώνα, η κατάσταση που επικρατούσε στον κλήρο (ανώτερο και κατώτερο), δεν ήταν η καλύτερη δυνατή· οι ιερείς, αλλά συχνά και πολλοί επίσκοποι, δεν διακρίνονταν ιδιαίτερα για την ευρυμάθεια, ούτε καν για την ευλάβειά τους. Κατά κύριο λόγο τους απασχολούσε η εξασφάλιση της οικονομικής τους επιβίωσης με κάθε μέσο¹ και για να πετύχουν τον σκοπό τους φιλονικούσαν συχνά μεταξύ τους.

¹ Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, *Ο ελληνικός λαός. Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834* (μτφρ. Όλγα Ρομπάκη), εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα 1976, σσ. 278-279 («Οι ιερείς δεν έχουν παντού το ίδιο εισόδημα. Έξ άλλου, άλλες εκκλησίες έχουν δική τους κτηματική περιουσία και άλλες όχι. Ένα βασικό εισόδημα που έχουν γενικά όλες, είναι από τα κερδιά που πουλάνε. Αλλά παντού, το κύριο εισόδημα των παπάδων είναι τα τυχερά, όταν έκτελούν τα διάφορα μυστήρια. Πάντως κι' αυτά δεν είναι ίδια παντού, διαφέρουν ανάλογα με τα έθιμα του κάθε τόπου και από το είδος του μυστηρίου.

Η άμοιβή των παπάδων είναι περίπου η εξής: Για γάμο, από 3 μέχρι 10 γρόσια. Για βαφτίσια από 3 ως 5 γρόσια. Για κηδεία επίσης 3 ως 5. Για μνημόσυνο, στα σαράντα, 6 με 10 γρόσια. Αλλά υπάρχουν κι' άλλες λειτουργίες που γίνονται με άμοιβή, ακόμη και παρακλήσεις για τόν άρρωστο, διάφοροι άγιασμοί και ο συνηθισμένος μηνιάτικος άγιασμός του νερού.

Έκτος όμως απ' αυτά, υπάρχει έθιμο, κάθε σπίτι να προσφέρει στον παπά τα Σάββατα, και τις μεγάλες γιορτές, από ένα ψωμί, το πρόσφορο. Επίσης, στις μεγάλες αυτές γιορτές που πέφτουν τέσσερες με πέντε φορές τὸ χρόνο, συνηθίζουν να βγάζουν στις εκκλησίες "δίσκο", δηλαδή να κάνουν έρανο. Ο έρανος μπορεί να γίνεται και από σπίτι σε σπίτι, ὅποτε μαζεύουν απ' την κάθε οικογένεια

Στα έγγραφα που αντλήσαμε από το ιστορικό αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας² και αφορούν το χωριό της Σίτσοβας (σημ. Αλαγονίας), παρουσιάζεται μία διαμάχη μεταξύ δύο συνεφημερίων του συνοικισμού Επάνω Μαχαλά, η οποία εμφανίζεται αρχικά ως μια απλή αναφορά ενοριτών εις βάρος ενός υπερήλικα ιερέα που δεν εννοεί να αποσυρθεί από την ενεργό υπηρεσία. Όταν όμως ξεδιπλώνεται η υπόθεση, διαπιστώνουμε πως η μεγάλη ηλικία του ιερέα αποτελεί το πρόσχημα της διαμάχης, αφού πρόκειται τελικά για ένα μάλλον οικονομικό ζήτημα, το οποίο αφορά τη συνύπαρξη στην ίδια ενορία δύο κληρικών, επομένως και τον διαμοιρασμό των «τυχερών» ανάμεσά τους, τον οποίο ο νεώτερος επιθυμεί διακαώς να αποφύγει.

Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε την τελική ετυμηγορία, ωστόσο η μελέτη των εγγράφων, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για μια δύσκολη απόφαση, η οποία μάλλον δικαίωσε τον ηλικιωμένο κληρικό.

B. Η εκκλησιαστική κατάσταση στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα

Η πρώτη μεγάλη αλλαγή κατά τον 19ο αιώνα στην Εκκλησία, είχε να κάνει με τη διαρραγή των σχέσεων μεταξύ της τοπικής Εκκλησίας και της Μητέρας-Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης. Η διαρραγή αυτή είχε επέλθει εξαιτίας των λεπτών ισορροπιών στις οποίες έπρεπε να ασκείται διαρκώς το Πατριαρχείο, εξαιτίας της απόλυτης εξάρτησής του από τις διαθέσεις της οθωμανικής Πύλης. Κύρια και διαρκής μέριμνα του πατριαρχείου, αποτελούσε η διατήρηση του Γένους –όπως αποκαλούσε η Εκκλησία το ελληνορθόδοξο ποιμνιό της– και αυτή η διατήρηση προϋπέθετε την έστω και κατ' επίφασιν συνεργασία με τις οθωμανικές αρχές.

Καθ' όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, οι Έλληνες αντιλαμβάνονταν αυτή τη δυσχερή θέση του εκάστοτε πατριάρχη, και κάθε φορά που επαναστατούσαν, γνώριζαν ότι σύντομα θα εκδιόταν εις βάρος τους αφοριστικό έγγραφο, το οποίο όμως ουδέποτε τους πτοούσε, καθώς το θεωρούσαν εκ προοιμίου άκυρο.

λάδι, κρασί, σιτάρι, μετάξι και άλλα. Αλλά τὸ πιὸ ἀποδοτικὸ ἀπ' ὅλα εἶναι τὰ λεγόμενα ἔξοδα ἀφορισμοῦ [...].

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἐράνους ποὺ εἶναι ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν παπὰ τῆς ἐνορίας, συγκεντρώνονται καὶ ἄλλα χρήματα, συνήθως τὶς Κυριακὲς καὶ στὶς γιορτές. Λόγου χάρι, γιὰ νὰ χτιστεῖ ἢ νὰ ἐπισκευαστεῖ μιὰ ἐκκλησία, ἢ καὶ γιὰ ἕνα δημόσιο ἴδρυμα. Καὶ δεδομένου ὅτι ὁ Ἕλληνας ἔχει ἰδιαίτερα ἀνεπτυγμένο τὸ αἶσθημα τῆς φιλανθρωπίας, οἱ ἔρανοι αὐτοὶ εἶναι πάντοτε ἀποδοτικοί»).

² Στο σημείο αυτό οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τον μητροπολίτη Μεσσηνίας και Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ. Χρυσόστομο για την άδεια που έδωσε ώστε να μελετηθεί το ιστορικό αρχείο της Ι.Μ.Μ. και τον δρ. Ιω. Μπουγά για την πολύτιμη βοήθειά του στην αξιοποίησή του.

Η επανάσταση του 1821 δεν αποτέλεσε εξαίρεση του κανόνα που αναφέρθηκε νωρίτερα· μόλις ο τότε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Ε΄ πληροφορήθηκε για το ξέσπασμα της επανάστασης πρώτα στη Μολδοβλαχία από τον Υψηλάντη και ύστερα στη νότια Ελλάδα, αναγκάστηκε να εκδώσει αφοριστικά έγγραφα εις βάρος των επαναστατημένων Ελλήνων, ελπίζοντας πως με αυτόν τον οδυνηρό για εκείνον τρόπο (ας μην ξεχνούμε ότι ο ίδιος αποτελούσε γέννημα θρέμμα της πελοποννησιακής γης) θα έσωζε από γενική σφαγή τον ελληνισμό των υπόδουλων επαρχιών που βρίσκονταν μακριά από τα κέντρα της επανάστασης³. Η αντίδραση των επικεφαλής των Ελλήνων στους αφορισμούς αυτούς, υπήρξε χαρακτηριστική· ο Αλέξανδρος Υψηλάντης σε επιστολή που έγραψε στις 29 Ιανουαρίου 1821 με οδηγίες προς τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, σημειώνει μεταξύ άλλων: «Ο μὲν Πατριάρχης, βιαζόμενος παρὰ τῆς Πόρτας, σᾶς στέλλει ἀφοριστικά καὶ ἐξάρχους, παρακινώντας σας νὰ ἐνωθῆτε μὲ τὴν Πόρτα· ἐσεῖς ὅμως νὰ τὰ θεωρῆτε ταῦτα ὡς ἄκυρα, καθότι γίνονται μὲ βίαν καὶ δυναστείαν καὶ ἄνευ θελήσεως τοῦ Πατριάρχου»⁴.

Η απείθεια που επέδειξαν οι επαναστατημένοι Έλληνες για μία δεκαετία σχεδόν και η δημιουργία στη συνέχεια ανεξάρτητου ελληνικού κράτους με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (22 Ιανουαρίου/3 Φεβρουαρίου 1830), οδήγησε σταδιακά στην ψυχική απομάκρυνσή τους από την επιρροή του πατριαρχείου και στη ρήξη των δεσμών ανάμεσα στις δύο πλευρές⁵. Νωρίτερα, τον Φεβρουάριο του 1828, ο τότε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Αγαθάγγελος, είχε αποστείλει επιστολή προς τον Καποδίστρια (κατόπιν εντολής του σουλτάνου), καλώντας τους Έλληνες σε υποταγή. Η διπλωματική, πλην αυστηρή απάντηση του Καποδίστρια,

³ Βλ. Αλ. Δεσποτόπουλος, «Η Ελληνική Επανάσταση και η δημιουργία του Ελληνικού κράτους (1821-1832)», τ. ΙΒ΄, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, σ. 36, Αθήνα 1975 («Επικρίθηκε ἐν τούτοις ὁ πατριάρχης καὶ ἐπικρίνεται ἀκόμη, ἐπειδὴ ἔστερξε στὸν ἀφορισμὸ καὶ ἔστειλε τίς νουθετικὰς ἐγκυκλίους. Οἱ ἐπικριτὲς ὅμως δὲν ἀναλογίζονται, τί θὰ πάθαινε τὸ Ἔθνος, ἂν ὁ πατριάρχης τηροῦσε ἀρνητικὴ στάση ἀπέναντι στὶς ἀξιώσεις τοῦ σουλτάνου. Συμμορφώθηκε, ἄλλωστε, τότε ὁ πατριάρχης πρὸς τὴ σταθερὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, πού μὲ παρόμοια στάση κατόρθωνε σὲ ἀνάλογες κρίσιμες περιστάσεις νὰ σώζῃ τὸ Γένος. Ἄλλωστε θὰ ἦταν ἐντελῶς παράλογη καὶ ἀνεύθυνη διαφορετικὴ ἀπόφαση. Ἄν δὲν γινόταν ὁ ἀφορισμὸς, ἦταν σχεδὸν βέβαιο ὅτι θὰ ἐξοντώνονταν ἑκατοντάδες χιλιάδων ὀρθοδόξων χριστιανῶν· ἂν γινόταν, ἦταν ἀπλῶς πιθανὸν νὰ ἐπέλθῃ ἀποθάρρυνση γιὰ τὴν ἐπανάσταση, ἀλλὰ σὲ πολὺ περιορισμένο βαθμὸ. Οἱ Ἕλληνες θὰ κατανοοῦσαν, πίστευε ὁ πατριάρχης, ὅτι ὁ ἀφορισμὸς καὶ οἱ ἐγκύκλιοι ἦταν προϊόντα βίας καὶ ἀνάγκης καὶ ἐπομένως οἱ δυσμενεῖς συνέπειές τους θὰ ἦταν ἀσήμαντες»).

⁴ Στο ίδιο.

⁵ Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, ὁ.π., σ. 318 («Ἀπὸ τίς ἀρχές κι΄ ὅλας τοῦ Ἀγώνα, ἡ Ἐλληνικὴ Ἐκκλησία ἀποτίναξε τὸ ζυγὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τοῦ Πατριάρχου – γιατί κι΄ αὐτός, σὰν δημιουργημὰ τοῦ σουλτάνου, ἐφ΄ ὅσον παρέμενε στῆ θέση του, ἔπρεπε ἀναγκαστικὰ νὰ κρατᾷ τὰ προσχήματα. Στὶς ἐλευθερωμένες περιοχὲς κανένας ἐπίσκοπος, διορισμένος ἀπὸ τὸν Πατριάρχη ἢ ἀπὸ τὴ Σύνοδο, δὲν μποροῦσε πιά νὰ ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του, καὶ καμμιά ἐκκλησία ἢ μοναστήρι δὲν ἔστειλε πιά στὸ Πατριαρχεῖο ὄχι μόνο φόρους καὶ εἰσφορές, ἀλλὰ οὔτε καὶ τοὺς τόκους γιὰ τὰ αὐλικὰ χρέη. Οἱ ἐκκλησίες σταμάτησαν νὰ μνημονεύουν τὸν Πατριάρχη, καὶ ἀντικατάστησαν τὸ τυπικὸ μὲ τὸ συνηθισμένο πού χρησιμοποιοῦσαν τὰ τρία ἄλλα Πατριαρχεῖα καὶ οἱ ἀνεξάρτητες ἐκκλησίες: “Μνησθήτω Κύριος πάσης ὀρθοδόξου ἐκκλησίας»).

απέκλειε κάθε περίπτωση συνεργασίας και ουσιαστικά προετοίμαζε το έδαφος για την μελλοντική (και οριστική) ρήξη.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα, ο Βαυαρός βασιλιάς και οι συνεργάτες του που είχαν αναλάβει την οργάνωση του ελληνικού κράτους, συνηθισμένοι από την πατρίδα τους στη λογική της απόλυτης υπαγωγής της Εκκλησίας στο Κράτος, δεν μπορούσε να διανοηθεί καν πως η εν Ελλάδι Ορθόδοξη Εκκλησία θα έπρεπε να υπάγεται σε έναν θεσμό της οθωμανικής Πύλης για οποιοδήποτε ζήτημα προέκυπτε σε αυτήν, παρά τις σφοδρές αντιδράσεις που συνάντησε⁶. Δρομολόγησε έτσι την αυτονόμηση και της ελλαδικής Εκκλησίας, υπάγοντάς τη στη δικαιοδοσία του Κράτους⁷. Χαρακτηριστικά, από το πρώτο άρθρο της σχετικής διακήρυξης, σημειώνεται πως «*Η όρθόδοξος Ανατολική Αποστολική Εκκλησία του Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐν Πνεύματι μὴ ἀναγνωρίζουσα ἄλλην κεφαλὴν, παρὰ τὸν Θεμελιωτὴν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κατὰ δὲ τὸ διοικητικὸν μέρος ἔχουσα ἀρχηγὸν τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος...*»⁸. Το Πατριαρχείο αναγκάστηκε να αποδεχθεί αυτή τη de facto αυτονόμηση και να αποδώσει εν τέλει την αυτοκεφαλία στην Εκκλησία της Ελλάδος στις 29 Ιουνίου του 1850 (Πατριαρχικός και Συνοδικός Τόμος της 29ης Ιουνίου 1850).

Οι συνθήκες που είχαν επικρατήσει καθ' όλο τον 19ο αιώνα, είχαν οδηγήσει τον κλήρο του ελεύθερου βασιλείου σε δεινή θέση, καθώς υφίστατο μεγάλη υποχώρηση τόσο οικονομικά (πλήρης ανέχεια κλήρου και λαού), όσο και μορφωτικά (η εκπαίδευση –και κυρίως η εκκλησιαστική εκπαίδευση– βρισκόταν σε εμβρυώδη κατάσταση), διοικητικά (υπήρχαν επισκοπές χωρίς τους επισκόπους τους για πολλά χρόνια) και πνευματικά (απουσία

⁶ Βλ. Αμβρ. Φραντζής, *Ἐπιτομὴ τῆς Ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος*, τ. Γ', Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κ. Ράλλη, 1841 (φωτοτυπική ἀνατύπωση 1975, ἐκδ. Β.Ν. Γρηγοριάδη), σσ. 178-180 («*Ἡ δὲ Ἀντιβασιλεία μηδὲν ἔχουσα γνῶσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων, ἐνδοῦσα ἀπερισκέπτως ὅλως δι' ὅλου εἰς τὰς προτάσεις τῶν ρηθέντων αὐτῶν, καὶ ἄλλων τὴν ἀδυναμίαν τῆς κολακευόντων τοιούτων ὑποκειμένων, λαβοῦσα δὲ καὶ τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἱερᾶς Συνόδου, ἀπεφάσισε καὶ τὴν κατάργησιν τῶν τῶσων μοναστηρίων, διατάξασα ὥστε ἢ μὲν κινητὴ αὐτῶν περιουσία νὰ πωληθῆ ἐπὶ δημοπρασίας, τὰ δὲ ἀκίνητα κτήματα ἄλλα μὲν νὰ πωληθῶσιν, ἄλλα δὲ νὰ ἐνοικιασθῶσιν πολυετῶς εἰς τὸν τυχόντα, τὰ δὲ ἐξ αὐτῶν συναχθησόμενα χρήματα, ἢ εἰσοδήματα, νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον, ἐν ᾧ ὡφείλον τὰ μέλη αὐτῆς νὰ σκεφθῶσιν ἐμβριθέστερον περὶ τῆς καλῆς διευθετήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, καὶ οὕτω νὰ θέσωσιν εἰς ἐνέργειαν τὰ ἀφορῶντα τὴν λατρείαν τῶν νέων ὑπηκόων Ἑλλήνων, ἀλλ' ὅχι ποτὲ ν' ἀδικήσωσι καὶ τὸν ἑαυτῶν, καὶ τὸν βασιλέα, πεισθέντα μόνον εἰς τὰ ὁποῖα τοῖς ἔκαμον παράστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως οἱ προσκολληθέντες αὐτοῖς ἰδιοτελεῖς, οἵτινες ἔθεντο ὑπ' ὄψιν αὐτῶν ὅτι ὁ κλήρος τῆς Ἑλλάδος εἶναι ταραχοποιός, ὅτι ὡς ἐκ τῆς ἀμαθείας τοῦ λαοῦ χαίρει ὑπόληψιν, ἄλλως δὲ ὅτι δὲν εἶναι ἄξιος ὑπόληψεως, ὅτι ἔχων πολλὰ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν δικαιώματα, χρηματικὰ καὶ στρατιωτικὰ θυσιάς, δὲν θέλει παύσει τοῦ νὰ κάμη καὶ καθ' ἡμέραν παντοίων εἰδῶν ἀπαιτήσεις, κτλ. ὥστε ἐπὶ τούτοις διωργανίσθησαν τὰ πάντα κατὰ τὴν ἀρέσκειαν καὶ τὸν σκοπὸν των, σύμφωνα μὲ τὰς στιγμὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης»).*

⁷ Βλ. ΦΕΚ 23/1-8-1833 («*Διακήρυξις περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας*»).

⁸ Στο ίδιο.

πνευματικής καθοδήγησης από τους επισκόπους). Την κατάσταση αυτή περιγράφει με γλαφυρό τρόπο (αλλά και με μια δόση υπερβολής) ο Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, μέλος της τριμελούς Αντιβασιλείας (1833-1835) ο οποίος είχε αναλάβει μεταξύ άλλων και τα εκκλησιαστικά ζητήματα: «...ὁ ἑλληνικὸς Κληρὸς εἶχε γίνεи πραγματικὰ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, δὲν εἶχε ὅμως τῶρα κανέναν ἀρχηγό. Γι' αὐτό, εἶχε χαθεῖ κάθε ἐκκλησιαστικὴ πειθαρχία, ὄχι μόνο στὸ διάστημα τοῦ ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα ὅταν ἄρχισε ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Πολλὲς ἐπισκοπὲς παρέμεναν ἀκέφαλες, ἀλλὰ δὲν δέχονταν καὶ κανέναν ἐπίσκοπο ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη. Οἱ μοναχοὶ εἶχαν ξεφύγει ἀπ' τὰ μοναστήρια τους, καὶ παρὰ τὴν ὑπόσχεσή τους νὰ σεβαστοῦν τοὺς κανόνες τοῦ τάγματός τους, τριγύριζαν μέσα στὴ χώρα. Σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ προσθέσουμε κί ἕνα πλῆθος ἀπὸ ἐπισκόπους καὶ λογιῶν - λογιῶν καλογέρους ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴν Ἑλλάδα, καὶ ζοῦσαν ὅλοι τους σὲ θάρος τοῦ φτωχοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἀγραμματοσύνη τοῦ κλήρου ἦταν τῶρα ἀκόμα πιὸ μεγάλη, γιατί σ' ὅλα τὰ χρόνια τοῦ Ἀγῶνα δὲν μποροῦσε φυσικὰ νὰ γίνεται λόγος γιὰ σχολεῖα καὶ γιὰ μάθηση. Ἀλλὰ καὶ ἡ πατροπαράδοτη συνήθεια νὰ ρυθμίζουν οἱ Ἐπίσκοποι ὅλες τὶς διαφορὲς τῶν πολιτῶν, εἶχε γίνεи τῶρα γι' αὐτοὺς μέσῳ ἐκβιασμοῦ καὶ ἀπαιτοῦσαν ὑπέρογκα ποσὰ [...]. Ἐπρεπε ἐπὶ τέλους νὰ μπεῖ ἕνα τέρμα σ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἀνώμαλη κατάσταση»⁹.

Γ. Περιγραφή της υπόθεσης του ιερέα Δημήτριου Στασινού

Στις 28 Δεκεμβρίου του 1898, μία έγγραφη αναφορά (έγγραφο αρ. 1¹⁰) ἄρχισε νὰ διακινεῖται μεταξύ των κατοίκων του χωριού Σίτσοβα (σημ. Αλαγονίας), ἑδρας του τότε Δήμου Αλαγωνίας¹¹. Οι υπογράφοντες (35 συνολικά), ζητούσαν ἀπὸ τὴν (Αρχι)Επισκοπικὴ Επιτροπή¹², ἡ οποία αποτελοῦνταν ἀπὸ τους κληρικούς Θεοδόσιο Σπυρόπουλο

⁹ Στο ἴδιο, σσ. 321-322.

¹⁰ Στη μεταγραφή των εγγράφων που παρατίθενται ἀκολουθῶς, ἔχει διατηρηθεῖ το ἀρχικὸ κείμενο, ἐκτός ἀπὸ ορισμένα σημεῖα που θα μπορούσαν νὰ δυσκολέψουν τον ἀναγνώστη.

¹¹ Ο Δήμος Αλαγωνίας ἰδρύθηκε με ΒΔ του 1835 (ΓΑΚ / Ἀρχεῖο Υπ. Εσ. Ὁθωνος / Φ. 95/23512). Ἦταν β' τάξεως, με πλῆθος 2.442 κατοίκους καὶ ἑδρα τὴ Σίτσοβα (σημ. Αλαγονία). Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς λειτουργίας του, ἡ ἑδρα του μεταφερόταν κατὰ διαστήματα πότε στη Σίτσοβα καὶ πότε στη γειτονικὴ Τσερνίτσα (σημ. Ἀρτεμισία). Ἀπὸ το 1879 καὶ μέχρι τὴν κατάργησή του το 1912, ἑδρα του Δήμου ἦταν ἡ Σίτσοβα (βλ. ΒΔ 4/1/1879).

¹² Οι Επισκοπικὲς Επιτροπὲς διορίζονταν ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο τῆς Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδημία του οικείου ἱεράρχη. Κύρια ἀποστολή τους ἦταν ἡ καταγραφή ἀρχικά των περιουσιακῶν στοιχείων του ἐκλιπόντος καὶ στη συνέχεια ἡ διαχείριση των τρεχόντων ζητημάτων τῆς χρεῦουσας ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας, καθὼς οἱ ἐκλογὲς νέων ἱεραρχῶν συνήθως καθυστεροῦσαν ἀκόμη καὶ γιὰ χρόνια (γιὰ παράδειγμα, μετὰ τον θάνατο του τότε Ἀρχιεπισκόπου Μεσσηνίας Πανάρητου Κωνσταντινίδη στις 28/1/1897, ἡ Επισκοπικὴ Επιτροπὴ ἀνέλαβε καθήκοντα ὡς τὴν ἐκλογή του νέου ἐπισκόπου Μελέτιου Σακελλαρόπουλου στις 9/7/1904). Περισσότερες πληροφορίες γιὰ τις

(«Οικονόμος»), Περικλή Στασινόπουλο («Χαρτοφύλαξ») και Γεώργιο Βέλμαχο («Ιερομνήμων»)¹³, να θέσει σε αργία τον υπερενηκοντούτη ιερέα της ενορίας¹⁴ τους Δημήτριο Στασινόπουλο (σε όλα τα υπόλοιπα έγγραφα αναφέρεται ως Στασινός). Ο λόγος που επικαλούνταν, ήταν η ήδη επιβαρυσμένη λόγω γήρατος ηλικία του, η οποία δεν του επέτρεπε να τελεί με επιτυχία τα ιερατικά του καθήκοντα. Κυρίως επέμεναν να εστιάζουν την κριτική τους στην τρομώδη και σπασμωδική κίνηση των χεριών και του σώματός του συνολικά, τα οποία τον καθιστούσαν λίαν επικίνδυνο κατά τη θεία Κοινωνία των πιστών. Υπόσχονταν δε να αναλάβουν και τη χορήγηση της σχετικής αποζημίωσης προς τον υπερήλικα ιερέα.

Η αναφορά αυτή έφτασε στα χέρια του Β. Παρέδρου της Σίτσοβας Γ. Βασιλάκη στις 25 Ιανουαρίου 1899, ο οποίος και βεβαίωσε το γνήσιο της υπογραφής τους.

Το έγγραφο εστάλη στην (Αρχι)Επισκοπική Επιτροπή και στον Νομάρχη Μεσσηνίας και ο δεύτερος έδωσε εντολή για ιατρική πραγματογνωμοσύνη σε επιτροπή αποτελούμενη από κάποιους ειδικούς. Η εντολή αυτή –η οποία δεν σώζεται– κοινοποιήθηκε στον ιατρό Γ.Α. Βασιλάκη από τη Σίτσοβα στις 13 Μαΐου 1899 (ο Βασιλάκης είναι το μόνο μέλος της επιτροπής που γνωρίζουμε). Αυτός, αφού εξέτασε τον ιερέα Δημήτριο Στασινό λίγες ημέρες αργότερα (στις 19 Μαΐου), εξέδωσε ιατρική γνωμάτευση (έγγραφο αρ. 2), στην οποία σημείωνε πως βρήκε τον υπερήλικα ιερέα με ακμαίες τις διανοητικές και σωματικές του δυνάμεις, εκτός από κάποιες ελαφρές σπασμωδικές κινήσεις των άνω άκρων, οι οποίες όμως έκρινε πως δεν επηρέαζαν την ικανότητά του να ιεουργεί. Συνιστούσε βέβαια στον ιερέα να συλλειτουργεί με τον συνεφημέριό του, υποδεικνύοντας ταυτόχρονα την παύση των παθών ανάμεσα στους δύο κληρικούς, που δημιουργούσαν μεταξύ τους σειρά αντεγκλήσεων.

Τη γνωμάτευση παρέλαβε και υπέγραψε ο Ειρηνοδίκης Αλαγονίας Π. Γεννατάς (πιθανότατα μέλος κι αυτός της επιτροπής που είχε διορίσει ο Νομάρχης Μεσσηνίας), ο οποίος την ίδια ημέρα την απέστειλε στον Νομάρχη Μεσσηνίας. Εκείνος με τη σειρά του τη διαβίβασε στις 22 Μαΐου στην Επισκοπική Επιτροπή Μεσσηνίας για τα περαιτέρω (έγγραφο αρ. 3).

Η υπόθεση ωστόσο, δεν έλαβε τέλος με τη λήψη της ιατρικής γνωμάτευσης από πλευράς Επισκοπικής Επιτροπής· μόλις η κίνηση για να τεθεί σε αργία ο ιερέας Δημήτριος Στασινός έγινε γνωστή στο χωριό, ξεκίνησε μια αντίστροφη συλλογή υπογραφών όσων ενοριτών υποστήριζαν τον εν λόγω ιερέα. Έτσι, στις 22 Μαΐου, την ημέρα δηλαδή που διαβιβάστηκε η

επισκοπικές επιτροπές και τη λειτουργία τους, βλ. Β. Άτεση, «Η Έπισκοπική Έπιτροπή Σκύρου (1837-1841)», *Θεολογία* 20 (1949), σσ. 204-219.

¹³ Στο ιστορικό αρχείο της Ι. Μ. Μεσσηνίας, αυτά τα μέλη της Επιτροπής αναφέρονται σε έγγραφο της 20ης Ιανουαρίου 1899.

¹⁴ Πρόκειται για την ενορία Προφήτου Ηλία και Αγίου Δημητρίου, της συνοικίας Επάνω Μαχαλά της Σίτσοβας (σημ. Αλαγονίας).

ιατρική γνωμάτευση από τον Νομάρχη στην Επισκοπική Επιτροπή, απεστάλη νέα αναφορά από κατοίκους της Σίτσοβας, αυτή φορά με περιεχόμενο υποστηρικτικό για τον γηραιό κληρικό (έγγραφο αρ. 4). Σε αυτή την αναφορά, η οποία υπογράφεται από 22 ενορίτες, λαμβάνουμε πολλές και ενδιαφέρουσες πληροφορίες, τις οποίες δεν μας παρείχε η αρχική αναφορά. Συγκεκριμένα, μαθαίνουμε για τον Στασινό ότι εφημέρευε επί σαράντα περίπου χρόνια στην ενορία τους, κατέχοντας μάλιστα το οφφίκιο του «οικονόμου», γεγονός που καταδεικνύει πως επρόκειτο για σχετικά μορφωμένο (για τα δεδομένα της εποχής) ιερέα, και πως οι κατήγοροί του είχαν προσθέσει δέκα χρόνια επιπλέον στην ηλικία του, με προφανή σκοπό να τον παρουσιάσουν ως εντελώς ακατάλληλο. Μια επιπλέον πληροφορία την οποία αντλούμε από την ίδια αναφορά, είναι η παρουσία επί δεκαετία περίπου στον ναό του συνεφημερίου του, ιερομονάχου Γενναδίου Γεωργαντά, τον οποίο οι υπογράφωντες κατηγορούν ως υποκινητή της αρχικής αναφοράς, με ποταπά (οικονομικά) κίνητρα. Το έγγραφο, αφού καλεί την Επισκοπική Επιτροπή να μη λάβει υπόψη της τις ενστάσεις των ενοριτών που επιθυμούν την απομάκρυνση του Στασινού από τα ιερατικά καθήκοντά του, πιστοποιεί πως αντίθετα τα επιτελεί με αξιοπρέπεια και θρησκευτική ευλάβεια και εκτιμά πως οποιαδήποτε αντίθετη σκέψη να πεταχθεί στον δρόμο ένας τόσο σεβάσμιος ιερέας, αντίκειται και της ηθικής και των κανόνων της Εκκλησίας.

Το κείμενο αυτό είναι αριστοτεχνικά γραμμένο, με σαφή στόχευση και σκοπό, γεγονός που μας οδηγεί στο εύλογο συμπέρασμα πως ο εμπνευστής του θα πρέπει να ήταν κάποιος ειδικός στον λόγο και την επιχειρηματολογία (δικηγόρος;) ο οποίος ενδεχομένως συνέταξε το κείμενο που στη συνέχεια υπέγραψαν οι ενορίτες που στέκονταν στο πλευρό του υπερήλικα ιερέα.

Δεν γνωρίζουμε την κατάληξη αυτής της ενδιαφέρουσας διένεξης, ωστόσο μπορούμε βάσιμα να υποθέσουμε πως η Επισκοπική Επιτροπή θα έλαβε περισσότερο υπόψη της την ιατρική γνωμάτευση, απορρίπτοντας εν τέλει το αίτημα να τεθεί σε αργία ο ιερέας Δημήτριος Στασινός. Έτσι, ο έτερος συνεφημέριος, αν (όπως όλα δείχνουν) είχε ανάμιξη στο περιστατικό αυτό, θα έπρεπε να ασκηθεί περισσότερο στην αρετή της υπομονής, ελπίζοντας μόνο στην εις Κύριον εκδημία του Στασινού για να αναλάβει εξολοκλήρου τη διαποίμανση των διχασμένων ενοριτών του και των τυχερών που προέρχονταν απ' αυτούς.

Αναφορά κατοίκων της Σίτσοβας εναντίον του ιερέα Δημήτριου Στασινού

28 Δεκεμβρίου 1898

Περίληψη: Ενορίτες των Ι. Ν. Προφήτου Ηλία και Αγίου Δημητρίου Σίτσοβας αναφέρουν στην εκκλησιαστική αρχή τον ιερέα Δημήτριο Στασινό ότι εξαιτίας του προχωρημένου της ηλικίας του αδυνατεί να εκπληρώσει τα ιερατικά του καθήκοντα.

Προέλευση: Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας.

Περιγραφή: Χαρτί (κόλλα αναφοράς) δύο φύλλων, διαστάσεων 0,20 X 0,30, υποκίτρινο. Μελάνι μπλε, αχνό. Κατάσταση διατηρήσεως πολύ καλή. Το έγγραφο είναι χωρισμένο σε δύο στήλες· στην αριστερή στήλη σημειώνεται στο επάνω τμήμα μετά το χαρτόσημο τάξεως 50 λεπτών, ο τόπος και η ημερομηνία συγγραφής: «*Ἐν Σιτσόβῃ τῇ 28 Δ(επτεμ)βρίου 1898*». Στη δεξιά στήλη σημειώνεται ο παραλήπτης: «*Πρός τήν Ἀρχιεπισκοπικὴν Ἐπιτροπὴν Μεσσηνίας*». Στο τέλος, ο Β. Πάρεδρος Σίτσοβας βεβαιώνει το γνήσιο της υπογραφής των κατοίκων («*Βεβαιώνεται τό γνήσιον τῆς ὑπογραφῆς τῶν ανω ὑπογραφομένων. Ἐν Σιτσόβῃ τήν 25 Ἰανουαρίου 1899. ο Β. Πάρεδρος Γ. Βασιλάκης*»).

Γραφέας: Κάτοικοι της συνοικίας Ἄνω Μαχαλά Σίτσοβας.

Σημειώματα: –

Ἐκδοση: Το έγγραφο είναι ανέκδοτο.

Κείμενο:

Οἱ ὑποφαινόμενοι ἐν- |² ορῖται «Προφήτου Ἡλία |³ καὶ Αγίου Δημητρίου»

|⁴ τῆς συνοικίας ἐπάνω Μαχαλᾶ τῆς |⁵ Σιτσόβης, εὐσεβάστως ἀναφέρο- |⁶ μεν αὐτῇ, ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ἐφη- |⁷ μερίων μας Δημήτριος Στα- |⁸ σινόπουλος Ἱερεὺς, ὡς ἐκ τῆς |⁹ λίαν προβεηκυΐας ἡλικίας |¹⁰ του ὑπερβαινούσης το ἐνενη- |¹¹ κοστόν ἔτος καὶ τῆς τρομώδους |¹² και σπασμωδικῆς κινήσεως τῶν |¹³ τε χειρῶν καὶ ὄλου τοῦ σώμα- |¹⁴ τος ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ |¹⁵ ἐξασθενήσεως, μικροῦ δεῖν |¹⁶ νά μένη πλειστάκις προξενῶν |¹⁷ ἀνεπανορθώτου βλάβης στα |¹⁸ τε τό κοινόν καὶ εἰς ἑαυτόν, |¹⁹ καθόσον καὶ τὰ Ἱερά σκεύη ἐ- |²⁰ κινδύνευσε νά καταρρίψη |²¹ τῶν χειρῶν καὶ αὐτό τό ἅγιον |²² Ποτήριον κατὰ τήν ὥραν |²³ τῆς Μεταλήψεως. Διά ταῦτα |²⁴ παρακαλοῦμεν τήν Σεβ. |²⁵ Ἐπιτροπὴν ὅπως θέσῃ τοῦτον |²⁶ ἐν ἀργίᾳ, προσφερόμενοι νά χο- |²⁷ ρηγοῦμεν αὐτῷ τήν δέουσαν |²⁸ ἀποζημίωσιν.

|²⁹ Ὑποσημειούμεθα εὐσεβάστως

|³⁰ Οἱ ἐνορῖται

|³¹ Παν. Ν. Παπαναστάσης

|³² Δημ. Μπογιαντζῆς

- |³³ *Ίω. Θεοδορακοπουλος*
- |³⁴ *Ίω. Παπαβασιλόπουλος*
- |³⁵ *Σωτήρ. Καροῦνος*
- |³⁶ *Δ[...]λης Καροῦνος*
- |³⁷ *Ἄντωνιος Ροβολῆς*
- |³⁸ *Διμιτρηος ροβολης*
- |³⁹ *Παναγιώτης Δ. Καροῦνος*
- |⁴⁰ *Γεώργιος Κυργιάκος*
- |⁴¹ *Παναγιώτης Κ. Μαυρίκης*
- |⁴² *Ἰωάννης Δ. μουδούρης*
- |⁴³ *Ἰωάννης Σ. Παπακαλός*
- |⁴⁴ *Παναγιώτα χῆρα Γ. Παπαναστάση*
- |⁴⁵ *Γεώργιος Ίω. Παπαβασιλόπουλος*
- |⁴⁶ *Γεώργιος Ίω. Παπαβασιλόπουλος*
- |⁴⁷ *Γεώργιος Γ. Λιακάκης*
- |⁴⁸ *Ν. Γ. Οἰκονομάκης*
- |⁴⁹ *Π. Γ. Σταθόπουλος*
- |⁵⁰ *Κωνσταντῖνος Π. Καροῦνος*
- |⁵¹ *[υπογραφή]*
- |⁵² *Δ. Π. Οἰκονομάκης*
- |⁵³ *Π. Σ. Κουντούρης*
- |⁵⁴ *Γρηγ. Σωτηρ. Καροῦνος*
- |⁵⁵ *Ἀρηστήδενα χίρα Παπακαλοῦ*
- |⁵⁶ *Ἰωάννης Κηρα[...]νης*
- |⁵⁷ *Τ. Σταθόπουλος*
- |⁵⁸ *Ἀριστείδενα Π. Σαλουφα[...]α*
- |⁵⁹ *Κον. Π. Παπαβασιλόπουλος*
- |⁶⁰ *Πολ. Ν. Παπαβασιλόπουλος*
- |⁶¹ *Νικόλαος Ἄντων. [...]*
- |⁶² *Π. Αθ. Παναγόπουλος*
- |⁶³ *Δ. Ι. Γεοργαντόπουλος*
- |⁶⁴ *Σπύρος Δ. μουντούρι*
- |⁶⁵ *Παναγιότης [...]χερας*

Σχόλια:

1 (στ. 1-3) «Οἱ ὑποφαινόμενοι ἐνορῶται “Προφήτου Ἡλῖα καὶ Ἁγίου Δημητρίου”». – Οι δύο ναοὶ σώζονται μέχρι και σήμερα και βρίσκονται στη συνοικία την οποία αναφέρει το έγγραφο.

2 (στ. 4-5) «τῆς συνοικίας ἐπάνω Μαχαλᾶ τῆς Σιτσόβης». – Σήμερα ο οικισμός αυτός ονομάζεται *Επάνω Μεριά*.

3 (στ. 5) «Σιτσόβης». – Η *Σίτσοβα* βρίσκεται στον ΒΔ Ταΰγετο, ανάμεσα στη Μεσσηνία και τη Λακωνία. Η ευρύτερη περιοχή στην αρχαιότητα ονομαζόταν *Δενθαλιάτις* και αποτέλεσε το «μήλον της έριδος» Μεσσηνίων και Σπαρτιατῶν κατά τον Α΄ Μεσσηνιακό πόλεμο (735-715 π.Χ.). Στα βυζαντινά χρόνια η περιοχή κατοικήθηκε από Μηλιγγούς Σλάβους (εξ ου και η σλαβικής προέλευσης ονομασία *Σίτσοβα*), ενώ κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας τα έξι χωριά της περιοχής αποκαλούνταν *Πισινά*, επειδή υπάγονταν διοικητικά στον Μυστρά, ευρισκόμενα «όπισθεν» του. Την ίδια περίοδο η *Σίτσοβα* αποτέλεσε σημαντικό πνευματικό κέντρο της περιοχής, καθώς από το συγκεκριμένο χωριό προήλθε μεταξύ άλλων ιεραρχών της Εκκλησίας, ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Προκόπιος Πελεκάσης (1785-1789). Οι *Πισινοχωρίτες* συμμετείχαν ενεργά στην επανάσταση του 1821, με επιφανέστερο εκπρόσωπό τους τον οπλαρχηγό Νικήτα Σταματελόπουλο ή Νικηταρά «Τουρκοφάγο». Μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους το 1830, η περιοχή μετονομάστηκε σε *Αλαγονία*, ενώ τα χωριά της διατήρησαν τις σλαβικής προέλευσης ονομασίες τους ως το 1927, οπότε με Βασιλικό Διάταγμα (ΦΕΚ Α΄ 306/22-12-1927) η *Σίτσοβα* μετονομάστηκε ανεπιτυχώς σε *Αλαγονία*, καθώς δημιούργησε σύγχυση ανάμεσα στο συγκεκριμένο χωριό και την ευρύτερη περιοχή. Οι κάτοικοι της *Αλαγονίας* (περιοχής) αποκαλούνται και *Κουτσαβίτες*, λόγω της γειννίας στην πόλη της Καλαμάτας δύο αλαγονιακών χωριῶν με την ίδια ονομασία (*Κουτσαβά Λαδά* και *Κουτσαβά Καρβέλι*)¹⁵.

4 (στ. 6-8) «ὁ ἕτερος τῶν ἐφημερίων μας Δημήτριος Στασινόπουλος Ἱερέυς». – Στα υπόλοιπα έγγραφα που αφορούν την υπόθεση, ο ιερέας αποκαλείται Στασινός, ονομασία η οποία απαντάται ως τις μέρες μας στη Σίτσοβα (σημ. Αλαγονία), με επιφανέστερο εκπρόσωπό της τον Αντώνιο Στασινό, Πρόεδρο του Αρείου Πάγου κατά τα έτη 1985-1989.

5 (στ. 10-11) «ὑπερβαινούσης το ἐνενηκοστὸν ἔτος». – Σύμφωνα με την ιατρική γνωμάτευση, ο ιερέας Δημήτριος Στασινός ήταν γύρω στα 80.

6 (στ. 12-15) «καὶ τῆς τρομώδους καὶ σπασμωδικῆς κινήσεως τῶν τε χειρῶν καὶ ὄλου τοῦ σώματος ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐξασθενήσεως». – Η πάθηση από την οποία φέρεται στο έγγραφο να έπασχε ο ηλικιωμένος ιερέας, ήταν κομβικής σημασίας για το αν ήταν ικανός ή όχι να εκπληροί τα ιερατικά του καθήκοντα, καθώς αν ίσχυε, υπήρχε ο κίνδυνος να χυθεί από το Ιερό Ποτήριο «το σώμα και το αίμα του Ιησού Χριστού» κατά τη Θεία Κοινωνία. Το γεγονός υπογραμμίζει και στη συνέχεια το έγγραφο

¹⁵ Για περισσότερες πληροφορίες για τη Σίτσοβα και την περιοχή της Αλαγονίας βλ. Αντ. Μασουρίδης, *Αλαγονιακά*, Ἀθήναι 1936· Αγησ. Καλαμαράς, *Αλαγονία και Αλαγόνοι*, τ. 1 & 2, εκδ. Συλλόγου Αλαγονίων Καλαμάτας, Καλαμάτα 2001· Μ. Αθανασόπουλος, *Δενθαλιάτις-Μεγ. Αναστάσοβα-Νέδουσα, τρία ονόματα*, ένας τόπος, Καλαμάτα 2018· Ηλ. Λάζαρος, *Όπισθεν του Μυστρά*, τ. 1-3, Καλαμάτα 2018-2022.

(«καθόσον καὶ τὰ Ἱερά σκεύη ἐκινδύνευσε νά καταρρίψη τῶν χειρῶν καὶ αὐτό τό ἅγιον Ποτήριον κατὰ τήν ὥραν τῆς Μεταλήψεως»).

7 (στ. 24-28) «παρακαλοῦμεν τήν Σεβ. Ἐπιτροπήν ὅπως θέσῃ τοῦτον ἐν ἀργία, προσφερόμενοι νά χορηγοῦμεν αὐτῷ τήν δέουσαν ἀποζημίωσιν». – Η λύση που προτείνουν οι ενορίτες του ηλικιωμένου ιερέα, είναι η αργία για τον ίδιο (επομένως απαγόρευση τέλεσης της θείας Λειτουργίας και των άλλων εκκλησιαστικών τελετών και μυστηρίων), με ταυτόχρονη όμως οικονομική ενίσχυσή του. Δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι στην Ελλάδα μόλις το 1945 με τον Αναγκαστικό Νόμο 536/1945 (ΦΕΚ Α' 226/1945) απαγορεύτηκε η πληρωμή των κληρικών σε είδος από τους ενορίτες και προβλέφθηκε η λειτουργία ειδικού λογαριασμού γι' αυτόν τον σκοπό¹⁶ και αρκετά χρόνια αργότερα, το 1968 (Α.Ν. 469/1968¹⁷), οι κληρικοί εξομοιώθηκαν μισθολογικά με τους δημοσίους υπαλλήλους. Επομένως η εξασφάλιση κάποιας μορφής επιδόματος από τους ενορίτες προς τον γέροντα κληρικό, αποτελούσε ὄρο εκ των ων ουκ άνευ για την επιβίωσή του.

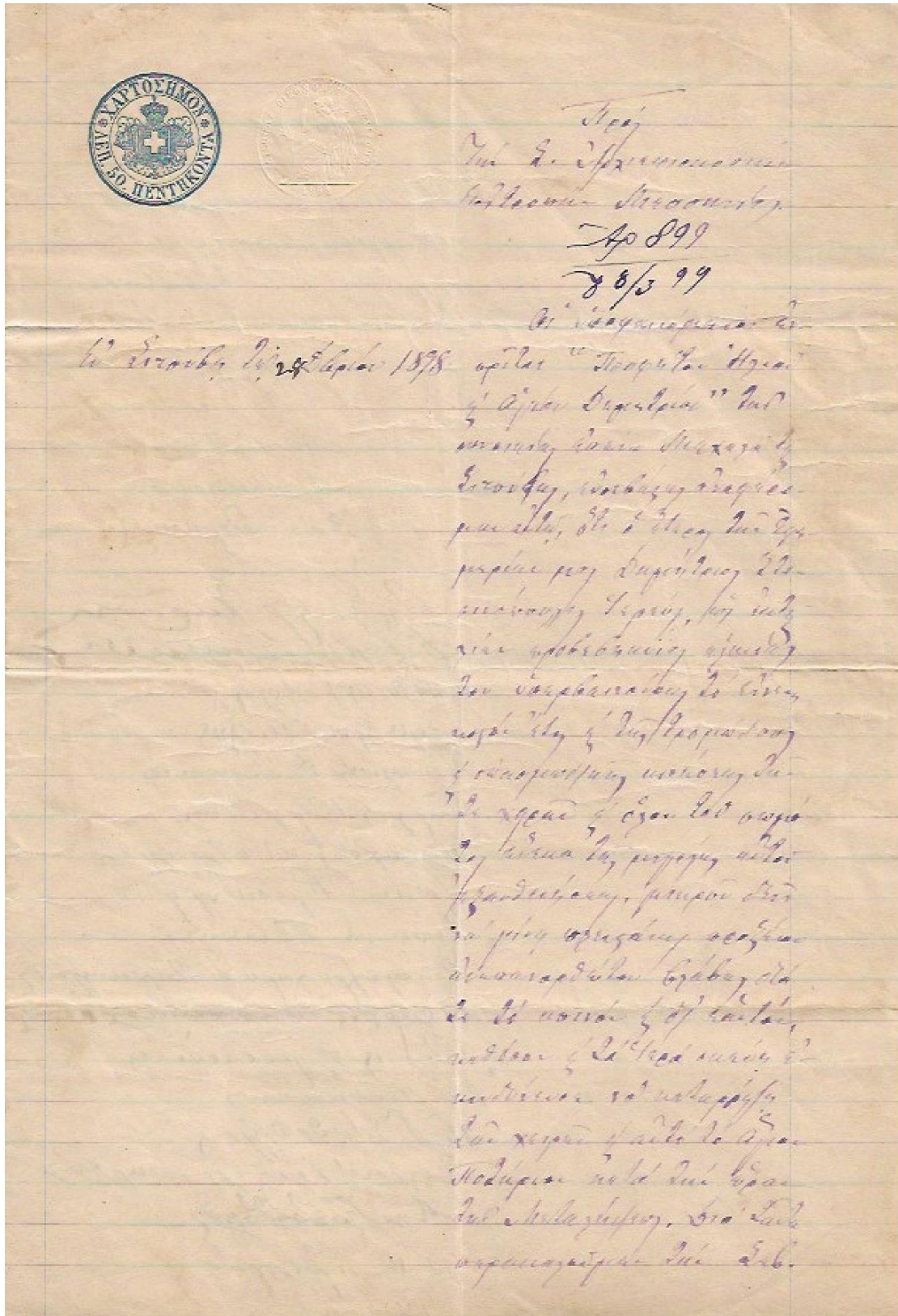
8 (στ. 48 & 62) «Ν. Γ. Οἰκονομάκης & Π. Αθ. Παναγόπουλος». – Σύμφωνα με δημοσίευμα της ηλεκτρονικής σελίδας alagonia.gr, στη Σίτσοβα υπήρχαν πολλοί ναοί, οι οποίοι κτίζονταν από συγκεκριμένες οικογένειες του χωριού και καθίσταντο ταυτόχρονα οικογενειακοί ναοί. Ως τέτοιοι καταγράφονται ο Άγιος Δημήτριος και ο Προφήτης Ηλίας («*Η οικογένεια Οικονομάκη είχε τον Άγιο Δημήτριο και η οικογένεια Παναγοπούλου τον Προφήτη Ηλία*»¹⁸).

---

¹⁶ Σύμφωνα με εγκύκλιο του Υπ. Οικονομικών (95/17-9-1945) «...1800 καὶ πλέον ἱερεῖς ἐμισθοδοτοῦντο εἰς εἶδος ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῶν ἐνοριτῶν. Ἡ δυνάμει τοῦ παλαιοτάτου τούτου ἐθίμου ὑφισταμένη κατάσταση καταργεῖται [...] τερματιζομένης οὕτω μιᾶς παραδόσεως μὴ ἀπεχούσης κατὰ πολὺ τῆς ἐπαιτείας».

¹⁷ ΦΕΚ Α' 162/1968.

¹⁸ Βλ. ἄρθρο με τίτλο: «Παλαιές οικογένειες και εκκλησίες της Αλαγονίας» στην προαναφερόμενη ιστοσελίδα.

Handwritten text in Armenian script on aged paper. The text is arranged in several lines, with some lines starting with a bullet point. The handwriting is cursive and somewhat faded. There are faint circular stamps at the top of the page.

Handwritten text in Armenian script, including names and possibly a list or index. The text is written in a cursive style on aged, yellowed paper. There are faint circular stamps at the top of the page.

• Մանուկ Մանուկյան
• Երվանդ Մանուկյան
• Զոհրաբ Մանուկյան
• Գրիգոր Մանուկյան
• Կարո Մանուկյան
• Լևոն Մանուկյան
• Բենյամին Մանուկյան
• Դավիթ Մանուկյան
• Երվանդ Մանուկյան
• Զոհրաբ Մանուկյան
• Գրիգոր Մանուկյան
• Կարո Մանուկյան
• Լևոն Մանուկյան
• Բենյամին Մանուկյան
• Դավիթ Մանուկյան
• Երվանդ Մանուկյան
• Զոհրաբ Մանուկյան
• Գրիգոր Մանուկյան
• Կարո Մանուկյան
• Լևոն Մանուկյան
• Բենյամին Մանուկյան
• Դավիթ Մանուկյան

Γραφ. Ευδ. Καραβίτης
Αθήνα 18ης Σεπτεμβρίου 1929
Αδελφ. Καραβίτης
Αθήνα 18ης Σεπτεμβρίου
Το βιβλίο
Αρμενιστής Ν. Βασιλειάνου
Εκδόσεις Ν. Βασιλειάνου
Νέοι, Αθήνα 1929
Π. Α. Καραβίτης
Δ. Ι. Καραβίτης
Ε. Καραβίτης
Παραγωγή 1929
Αθήνα 18ης Σεπτεμβρίου 1929
Εκδόσεις Ν. Βασιλειάνου
Αθήνα 18ης Σεπτεμβρίου 1929

Ιατρική γνωμάτευση για τον ιερέα Δημήτριο Στασινό

19 Μαΐου 1899

Περίληψη: Ο ιατρός Γ. Βασιλάκης γνωματεύει σχετικά με την ικανότητα του ιερέα Δημήτριου Στασινού να ασκεί τα εκκλησιαστικά καθήκοντά του.

Προέλευση: Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας.

Περιγραφή: Χαρτί δύο φύλλων, διαστάσεων 0,20 X 0,30, υποκίτρινο. Μελάνι μπλε. Κατάσταση διατηρήσεως πολύ καλή. Στο τέλος και με διαφορετική γραφή, βεβαιώνεται από τον Ειρηνοδίκη Αλαγονίας η γνησιότητα του εγγράφου («Βεβαιούται η αύθημερόν έγχειρισις τῆς παρούσης ὑπό τοῦ ἱατροῦ Γεωργ. Α. Βασιλάκη. Σίτσοβα 19 Μαΐου 1899. Ὁ ἐγγχειρίσας Γ.Α. Βασιλάκης, Ὁ Εἰρηνοδίκης Ἀλαγονίας Π. Γεννατᾶς, Ὁ Γραμματεὺς [...].»).
Γραφέας: Ιατρός Γ. Α. Βασιλάκης.

Σημειώματα: –

Έκδοση: Το έγγραφο είναι ανέκδοτο.

Κείμενο:

Συνεπεία τῆς ὑπ' ἀριθ. 1605 ἐγ- |² γράφου παραγγελίας τοῦ κ. Νομάρχου |³ Μεσσηνίας, κοινοποιηθείσης ἡμῖν κα- |⁴ τὰ τὴν 13 Μαΐου μηνός τρέχοντος, δι' ἧς |⁵ διοριζόμεθα μέλος ἐπιτροπῆς πρὸς |⁶ ἐξέτασιν τοῦ ἱερέως Δημ. Στα- |⁷ σινοῦ, ἐπισκεφθέντες τοῦτον ἀπο- |⁸ φαινόμεθα ὅτι |⁹ ὁ Δημήτριος Στασινός Ἱερεὺς |¹⁰ περὶ τὰ 80 ἔτη μεγ[...]. ἔχων ἀκ- |¹¹ μαίας τὰς [...] διανοητικὰς καὶ σωματι- |¹² κάς δυνάμεις του, πλήν ἐλαφρῶν |¹³ σπασμωδικῶν κινήσεων τῶν ἄνω ἄ- |¹⁴ κρων οὐδεμίαν ἀνικανότητα ἐπιφε- |¹⁵ ρουσῶν, εἶναι εἰς κατάστασιν καὶ μό- |¹⁶ νος νά ἱερουργῆ ἄνευ διακοπῆς τῆς |¹⁷ θείας μυσταγωγίας. |¹⁸ Καλόν ὅμως εἶναι νά διαταχθῇ |¹⁹ καὶ ὁ ἕτερος ἱερεὺς τῶν αὐτῶν ἐκκλησιῶν |²⁰ ὅπως συνιερουργῇ καὶ λείψωσι |²¹ αἱ μεταξύ των διαφοραὶ αἱ προκαλοῦσαι |²² τὰς μεταξύ των ἀντεγκλήσεις.

|²³ Ἐγένετο ἐν Σιτσόβη τὴν 19 Μαΐου 1899

|²⁴ Ὁ ἱατρός

|²⁵ Γ.Α. Βασιλάκης

Σχόλια: -

Եւ իմ անցողիկ Եւ իմ անցողիկ
ստ անցողիկ անցողիկ ստ անցողիկ
ստ անցողիկ անցողիկ

Ելիւ Վո՛ւ Լոօկ Ի՞ 19 Մայիս 1899

Եւ իմ անցողիկ
Եւ իմ անցողիկ

Յիշատակ Եւ իմ անցողիկ
ստ անցողիկ անցողիկ
Սեպտեմբեր 19 Մայիս 1899

Եւ իմ անցողիկ
Եւ իմ անցողիկ

Եւ իմ անցողիկ
Եւ իմ անցողիկ

Եւ իմ անցողիկ

Եւ իմ անցողիկ
Եւ իմ անցողիկ

Διαβιβαστικό έγγραφο του Ειρηνοδίκη Αλαγονίας Π. Δ. Γεννατά σχετικά με την υπόθεση του ιερέα Δημητρίου Στασινού

19 Μαΐου 1899

Περίληψη: Ο Ειρηνοδίκης Αλαγονίας Π.Δ. Γεννατάς διαβιβάζει προς τον Νομάρχη Μεσσηνίας την ιατρική γνωμάτευση του Γ. Βασιλάκη σχετικά με την ικανότητα του ιερέα Δημήτριου Στασινού να ασκεί τα εκκλησιαστικά καθήκοντά του.

Προέλευση: Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας.

Περιγραφή: Χαρτί δύο φύλλων (κόλλα αναφοράς), διαστάσεων 0,20 X 0,30, υποκίτρινο. Μελάνι μπλε και μαύρο. Κατάσταση διατηρήσεως πολύ καλή. Το έγγραφο είναι χωρισμένο σε δύο στήλες· στην αριστερή στήλη σημειώνεται στο επάνω τμήμα ο αριθμός πρωτοκόλλου (382), ο τόπος και η ημερομηνία συγγραφής («*Ἐν Σιτσόβῃ τὴν 19 Μαΐου 1899*»). Πιο κάτω, με διαφορετικό μελάνι (μαύρο) καταγράφεται ο αριθμός πρωτοκόλλου που έλαβε το έγγραφο στη Νομαρχία Μεσσηνίας κατά την αποστολή του στη Μητρόπολη Μεσσηνίας με την εξής σημείωση: «*Πρὸς τὴν Ἐπισκοπικὴν Ἐπιτροπὴν Μεσσηνίας μετὰ τῆς συνημμένης ἐκθέσεως καὶ τῆς ἐφ' ἧς προεκλήθη αὕτη ἀναφορᾶς τῶν κατοίκων Σιτσόβης τῆς Ἀλαγονίας [...] τοῦ ὑπ' ἀριθ. 899 ἀπὸ 9 Μαρτίου ἐ.ἔ. πρὸς ἡμᾶς ἐγγράφου τους. Καλάμαι 22 Μαΐου 1899. Ὁ Νομάρχης [υπογραφή]*». Στη δεξιά στήλη σημειώνεται ο παραλήπτης: «*Κύριον Νομάρχην Μεσσηνίας*».

Συγγραφέας: Ειρηνοδίκης Αλαγονίας Π. Δ. Γεννατάς.

Σημειώματα: –

Έκδοση: Το έγγραφο είναι ανέκδοτο.

Κείμενο:

Συνημμένως ὑποβάλλω |² ὑμῖν τὴν ἐγχειρισθεῖσαν μοι |³ ἰατρικὴν ἔκθεσιν παρὰ τοῦ |⁴ ἱατροῦ Γεωρ. Α. Βασιλάκη, [...] |⁵ ρασεν θεώρησιν τοῦ |⁶ Δημητρίου Ἱερέως Στασινο- |⁷ πούλου.

|⁸ *Εὐπειθῶς*

|⁹ *Εἰρηνοδίκης Ἀλαγονίας*

|¹⁰ *Π. Δ. Γεννατάς*

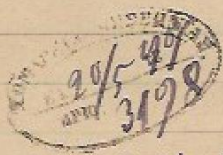
Σχόλια: –

№ 382

44.

Κύριον
Νομάρχην Μοριάς

Αρ. 382, 19 Μαΐου 1874

577

№ 3198

Αρ 3198
24/5 99

Κυριότητι της εστε
επι του εξαιρετικου με
ταρτου εις τον αριθμον 3198
του εν τω Μοριά εν
αυτη τη περιουσια

Αποστανθησαν εις τον αριθμον 3198
επι του εν τω Μοριά εν
αυτη τη περιουσια

μετα του αριθμου 3198
επι του εν τω Μοριά εν
αυτη τη περιουσια
επι του εν τω Μοριά εν
αυτη τη περιουσια
επι του εν τω Μοριά εν
αυτη τη περιουσια
επι του εν τω Μοριά εν
αυτη τη περιουσια

Κυριότητι 22 Μαΐου 1874
ο Νομάρχης

[Signature]

Αναφορά κατοίκων της Σίτσοβας υπέρ του ιερέα Δημήτριου Στασινού

22 Μαΐου 1899

Περίληψη: Ενορίτες του Ι. Ν. Προφήτου Ηλία Σίτσοβας αιτούνται από την εκκλησιαστική αρχή τη διατήρηση του ιερέα Δημήτριου Στασινού στη θέση του.

Προέλευση: Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας.

Περιγραφή: Χαρτί (κόλλα αναφοράς) δύο φύλλων, διαστάσεων 0,20 X 0,30, υποκίτρινο. Μελάνι μαύρο. Κατάσταση διατηρήσεως πολύ καλή. Το έγγραφο είναι χωρισμένο σε δύο στήλες· στην αριστερή στήλη σημειώνονται στο επάνω τμήμα μετά το χαρτόσημο τάξεως 50 λεπτών, οι αιτούντες («*Αίτησις τῶν ἐνοριτῶν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ τῆς συνοικίας Ἐπάνω Μαχαλαῖς τῆς Σιτσόβης*»), το αίτημα («*Περί διατηρήσεως ἐν τῇ ἐνορίᾳ των τοῦ ἐφημερίου Δημητρίου Στασινοῦ Οἰκονόμου*»), ο τόπος και η ημερομηνία συγγραφής: «*Ἐν Σιτσόβῃ τῇ 22 Μαΐου 1899*». Στη δεξιά στήλη σημειώνεται ο παραλήπτης: «*Πρός τὴν Σ/ὴν Ἀρχιεπισκοπικὴν Ἐπιτροπὴν Μεσσηνίας*».

Γραφέας: Κάτοικοι της συνοικίας Ἄνω Μαχαλά Σίτσοβας.

Σημειώματα: –

Ἐκδοση: Το έγγραφο είναι ανέκδοτο.

Κείμενο:

Ἀναφέρομεν εὐπειθῶς |² ὅτι πρὸ τεσσαρακονταετίας |³ περίπου ἐφημερεύει ἐν τῇ |⁴ ἡμετέρᾳ ἐνορίᾳ (ὁ Προφήτης |⁵ Ἡλίας) τῆς συνοικίας Ἐπά-
|⁶ νω Μαχαλαῖς τῆς Σιτσόβης ὁ |⁷ Αἰδεσιμώτατος Δημήτριος |⁸ Στασινός Οἰκονόμος, ὅστις |⁹
μετ' ἀξιοπρεπείας καὶ θρησκευ- |¹⁰ τικῆς εὐλαβείας ἐκπληροῖ |¹¹ τὰ καθήκοντά του, συνεπῶς
|¹² τὸν λειτουργὸν τοῦτον τοῦ ὑ- |¹³ ψίστου σεβόμεθα ὡς κοινόν |¹⁴ πατέρα, πρὸ δεκαετίας δε
|¹⁵ προσεκολλήθη ὡς βοηθός του |¹⁶ καὶ ὁ ἱερομόναχος Γεννάδιος |¹⁷ Γεωργαντᾶς ὅστις μὴ
ἀρεσκό- |¹⁸ μενος ὡς φαίνεται εἰς τὴν |¹⁹ διανομὴν τῶν ἐκ τῆς ἐνο- |²⁰ ρίας μας προσόδων
έσκει- |²¹ ὡρησε κατηγορίαν κατ' |²² αὐτοῦ ἦν ὑπεστήριξαν ἐγ- |²³ γράφως τινές ἀπλοϊκοί |²⁴
τῆς ἐνορίας μας ὅτι δῆθεν |²⁵ ὁ Αἰδεσιμώτατος Δημήτριος |²⁶ Στασινός δεν εἶνε εἰς κατὰ- |²⁷
στασιν νά ἱεροτελεστῇ ἔνε- |²⁸ κεν γήρατος. |²⁹ Ἐπειδὴ τὰ ἐν τῇ κατη- |³⁰ γορίᾳ ἀναφερόμενα
δεν |³¹ εἶνε ἀληθῆ ὡς μὴ ἐκτεθέν- |³² τα ἀπὸ ἔμπνευσιν θρη- |³³ σκευτικῆς εὐλαβείας ἀλ- |³⁴
λά διὰ συμφεροντολογι- |³⁵ κόν σκοπὸν τοῦ ἱερομο- |³⁶ νάχου Γεωργαντᾶ. |³⁷ Παρακαλοῦμεν
τὴν |³⁸ Σ/ὴν Ἐπιτροπὴν ἵνα εὐ- |³⁹ αρεστομένη μὴ λάβῃ ὑπ' |⁴⁰ ὄψει τῆς τῆν κατηγορί- |⁴¹ αν
ταύτην πρὸς ἀποφυγὴν |⁴² παντός σκανδάλου θέλει δε |⁴³ εἶσθαι πολὺ ἄδικον καὶ ἐναν- |⁴⁴
τιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν |⁴⁵ κανόνων ἂν ριφθῇ εἰς |⁴⁶ τὰς ὁδοὺς σεβασμιώτατος |⁴⁷ ἱερέως
οἶος ὁ Δημήτριος |⁴⁸ Στασινός Οἰκονόμος.

- |⁴⁹ *Οί εύπειθέστατοι*
 |⁵⁰ *Κωνστ. Α. Μαυρίκης*
 |⁵¹ *Άντ. Γ. Λιακάκης*
 |⁵² *Παναγ. Γ. Χανδρινός*
 |⁵³ *[υπογραφή]*
 |⁵⁴ *Α. Πατριαρχέας*
 |⁵⁵ *Κ. Θ. Κάλφας*
 |⁵⁶ *Π. Γ. Μαυρίκης*
 |⁵⁷ *Κ. Π. Κεφαλας*
 |⁵⁸ *Ίω. Π. Μαυρίκης*
 |⁵⁹ *Άθ. Παναγόπουλος*
 |⁶⁰ *Γεώρ. Ίω. Παπαβασιλόπουλος*
 |⁶¹ *Ηλίας Γ. Αλεξέας*
 |⁶² *Γεώρ. Κ. Ροβολής*
 |⁶³ *Π. Αν. Λιακάκης*
 |⁶⁴ *Γεώργιος Β. Λιακάκης*
 |⁶⁵ *Γεώργιος Β. Λιακάκης*
 |⁶⁶ *Άντώνιος Ροβολής*
 |⁶⁷ *Ν. Ιω. Παπαβασιλόπουλος*
 |⁶⁸ *Ίωάννης Π. Παπακαλός*
 |⁶⁹ *Ίωάννης Γ. Παπαβασιλόπουλος*
 |⁷⁰ *Β. Καρουνος*
 |⁵¹ *Πολυζώης Κωνσταντάκης*

Σχόλια:

1 Από την αναφορά αυτή των ενοριτών που υποστηρίζουν τον ιερέα Δημήτριο Στασινό, μπορούμε να αντλήσουμε πολύτιμες πληροφορίες για τη ζωή του εν λόγω κληρικού. Επιπλέον, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι το κείμενο αποτελεί μνημείο ευφυσούς απάντησης στις κατηγορίες εις βάρος του Στασινού, γεγονός που ίσως παραπέμπει σε πρόσωπο εξειδικευμένο στην αντίκρουση επιχειρημάτων (ίσως νομικό).

2 (στ. 2-4) «πρό τεσσαρακονταετίας περίπου έφημερεύει έν τή ήμετέρα ένορία». – Η πρώτη πληροφορία που αντλούμε για τη ζωή του γηραιού ιερέα, είναι πως εκτελεί τα ιερατικά το καθήκοντα στον συγκεκριμένο ναό επί σαράντα έτη (δεν γνωρίζουμε ωστόσο εάν χειροτονήθηκε την ίδια περίοδο και ξεκίνησε να ιερουργεί εκεί ή είχε λάβει χειροτονία από νωρίτερα και απλώς μετατέθηκε στον ναό του Προφήτη Ηλία). Αν δεχθούμε ως επικρατέστερη την πρώτη εκδοχή και υπολογίσουμε την ηλικία

του (80 ετών περίπου κατά τον ιατρό Βασιλάκη ή 90 κατά την αναφορά ενοριτών εις βάρος του), θα διαπιστώσουμε ότι χειροτονήθηκε σε μεγάλη σχετικά ηλικία (40-50 ετών).

3 (στ. 6-8) «ὁ Αἰδεσιμώτατος Δημήτριος Στασινός Οἰκονόμος». – Η λέξη «οικονόμος¹⁹» που χρησιμοποιείται στο κείμενο, δεν αποτελεί δεύτερο επώνυμο ή κάποιο προσωνύμο του Δημήτριου Στασινού, αλλά εκκλησιαστικό οφφίκιο το οποίο υφίσταται στην Εκκλησία από τον 4ο αιώνα. Αρχικά σήμαινε τον υπεύθυνο για τα οικονομικά ζητήματα μιας επισκοπής, αλλά στη συνέχεια έλαβε απλώς τιμητικό χαρακτήρα. Προϋποθέσεις για την απονομή του αποτελούν η ηλικία (άνω των 30 ετών) και η μόρφωση (ανώτερη) ενός (εγγάμου) κληρικού. Από αυτά συμπεραίνουμε πως ο Δημήτριος Στασινός θα πρέπει να ήταν αρκετά μορφωμένος για την εποχή του.

4 (στ. 14-17) «πρό δεκαετίας δε προσεκολληθή ως βοηθός του καὶ ὁ ἱερομόναχος Γεννάδιος Γεωργαντᾶς». – Δεν γνωρίζουμε περισσότερα για τον ιερομόναχο αυτόν. Οπωσδήποτε δεν ανήκε στο δυναμικό της γειτονικής μονής Μαρδακίου²⁰, ούτε το όνομά του απαντάται στη Ζίτσοβα. Η δεκαετής παρουσία του στον ναό του Προφήτη Ηλία αποτελεί την τρίτη κατά σειρά πληροφορία που λαμβάνουμε από το έγγραφο.

5 (στ. 17-20) «ὄστις μὴ ἀρεσκόμενος ὡς φαίνεται εἰς τὴν διανομὴν τῶν ἐκ τῆς ἐνορίας μας προσόδων». – Ο ιερομόναχος Γεννάδιος Γεωργαντᾶς κατονομάζεται ευθέως ως ο υποκινητής των ενοριτών που στράφηκαν εναντίον του Στασινού και μάλιστα ως αιτία σημειώνονται οι οικονομικές απολαβές των δύο κληρικών.

6 (στ. 20-24) «έσκευώρησε κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ ἦν ὑπεστήριξαν ἐγγράφως τινές ἀπλοϊκοὶ τῆς ἐνορίας μας». – Στο απόσπασμα τονίζεται emphaticά πως πρόκειται για μια ξεκάθαρη σκευωρία εις βάρος του Στασινού από τον Γεννάδιο, ενώ υποβαθμίζεται ο ρόλος των ενοριτών που υπογράφουν εις βάρος του, με τον χαρακτηρισμό «απλοϊκοί» (τη συγκεκριμένη αναφορά υπογράφουν 35 ενορίτες, ενώ την υποστηρικτική εμφανώς λιγότεροι, 22).

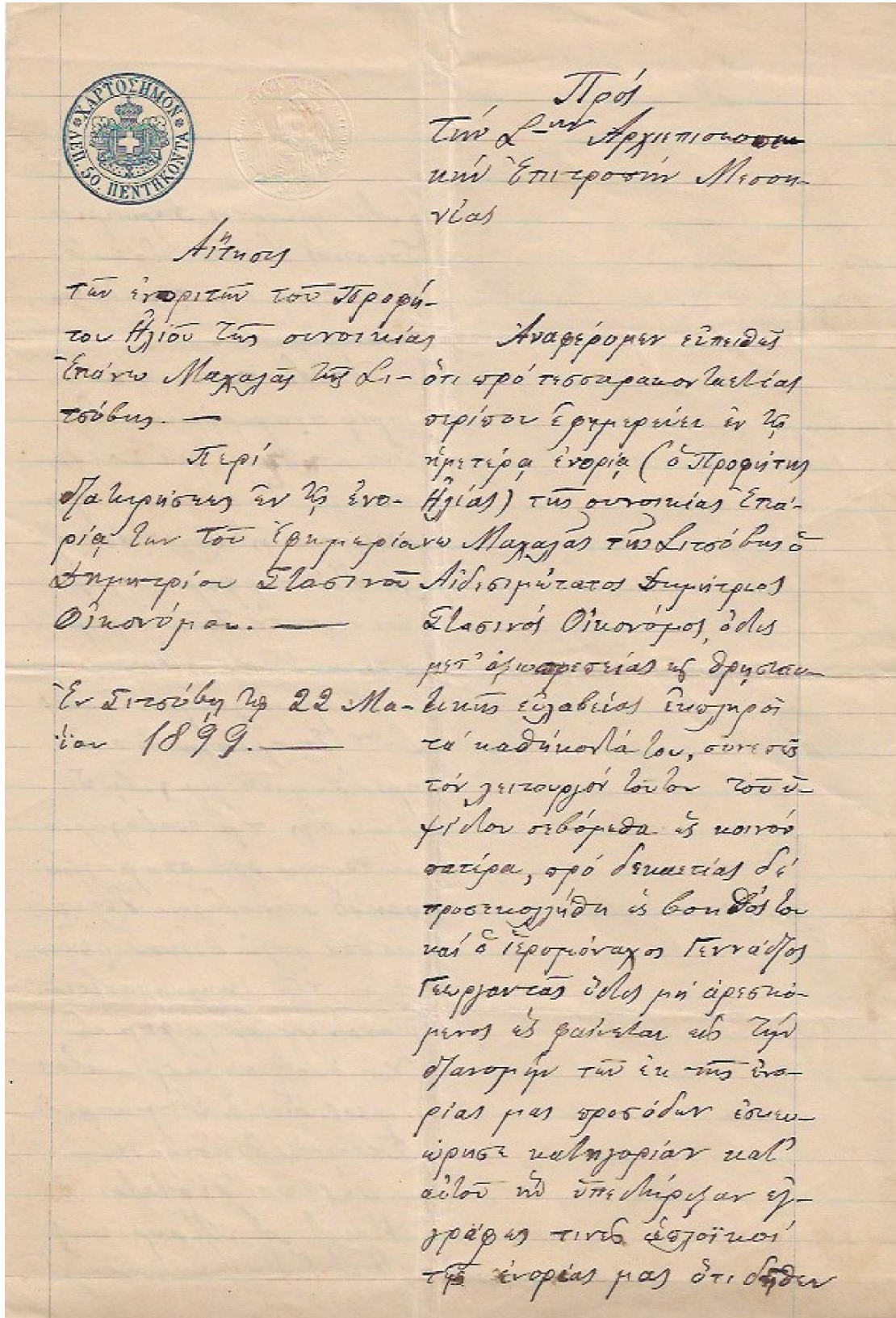
7 (στ. 29-36) «τά ἐν τῇ κατηγορίᾳ ἀναφερόμενα δεν εἶνε ἀληθῆ ὡς μὴ ἐκτεθέντα ἀπὸ ἔμπνευσιν θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἀλλὰ διὰ συμφεροντολογικόν σκοπόν τοῦ ἱερομονάχου Γεωργαντᾶ». – Το κατηγορητήριο υποβαθμίζεται ακόμη περισσότερο, με την παρατήρηση ότι δεν αποτελεί προϊόν θρησκευτικής ευλάβειας η οποία παρακινεί τους υπογράφοντες να αναφέρουν την κακή κατάσταση της υγείας του Στασινού, αλλά πρόκειται για καθαρά συμφεροντολογικού χαρακτήρα υποκίνηση εκ μέρους του Γενναδίου.

8 (στ. 42-48) «θέλει δε εἶσθαι πολὺ ἄδικον καὶ ἐνάντιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων ἂν ριφθῆ εἰς τὰς ὁδοὺς σεβασμιώτατος ἱερεὺς οἶος ὁ Δημήτριος Στασινός Οἰκονόμος». – Το αριστουργηματικά γραμμένο κείμενο, αποδομεί πλήρως την αντίπαλη πλευρά, επιχειρηματολογώντας για μια ανύπαρκτη κατηγορία· λαμβάνει ως δεδομένο τον οικονομικό στραγγαλισμό του Στασινού, παρότι η αναφορά εις

¹⁹ Για περισσότερες πληροφορίες για το συγκεκριμένο οφφίκιο, βλ. Δ. Μόσχος, «Το εκκλησιαστικό αξίωμα του οικονόμου: εξέλιξη και σχέση με την επισκοπική εξουσία», *ΕΕΘΣΠΑ ΜΒ'* (2007), 507-533· Κ. Ράλλης, «Περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αξιώματος τοῦ Οἰκονόμου», *Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 7 (1932), 4-10.

²⁰ Βλ. υπό έκδοση ἔργο για τη μονή Μαρδακίου του γράφοντος.

βάρος του τονίζει με έμφαση ότι οι ενορίτες, εφόσον τεθεί σε αργία λόγω γήρατος, θα αναλάβουν την οικονομική ενίσχυσή του.

ὁ Αἰθιοπίατος Σουλταῖος
 Ἰσακὸς δὲ ἐν τῷ καλο-
 ῶταυ καὶ ἱερογλυφῶν ἐν-
 νεκ γράματος. —

Ἐπειδὴ τὰ ἐν τῷ καλο-
 γράμῳ ἀναγραφόμενα δὲν
 εἶναι ἀκριβῆ καὶ μὴ ἐπιβεβαι-
 οῦνται ἀπὸ ἑπομένων ἀντι-
 σκευῶν ἐπιβεβαιῶσθαι
 γὰρ διὰ συρροῦν λογισ-
 μῶν οὐκ ἔστιν ἱερογλυ-
 φῶν τῶν ἐπομένων. —

Τὸ ἀναγραφόμενον τὸν
 Ἰ. καὶ ἱερογλυφῶν ἵνα ἐν-
 ἀπελαυνεῖται μὴ γὰρ εἶναι
 ἄφρα ἐπεὶ τῷ καλογράμ-
 μῳ ταύτῃ ἐπὶ ἀνομοῦν
 ὁμοῦ οὐκ ἔστιν ἐπιβεβαι-
 ῶσθαι ἀπὸ τῶν ἐπομένων
 τῶν ἐπιβεβαιῶσθαι
 καὶ οὕτως ἐπιβεβαιῶσθαι
 ἵνα οὕτως ὁ Σουλταῖος
 Ἰσακὸς ὀνομαζοῖται. —

Οἱ ἐπιβεβαιῶσθαι
 Karl A. Maunier
 Prof. L. Planchon

Ίωάννης Π. Μπουγάς
Μεταδιδακτορικός Έρευνήτης του Τμήματος Θεολογίας του
Πανεπιστημίου Αθηνών

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ 1834-1843 ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΕΣΣΗΝΗΣ ΙΩΣΗΦ (ΤΟΥ
ΑΠΟ ΑΝΔΡΟΥΣΗΣ) ΜΕ ΤΗΝ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΒΟΥΛΚΑΝΟΥ

Περίληψη

Ο Επίσκοπος Μεσσήνης Ίωσήφ (1833 -1844) υπήρξε μεγάλη προσωπικότητα της προεπαναστατικής, της επαναστατικής και της μεταεπαναστατικής Ελλάδος. Προσέφερε τὰ πάντα και κυρίως τὸν ἑαυτό του γιὰ τὴν Ἐλευθερία τοῦ Γένους. Δικαίως τοῦ ἀξίζει ὁ τίτλος τοῦ «Ἐθνομάρτυρα».

Στὸ παρὸν ἄρθρο παρουσιάζονται μερικὰ χειρόγραφα τοῦ Ίωσήφ τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέση μετὰ τὴν Ἱερά Μονή Βουλκάνου τῆς Μεσσηνίας. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εὐρίσκονται στὸ πρῶτο Κατάστιχο τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσηνίας (Βιβλίον Πρωτοκόλλου) ἔτους 1834, καθὼς καὶ στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Ίωσήφ ἀπὸ τὸ ἔτος 1834 ἕως τὸ 1843. Ἀνήκουν στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας. Ἡ στάση τοῦ Ίωσήφ ἔναντι τῶν Πατέρων τῆς Μονῆς, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ παρατεθειμένα ἔγγραφα του, ἦταν στάση ὀρθοδόξου Ἐπισκόπου πρὸς μοναχοὺς, χωρὶς ἀκρότητες μετὰ διάκριση καὶ μέτρο.

***

Μὲ τὴν παρουσίαση ἐγγράφων τοῦ Ίωσήφ Ἐπισκόπου Μεσσηνίας 1833 -1844 (τοῦ ἀπὸ Ἀνδρούσης 1806-1833) πρώτου Μινίστρου τῆς Θρησκείας καὶ τοῦ Δικαίου μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἐπιχειρεῖται προσπάθεια γιὰ τὴν κατανόηση τῆς πολυσχιδοῦς προσωπικότητάς του καὶ τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Ίωσήφ ἔζησε κατὰ τὰ ἔτη 1770- 1844.

Ὁ Ἐπίσκοπος Μεσσηνίας Ἰωσήφ ὑπῆρξε μεγάλη προσωπικότητα τῆς προεπαναστατικῆς, τῆς ἐπαναστατικῆς καὶ τῆς μεταεπαναστατικῆς Ἑλλάδος. Τόσο ἀπὸ τὴν ἱστορική ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἰωσήφ, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν μελέτη πολλῶν χειρογράφων του διαπιστώνεται ὅτι ὁ Ἰωσήφ:

- συνδύαζε ἄριστα τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση, τὴν προερχομένη ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ὁρθοδοξίας, μὲ τὴν πολιτικὴ συνείδηση, τὴν προερχόμενη ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ δημοκρατία,
- συνέβαλε τὰ μέγιστα γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς μεγάλης Ἐπανάστασης τοῦ 1821,
- ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδος ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κυριαρχία,
- ὑπέφερε τὰ πάνδεινα στὶς φυλακὲς τῆς Τριπόλεως,
- συνετέλεσε στὴν ὀργάνωση τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ κράτους μετὰ τὸ 1821, καὶ
- ἐνδιαφέρθηκε ἰδιαιτέρως γιὰ τὴν παιδείαν τοῦ ἀπαιδευτοῦ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐπῆρξε ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ 1821 ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, ὁ ὁποῖος ταυτοχρόνως ἀσκοῦσε ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ (κυβερνητικὰ) καθήκοντα.

Τὸν Ἰωσήφ ὀνόμασε ὁ διάδοχός του Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος Δασκαλάκης «*Πρωταθλητὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*»¹. Πρωτίστως ὅμως ὑπῆρξε Ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, διάδοχος τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν μορφῶν τῆς Ὁρθοδοξίας

Ὁ Ἰωσήφ εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος στὸ πρόσωπό του οὗτοι ἐξασφαλίζεται ἡ κανονικὴ ἀποστολικὴ διαδοχὴ τῶν ἐπισκοπῶν Μεσσηνίας, Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ἀνδρούσης. Ἐπισκοπὲς ποὺ σήμερον ἀποτελοῦν τὴν Μητρόπολη Μεσσηνίας².

¹ Χρυσόστομος Δασκαλάκης, Μητροπολίτης Μεσσηνίας, *Ἰωσήφ Ἀνδρούσης*, Καλαμάτα 1961, σελ. 7.

² «*Ἡ μακρὰ καὶ θεοφιλὴς ἀρχιερατεία τοῦ Ἰωσήφ Ἀνδρούσης ἀποτελεῖ τὸν ἐνωτικὸν κρίκον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Μεσσηνίας συνδέουσα τὴν πρὸ τοῦ ἔτους 1833 περίοδον, καθ' ἣν αὐτὴ συνίστατο εἰς τρεῖς ἐπισκοπικὰς ἐπαρχίας, μετὰ τῆς μετὰ τοῦ ἐν λόγω ἔτους περιόδου, ἀποτελοῦσαν ἐνιαίαν Μητρόπολιν. Πράγματι. Οὗτος ἀρχιεράτευσε ἀπὸ τοῦ 1806 μέχρι τοῦ 1833 ὡς Ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης (Μεσσηνίας) καὶ ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1844 ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Μεσσηνίας. Ὑπῆρξε ὡς ἐκ τούτου ὁ κλεινὸς Ἰωσήφ κανονικὸς διάδοχος καὶ τῶν Ἐπισκόπων τῶν διὰ μέσου τῶν ἀρχιερατευσάντων τόσο ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Ἀνδρούσης-κατὰ κυριολεξίαν-προκατόχων αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἐν ταῖς μετὰ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Μεσσηνίας ἐνωθείαις Ἐπισκοπαῖς Μεθώνης καὶ Κορώνης» Ἰωάννου Βορβίλα, *Περὶ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ διαλαμψασῶν ἐπισκοπῶν Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ἀνδρούσης*, ΔΙΔΑΧΗ, τεύχ. 225, Σεπτέμβριος 1967, σελ. 101.*

Ἡ Ἐπισκοπή τὸ 1833 ὀνομάστηκε Μεσσήνης³ καὶ ὁ τίτλος τοῦ Ἐπισκόπου δὲν ἦταν Ἀρχιεπίσκοπος ἀλλὰ Ἐπίσκοπος. Τὸ 1852 ἡ Ἐπισκοπή ὀνομάσθηκε *Ἐπισκοπή Μεσσηνίας*⁴ καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς *ἀρχιεπίσκοποι*⁵.

Βιογραφία γιὰ τὸν Ἰωσήφ ἔγραψε ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος τὸ 1844. Ἡ Βιογραφία αὐτὴ παρέμενε ἀνέκδοτη. Ἐξεδόθη τὸ 1890 ἀπὸ τὸν Ἀ. Πετρίδη στὸ περιοδικὸ *Ἀπόλλων* (τόμ. 6, ἀρ. 68, σελ. 1054-1060)⁶.

Στὸ παρὸν ἄρθρο παρουσιάζονται μερικὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα τοῦ Ἰωσήφ τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέση μετὰ τὴν Ἱερὰ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Βουλκάνου τῆς Μεσσηνίας. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εὐρίσκονται στὸ πρῶτο Κατάστιχο τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσήνης (Βιβλίον Πρωτοκόλλου) ἔτους 1834, καθὼς καὶ στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Ἰωσήφ ἀπὸ τὸ ἔτος 1834 ἕως τὸ 1843. Ἀνήκουν στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας. Κατὰ τὴν μεταγραφὴ διατηρήθηκε ἡ ὀρθογραφία καὶ ἡ σύνταξη τῶν χειρογράφων κειμένων.

Τὸ πρωτόκολλο ἀλληλογραφίας, *Κατάστιχο*, τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσήνης τοῦ ἔτους 1834 διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση. Τὸ μέγεθός του εἶναι πλάτους 21 ἑκατοστῶν καὶ ὕψους 30 ἑκατοστῶν. Εἶναι δεμένο μετὰ σχοινὶ ἀνά τεύχη σὲ τέσσερα σημεῖα καὶ κολλημένο ἐπὶ καλῆς ποιότητος χονδροῦ χάρτου τῆς ἐποχῆς.

Ὁ Ἰωσήφ ἢ κάποιος γραφεὺς αὐτοῦ χαράσσει περιθώρια ἀνά σελίδα ἐντὸς τῶν ὁποίων γράφει. Τὰ κείμενα γράφονται ἐντὸς πλαισίου 17, 5 ἑκατοστῶν μήκους καὶ ὕψους 27 ἑκατοστῶν. Τὰ ἔγγραφα ἀναγράφονται ἀκέραια στὸ κατάστιχο-καὶ ὄχι περίληψη αὐτῶν. Ὅλα τὰ κείμενα εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἰωσήφ, ὅπως δείχνει ὁ γραφικὸς χαρακτήρας τῆς ὑπογραφῆς του. Ἐντὸς περιθωρίου 1,8 ἑκατοστῶν ἀριστερὰ σὲ κάθε σελίδα ἀναφέρεται ὁ ἀριθμὸς πρωτοκόλλου. Τὰ θέματα χωρίζονται μετὰξὺ των μετὰ μία ἢ δύο ὀριζόντιες γραμμές. Τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη εἶναι ἐλάχιστα καὶ προφανῶς πρόκειται γιὰ ἀβλεπτήματα.

Στὸ ἐξώφυλλο ὑπογράφει ὁ ἐπὶ τῆς διεκπεραιώσεως Γραμματεὺς τῆς Συνόδου Ἰωσήφ ὁ οἰκονόμος. Φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Στὶς ὑπόλοιπες σελίδες ὑπογράφει ὁ Ἐπίσκοπος Μεσσήνης Ἰωσήφ. Ὁ Ἰωσήφ Ἀνδρούσης ἤδη μετὰ

³. Θεοκλήτου Ἀ. Στράγκα Ἀρχιμανδρίτου, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ Πηγῶν Ἀψευδῶν 1817-1967*, τ. Α', Ἀθῆναι 1969, σελ. 72.

⁴. Χρυσοστόμου Θέμελη, Μητροπολίτου Μεσσηνίας, *Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Μεσσηνίας διὰ μέσου τῶν αἰώνων*, Ἀθῆναι 2003, σελ. 30.

⁵. Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 43 καὶ Θεοκλήτου Ἀ. Στράγκα Ἀρχιμανδρίτου, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ Πηγῶν Ἀψευδῶν 1817-1967*, τ. Α', Ἀθῆναι 1969, σελ. 252.

⁶. «Τὸ σπουδαῖο αὐτὸ κείμενο τὸ χρωστοῦμε στὸν ἀείμνηστο Ἀθανάσιο Πετρίδη, Ἡπειρώτη, Σχολάρχῃ στὸ Νησί (Μεσσήνη) ποῦ ἦταν ἡ ἔδρα τοῦ Ἐπισκόπου Ἀνδρούσης προεπαναστατικὰ καὶ ὡς τὸ 1844. Ἐκεῖ ζοῦσε ἀπόγονος τοῦ Κωνστ. Νικολάου μετὰ τὸ ἐπώνυμο Κωνσταντινίδης, στὸ σπίτι τοῦ ὁποίου βρῆκε ὁ Πετρίδης τὴ Βιογραφία τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος, δὲν βρῆκε κανένα ἄλλο ἔγγραφο ἀπὸ τὸ προσωπικὸ του ἀρχεῖο» Βασίλης Παναγιωτόπουλος, *Ἰωσήφ Ἀνδρούσης: Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς ἐν Τριπόλει ἐγκαθιέρξεως αὐτοῦ καὶ ἄλλων ἀρχιερέων καὶ προυχόντων τῆς Πελοποννήσου, Μεσσηνιακὰ Χρονικὰ, Ἐτήσια Περιοδικὴ Ἔκδοση, 2000-2002*, σελ. 93-94.

Βασιλικό Διάταγμα τής 21ης Νοεμβρίου 1833 διορίσθηκε Ἐπίσκοπος Μεσσήνης. Ἡ Ἐπισκοπή Μεσσήνης ὀνομάσθηκε μὲ τὸ Βασιλικό Διάταγμα τής 21ης Νοεμβρίου 1833⁷ καὶ ἔτσι ἔπαψε νὰ ὑπάρχει ἡ Ἐπισκοπή Ἀνδρούσης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ πλέον τμῆμα τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσήνης. Τὸ κατάστιχο ἐδόθη στὸν Ἐπίσκοπο Μεσσήνης Ἰωσήφ στὶς 16 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1834 στὸ Ναύπλιο. Ἀπὸ τὶς 26 Φεβρουαρίου 1834 ἀποστέλλονται, ἀπὸ τὸ Νησί (Μεσσήνη), ἔδρα τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσήνης. Ἐνῶ στὴν πρώτη σελίδα ἀναγράφεται ὅτι τὸ κατάστιχο περιέχει 396 σελίδες, διασώζονται οἱ 79. Ἡ μελάνη γραφῆς εἶναι μαύρη.

Οἱ ἐπιστολές, οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται, ἀπευθύνονται ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ στὸν Ἡγούμενο καὶ στὴν Ἀδελφότητα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ ἔτος 1834 ἕως τὸ ἔτος 1843.

Ἡ Ἱερά Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Βουλκάνου ἰδρύθηκε στὶς ἀρχές τοῦ Ἡ' αἰῶνος ἐπὶ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου ἀπὸ μοναχούς, οἱ ὁποῖοι κατεδιώκοντο ἀπὸ τοὺς εἰκονομάχους⁸, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Ἰθώμη πάνω στὰ ἐρείπια ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ ναοῦ ἐπ' ὄνοματι τοῦ *Διὸς τοῦ Ἰθωμάτα*, ἃν καὶ σίγουρες μαρτυρίες γιὰ τὴν Μονὴ ὑπάρχουν ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα⁹. Τιμᾶται ἐπ' ὄνοματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ εὐρίσκεται ἐντὸς τῆς Μονῆς ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου¹⁰. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Ἰθώμη οἱ μοναχοὶ παρέμειναν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 12' αἰῶνος¹¹. Ἡ νέα Μονὴ μετεφέρθη ἀνατολικά τοῦ ὄρους Ἰθώμη, ὅπου καὶ βρίσκεται σὲ λειτουργία μέχρι σήμερα. Τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἰωσήφ ἔγιναν μεγάλα οἰκοδομικὰ ἔργα. Τὸ 1838 ἐκτίσθηκαν κελιά γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς Ξενῶν. Τὸ 1842 ἐκτίσθηκαν καὶ ἄλλα κελιά¹².

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἡ Μονὴ ἦταν τόπος συγκεντρώσεως ἀρματωλῶν καὶ κλεφτῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἦταν τόπος προετοιμασίας τῶν Ἀγωνιστῶν¹³. Πολλοὶ μοναχοὶ τῆς ὑπῆρξαν Ἀγωνιστὲς τοῦ 1821¹⁴ καὶ πολλὰ προσέφερε ἡ Μονὴ σὲ εἶδη καὶ χρήμα γιὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Τούρκων¹⁵. Ἐπίσης ἀνέπτυξε ἀξιόλογο

⁷ Θεοκλήτου Ἀ. Στράγκα Ἀρχιμανδρίτου, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ Πηγῶν Ἀψευδῶν 1817-1967*, τ. Α', Ἀθῆναι 1969, σελ. 71.

⁸ Δ. Βαγιακάκου-Γ. Ἀναπλιώτη, *Ἡ ἐν Ἰθώμη Μονὴ τοῦ Βουλκάνου*, Ἀθῆναι 1965, σελ. 3.

⁹ Ἰωάννου Βορβίλα, *Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἱερά Μονὴ τοῦ Βουλκάνου*, ΔΙΔΑΧΗ, τεύχ. 452, Σεπτέμβριος 1988, σελ. 118.

¹⁰ Ἐνθ' ἄνωτ., τεύχ. 452, Σεπτέμβριος 1988, σελ. 119 καὶ Γιάννη Ἀναπλιώτη, Βουλκάνο, τὸ Ἱστορικὸ Μοναστήρι τῆς Μεσσηνίας, *Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς «Πελοποννησιακῆς Πρωτοχρονιάς 1959»*, σελ. 178.

¹¹ Ἰωάννου Βορβίλα, *Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἱερά Μονὴ τοῦ Βουλκάνου*, ΔΙΔΑΧΗ, τεύχ. 452, Σεπτέμβριος 1988, σελ. 122.

¹² Ἐνθ' ἄνωτ., τεύχ. 452, Σεπτέμβριος 1988, σελ. 122.

¹³ Ἐνθ' ἄνωτ., τεύχ. 453, Ὀκτώβριος 1988, σελ. 136.

¹⁴ Ἐνθ' ἄνωτ., τεύχ. 453, Ὀκτώβριος 1988, σελ. 136-137.

¹⁵ Ἐνθ' ἄνωτ. καὶ Γιάννη Ἀναπλιώτη, Βουλκάνο, τὸ Ἱστορικὸ Μοναστήρι τῆς Μεσσηνίας, *Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς «Πελοποννησιακῆς Πρωτοχρονιάς 1959»*, σελ. 183.

κοινωνική δράση. Τò 1838 κτίσθηκε ειδική πτέρυγα με τò òνομα “Ξενοδοχεῖον διὰ τούς τυχόντας διαβάτας και διὰ τούς ξένους”¹⁶.

Ἡ Μονή κατὰ τὰ ἔτη 1839 και 1840 υπέστη ληστρικές ἐπιδρομές¹⁷, καθὼς και πολλές καταπατήσεις¹⁸.

Ἀπέκτησε πολλά κτήματα, ἐλαιῶνες, ἀμπελῶνες, συκεῶνες και εἶχε ἀλευρόμυλους και ἐλαιοτριβεῖα στήν Καλαμάτα και σέ πολλές περιοχές τῆς Μεσσηνίας¹⁹. Τούς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως και μετὰ κατεῖχε μεγάλη περιουσία²⁰. Στò *Κειμηλιοαρχεῖον* τῆς Μονῆς εὐρίσκονται πολλοὶ κώδικες χειρογράφων²¹. Κατέχει ἅγια λείψανα, καθὼς ἐπίσης και πολλά ἐκκλησιαστικά κειμήλια²². Ἡ Μονή ἔχει πολλά Μετόχια στήν Μεσσηνία²³. Τò ἔτος 1892 εἶχε Μετόχι και στήν Σμύρνη, τò òνομαζόμενον *Μετόχιον τοῦ Φασουλᾶ*, τò ὁποῖο παρεχωρήθη στήν Ἑλληνική Κοινότητα τῆς Σμύρνης γιὰ τὴν δημιουργία Σχολείου²⁴. «*Ἀξιόλογος εἶναι ἡ ἐθνική δράσις τῆς Μονῆς και μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον οἱ Πατέρες τῆς Μονῆς συμπαρεστάθησαν εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν Κλεφτοαρματολῶν... Ἡ Μονή προσέφερε διὰ τὸν Ἀγῶνα ἀρκετὰς χιλιάδας γροσίων*»²⁵. Τò 1822 ἐπίσης προσέφερε ἱερὰ σκευὴ γιὰ τὸν Ἀγῶνα ἀξίας 3.600 γροσίων²⁶. Τò 1823 δόθηκαν στὸν Ἐπαρχο Πάγκαλον εἶδη ἀξίας 2.250 γροσίων²⁷. Στὶς 26 Μαΐου 1823 ἔδωσε ἡ Μονή στήν Πελοποννησιακὴ Γερουσία 8.000 γρόσια²⁸.

Στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους υπάρχουν πολλά ἔγγραφα τῆς Μονῆς Βουλκάνου τῆς περιόδου 1834-1854, καθὼς ἐπίσης και στò Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου και στò Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας²⁹.

¹⁶ Ἰωάννου Βορβίλα, *Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Βουλκάνου*, ΔΙΔΑΧΗ, τεῦχ. 453, Ὀκτώβριος 1988, σελ. 137.

¹⁷ Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 139.

¹⁸ Χρυσοστόμου Θέμελη, *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Βουλκάνου και οἱ Μαυροματαῖοι*, ΔΙΔΑΧΗ, τεῦχ. 278, Ἰούνιος 1972, σελ. 81.

¹⁹ Ἰωάννου Βορβίλα, *Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Βουλκάνου*, ΔΙΔΑΧΗ, τεῦχ. 454, Νοέμβριος 1988, σελ. 151-153.

²⁰ Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 153-156.

²¹ Ἐνθ' ἄνωτ., τεῦχ. 455, Δεκέμβριος 1988, σελ. 170-171.

²² Ἐνθ' ἄνωτ., τεῦχ. 456, Ἰανουάριος 1989, σελ. 8-11.

²³ Ἐνθ' ἄνωτ., τεῦχ. 459, Ἀπρίλιος 1989, σελ. 56 και ἐξῆς.

²⁴ Χρυσοστόμου Θέμελη, Μητροπολίτου Μεσσηνίας, *Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Μεσσηνίας διὰ μέσου τῶν αἰῶνων*, Καλαμάτα 2003, σελ. 161-162 και Δικαίου Βαγιακάκου, *Ἡ ἐν Ἰθώμῃ Μονὴ τοῦ Βουλκάνου και τὸ ἐν Σμύρνη Μετόχιον αὐτῆς*, Ἀθῆναι 1955.

²⁵ Χρυσοστόμου Θέμελη, Μητροπολίτου Μεσσηνίας, *Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Μεσσηνίας διὰ μέσου τῶν αἰῶνων*, Καλαμάτα 2003, σελ. 163.

²⁶ Δικαίου Βαγιακάκου, *Ἡ ἐν Ἰθώμῃ Μονὴ τοῦ Βουλκάνου και τὸ ἐν Σμύρνη Μετόχιον αὐτῆς*, Ἀθῆναι 1955, σελ. 12.

²⁷ Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 13.

²⁸ Ἐνθ' ἄνωτ.

²⁹ Χρυσοστόμου Θέμελη, Μητροπολίτου Μεσσηνίας, *Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Μεσσηνίας διὰ μέσου τῶν αἰῶνων*, Καλαμάτα 2003, σελ. 174.

Σημαντική υπήρξε ή συμβολή τῆς Μονῆς Βουλκάνου στήν κοινωνία τῆς Μεσσηνίας. Ἡ Μονή ἐνίσχυσε φτωχοῦς, ἵδρυσε καί συντήρησε ἱερατικές Σχολές καί Δημοτικά Σχολεῖα³⁰.

Ὡς Μινίστρος τῆς Θρησκείας ὁ Ἰωσήφ δέν ἔπαψε νά ἐνδιαφέρεται γιά τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Βουλκάνου. Ὅταν προέκυψε κάποιο πρόβλημα μεταξύ τοῦ μοναχοῦ Γαβριήλ καί ἄλλων Πατέρων τῆς Μονῆς, ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸ Νικολάκη Γιατράκο νά διευθετήσῃ τὸ ζήτημα³¹.

Ἡ στάση τοῦ Ἰωσήφ ἔναντι τῶν Πατέρων τῆς Μονῆς, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ παρατεθειμένα ἔγγραφα του, ἦταν στάση ὀρθοδόξου Ἐπισκόπου πρὸς μοναχοῦς, χωρὶς ἀκρότητες μὲ διάκριση καί μέτρο. Ἀκολούθως παρουσιάζονται καί σχολιάζονται μερικὰ χειρόγραφα τοῦ Ἰωσήφ ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα σήμερα στὸ Ἱστορικό Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας.

Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ ἀφοροῦν:

- στήν ἐκλογή τοῦ ἡγουμένου Ἰγνατίου κατὰ τὸ ἔτος 1834 (τὸ πρῶτον) καί κατὰ τὸ ἔτος 1840 (τὸ δεύτερον) καί στήν ἐκλογή τοῦ ἡγουμένου Γαβριήλ κατὰ τὸ ἔτος 1843.
- στήν ὑπαρξη λειψάνων στήν Μονῆς Βουλκάνου καί στήν διάθεση αὐτῶν γιά ἐγκαινιασμό ἱερῶν ναῶν στήν Μεσσηνία καί γιά τὴν τέλεση Ἁγιασμοῦ, προκειμένου νά ἀποτραποῦν καταστροφές ἀπὸ ἔντομα στίς καλλιέργειες τῶν κατοίκων τῆς Μεσσηνίας,
- στήν ἄρνηση τοῦ Ἰωσήφ νά ἐκποιήσουν γῆ τῆς Μονῆς οἱ Πατέρες της,
- στήν καταγραφή τοῦ εἰσοδήματος τῆς Μονῆς κατὰ τὸ ἔτος 1834,
- στήν συνδρομὴ τῆς Μονῆς πρὸς τὴν Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία,
- στήν ἐντολὴ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου προκειμένου νά μὴν δέχεται ἡ Μονὴ ὄσους καταφεύγουν στὰ μοναστήρια γιά νά ἀποφύγουν τὴν στράτευση (νεοσυλλεξία),
- στήν κοινοποίηση στὴ Μονὴ τῆς καθαιρέσεως ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τοῦ Θεόφιλου Καΐρη. Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν Μητροπολίτη Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομον γιά τὴν εὐγενικὴ διάθεση ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας τῶν χειρογράφων τοῦ Ἰωσήφ Μεσσήνης

Μετεγγραφή καί Σχολιασμός τῶν χειρογράφων

³⁰. Βασιλείου Σταυρόπουλου, στὸ λῆμ.: «*Ἰθώμης Σχολεῖα*» ἐν *Μεσσηνιακά 1968 Β'* Ἔκδοση Ἀθῆνα, 1998, σελ. 270 καί τοῦ ἰδίου, *Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου-Συμβολὴ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς σὲ ἔργα κοινωνικῆς προνοίας, ΔΙΔΑΧΗ*, τεύχ. 355, Ἰούνιος 1979, σελ. 90.

³¹.

«*Γενναιότατε καπετὰν Νικολάκη Γιατράκο*

Μετὰ τὴν ἐρώτησιν (περὶ) τῆς ὑγείας σας, σᾶς δηλοποιῶ ὅτι ὁ ἱερομόναχος Γαβριήλ Βουλκανιώτης ἦλθεν ἐναυῦθα προσκλαιόμενος κατὰ τῶν Πατέρων τοῦ Μοναστηρίου ὅτι τοῦ ἐσταβάρησαν 700 γρόσια. Ὅθεν ἐπειδὴ δι' αὐτὰ σήμερον ἔγραψα εἰς τὸν ἡγουμένον καί λοιποὺς πατέρας, ἡ γενναιότης σου νά ἔχῃς τὴν εὐχὴν (μου) μὴν ἐνοχλήσης τὴν πανοσιότητά του εἰς τὸ παραμικρόν.

Τῆ 4 Μαΐου 1822 ἐν Κορίνθῳ». Μίμη Φερέτου, Εἰδήσεις-Σχόλια-Πληροφορίες γιά τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Μεσσηνίας, ΔΙΔΑΧΗ, τεύχ. 338, Δεκέμβριος 1977, σελ. 171.

Ἔγγραφο 1

άρ:40

Βασίλει(ον) τῆς Ἑλλάδος)
ὁ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν μεσσηνίας ἐπίσκοπος
πρὸς τὸν πανοσιώτατον καθηγούμενον τῆς ἱερᾶς μονῆς
τοῦ Βουλκάνου κύριον ἰγνάτιον

ἐπειδὴ παρέδραμε καιρὸς οὐκ ὀλίγος, καὶ δὲν ἐβλήθησαν εἰς πράξιν ὅσα ἡ ἱερὰ σύνοδος κατὰ τὰ βασιλ(ικὰ) διατάγματα περὶ τῶν μοναχῶν τῶν ἱερῶν κοινοβίων διέταξα διὰ τοῦτο ἅμα λάβης τὴν παροῦσαν, συμπαραλαβὼν τοὺς τε προηγουμένους καὶ λοιποὺς ἱερομονάχους, θέλω ἔλθης εἰς τὴν ἐπισκοπὴν, διὰ νὰ λάβητε τὰς ὁδηγίας.

ὁ ἐπίσκοπος μεσσηνίας Ἰωσήφ

τῇ 26 μαρτίου

1834 ἐν νησίῳ

Τὸ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 40/26 Μαρτίου 1834 ἔγγραφο τοῦ καταστίχου ἀποστέλλει ὁ Ἐπίσκοπος Μεσσηνίας Ἰωσήφ στὸν ἡγούμενο τῆς Μονῆς Βουλκάνου Ἰγνάτιο. «*Ἰγνάτιος Κουσταλούπης. Ἐγεννήθη εἰς Θουρίαν (Φρουτζάλα) Καλαμάτας κατὰ τὸ ἔτος 1781. Κατὰ κόσμον ἐκαλεῖτο Ἰωάννης*». *Εἰς τὴν Μονὴν Βουλκάνου προσῆλθεν τὸ ἔτος 1799 ὡς Δόκιμος. Μοναχὸς ἐκάρη τὸ ἔτος 1823. Ἀργότερον ἐγένετο Ἱερεύς. Διετέλεσεν ἐπὶ ἔτη ἀντιπρόσωπος τῆς Μονῆς Βουλκάνου εἰς τὸ παρὰ τὴν Θουρίαν Μετόχιον αὐτῆς "Γαρδίκι". Ἠγούμενος ἐχρημάτισεν δὶς, ἦτοι: α) ἀπὸ 1835 ἕως 1836 καὶ β) ἀπὸ 1840 ἕως 1844. Ἐπὶ ἡγουμενείας του ἐκτίσθησαν πολλὰ κελιά εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγαν τῆς Μονῆς (1842) ὡς μαρτυρεῖ σχετικῶς ἐπιγραφὴ ἐντοιχισμένη εἰς αὐτήν. Ἀπεβίωσε εἰς τὴν Μονὴν κατὰ τὸ ἔτος 1858», ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰ. Βορβίλας³² ἀναφέρεται σὲ καταγραφὴ τοῦ Ἰ. Βορβίλα. Προφανῶς ὁ Ἰ. Βορβίλας ἀγνοεῖ τὸ ἀνωτέρω χειρόγραφο καὶ ὀρίζει ὡς πρῶτο ἔτος ἡγουμενείας τοῦ Ἰγνατίου Κουσταλούπη τὸ 1835. Ὅμως στὸ παρὸν χειρόγραφο ὀνομάζεται ἡγούμενος ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Ἰωσήφ ἀπὸ τὴν 26η Μαρτίου τοῦ 1834. Ἐπίσης, ὁ Ἰ. Βορβίλας ἀναφέρει, γιὰ τὸν προκάτοχο τοῦ Ἰγνατίου τὸν Γαβριήλ Σταθόπουλο, ὅτι ἡγουμένευσεν ἀπὸ τὸ 1831-1835³³. Ὅμως συμφώνως μὲ τὸ παρὸν ἔγγραφο ἡ ἀ' ἡγουμενεία του τελειώνει τὸ 1834.*

³² Ἰωάννου Βορβίλα, *Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἱερὰ Μονὴ Βουλκάνου*, ΔΙΔΑΧΗ, τεύχ. 457, Φεβρουάριος 1989, σελ. 28 καὶ τοῦ ἰδίου, *Ἠγούμενοι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου «Βουλκάνου»*, ΔΙΔΑΧΗ, τεύχ. 387, Μάϊος 1982, σελ. 70.

³³ «Ἠγούμενος ἐχρημάτισεν δὶς, ἦτοι: α) ἀπὸ 1831 ἕως 1835 καὶ β) ἀπὸ 1837 ἕως 1840» Ἰωάννου Βορβίλα, *Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἱερὰ Μονὴ Βουλκάνου*, ΔΙΔΑΧΗ, τεύχ. 457, Φεβρουάριος 1989, σελ. 28 καὶ τοῦ ἰδίου, *Ἠγούμενοι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου «Βουλκάνου»*, ΔΙΔΑΧΗ, τεύχ. 387, Μάϊος 1982, σελ. 70.

Με τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ὁ Ἰωσήφ καλεῖ τὸν ἡγούμενο Ἰγνάτιο, τοὺς προηγουμένους³⁴ καὶ τοὺς ἱερομονάχους τῆς Μονῆς νὰ προσέλθουν στὸ Ἐπισκοπεῖο, προκειμένου νὰ λάβουν ὁδηγίες, διότι δὲν ἐφῆρμοσαν τὰ ὅσα ἡ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ ἡ Βασιλεία ἐπρόσταξαν περὶ τῶν μοναχῶν.

Οἱ μοναχοὶ τῆς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου προφανῶς δὲν ἐφαρμόζουν τὶς ἐντολές τῆς ὑποταγμένης στὸν Ὁθωνα καὶ στὴν Ἀντιβασιλεία Ἱερᾶς Συνόδου. Πρόκειται γιὰ διαταγές μὲ τὶς ὁποῖες διελύοντο πολλὲς Μονές τοῦ Βασιλείου, ἐνῶ τὰ διατηρητέα μοναστήρια ἔπρεπε νὰ ἀπόδιδουν φόρο ἐκ τῆς περιουσίας των στοὺς Νομάρχες³⁵. Ἡ Μονὴ τοῦ Βουλκάνου δὲν συμπεριλαμβάνατο στὶς ὑπὸ διάλυσιν Μονές, ὅμως τὰ διατάγματα αὐτὰ περιεῖχαν καὶ γενικότερες περὶ μοναχῶν διατάξεις, τὶς ὁποῖες δὲν ἐφάρμοζαν οἱ μοναχοὶ τοῦ Βουλκάνου.

Ἔγγραφο 2

ἀρ: 49:-

Βασίλ(ειον) τῆς Ἑλλάδος

πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον τοῦ Βασιλείου

ὁ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν μεσ(σήνης) ἐπίσκ(οπος)

ἐνδημῶν εἰς ναύπλιον, ἔλαβον τὴν ὑπ' ἀρ. 366 ἐγκύκλιον συνοδικὴν ἐπιστολήν, δι' ἧς διεταττόμην ἵνα καταγράψω καὶ περιγράψω μετὰ ἀπροσωληψίας εὐσυνειδήτως τοὺς ἡγούμενους τῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν μου ὑπαγομένων μοναστηρίων, κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ ἀξιοσύνην καὶ λοιπὰ τὸ μοναστήριον τοῦ Βουλκάνου ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν μου· αὐτὸ περιέχει πλείονας τῶν ἑξ μοναχῶν. ἡγούμεναι ἐν αὐτῷ ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἰγνάτιος, ἐκ πατρίδος φουρτζάλα, χωρίου τῶν καλαμῶν. ἔχει ἡλικίαν 55 ἐτῶν ἐκ πρώτης αὐτοῦ ἡλικίας εἰσῆλθεν εἰς τὸ μοναστήριον εἶναι χρηστοθήτης, τίμιος, σεμνός, σώφρων ἄγευστος μὲν παιδείας. τῶν κοινῶν διὰ γραμμάτων ἔμπειρος ἰκανός καὶ ἄξιος εἰς τὰ τῆς ἐπιστασίας του. ἔνεκα τούτου ἐρωτηθέντες οἱ τε ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ἀπεκρίθησαν εὐλικρινῶς ὅτι ἔχουσιν εὐχαρίστησιν νὰ μείνῃ οὗτος καὶ αὐθις ἡγούμενος ὅθεν κατὰ τὴν τῶν μοναχῶν ὀλόψυχον εὐαρέστησιν, καὶ γνωρίζων κἀγὼ τὸν ἀν(θρῶπ)ον ἄξιον τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος, καὶ τῆς σπουδαίας ἐπιστασίας, προτείνω αὐτὸν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ εἰς τὸ ἡγουμενικὸν ἀξίωμα ὑπ' οὐδενὸς δελεαζόμενος καὶ ὑποκινούμενος.

³⁴. Πρόκειται γιὰ τοὺς ἐν ζωῇ στὶς 26 Μαρτίου 1834 προηγουμένους, ἦτοι: α) τὸν Χρῦσανθον Τσελίκια (Ἔτη ἡγουμενείας του: 1828-1831. Ἀπεβίωσε τὸ 1855) καὶ β) Γαβριὴλ Σταθόπουλο (Ἔτη ἡγουμενείας του: 1831-1835 καὶ 1837- 1840. Ἀπεβίωσε τὸ 1852) ἐν Ἰωάννου Βορβίλια, *Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἱερὰ Μονὴ Βουλκάνου, ΔΙΔΑΧΗ*, τεύχ. 457, Φεβρουάριος 1989, σελ. 27-28 καὶ τοῦ ἰδίου, *Ἡγούμενοι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου «Βουλκάνου», ΔΙΔΑΧΗ*, τεύχ. 386, Μάιος 1982, σελ. 57 καὶ τεύχ. 387, Μάιος 1982, σελ. 70.

³⁵. Θεοκλήτου Α. Στράγκα Ἀρχιμανδρίτου, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ Πηγῶν Ἀψευδῶν 1817-1967*, τ. Α', Ἀθῆναι 1969, σελ. 75.

τῆ 10 ἀπριλλίου

1834 ἐν νησίῳ

ὁ ἐπίσκοπος

μεσ(σῆνης) Ἰωσήφ

Τὸ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 49/10 Ἀπριλλίου 1834 ἔγγραφο τοῦ καταστίχου εἶναι ἐπιστολή τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσηνίας Ἰωσήφ πρὸς τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Μὲ τὴν ἐπιστολή του αὐτὴ ὁ Ἰωσήφ προτείνει τὴν παραμονὴ τοῦ Ἰγνατίου ὡς ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βουλκάνου. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰγνάτιο Κουσταλούπη συμφώνως καὶ μὲ τὸ ἀριθμ. πρωτ. 40/26 Μαρτίου 1834 ἔγγραφο τοῦ καταστίχου. Στὴν ἐπιστολή αὐτὴ ὁ Ἰωσήφ περιγράφει τὰ χαρίσματα τοῦ Ἰγνατίου, τὶς γραμματικές του γνώσεις καὶ τὴν ἐμπειρία του. Οἱ μοναχοὶ τῆς Μονῆς Βουλκάνου τὸ ἔτος 1834 στὶς 10 Ἀπριλλίου ἦταν περισσότεροι ἀπὸ ἕξι. Ὁ Ἰωσήφ δὲν ἀναφέρει ὅτι ἔγιναν ἐκλογὲς γιὰ τὴν ἀνάδειξη τοῦ ἡγουμένου Ἰγνατίου, ἀναφέρει ὅμως ὅτι ἐρωτήθηκαν οἱ μοναχοὶ καὶ ἐδήλωσαν μὲ εὐχαρίστηση ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ παραμείνει ἡγούμενος ὁ Ἰγνάτιος.

Στὴν ἐπιστολή ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἔχει καὶ ἄλλο ἓνα προσόν πέραν τῆς χρηστοθήειάς του καὶ τῆς σωφροσύνης του. Εἶναι «ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος». Δηλαδή πιστὸς ὑπήκοος τοῦ βασιλέως. Θέλοντας προφανῶς ἢ ὑποταγμένη στὴν βασιλικὴ ἐξουσία Ἱερὰ Σύνοδος νὰ ἐλέγχει πλήρως τὰ μοναστήρια τοῦ βασιλείου διέταξε τοὺς Ἐπισκόπους νὰ προτείνουν ὑποταγμένους στὸν βασιλέα ἡγουμένους. Ὁ Ἰωσήφ ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἔχει ἡλικία 55 ἐτῶν, ἄρα ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1789, ἀφοῦ τὸ 1834 ἦταν 55 ἐτῶν. Ὁ Ἰ. Βορβίλας ἀναγράφει ὅτι ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1781³⁶.

Ἔγγραφο 3

ἀρ: 66:-

ὁ ἐπίσκοπος με(σῆνης)

πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς Ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βουλκάνου

κύριον Ἰγνάτιον

ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ βασιλείου κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 40 ἀναφορὰν τῆς ἐπισκοπῆς ἐνέκρινε τὴν πρότασιν αὐτῆς διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 885 συνοδικῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, τὴν πανοσιότητά σου, καὶ ἡγούμενον τῆς Ἱερᾶς ταύτης μονῆς. ὅθεν ἡγουμενεύων μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ περιθάλπων τοὺς ὑπ' αὐτὴν μοναχοὺς μὲ ὅλα τὰ καθήκοντα ἀπροσκοπτως καὶ ἀσκανδαλίστως, καὶ ἄξιος ἀναφανεῖς τῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὸν ὑψηλὸν θρόνον, καὶ

---

³⁶. Ἰωάννου Βορβίλα, *Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἱερὰ Μονὴ Βουλκάνου, ΔΙΔΑΧΗ*, τεύχ. 457, Φεβρουάριος 1984, σελ. 28 καὶ τοῦ ἰδίου, *Ἡγούμενοι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου «Βουλκάνου», ΔΙΔΑΧΗ*, τεύχ. 387, Μάιος 1982, σελ. 70.

εὐδόκιμος εἰς τὴν σύνοδον, καὶ εἰς βελτίωσιν τῆς ἱερᾶς μονῆς, θέλει ἀπολαύσης τὴν εὐνοίαν τῆς κυβερνήσεως. τὸ ἐπισκοπεῖον σπεύδει ἀναγγεῖλαί σοι τὴν ἀποκατάστασιν ταύτην.

τῆ 17 ἀπριλλίου

1834 ἐν νησίῳ

ὁ ἐπί(σκοπος)

μεσ(σήνης) Ἰω(σήφ)

Τὸ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 66/17 Ἀπριλλίου 1834 ἔγγραφο τοῦ καταστίχου εἶναι ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσηνίας Ἰωσήφ πρὸς τὸν ἡγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βουλκάνου, Ἰγνάτιο. Μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ὁ Ἰωσήφ ἀναφέρει στὸν Ἰγνάτιο, ὅτι κατόπιν προτάσεως δικῆς του, ὅπως ἀναγράφει καὶ στὸ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 49/10 Ἀπριλλίου 1834 ἔγγραφο τοῦ καταστίχου, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐνέκρινε τὸν Ἰγνάτιο ὡς ἡγούμενο τῆς Μονῆς Βουλκάνου. Ὁ Ἰωσήφ συμβουλεύει τὸν Ἰγνάτιο νὰ ἡγουμενεύει μὲ προσοχή, νὰ φροντίζει τοὺς μοναχοὺς καὶ νὰ εἶναι πιστὸς στὸν βασιλικὸ θρόνο, στὴν Σύνοδο, προκειμένου νὰ κερδίσει τὴν εὐνοία τῆς κυβερνήσεως.

Ἔγγραφο 4

ἀρ: 91:-

πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον

ἐλήφθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 808 ἐγκύκλιος τῆς ἱερᾶς συνόδου, δι' ἧς προσκαλοῦνται οἱ τοῦ βασιλείου ἐπίσκοποι, ἵνα μετακαλέσαντες τοὺς ἡγουμένους τῶν διατηρουμένων μοναστηρίων, διευθύνωσι κατάλογον, τῶν ἀρχείων καὶ μεμαρτυρουμένων ἀγίων λειψάνων. ὅθεν προσεκλήθη ὁ ἡγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ βουλκάνου, καὶ μετεκόμισεν εἰς τὸ ἐπισκοπεῖον πέντε κιβώτια ἀργυρᾶ ἀγίων λειψάνων τῶν ὁποίων ἀκριβῶς θεωρηθέντων καὶ καταγραφθέντων, ἐπισυνάπτεται κατάλογος ἀκριβῆς. πάντα εἰσὶ τεμάχια περιηργυρωμένα ἀλλ' οὔτε ἔγγραφα μαρτυρικὰ οὔτε χρυσόβουλα ἔχουσι οὔτε τὰ ἐν τῷ μοναστηρίῳ τούτῳ εὑρισκόμενα χρυσόβουλα σιγιλιώδη γράμματα διαλαμβάνουσι περὶ τούτων. ἀλλ' οὔτε ἄλλο ὅ,τιδὴποτε παρρησιάζεται διὰ τὸ ἀπαιτούμενον κῦρος. οἱ πατέρες λέγουσι ὅτι ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων εὑρίσκονται αὐτὰ ἐν τῷ μοναστηρίῳ. ἐκτὸς μέρος τῆς τιμίας κάρας τοῦ λογίου Διονυσίου τοῦ ἀρεοπαγίτου, ὁποῦ ἡγόρασαν παρά τινος προηγουμένου τῆς κατὰ στεμνίτζαν ἱερᾶς μονῆς τοῦ προδρόμου συμεῶν λεγομένου. οὐδεμία τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης ἔχει ἱερὰ λείψανα.

τῆ 29 ἀπριλλίου

1834 ἐν νησίῳ

ὁ ἐπί(σκοπος)

μεσ(σήνης) Ἰω(σήφ)

Τò με ἀριθμ. πρωτ. 91/29 Ἀπριλίου 1834 ἔγγραφο τοῦ καταστίχου, ἀποτελεῖ ἐπιστολή τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσηνίας Ἰωσήφ πρὸς τὴν Ἱερὰ Σύνοδο. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος εἶχε ἀποστείλει ἐγκύκλιο πρὸς ὅλους τοὺς Ἐπισκόπους τοῦ βασιλείου, προκειμένου νὰ καταρτιστοῦν κατάλογοι τῶν ἀρχείων καὶ τῶν ἱερῶν λειψάνων τῶν διατηρουμένων Ἱερῶν Μονῶν. Ὁ Ἰωσήφ ἀναφέρει στὴν Σύνοδο ὅτι γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ προσεκλήθη στὸ Ἐπισκοπεῖο ὁ ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βουλκάνου. Ἡγούμενος στὶς 29 Ἀπριλίου 1834 ἦταν ὁ Ἰγνάτιος Κουσταλούπης, ὅπως ἀναγράφεται καὶ στὸ με ἀριθμ. πρωτ. 66/17 Ἀπριλίου 1834 σχετικὸ ἔγγραφο τοῦ καταστίχου. Ὁ Ἰγνάτιος ἔφερε στὸ Ἐπισκοπεῖο πέντε ἀργυρᾶ κιβώτια ἀγίων λειψάνων. Τὰ λείψανα αὐτὰ κατεγράφησαν καὶ συνετάχθη κατάλογος, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ ἀποστέλλονταν στὴν Ἱερὰ Σύνοδο. Ὁ Ἰωσήφ ἀναφέρει ὅτι τὰ λείψανα αὐτὰ δὲν ἔχουν βεβαιωτικὰ ἔγγραφα περὶ τῆς προελεύσεώς των, τὰ λεγόμενα *μαρτυρικά*. Ἐπίσης, τὰ *χρυσόβουλα* που υπάρχουν στὴν Μονὴ δὲν ἀναγράφουν γιὰ τὴν προέλευση αὐτῶν τῶν λειψάνων. Κανένα ἔγγραφο δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ βεβαιώνει τὴν γνησιότητα αὐτῶν. Μοναδικὴ πηγὴ εἶναι οἱ Πατέρες τῆς Μονῆς, οἱ ὁποῖοι βεβαιώνουν ὅτι ἀπὸ πολλοὺς χρόνους πρὶν ὑπάρχουν τὰ λείψανα αὐτὰ. Ὑπάρχει βέβαια τμῆμα τῆς τιμίας κάρας τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Τὸ τμῆμα αὐτὸ εἶχε ἀγοραστεῖ ἀπὸ κάποιον Συμεὼν προηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου Στεμνίτσας³⁷. Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὁ Ἰωσήφ ἀναφέρει ὅτι «*Οὐδέμια τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης ἔχει ἱερὰ λείψανα*». Οἱ ἀναφορὲς αὐτές τοῦ Ἰωσήφ γιὰ τὴν ὕπαρξη λειψάνων, ἂν δὲν πρόκειται γιὰ λάθος, εἶναι προφανῶς ἐσκεμμένες γιὰ λόγους ποὺ ὁ ἴδιος ἤθελε. Ἴσως ὁ Ἰωσήφ νὰ ἤθελε νὰ ἀποκρύψει ἀπὸ τοὺς Βαυαροὺς τὴν ὕπαρξη ἱερῶν λειψάνων. Εἶναι ἀδύνατον στὴν ἱστορικὴ Ἐπισκοπὴ τῆς Μεσσηνίας νὰ μὴν ὑπῆρχαν ἱερὰ λείψανα. Τοῦτο ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα. Ὑπάρχουν ἀκόμα σήμερα καὶ βεβαίως ὑπῆρχαν τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰωσήφ ἱερὰ λείψανα στὴν Ἱερὰ Μονὴ Βουλκάνου, στὴ Μονὴ Καλογραιῶν Καλαμάτας, στὴ Μονὴ Βελανιδιάς, στὸν ἐνοριακὸ ναὸ Ἁγίου Νικολάου Καλαμάτας, στὸν ἐνοριακὸ ναὸ Ἁγίων Θεοδώρων Ἀρφαρῶν κ.ἄ.³⁸

Ἔγγραφο 5

ἀρ: 95:-

πρὸς τὸν καθηγούμενον τῆς Ἱερᾶς μονῆς τοῦ βουλκάνου

³⁷. Θωμᾶ Προβατάκη, *Βυζαντινὰ καὶ Μεταβυζαντινὰ κειμήλια τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας*, Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 156-160.

³⁸. Χρυσοστόμου Θέμελη, *Μητροπολίτου Μεσσηνίας, Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Μεσσηνίας διὰ μέσου τῶν αἰώνων*, Ἀθήναι 2003 καὶ Θωμᾶ Προβατάκη, *Βυζαντινὰ καὶ Μεταβυζαντινὰ κειμήλια τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας*, Θεσσαλονίκη 1976 καὶ Κωνσταντίνου Καλοκύρη, *Βυζαντιναὶ Ἐκκλησίαι τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας*, Θεσσαλονίκη 1973.

ἐπειδὴ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων κάτω γαιῶδουροχώρι, μπισπάρδι, καὶ βραχάταγα, ἔχουσιν ἀνάγκην ἵνα διὰ ἀγίων λειψάνων, ψάλλωσιν ἀγιασμόν εἰς τοὺς ἀμπελῶνας των, πρὸς καταστροφὴν, τῶν σκανθάρων, διὰ τοῦτο προσκαλεῖσαι πανοσιώτατε κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 388 ἄδειαν τοῦ ἐπαρχείου μεσσήνης, νὰ ἀποστείλῃς μεθ' ἑνὸς κουτίου ἀγίων λειψάνων τὸν ἱερομ(όναχον) κ(ύριον) Γαβριήλ, νὰ ἐκτελέσῃ τὴν αἴτησιν τῶν χ(ριστιαν)ῶν. ἡ διαμονὴ του εἰς τὰ χωρία ταῦτα δὲν συγχωρεῖται περισσότερο τῶν δύο ἡμερῶν.

τῆ 29 ἀπριλ(ίου)

ὁ ἐπίσκοπος)

1834 ἐν νησίῳ

μεσσήνης Ἰωσήφ

Τὸ μέ ἀριθμ. πρωτ. 95/29 Ἀπριλίου 1834 ἔγγραφο τοῦ καταστίχου ἀποτελεῖ ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ πρὸς τὸν ἡγούμενο τῆς Μονῆς Βουλκάνου. Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Βουλκάνου εἶναι ὁ Ἰγνάτιος Κουσταλούπης. Προσκαλεῖ ὁ Ἰωσήφ τὸν ἡγούμενο τῆς Μονῆς νὰ παραχωρήσῃ ἅγια λείψανα σὰ χωρία Κάτω Γαιῶδουροχώρι (σημερινό: Μοσχοχώρι), Μπισμπάρδι (σημερινό: Ἀσπροπουλιά) καὶ Βραγάταγα (σημερινό: Ἀριοχώρι) Οἱ κάτοικοι τῶν ὡς ἄνω χωρίων ἐπιθυμοῦσαν νὰ τελεσθεῖ ἀγιασμός, ἐνώπιον ἀγίων λειψάνων, προκειμένου νὰ σωθοῦν τὰ ἀμπέλια τους ἀπὸ καταστροφικὰ ἔντομα (σκαθάρια). Τὸ κιβώτιο μὲ τὰ ἅγια λείψανα θὰ συνόδευε ὁ ἱερομόναχος Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος θὰ τελοῦσε καὶ τὸν ἀγιασμόν. Ἡ πίστη τῶν κατοίκων τῆς Μεσσηνίας τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰωσήφ, ὅτι ὁ ἀγιασμός καὶ τὰ ἅγια λείψανα ἀπομακρύνουν κάθε κακό, πίστη ποὺ ἐδράζεται στὴν παράδοση, διδασκαλία καὶ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας, συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Ἡ παραμονὴ τοῦ ἱερομονάχου αὐτοῦ ἐκτὸς Μονῆς θὰ ἦταν δύο ἡμέρες μὲ σχετικὴ ἄδεια τοῦ Ἐπαρχείου Μεσσήνης.

Ἔγγραφο 6

ἀρ. 155

Βασιλεῖον τῆς ἐλλάδος

ὁ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν μεσσήνης ἐπίσκοπος. πρὸς τὸν καθηγούμενον, καὶ συμβούλους τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βουλκάνου.

ἐλήφθη τῆ 26 τοῦ αὐτοῦ.

ἐπισυνάπτεται ἀντίγραφον τῆς ὑπ. ἀριθ. 1224: συνοδικῆς ἐπιστολῆς. ἡ ἱερὰ σύνοδος προκαλεῖ τὸ ἐπισκοπεῖον, ἵνα Γνωστοποιήσῃ πρὸς ὑμᾶς, ὅτι ἡ αἴτησις ὑμῶν εἶναι ἀπαράδεκτος καὶ ὀφείλετε νὰ συμμορφωθῆτε κατὰ τὰς διαταγὰς τῆς Β(ασιλικῆς) Γραμματείας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου, ὥστε γῆν ἄχρηστον δὲν δύνασθε νὰ ἐκποιήσῃτε.

περί παντός πράγματος όπου ἔχετε χρείαν, δι[ὰ τοῦ] ἐπισκόπου πρέπει νὰ ἀναφέρεσθε·εἰ δὲ τουναντίον, αἱ ἀναφοραὶ σας θέλει εἶναι ἀπαράδεκτοι.

τῆ 25 δεκεμβρίου

ὁ ἐπίσκοπος

1834: ἐν ναυπλίῳ

μεσσήνης Ἰωσήφ

Ἡ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 155/25 Δεκεμβρίου 1834 ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἡγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βουλκάνου καὶ τοὺς ἡγουμενοσυμβούλους. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ἐμφανῆ τὰ σημάδια τῆς φθορᾶς καὶ ὀπισθεν αὐτῆς ἀναγράφεται ὁ ἀποστολέας καὶ ὁ παραλήπτης. Ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸ Ναύπλιο. Ὁ Ἰωσήφ μὲ αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴ ἐπισυνάπτει πρὸς τὴν Ἱερὰ Μονὴ Βουλκάνου ἀντίγραφο ἐπιστολῆς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἡ Σύνοδος καλοῦσε τὸν Ἰωσήφ νὰ ἐνημερώσει τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Βουλκάνου ὅτι ἡ αἴτησίς τους εἶναι ἀπαράδεκτος. Οἱ μοναχοὶ μὲ τὴν αἴτηση αὐτὴ ζητοῦσαν ἐκποίηση μοναστηριακῆς γῆς. Ὅμως ἡ Σύνοδος καὶ ἡ Βασιλικὴ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματεία δὲν ἐνέκρινε τὴν αἴτηση αὐτῶν. Οἱ Πατέρες ἐπανῆλθαν ζητώντας τὴν ἐκποίηση γῆς καὶ στὶς 27 Ἀπριλίου 1835. Ὁ ἕκτακτος Ἐπίτροπος Μεσσηνίας διαβίβασε τὴν ἀπὸ 19 Μαρτίου 1835 αἴτηση τῶν Πατέρων τῆς Μονῆς γιὰ τὴν ἐκποίηση μοναστηριακῆς γῆς, προκειμένου νὰ ἀποπληρώσουν χρέη 15.000 γροσίων³⁹. Ἡ αἴτησις ἐνεκρίθη ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου στὶς 3 Ὀκτωβρίου 1836⁴⁰. Ἐπίσης ὁ Ἰωσήφ τονίζει ὅτι τὸ Ἠγουμενοσυμβούλιο τῆς Μονῆς πρέπει πρῶτα νὰ ἀναφέρεται στὸν ἴδιο καὶ αὐτός μὲ τὴν σειρά του στὴν Ἱερὰ Σύνοδο. Τὸ ὡς ἄνω αἴτημα τῶν μοναχῶν δὲν ἦταν προφανῶς γνωστὸ στὸν Ἰωσήφ καὶ οἱ μοναχοὶ εἶχαν κάμει κανονικὸ παράπτωμα μὴ ἐνημερώνοντας τὸν Ἐπίσκοπό τους.

Ἠγούμενος τῆς Μονῆς Βουλκάνου ἦταν στὶς 25 Δεκεμβρίου 1834 ὁ Ἰγνάτιος Κουσταλούπης, ὅπως ἀναφέρεται καὶ στὸ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 66/17 Ἀπριλίου 1834 σχετικὸ ἔγγραφο τοῦ καταστίχου.

Ἔγγραφο 7

τὸ εἰσόδημα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου τοῦ “1834” ἔτους ἀριθμεῖται εἰς δραχμὰς τρεῖς χιλιάδες ἑπτακοσίας, ὀγδοήκοντα καὶ λεπτὰ ὀγδοήκοντα τρία. Αριθ. 3780.83. Τὰ δὲ ἐξοδευθέντα κατ’ αὐτὸ τὸ ἔτος εἰς δραχμὰς τέσσαρες χιλιάδες καὶ ἑπτακοσίας τρεῖς καὶ λεπτὰ τριάκοντα ἔν Αριθ. 4703.3[1].

---

³⁹. Δικαίου Βαγιακάκου, *Ἡ ἐν Ἰθώμῃ Μονὴ τοῦ Βουλκάνου καὶ τὸ ἐν Σμύρνῃ Μετόχιον αὐτῆς*, Ἀθῆναι 1955, σελ. 14 ὅπου καὶ τὸ σχετικὸ χειρόγραφο.

⁴⁰. Ἐνθ’ ἄνωτ., σελ. 15.

ὁ ἐπίσκοπος
μεσσήνης Ἰωσήφ

Τὸ ἄνευ χρονολογήσεως ἔγγραφο, ποὺ συνετάχθη προφανῶς στὸ τέλος τοῦ 1834 ἢ στὶς ἀρχές τοῦ 1835 ἀποτελεῖ βεβαίωση τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ περὶ τοῦ εἰσοδήματος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βουλκάνου. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσήνης καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἰωσήφ. Διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση. Τὸ εἰσόδημα τῆς Μονῆς Βουλκάνου συμφώνως μὲ τὸ ὡς ἄνω ἔγγραφο ἦταν 3.780 δραχμὲς καὶ 83 λεπτά. Τὰ ἔξοδα κατὰ τὸ ἴδιο ἔτος ἦταν περισσότερα: 4.703 δραχμὲς καὶ 31 λεπτά.

Ἔγγραφο 8

ἀρ. 64

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

ὁ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν μεσσήνης ἐπίσκοπος

πρὸς τοὺς πανοσιωτάτους ἄγιον ἡγούμενον καὶ συμβούλους τῆς Ἱερᾶς μονῆς τοῦ βουλκάνου. περικλείεται ἔγγραφον τοῦ ἐπαρχείου μεσσήνης καὶ τὸ κατάστιχον τῶν δοσοληψιῶν τῆς μονῆς σας ἐπιστραφέν. ἐξ οὗ θέλει πληροφορηθῆτε ὅτι ὁ λογαριασμός τῶν δοσοληψιῶν τῆς μονῆς πρέπει νὰ περιορίζεται μόνον εἰς τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ 1834 καὶ ὄχι περαιτέρω. ὅθεν καταστρώσατε αὐτὸν ὡς ἡ διαταγή.

τῆ 29 ἀπριλλίου

1835-: ἐν νησίῳ

ὁ ἐπίσκοπος

μεσσήνης Ἰωσήφ

τὸ ἔγγραφον τοῦ ἐπαρχείου

νὰ μᾶς τὸ ἐπιστρέψητε

τῆ ἐπισκοπῆ

Ἡ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 64/29 Ἰανουαρίου 1835 ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἡγούμενο καὶ τοὺς ἡγουμενοσυμβούλους τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βουλκάνου. Ἠγούμενος τῆς Μονῆς εἶναι ὁ Ἰγνάτιος Κουσταλούπης Ἡ ἐπιστολὴ ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸ Νησί (σημερινή: Μεσσήνη). Ὁ Ἰωσήφ ἐπιστρέφει τὸ βιβλίον (κατάστιχο) δοσοληψιῶν (ἐσόδων-ἐξόδων) τῆς Μονῆς, ἀφοῦ τὸ ἔχει ἐλέγξει τὸ Ἐπαρχεῖο Μεσσήνης, τὸ ὁποῖο καὶ ἀποστέλλει σχετικὸ ἔγγραφο. Ἐπισημαίνει ὅτι ὁ προϋπολογισμὸς γιὰ τὸ ἔτος 1835 τῆς Μονῆς θὰ πρέπει νὰ στηρίζεται στὰ ἔσοδα-ἐξοδα τοῦ 1834 καὶ νὰ μὴν ὑπάρξει διαφορὰ. Σύμφωνα

μέ τον άπολογισμό τοῦ 1834 ἡ Ἱερά Μονή Βουλκάνου χρωστοῦσε χρήματα, διότι, συμφώνως μέ τὸ προηγούμενο παρουσιαζόμενο χειρόγραφο, εἶχε περισσότερα ἔξοδα ἀπὸ ἔσοδα.

Ἔγγραφο 9

ὁ ἐπίσκοπος μεσσήνης

Δηλοποιῶ

ὅτι ἔλαβον παρὰ τοῦ καθηγουμένου κυρίου Γαβριήλ τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βουλκάνου διὰ τὴν συνδρομὴν πρὸς τὴν φιλεκπαιδευτικὴν ἑταιρείαν τοῦ ἀπελθόντος ἔτους 1838: δραχμὰς τριάκοντα ἕξι, καὶ δραχμὰς δέκα διὰ τὸ δίπλωμα· ὅθεν καὶ ἐξώφλησεν ὡς ἄνωθεν.

τῆ 8 μαΐου

1839 ἐν νησίῳ

Βεβαιῶ

ὁ ἐπίσκοπος

μεσσήνης Ἰωσήφ

Τὸ ἄνευ ἀριθμοῦ πρωτοκόλλου ἔγγραφο τοῦ Ἰωσήφ Ἐπισκόπου Μεσσήνης, μέ ἡμερομηνία 8 Μαΐου 1839, ἀποτελεῖ δήλωση τοῦ ὡς ἄνω Ἐπισκόπου. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς. Γράφεται στό Νησί. Ὅπισθεν ἀναγράφεται: «ἀποδεικτικὸν τοῦ Δεσπότη τοῦ ἔλαβεν τὴν συνδρομὴν διὰ τὴν Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρείαν». Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀποτελεῖ δήλωση τοῦ Ἰωσήφ ὅτι ἔλαβε τριάντα ἕξι δραχμὲς ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τῆς Μονῆς Βουλκάνου Γαβριήλ γιὰ συνδρομὴ τοῦ ἔτους 1838 στὴν Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία. Ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία ἰδρύθηκε τὸ ἔτος 1836 καὶ σκοπὸ εἶχε τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἑλληνοπαίδων⁴¹. Φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ὅτι πολλοὶ ἦταν ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας αὐτοὶ ποὺ ἐνίσχυναν τοὺς σκοποὺς τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς.

Στὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται ὅτι ἔλαβε ὁ Ἰωσήφ καὶ δέκα δραχμὲς διὰ τὸ δίπλωμα. Ἐνδεχομένως νὰ πρόκειται γιὰ κάποιο εἶδος βεβαίωσης-πτυχίου γιὰ σειρὰ μαθημάτων τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας, ποὺ εἶχε παρακολουθήσει ὁ Γαβριήλ ἢ κάποιος ἄλλος μοναχός. Ὁ ἡγούμενος Γαβριήλ εἶναι ὁ Γαβριήλ Σταθόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐχρημάτισε ἡγούμενος κατὰ τὰ ἔτη 1837-1840, συμφώνως μέ τὴν καταγραφή τῶν ἡγουμένων τῆς Μονῆς ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Βορβίλα⁴².

⁴¹ Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρους Λαροῦς Μπριτάννικα, Ἀθήνα, 1994, 2000, τ. 59, λῆμ.: «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρεία».

⁴² Ἰωάννου Βορβίλα, Ἠγούμενοι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου «Βουλκάνου», ΔΙΔΑΧΗ, τεῦχ. 387, Μάιος 1982, σελ. 70.

Ἔγγραφο 10

ἀρ. πρωτ. 1212

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

διεκ: 605

ὁ ἐπίσκοπος μεσσήνης

πρὸς τὸ συμβούλιον τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ βουλκάνου

ἐλήφθη τὴν 10 Μαρτίου.

ἐπισυνάπτω καὶ ἀντίγραφον τῆς ὑπ. ἀρθ. 8395/75 ἐπιστολῆς τῆς ἱερᾶς συνόδου ἐγκρινούσης τὴν ἀποκατάστασιν ὡς ἡγούμενον τοῦ κυρίου Ἰγνατίου καὶ ὡς συμβούλους τὸν κύριον Γαβριὴλ καὶ κύριον Ἰωσήφ συγχαίρων. ἐπεύχομαι ὑμῖν τὰ σωτήρια ἐχόμενα.

τῆ 10 μαρτίου

ὁ ἐπίσκοπος

1840 ἐν νησίῳ

μεσσήνης Ἰωσήφ

Ἡ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 1212/10 Μαρτίου 1840 ἐπιστολή, εἶναι ἐπιστολή τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ πρὸς τὸ ἡγουμενοσυμβούλιο τῆς ἱερᾶς Μονῆς Βουλκάνου. Ἡ ἐπιστολή φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς. Ἐπάνω ἀριστερὰ ἀναγράφεται ἡ ἡμερομηνία λήψης ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ἢ κάποιον μοναχὸ τῆς Μονῆς. Ἄν καὶ ἡ ἐπιστολή αὐτὴ δὲν διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάστασι, διακρίνεται εὐκρινῶς τὸ βουλοκέρι μὲ τὸ ὅποιο εἶχε σφραγιστεῖ. Ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸ Νησί (σημερινή: Μεσσήνη). Μὲ τὴν ἐπιστολή αὐτὴ ὁ Ἰωσήφ ἐπισυνάπτει τὴν μὲ ἀριθμ. πρωτ. 8395/75 ἐπιστολή τῆς ἱερᾶς Συνόδου. Ἡ ἐπιστολή αὐτὴ παρουσιάζεται παρακάτω στὸ παρὸν ἄρθρο.

Ὁ Ἰωσήφ ἀναφέρει ὅτι μὲ τὴν ἐπιστολή ἡ ἱερὰ Σύνοδος ἐνέκρινε ὡς ἡγούμενο τὸν Ἰγνάτιο Κουσταλούπη. Ἀναφέρεται ἡ λέξις “ἀποκατάστασι”. Ὁ Ἰγνάτιος εἶχε διετελέσει ἡγούμενος κατὰ τὰ ἔτη 1834-1836 καὶ εἶχε σταματήσει νὰ ἡγουμενεύει, προφανῶς ἐπειδὴ ἀντιτάχθηκε στὶς ἐνέργειες τῆς Ἀντιβασιλείας γιὰ τὴν Ἐκκλησία. Ἐπίσης, ἐγκρίνονται ὡς ἡγούμενοσύμβουλοι οἱ μοναχοὶ Γαβριὴλ καὶ Ἰωσήφ. Γαβριὴλ εἶναι ὁ Γαβριὴλ Σταθόπουλος, ἡγούμενος κατὰ τὰ ἔτη 1832-1834 καὶ 1837-1840⁴³. Ὁ μοναχὸς Ἰωσήφ εἶναι ὁ Ἰωσήφ Γεωργόπουλος, ἡγούμενος κατὰ τὰ ἔτη 1844-1846⁴⁴.

Ἔγγραφο 11

ἀριθ. Πρ. 8395

---

⁴³ Ἐνθ' ἄνωτ.

⁴⁴ Ἰωάννου Βορβίλια, *Ἠγούμενοι τῆς ἱερᾶς Μονῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου “Βουλκάνου”, ΔΙΔΑΧΗ*, τεύχ. 387, Μάϊος 1982, σελ. 70.

άρ. Διεκ. 75

Βασιλείον τῆς Ἑλλάδος

ἐν Ἀθήναις τὴν 29 φεβρουαρίου 1840

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου.

Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον ἐπίσκοπον Μεσσηνίας.

Γνωστοποιεῖται πρὸς ὑμᾶς εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ -14 τοῦ ἤδη λήγοντος μηνὸς ἀναφορᾶς σας, ὅτι ἐγκρίνονται ὁ μὲν ἱερομόναχος Ἰγνατίος ἡγούμενος, οἱ δὲ ἱερομόναχοι ὁ τε Γαβριήλ καὶ Ἰωσήφ σύμβουλοι εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Βουλκάνου, ὅθεν προσκαλεῖσθε νὰ ἐνεργήσητε πρὸς τοῦτο, ὅ,τι ἐκ τῶν καθηκόντων σας. Γνωστοποιοῦντες ἐν ταυτῷ αὐτὸ τοῦτο κατὰ τὰ διατεταγμένα καὶ πρὸς τὴν ἀρμοδίαν Διοικητικὴν πολιτικὴν ἀρχήν.

Καὶ ταῦτα κατ' ἐγκρισιν

Ὁ Κυνουρίας Διονύσιος Πρόεδρος. Ὑδρας Γεράσιμος.

Ὁ Σελλασίας Θεοδώρητος. Ὁ Τριφυλίας παῖσιος. Ὁ μενδενίτζης Γρηγόριος.

Τ(όπος) Σ(φραγίδος)

Ὁ Γραμματεὺς

θεοφάνης

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῆς πρωτοτύπου.

Τῆ 10 μαρτίου 1840: ἐν νησίῳ

ὁ ἐπίσκοπος

μεσσηνίας Ἰωσήφ

Ἡ με ἀριθμ. πρωτ. 8395/25 Φεβρουαρίου 1840 ἐπιστολὴ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἐπίσκοπο Μεσσηνίας Ἰωσήφ. Ἀποστέλλεται ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἀποτελεῖ ἐπικυρωμένο ἀντίγραφο ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ τῆς πρωτοτύπου ἐπιστολῆς τῆς Συνόδου, καὶ ἐστάλη ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ στὶς 10 Μαρτίου 1840 πρὸς τὴν Μονὴ Βουλκάνου.

Τὸ ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάστασι. Ἐπὶ τῆς ἀντιγεγραμμένης σελίδος ὑπάρχει ἡ σφραγὶς τῆς Ἐπισκοπῆς. Ἐπικυροῦται στὸ Νησί (σημερινό: Μεσσηνία). Ἡ γραφὴ δὲν εἶναι τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ κάποιου γραφέα. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐγκρίνει τὴν τοποθέτησι τοῦ Ἰγνατίου ὡς ἡγουμένου (β' ἡγουμενεία του) τῆς Μονῆς καὶ τὴν τοποθέτησι τοῦ Γαβριήλ καὶ τοῦ Ἰωσήφ ὡς συμβούλων. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰωσήφ κατ' ἐντολήν τῆς Συνόδου ὀφείλει νὰ γνωστοποιήσῃ τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τῆς Διοικητικῆς Ἀρχῆς τοῦ τόπου.

Υπογράφουν τὰ μέλη τῆς τότε Συνόδου:

Κυνουρίας Διονύσιος, πρόεδρος

Ὑδρας Γεράσιμος

Σελλασίας Θεοδώρητος

Τριφυλίας Παΐσιος

πρώην Μενδενίτζης Γρηγόριος.

Οί άνωτέρω διετέλεσαν συνοδικοί κατά τήν συνοδική περίοδο 1839-1840⁴⁵. Γραμματεύς ύπογράφει ό Άρχιμανδρίτης Θεοφάνης Σιατιστεύς, ό όποϊος διετέλεσε γραμματεύς τής Συνόδου από τό 1840-1844⁴⁶.

Έγγραφο 12

άρ. πρωτ. 1333

Βασίλειον τής Έλλάδος

διεκ. 725

ό Έπίσκοπος μεσσήνης

έλήφθη τήν β Σεπτεμβ(ρίου)

άρ. πρωτ. 1508

Βασίλειον τής Έλλάδος

διεκπ. 705

έπίσκοπος μεσσήνης

Ίουνίου

πρός τό συμβούλιον τής ιεράς μονής του βουρκάνου

ή ιερά σύνοδος διά τής ύπ. άρίθ. 9697/290 έπιστολής αύτής διατάττει και αύθις, ίνα τά συμβούλια τών μοναστηρίων νά μή δέχωνται τινά, ούτε ως μονάσαντα, ούτε ως ύπηρετήσαντα είς τάς μονάς των, άνευ τακτικής έγγράφου άποδείξεως τής καταγωγής των, άπαραλλάκτως ως και διά τής 23: σεπτεμβρίου 1839 και ύπ. άρίθ. 7985=8056 και από 31: Ίαννουαρίου τρ(έχοντος) έτ(ους) και ύπ' άρίθ. 8318 διατάττει όθεν συμμορφωθέντες και ύμεις με τό πνεύμα τών Διαταγών τής ιεράς συνόδου, πράξατε άπαραμειώτως έπειδή και οΐτινες(;) ίνα φύγωσιν τήν νεοσυλλεξίαν, καταφεύγουσιν είς τά μοναστήρια, προσέξατε ίνα μή φανήτε ύπεύθυνοι τών νόμων και τότε ή παιδεία γενήσητε μεγάλη.

τῆ 13 Ίουνίου

ό έπίσκοπος

1841 έν νησίω

μεσσήνης Ίωσήφ

Ή με άριθμ. πρωτ. 1508/13 Ίουνίου 1841 έπιστολή του Έπισκόπου Μεσσήνης Ίωσήφ, άπευθύνεται προς τό ήγουμενοσυμβούλιο τής Μονής Βουλκάνου. Έδω όνομάζεται «Βουρκάνου». Ή έπιστολή φέρει τήν σφραγίδα τής Έπισκοπής. Διατηρεΐται σε καλή κατάσταση. Άποστέλλεται από τό Νησί (σημερινή: Μεσσήνη). Έπάνω δεξιά από τον ήγούμενο ή κάποιον άλλο μοναχό τής Μονής αναγράφεται ως ήμερομηνία λήψης ή 19η Ίουνίου. Με τήν έπιστολή αύτή ό Ίωσήφ τονίζει στους μοναχούς τής Μονής ότι ή Ίερά Σύνοδος με συνεχείς έγκυκλίους της 9697/290, 1839/23 Σεπτεμβρίου, 7885=8056, 8318 άπαγορεύει τήν

⁴⁵. Θεοκλήτου Α. Στράγκα Αρχιμανδρίτου, Έκκλησίας Έλλάδος Ίστορία έκ Πηγών Άψευδών 1817-1967, τ. Α΄, Αθήναι 1969, σελ. 246.

⁴⁶. Ένθ' άνωτ., σελ. 616.

παραμονή νέων στα μοναστήρια. Οί μοναχοί καλούνται να μην δέχονται κανένα να μονάσει, αν πρώτα δεν έχει εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις προς την πατρίδα. Πολλοί κατέφευγαν στα μοναστήρια για να αποφύγουν την στράτευση («να φύγουν την νεοσυλλεξίαν»). Η Ίερά Σύνοδος δεν επικροτούσε την στάση αυτή. Επίσης, κανένας δεν πρέπει να γίνεται δεκτός ως μοναχός χωρίς να έχει έγγραφο που να αποδεικνύει τον τόπο καταγωγής του.

Οί μοναχοί τής Μονής Βουλκάνου έπρεπε να υπακούσουν στις άνωτέρω έντολές τής Συνόδου, διαφορετικά θα υπήρχε τιμωρία (παιδεία), καταλήγει στην έπιστολή αυτή ό Ίωσήφ.

Έγγραφο 13

άρ. πρω = 1607

Βασίλειον τής Ελλάδος

διεκ: 876

ό έπίσκοπος μεσσήνης

πρός τό συμβούλιον τής ιεράς μονής εις βουλκάνον

έλήφθη την 29 8βρίου 1841

Άριθμ. 58

[διεκ.] 42

θέλει άναγνώσητε έπ' έκκλησίαν την καθαίρεσιν (όποίαν περικλείω) τοϋ άθεωτάτου θεοφίλου καΐρου. ώσαύτως σάς έπισυνάπτω μίαν συνοδικήν έπιστο[λήν] έχουσαν και μίαν άγγελίαν τοϋ διδασκάλου θεοκλήτου φαρμακίδου. άφ' οϋ τας άναγνώσητε με προσοχήν θέλει υπογράψη έν συμβουλίω όσα σώματα εις την άγγελίαν θέλει υποκάτωθεν τής ήμετέρας υπογραφής. άφ' οϋ υπογράψητε την άγγελίαν, θέλει μοι έπιστρέψητε με τον ίδιον γραμματοκομιστήν, την κανονικήν έπιστολήν και την άγγελίαν, διά να τας διευθύνω και εις τά λοιπά μοναστήρια να καταγράψωσι.

τῆ 28 όκτωβρίου

ό έπίσκοπος

1841 έν ζευγολατίω

μεσσήνης Ίωσήφ

Η με άριθμ. πρωτ. 1607/28 Όκτωβρίου 1841 έπιστολή τοϋ Έπισκόπου Μεσσήνης Ίωσήφ, άπευθύνεται προς τό ήγουμενοσυμβούλιο τής Μονής Βουλκάνου. Η έπιστολή φέρει την σφραγίδα τής Έπισκοπής. Διατηρεΐται σε καλή κατάσταση. Έπάνω άριστερά άναγράφει ως ήμερομηνία λήψης την 29η Όκτωβρίου. Αποστέλλεται από τό χωρίο Ζευγολατιό. Με την έπιστολή αυτή ό Ίωσήφ δίδει έντολές στο ήγουμενοσυμβούλιο για την καθαίρεση τοϋ Θεόφилου Καΐρη κληρικοϋ, φιλοσόφου και θεολόγου, ό όποΐος εισήγαγε την καινή

θησκευτική δοξασία «Θεοσέβεια» και συγκρούστηκε με την έλλαδική Έκκλησία⁴⁷. Έπισυνάπτει τὸ κείμενο τῆς Συνόδου με τὸ ὅποιο καθαιρείτο ὁ Θεόφιλος Καΐρης. Τὸν ὀνομάζει «ἀθεώτατο» καὶ καλεῖ τοὺς μοναχοὺς νὰ ἀναγνώσουν τὴν καθαίρεσιν «ἐπ’ ἐκκλησίαν», δηλαδή ἐνώπιον ἀκροατηρίου στὴν Θεία Λειτουργία ἢ σὲ κάποια ἄλλη ἀκολουθία. Ἐπιθυμεῖ, δηλαδή νὰ γίνει γνωστὴ ἡ καθαίρεση. Ἡ ἐπισυναπτόμενη καθαίρεση δὲν ἀνευρέθη στὸ μελετηθὲν ἀρχεῖο. Ἐπισυνάπτει ἐπίσης καὶ «μίαν ἀγγελίαν» τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδη, τοῦ γνωστοῦ κληρικοῦ, καθηγητοῦ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας καὶ πρώτου Γραμματέα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου⁴⁸, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει «διδάσκαλον». Ὁ Ἰωσήφ καλεῖ τοὺς μοναχοὺς νὰ ὑπογράψουν μαζί με αὐτόν, αὐτὸς ἤδη εἶχε ὑπογράψει τὴν «ἀγγελίαν» τοῦ Φαρμακίδη. Τὰ προηγούμενα κείμενα θὰ τὰ ἀπέστειλε καὶ στὰ ἄλλα μοναστήρια τῆς ἐπισκοπῆς του. Ἡ ἀγγελία αὐτὴ πρόκειται γιὰ παραγγελία βιβλίου τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδη⁴⁹. Οἱ μοναχοὶ θὰ ὑπέγραφαν ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ τὸ ἀγοράσουν.

Πίνακας με τοὺς τίτλους τῶν βιβλίων τῆς Μονῆς Βουλκάνου τὸ ἔτος 1855 ἀναφέρει: «Τόμοι τοῦ Φαρμακίδου, δέκα τέσσαρις (14)»⁵⁰.

Ἔγγραφο 14

ἀρ. πρωτ. 1855 *Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος*

διεκ. 1106 *ὁ ἐπίσκοπος μεσσηνίας*

ἐλήφθη τὴν 13

πρὸς τὸ συμβούλιον τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ βουλκάνου

παρακαλεῖται τὸ συμβούλιον, ἵνα εὐαρεστηθῆ νὰ μᾶς ἀποστείλῃ τρεῖς μοίρας μικρὰς μαρτυρικῶν ἀγίων λειψάνων, εἰς ἐγκαινισμὸν μιᾶς ἐκκλησίας διὰ τοῦ παρόντος παπᾶ-δημητρίου, ὁ ὁποῖος με τὸ νὰ ἐδόυλευσε τὴν ἱερὰν μονὴν σας, καὶ ἔμαθε τὰ ἱερὰ γράμματα, μᾶς προξενεῖ ὑπόληψιν·εἶναι ἐνδεὴς καὶ χρήζει τινῶν ἱερῶν ἀμφίων ἃν ἔχη ἡ μονὴ τινὰ περισσεύοντα θέλει τὸν προμηθεύσητε.

τῇ 12 ὀκτωβρίου

ὁ ἐπίσκοπος

1842 ἐν σολάκι

μεσσηνίας Ἰωσήφ

τοῦ δήμου οἰχαλίας

⁴⁷ Δημητρίου Π. Πασχάλη, *Θεόφιλος Καΐρης, ἱστορικὴ καὶ φιλοσοφικὴ μελέτη*, Ἀθήνα 1928.

⁴⁸ Δημ. Μπαλάνου, *Θεόκλητος Φαρμακίδης 1784-1860*, Ἀθήνα 1933.

⁴⁹ Συμφώνως με τὸ με ἀριθμ. πρωτ. 1636/12 Δεκεμβρίου 1841 ἔγγραφο τοῦ Ἰωσήφ. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἔχει μεταγραφεῖ καὶ σχολιασθεῖ στὴν διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ γράφοντος με τίτλο: «*Ἰωσήφ Ἀνδρούσης (1770-1844). Ὁ πρώτος μινίστρος τῆς Θρησκείας καὶ τοῦ Δικαίου καὶ πρώτος Ἐπίσκοπος Μεσσηνίας*»

⁵⁰ Ἰωάννου Βορβίλα, *Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Βουλκάνου*, ΔΙΔΑΧΗ, τεῦχ. 455, Δεκέμβριος 1988, σελ. 171.

Ἡ με ἀριθμ. πρωτ. 1855/12 Ὀκτωβρίου 1842 ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσηνίας Ἰωσήφ, ἀπευθύνεται πρὸς τὸ ἡγουμενοσυμβούλιο τῆς Μονῆς Βουλκάνου. Ὁ παραλήπτης ἀναγράφεται ὀπισθεν τῆς ἐπιστολῆς. Ἡ ἐπιστολὴ φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς. Διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση. Διακρίνεται εὐκρινῶς τὸ βουλοκέρι-σφράγισμα στὸ κλείσιμό της. Ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸ χωριὸ Σολάκι.

Ὁ Ἰωσήφ ζητᾷ ἀπὸ τὴν Μονὴ τρία μικρὰ κομμάτια ἱερῶν λειψάνων («τρεῖς μοῖραι μικράς»), προκειμένου νὰ ἐγκαινιάσει ἱερὸν ναὸν τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρει. Ἀποστέλλει τὴν ἐπιστολὴ μετὸν ἱερέα ποὺ ὀνομάζεται παπᾶ-Δημήτρης. Ὁ παπᾶ-Δημήτρης ἔχει ἐργασθεῖ στὴν Μονή. Ὅπως ἀναφέρει στὴν ἐπιστολὴ ὁ Ἰωσήφ, ὁ παπᾶ-Δημήτρης εἶναι φτωχός. Τὰ ἱερὰ γράμματα τὰ ἔμαθε στὴν Μονὴ τοῦ Βουλκάνου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ μοναχοὶ τῆς Μονῆς ἐκπαίδευον τοὺς ἱερεῖς εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν ἱερῶν τους καθηκόντων. Ὁ Ἰωσήφ παρακαλεῖ τοὺς μοναχοὺς νὰ δώσουν στὸν ὡς ἄνω ἱερέα ἄμφια, ἐφόσον ἔχουν κάποια ποὺ τοὺς περισσεύουν. Ἡγούμενος τὸ 1842 ἦταν ὁ Ἰγνάτιος Κουσταλούπης.

Τὸ 1842 τὸ εἰσόδημα τῆς Μονῆς ἦταν 17.779,47 δρχ. καὶ προήρχετο ἀπὸ πωλήσεις ζώων, ἀγροτικῶν προϊόντων, ἀπὸ ἐνοίκια οἰκιῶν καὶ κτημάτων. Γιὰ τὴν συντήρησιν τῶν μοναχῶν δαπανήθηκαν 16.245,85 δρχ., ἄρα ὑπῆρχε ὑπόλοιπο 1.533,62 δρχ.⁵¹ Ὁ Ἰωσήφ φαίνεται νὰ γνωρίζει πρὸ τῆς λήξεως τοῦ 1842 ὅτι ἡ Μονὴ ἔχει οἰκονομικὴ δυνατότητα καὶ ἄρα μπορεῖ νὰ βοηθᾷ ἱερεῖς καὶ ἄλλους πιστοὺς, ποὺ χρήζουν βοήθειας.

Ἔγγραφο 15

Σεβασμιώτατε ἐπίσκοπε τρία ἤδη ἔτη ὑπηρετῶ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης προθυμίας καὶ ἐγρηγόρσεως εἰς τὸν πολύπονον καὶ πολυφρόντιστον τοῦτον βαθμὸν τοῦ ἡγουμένου τῆς διατηρουμένης ἱερᾶς μονῆς τοῦ βουλκάνου, ἀλλὰ τελευταῖον ἀπέκαμον, διὰ τε τὸ προβεβηκὸς τῆς ἡλικίας μου καὶ διὰ τὸ πολυμέριμνον καὶ πολύμοχθον τοῦ διακονήματος, διὰ τοῦτο, ἐκουσίᾳ τῇ γνώμῃ, εὐχαρίστῳ τῇ προαιρέσει καὶ εὐθύμῳ τῇ ψυχῇ, παραιτοῦμαι ἀπὸ τοῦ νῦν ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τούτου. παρακαλεῖσθε ὅθεν σεβαστέ πάτερ ν' ἀποδεχθεῖτε μετ' εὐμενείας ταύτην μου τὴν παραίτησιν, δικαίαν οὖσαν καὶ αἰτιολογουμένην, καὶ ἐπομένως νὰ διατάξητε τοὺς μοναχοὺς τῆς μνησθείσης μονῆς, ἵνα διὰ τῆς συνήθους ψηφοφορίας ἐκλέξωσι ἡγούμενον ἕτερον ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως.

τῆ 18 αὐγούστου 1843

ἐν βουλκάνῳ

Ὁ καθηγούμενος τῆς διατηρουμένης

ἱερᾶς μονῆς

⁵¹. Μίμη Φερέτου, *Εἰδήσεις-Σχόλια-Πληροφορίες γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Μεσσηνίας, ΔΙΔΑΧΗ*, τεύχ. 312, Ἰούλιος-Αὐγούστος 1975, σελ. 104.

Ιγνάτιος

έπικυρῶ ὅτι ἴσον
τῆς πρωτοτύπου
τῆ 20 αὐγούστου
ὁ ἐπίσκοπος
μεσσήνης Ἰωσήφ

Ἡ ἄνευ ἀριθμ. πρωτ. με ἡμερομηνία 18 Αὐγούστου 1843 ἐπιστολή τοῦ ἡγουμένου Ἰγνατίου τῆς Μονῆς Βουλκάνου, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἐπίσκοπο Μεσσήνης Ἰωσήφ. Ἀποστέλλεται ἀπὸ τὴν Μονὴ Βουλκάνου. Ἀποτελεῖ ἀντίγραφο τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνει στὶς 18 Αὐγούστου 1843 ὁ Ἰωσήφ καὶ στὴν ἐπικύρωση φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς. Μὲ τὴν ἐπιστολή αὐτὴ ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Βουλκάνου Ἰγνάτιος Κουσταλούπης παραιτεῖται ἐξαιτίας τῆς προχωρημένης ἡλικίας του. Καλεῖ τὸν Ἐπίσκοπο νὰ διατάξει νὰ διενεργηθοῦν ἐκλογές συμφώνως με τὴν κρατοῦσα ἐκκλησιαστικὴ παράδοση.

Ὁ Ἰγνάτιος διετέλεσε ἡγούμενος κατὰ τὰ ἔτη 1834-1836, συμφώνως με τὰ με ἀριθμ. πρωτ. 40/26 Μαρτίου 1834 καὶ 49/10 Ἀπριλίου 1834 ἔγγραφα τοῦ καταστίχου, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται στὸ παρὸν ἄρθρο καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1840-1843, συμφώνως με τὸ με ἀριθμ. πρωτ. 12/10 Μαρτίου 1840 ἔγγραφο τοῦ Ἰωσήφ, τὸ ὁποῖο παρουσιάζεται στὸ παρὸν ἄρθρο.

Ἔγγραφο 16

ἀρ. πρωτ. 2050 Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

διεκπ. 1348 ὁ ἐπίσκοπος μεσσήνης

ἐλήφθη τὴν 24.

Πρὸς τὸ συμβούλιον καὶ πάντας τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς τοῦ Βουλκάνου.

Ἐπισυνάπτω ἀντίγραφον τῆς παραιτήσεως τοῦ ἡγουμένου σας, κυρίου Ἰγνατίου, ὃθεν μετὰ τὴν ἱερὰν πανήγυριν τῆς κυρίας ἡμῶν, ἀναβεῖται εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν σας, κατὰ τοὺς τύπους ψηφοφορίσαντες ἐκλέξατε τὸν ἡγούμενόν σας.

τῆ 20 αὐγούστου

ὁ ἐπίσκοπος

1843 ἐν νησίῳ

μεσσήνης Ἰωσήφ

Ἡ με ἀριθμ. πρωτ. 2050/20 Αὐγούστου 1843 ἐπιστολή τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ, ἀπευθύνεται πρὸς τὸ ἡγουμενοσυμβούλιο καὶ πρὸς ὅλους τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Βουλκάνου. Ἡ ἐπιστολή φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς. Διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση. Ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸ Νησί (σημερινὴ Μεσσήνη).

Ὁ Ἰωσήφ ἀποστέλλει πρὸς ὅλους τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Βουλκάνου ἀντίγραφο τῆς ἀπὸ 18 Αὐγούστου 1843 ἐπιστολῆς παραιτήσεως τοῦ ἡγουμένου Ἰγνατίου Κουσταλούπη. Ὁ

Ίωσήφ καλεῖ τούς μοναχοὺς νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλοι στὴν Μονὴ μετὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Παναγίας, προκειμένου νὰ ἐκλέξουν διὰ ψηφοφορίας νέον Ἡγούμενο. Προφανῶς ἐννοεῖ νὰ συγκεντρωθοῦν μετὰ τὶς 23 Αὐγούστου, ἡμέρα ἀποδόσεως τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἀφοῦ ἡ ἐπιστολὴ ἀποστέλλεται τὴν 20ῆ Αὐγούστου. Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὴν κάθοδο τῆς Εἰκόνας τῆς Παναγίας στὴν Μεσσήνη.

Ὁ Ίωσήφ τηρεῖ τούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ σέβεται τὰ κανονικὰ δίκαια τῶν Ἱερῶν Μονῶν, μὴ παρεμβαίνοντας στὴ διαδικασία ἐκλογῆς Ἡγουμένου, μὴν ὑποδεικνύοντας κάποιον, ἀλλὰ ἀφήνοντας τὴν κρίση ἐλεύθερη γιὰ τὴν ἐκλογή ἡγουμένου, ὅπως θέλει ἡ ὀρθόδοξη παράδοση.

Ἔγγραφο 17

διὰ τῆς παρουσίας μου ψύφου ἐκλέγω διὰ ἡγούμενον τῆς μονῆς μας τὸν προηγούμενον, κύριον γαβριήλ. ἐκλέγω δὲ καὶ διὰ σύμβουλον τὸν προηγούμενον κύριον ἰγνάτιον.

τὴν 30 αὐγούστου 1843: ἐν βουλκάνω

ὁ σύμβουλος τῆς μονῆς

Ίωσήφ

Τὸ ἄνευ ἀριθμ. πρωτ. καὶ ἡμερομηνίας ἔγγραφο ἀποτελεῖ ψηφοδέλτιο διὰ τὴν ἐκλογή ἡγουμένου τῆς Μονῆς Βουλκάνου κατὰ τὸ ἔτος 1843. Τὸ ψηφοδέλτιο αὐτὸ εἶναι γραμμένο μὲ μαύρη μελάνη ἐπὶ χάρτου ἐποχῆς, χρώματος μπέζ, διαστάσεων 10 x 15 ἑκατοστῶν. Δὲν φέρει σφραγίδα. Διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση. Τὸ ψηφοδέλτιο αὐτὸ ὑπογράφει ὁ σύμβουλος τῆς Μονῆς, Ίωσήφ, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σύμβουλος στὸ προηγούμενο ἡγουμενοσυμβούλιο, δηλαδὴ σὲ αὐτὸ ποὺ ὑπῆρξε ἐπὶ τῆς δεύτερης ἡγουμενείας Ἰγνατίου Κουσταλούπη (1840-1843)⁵². Ὁ Ίωσήφ ψηφίζει γιὰ ἡγούμενον τὸν Γαβριήλ. Πρόκειται γιὰ τὸν προηγούμενο Γαβριήλ Σταθόπουλο, ὁ ὁποῖος ἐχρημάτισε Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Βουλκάνου κατὰ τὰ ἔτη 1832-1834 καὶ 1837-1840.

Ὁ Ίωσήφ κατὰ τὴν παροῦσα ψηφοφορία ἐξελέγη ἡγούμενος, ἂν καὶ διὰ τῆς παρουσίας ψήφου δὲν ἐψήφισε τὸν ἑαυτὸν του. «Ὁ Ίωσήφ Γεωργόπουλος κατήγετο ἐκ Μαυροματίου Ἰθώμης, ἐνθα ἐγεννήθη τὸ 1784. Ἐκαλεῖτο κατὰ κόσμον “Ἰωάννης”. Μοναχὸς ἐκάρη τὸ 1810. Ἡγούμενος ἐχρημάτισε κατὰ τὴν χρονικὴ περίοδο τῶν ἐτῶν 1844-1846. Ἀπεβίωσε κατὰ τὸ ἔτος 1860»⁵³. Ἡγούμενος βέβαια ἐχρημάτισε ἀπὸ τὸ 1843, ὅπως τεκμηριώνεται διὰ τοῦ παρόντος ψηφοδελτίου, ἀλλὰ καὶ δι’ ἄλλων ἐγγράφων, ὅπως τοῦ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 2059/1

⁵² Ὁ Ἰγνάτιος ἡγουμένευσεν ἀπὸ τὸ 1840 ἕως τὶς 30 Αὐγούστου 1843, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ παρόντος ψηφοδελτίου καὶ ὄχι ἕως τὸ 1844, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Βορβίλας ἐν *ΔΙΔΑΧΗ*, τεῦχ. 387, Μάϊος 1982, σελ. 70.

⁵³ Ἐνθ’ ἄνωτ.

Σεπτεμβρίου 1843 έγγραφου τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ, τὸ ὁποῖο παρουσιάζεται κατωτέρω.

Ὁ Ἰωσήφ ἐπίσης ἐψήφισε γιὰ σύμβουλο τὸν προηγούμενο κύριο Ἰγνάτιο Κουσταλούπη.

Ἔγγραφο 18

ἀρ. πρωτ. 2059 Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

διεκ. 1357 ὁ ἐπίσκοπος μεσσήνης

πρὸς τὸ συμβούλιον τῆς ἱερᾶς μονῆς Βουλκάνου καὶ πρὸς πάντας τοὺς πατέρας.

ἐλήφθη τὴν 1 Σεπτεμβρίου.

ἐλήφθη ἡ ὑπ. ἀριθ. 66 ἀναφορά σας περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ κυρίου Ἰωσήφ διὰ τὴν ἡγουμενίαν τῆς μονῆς σας. ὅθεν καὶ ἀμέσως θέλει ἀποστείλω αὐτὴν μὲ τὰς παρατηρήσεις μου πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον εἰς ἀποπεράτωσιν τῆς ὑποθέσεως.

τῆ 1 Σεπτεμβρίου

ὁ ἐπίσκοπος

1843 ἐν πολένα

μεσσήνης Ἰωσήφ

Ἡ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 2059/1 Σεπτεμβρίου 1843 ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ, ἀπευθύνεται πρὸς τὸ ἡγουμενοσυμβούλιο καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Βουλκάνου. Ἡ ἐπιστολὴ φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς. Διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάστασι. Ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸ χωριὸ Πολένα (σημερινό: Πλατανόβρυση). Διακρίνεται τὸ βουλοκέρι στὸ κλείσιμό της. Στὴν ὀπισθεν σελίδα ἀναγράφεται ὁ ἀποστολέας καὶ ὁ παραλήπτης. Ὁ Ἰωσήφ δηλώνει στοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς ὅτι ἔλαβε τὴν ἀναφορὰ τους σχετικὰ μὲ τὴν ἐκλογὴ νέου ἡγουμένου. Ἠγούμενος ἐξελέγη ὁ Ἰωσήφ Γεωργόπουλος στὶς 30 Αὐγούστου 1843. Ὁ Ἰωσήφ τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ θὰ ἀποστείλει στὴν Ἱερὰ Σύνοδο γιὰ ἔγκρισιν.

Ἔγγραφο 19

Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον ἐπίσκοπον μεσσήνης

Ἀριθμ. Πρ. 11842:

Ἀριθ. Διεκπ. 572:

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος.

ἐν Ἀθήναις

τὴν 24: Σεπτεμβρίου

1843

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου.

Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον ἐπίσκοπον Μεσσήνης.

Γνωστοποιεῖται πρὸς ὑμᾶς εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 3: τοῦ παρόντος μηνὸς ἀναφορᾶς σας, ὅτι ἐγκρίνονται, ὁ μὲν Ἱερομόναχος Ἰωσήφ Ἠγούμενος, οἱ δὲ Ἱερομόναχοι ὁ τε Ἰγνάτιος καὶ Γαβριήλ

σύμβουλοι εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Βουλκάνου. ὅθεν θέλετε ἐνεργήσει ἤδη ὅ,τι ἐκ τῶν καθηκόντων σας πρὸς τοῦτο, γνωστοποιοῦντες αὐτὸ τοῦτο κατὰ τὰ διατεταγμένα καὶ πρὸς τὴν ἀρμοδίαν Διοικητικὴν Πολιτικὴν ἀρχήν.

Καὶ ταῦτα κατ' ἐγκρισιν. _

† Εὐβοίας νεόφυτος, Πρόεδρος: _ † Μαντινείας καὶ Μεγαλουπόλεως Διονύσιος

† ὁ Πρῶν ἡλείας Ἰωνᾶς † ὁ Ἀχαΐας Γρηγόριος

(Τ Π.) ὁ Β. Γραμματεὺς

(Σ φ.) Θεοφάνης Σιατιστεὺς

Ἐπὶ τῆς ὑπ ἀρθ.-3059 .

ἐπικυρῶ ὅτι ἴσον

τῷ πρωτοτύπῳ.

τῇ 30 Σεπτεμβρίου 1843 ἐν νησίῳ

ὁ ἐπίσκοπος

μεσσήνης Ἰωσήφ: _

Ἡ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 11848/24 Σεπτεμβρίου 1843 ἐπιστολὴ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἐπίσκοπο Μεσσήνης Ἰωσήφ. Αποστέλλεται ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Τὸ παρὸν ἔγγραφο ἀποτελεῖ ἐπικυρωμένο ἀντίγραφο ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ τῆς πρωτοτύπου ἐπιστολῆς τῆς Συνόδου, τὸ ὁποῖο ἐπικυρώθηκε στὶς 30 Σεπτεμβρίου 1843 στὸ Νησί (σημερινή: Μεσσήνη). Τὸ ἀντίγραφο αὐτὸ φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς. Μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐγκρίνει τὴν τοποθέτηση τοῦ νέου ἡγουμενοσυμβουλίου τῆς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου, τὸν Ἰωσήφ ὡς ἡγούμενο καὶ ὡς συμβούλους τοὺς Ἰγνάτιο καὶ Γαβριήλ. Τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ διαβιβάζει ὁ Ἰωσήφ στὴν Μονὴ μὲ τὸ 2072/30 Σεπτεμβρίου 1843 ἔγγραφό του, τὸ ὁποῖο παρουσιάζεται κατωτέρω. Οἱ ὑπογράφωντες Ἐπίσκοποι, μέλη τῆς Συνόδου εἶναι οἱ: Εὐβοίας Νεόφυτος, πρόεδρος, Μαντινείας καὶ Μεγαλουπόλεως Διονύσιος, πρῶν Ἠλείας Ἰωνᾶς, Ἀχαΐας Γρηγόριος, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν μέλη κατὰ τὴν συνοδικὴ περίοδο 1843-1844⁵⁴. Βασιλικὸς Γραμματεὺς ἦταν ὁ Θεοφάνης Σιατιστεὺς.

Ἔγγραφο 20

ἀρ. 2072

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

διε. 1370

ὁ ἐπίσκοπος μεσσήνης

πρὸς τοὺς ὀσιωτάτους ἱερομονάχους καὶ μοναχοὺς τῆς μονῆς τοῦ Βουλκάνου.

---

⁵⁴. Θεοκλήτου Α. Στράγκα Ἀρχιμανδρίτου, Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ Πηγῶν Ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Α', Ἀθῆναι 1969, σελ. 247.

έπισυνάπτω τὴν πρωτότυπον ὑπ. ἀρ: 11842 ἐπιστολὴν τῆς ἱερᾶς συνόδου, δι' ἧς φανεροῖ, ὅτι κατὰ τὴν αἰτησίαν σας ἐγκρίνεται, ὁ μὲν κύριος Ἰωσήφ ἡγούμενος, ... κύριος ἰγνάτιος καὶ κύριος Γαβριήλ σύμβουλοι. ὅθεν συγχαίρων πνευματικῶς, ἐπεύχομαι ἵνα οἱ ἐγκριθέντες, φανῶσιν εὐδόκιμοι, κατὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσι. τὴν συνοδικὴν ἐπιστολὴν ἀντιγράψαντες νὰ μᾶς ἐπιστρέψῃτε αὐτὴν διὰ τοῦ ἰδίου πεζοῦ.

τῆ 30 Σεπτεμβρίου

1843 ἐν νησίῳ

ὁ ἐπίσκοπος

Μεσσήνης Ἰωσήφ

Ἡ μὲ ἀριθμ. πρωτ. 2072/30 Σεπτεμβρίου 1843 ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ, ἀπευθύνεται πρὸς τὰ μέλη τῆς ἀδελφότητος τῆς Μονῆς Βουλκάνου. Ἡ ἐπιστολὴ φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς. Δὲν διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση, ἔχει ἐμφανῆ τὰ σημάδια τῆς φθορᾶς. Ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸ Νησί (σημερινή: Μεσσήνη). Μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ὁ Ἰωσήφ ἀποστέλλει στοὺς μοναχοὺς τὴν ἐπιστολὴ ἐγκρίσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου γιὰ τὸν νέο ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ἰωσήφ καὶ γιὰ τοὺς νέους ἡγουμενοσυμβούλους Ἰγνάτιο καὶ Γαβριήλ. Ὁ Ἰωσήφ τοὺς εὐχεται νὰ εὐδοκμήσουν στὸ ἔργο τους οἱ ἐκλεγμένοι καὶ ζητᾶ, ἀφοῦ ἀντιγραφεῖ ἡ ἐπιστολὴ τῆς Συνόδου, νὰ τοῦ επιστραφεῖ ἀύθημερόν μὲ τὸ ἴδιο πρόσωπο πού ἐστάλη. Ἐπίσης, τοὺς ἀποστέλλει συγχαρητήριο ἐπιστολή, ἡ ὁποία παρουσιάζεται κατωτέρω.

Ἔγγραφο 21

ἄγιε καθηγούμενε τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βουλκάνου καὶ κύριοι σύμβουλοι, κύριε ἰγνάτιε καὶ κύριε Γαβριήλ, τὴν πανοσιότητά σας ἐπεύχομαι πατρικῶς.

συγχαίρων διὰ τὴν ἀποκατάστασίν σας ὡς ἡγούμενον καὶ ὡς συμβούλους, ἐπεύχομαι νὰ ζήσητε πολὺ, καὶ νὰ φανῆτε εὐάρεστοι εἰς τὴν πρόοδον τοῦ μοναστηρίου σας. μετ' ὀλίγας ἡμέρας θεοῦ θέλοντος, καὶ τῆ βοηθείᾳ τῆς κυρίας μας θέλει ἔλθω ἐντεῦθεν καὶ εἶθε νὰ σᾶς ἀπολαύσω ἐν ὑγιείᾳ.

διὰ τε τοῦ παρόντος ἡλία τέσσαρας δραχμάς τὰς μὲν δύο ὡς πεζοῦ·τὰ δὲ ἕτερα δύο ὡς φέροντος τὴν χαροποιὰν ἀγγελίαν. ταῦτα εὐχετικῶς ἀναγνώσατε πρὸς τοὺς πατέρας καὶ ἐπίσημον.

τῆ 30 Σεπτεμβρίου

1843 ἐν νησίῳ

ὁ εὐχέτης

καὶ τῶν ἐπιταγῶν

Μεσσήνης Ἰωσήφ

Στὸ ἀριστερὸ περιθώριο ἀναγράφει: *τὸν ἀγαπητόν μας κύριον καλλίστρατον εὐχόμεθα πατρικῶς.*

Ἡ μὲ ἀνεν ἀριθμ. πρωτ. μὲ ἡμερομηνία 30 Σεπτεμβρίου 1843 ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Μεσσήνης Ἰωσήφ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν νεοεκλεγέντα ἡγούμενο τῆς Μονῆς Βουλκάνου

Ίωσήφ και τούς νεοεκλεγέντες ήγουμενοσυμβούλους Ίγνάτιο και Γαβριήλ. Η επιστολή δὲν φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Ἐπισκοπῆς. Διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση. Ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸ Νησί (σημερινή: Μεσσήνη). Ἡ ἐπιστολή αὐτὴ καὶ οἱ δύο προηγούμενες εἶναι οἱ τελευταίες, ποὺ γράφει ὁ Ίωσήφ Μεσσήνης πρὸ τῆς κοιμήσεώς του τὴν 13η Μαρτίου 1844. Ἐβδομῆντα τεσσάρων ἐτῶν περίπου ὁ Ίωσήφ στὶς 30 Σεπτεμβρίου 1843 εἶχε πλήρη ἰκανότητα γραφῆς.

Ὁ Ίωσήφ μὲ τὴν ἐπιστολή αὐτὴ συγχαίρει τὸν Ἡγούμενο καὶ τούς συμβούλους τῆς Μονῆς, οἱ ὁποῖοι ἐξελέγησαν τὴν 30ῆ Ἀυγούστου 1843. Δηλώνει ὅτι σὲ λίγες ἡμέρες θὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν Μονή. Προφανῶς κατὰ τὴν ἐπίσκεψήτου θὰ πραγματοποιιόταν καὶ ἡ ἐνθρόνισις κατὰ τὴν καθεστηκυίαν ἐκκλησιαστικὴ τάξη τοῦ νέου Ἡγουμένου. Καλεῖ τούς μοναχοὺς νὰ ἀμείψουν μὲ τέσσερις δραχμὲς τὸν ταχυδρόμο ὀνόματι Ἡλία καὶ νὰ ἐνημερώσουν ἐπισήμως ὅλους τούς πατέρες τῆς Μονῆς γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ νέου Ἡγουμένου.

Στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τῆς ἐπιστολῆς ἀναγράφονται εὐχὲς γιὰ τὸν ἀγαπητὸ κύριο Καλλίστρατο. Πρόκειται προφανῶς γιὰ πρόσωπο ποὺ ἐγκαταβιοῖ στὴν Μονή ὡς δόκιμος ἢ ὡς προσωρινὸς ἐπισκέπτης. Ὁ Ίωσήφ εὐχεται στοὺς μοναχοὺς: *εἶθε νὰ σᾶς ἀπολαύσω ἐν υἰγείᾳ, δεῖγμα τῆς ἀγάπης του πρὸς αὐτούς.*

ΔΕΚΑ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΟΦΙΑ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΚΑΙ ΤΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Μάγδα Σουλιώτη

Πόσα βιβλία έχετε στη βιβλιοθήκη σας και πώς τα αποκτήσατε;

Υπάρχουν αρκετές βιβλιοθήκες διάσπαρτες στο σπίτι, με διπλές και τριπλές σειρές βιβλία. Βιβλία κάτω από το κρεβάτι, βιβλία σε ράφια πάνω από πόρτες. Βιβλία που έχω αγοράσει ή μου έχουν χαρίσει, βιβλία με σχόλια στα περιθώρια των σελίδων, μετά από χρόνια λειτουργούν και λίγο σαν ημερολόγια. Οι σημειώσεις και οι φράσεις που έχω υπογραμμίσει μου θυμίζουν ποια ήμουν πριν από χρόνια, τι μυαλά κουβαλούσα τότε που τα πρωτοδιάβασα. Καμιά φορά σκέφτομαι πως πρέπει να ελαφρύνει το σπίτι, να χαρίσω μερικά. Το κάνω κατά καιρούς, χαρίζω βιβλία σε φίλους, σε σχολεία, σε ανθρώπους που (νομίζω πως) τα χρειάζονται. Τα βιβλία είναι για να κυκλοφορούν και να διαβάζονται.

Με ποιο κριτήριο επιλέγετε βιβλία;

Το μόνο μου κριτήριο: Τι μου αρέσει. Με τα χρόνια δεν είμαι τόσο ψυχαναγκαστική όπως παλιά. Αν κάτι δε μου αρέσει, το αφήνω. Συνήθως το χαρίζω, να πάει στο καλό.

Πώς ταξινομείτε τα βιβλία στη βιβλιοθήκη σας;

Συνήθως θεματικά, η κάθε βιβλιοθήκη μέσα στο σπίτι έχει το θέμα της, κλασική φιλολογία, λευκώματα, ποίηση, ελληνική πεζογραφία, ξένη πεζογραφία, βιβλία για τόπους, Φιλοσοφία, Πολιτική, Ιστορία κ.ο.κ. Στα ράφια τα βιβλία τοποθετούνται (στην αρχή) αλφαβητικά. Όλα αυτά καταστρατηγούνται στην πορεία, γιατί τα βιβλία μπαινοβγαίνουν και αυτό που χωρούσε σε ένα ράφι μετά δε χωράει, οπότε μπαίνει κάπου αλλού εκεί κοντά - που σημαίνει ότι η αρχική ταξινόμηση πάει περίπατο.

Προτείνετε μας τα 10 αγαπημένα σας.

- Ομήρου Οδύσσεια (στην έκδοση της Οξφόρδης)

- Αρχαία Λυρική Ποίηση (στην έκδοση της Οξφόρδης, πάλι)
- Δημοτικά τραγούδια, Παραλογές του Λίνου Πολίτη
- Ένα δικό σου δωμάτιο της Βιρτζίνιας Γουλφ
- Τα ποιήματα του Καβάφη (πανόδετο, δώρο της μαμάς μου)
- Το Αντιλεξικόν του Βοσταντζόγλου
- Τα Κήτη του Σάκη Σερέφα
- Οι Ακυβέρνητες Πολιτείες του Τσίρκα (δεν είναι κλεψιά, τρία βιβλία σε ένα:)
- Τα παραμύθια του Περό
- Τα Ρεμπέτικα, στην έκδοση του Ηλία Πετρόπουλου.

Ποιο βιβλίο θα θέλατε να είχατε γράψει;

Ντρέπομαι να το πω. Αλλά ο ζήλος θρέφει τους συγγραφείς. Όσο πιο ψηλά κοιτάζεις, τόσο περισσότερο δουλεύεις και άλλο τόσο βαθαίνει η γραφή (ελπίζω).

Ποια είναι η σχέση σας με τις οργανωμένες βιβλιοθήκες;

Παλαιότερα, πολύ στενή. Περνούσα ώρες σε βιβλιοθήκες και σπουδαστήρια διαβάζοντας, κατέβαζα κεπέγκια, ένιωθα μόνη, δε με ενοχλούσε κανείς. Τώρα πια θέλω να είμαι πράγματι μόνη, για να διαβάζω μισοξαπλωμένη, με το μολύβι στο χέρι, τις πιτζάμες και την ησυχία μου.

Ποια βιβλιοθήκη θεωρείτε σπουδαία;

Αυτή που σε αιφνιδιάζει και σου μαθαίνει κάτι που δεν ήξερες. Αυτή που σε κάνει να διαβάσεις ένα βιβλίο που δε θα έβρισκες ποτέ. Μια βιβλιοθήκη με παλιά φαγωμένα χειρόγραφα (έχω τρέλα με τα χειρόγραφα). Τη βιβλιοθήκη ενός παιδιού, με τα βιβλία που διαβάζει και ξαναδιαβάζει και μας τη σπάει. Τη λιτή βιβλιοθήκη ενός πολυδιαβασμένου ποιητή που σε μισό ράφι χωρούσε τον κόσμο όλο.

Και: μια καλά οργανωμένη πολύχρωμη βιβλιοθήκη με κεφάτους εργαζόμενους που σε κάνει να νιώθεις σαν το σπίτι σου. Με προγράμματα, δράσεις, φιλιαναγνωστικές εκπλήξεις.

Τι εκτιμάτε σε μια οργανωμένη βιβλιοθήκη;

Το έργο της. Το ότι δίνει πρόσβαση στο βιβλίο, δηλαδή σε έναν ολόκληρο κόσμο, σε τόσους πολλούς και διαφορετικούς ανθρώπους. Κι επειδή η βιβλιοθήκη είναι οι άνθρωποι, εκτιμώ πολύ τους ανθρώπους που δουλεύουν στις βιβλιοθήκες, αυτούς που με χαμόγελο σου

προτείνουν βιβλία που έχουν διαβάσει και αγαπούν ή βιβλία που πιστεύουν πως θα σου αρέσουν.

Γιατί είναι σημαντικές οι οργανωμένες βιβλιοθήκες σήμερα;

Γιατί η ανάγνωση είναι όπως το φαΐ. Δεν μπορείς να ζήσεις χωρίς.

Τι θα λέγατε σε έναν σημερινό νέο για να τον παρακινήσετε να επισκεφτεί μια οργανωμένη βιβλιοθήκη;

Το διάβασμα είναι απόλαυση: όπως η μουσική, ο χορός, οι βόλτες. Θα περάσεις υπέροχα. Αρκεί να διαλέξεις εσύ το βιβλίο που σε ενδιαφέρει.

ΥΓ1. Θα σε εκπλήξει το πόσα απαγορευμένα βιβλία υπήρχαν παλιά (ρώτα τους, θα σου πουν☺).

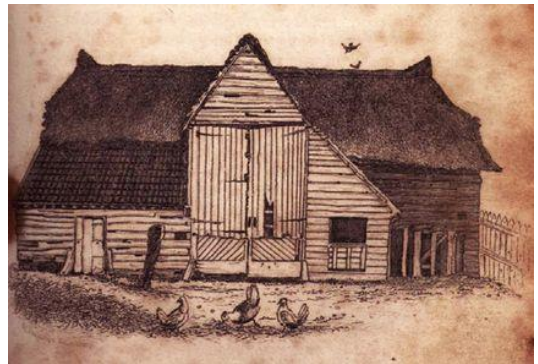
ΥΓ2. Διαβάζοντας, μαθαίνεις να διαβάζεις και τους άλλους (χωρίς να το καταλαβαίνουν, πράγμα πάντοτε χρήσιμο☺).

ΑΧΥΡΩΝΑΣ

Νεραντζούλα Αρμενοπούλου

Ο ΛΑΓΙΟΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ ΚΑΙ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΤΟΥ ΛΑΓΙΟΥ

Το έργο του ταχυθάνατου ποιητή Ηλία Λάγιου (1958-2005) αποτελεί μία από τις τρανότερες αποδείξεις της ζωντανής παρουσίας του Κωστή Παλαμά στην ποίηση του καιρού μας. Και τούτο, παρά την καθεστηκυία αντίληψη, -την στηριγμένη κατά το μάλλον σε εφησυχαστική και παχυλή άγνοια- η οποία ειδικώς στους μεταπολιτευτικούς χρόνους τοποθετούσε τον Παλαμά στο μουσείο της γραφικής συντήρησης και στα αζήτητα ενός οριστικώς ξεπερασμένου από την τρέχουσα ποιητική μόδα ιδιώματος. Αναθρεμμένος ο Λάγιος με την ποίηση του Παλαμά, μελετητής της οποίας υπήρξε ο παππούς του Ηλίας Κ. Λάγιος, φιλόλογος και μεταφραστής κορυφαίων κειμένων της αρχαίας γραμματείας, προσλαμβάνει την ποίηση του Παλαμά και δι' αυτής όλο το σώμα της ποιητικής παράδοσης, το πριν την έκρηξη του μοντερνισμού μέσα από μian ατέρμονη συνομιλία με την ολότητα της λυρικής παρακαταθήκης.

Στην αληθινή ποίηση η ποιητική γλώσσα ταυτίζεται στο μέγιστο δυνατό βαθμό με τα πράγματα. Το βάθος της γλώσσας του Λάγιου -διαστρωματωμένο από θραύσματα σύνολης της ελληνικής γραμματείας σε όλες τις πολυμέτωπες εκφάνσεις της -διυλίζεται μέσα από τους παλαμικούς τρόπους και τις παλαμικές εκφραστικές κατακτήσεις. Το οντολογικό πεδίο το οποίο γεννά την ποίηση του Λάγιου είναι το πεδίο μιας αέναης μάχης. Ο ποιητής εκτινάσσεται από την άρνηση στην κατάφαση της ζωής, από την πίστη στην απιστία, από την μέθη της επανάστασης απέναντι στην σύμβαση και το νεοελληνικό τέλμα μέχρι την βλασφημία αλλά και την χαρμολύπη της Ανάστασης, μετά από την ματαίωση και την συντριβή.

Να φτάνεις ως το 2002

μ' ένα κοστούμι μόδας του '30.

Να λες του μεγαλόσχημου ήλιου: «Πάντα
μου αρκεί να δύω».

Να 'ρθείς στην γκρίζα χώρα του Σημίτη,
που ένα τραπέζης κάλπικο βιβλιάριο
θ' αλλάξεις με μισθό, τζόκερ, ωράριο,
Τ.Υ. και σπίτι.

Μ' αλκοόλ και νύχτα, μπάτσους κι ηρωίνη,
τ' αδέρφια σου ενοικούν πλατεία Βάθης.
Σπεύσε το δίδαγμά σου να τους μάθεις.
Οργή κι οδύνη.

Τινάζεις απ' τα ρούχα σου στου «Φλόκα»
άμμο απ' τους σύσκιους δρόμους της Πρεβέζης.
Με τον Μαύρο μονότονα να παίζεις
πικέτο ή πόκα.

Περιστερές φρουρούν το Παρλιαμέντο.
Φλάσαρε ν' ανεβείς στο Κολωνάκι.
Ίσκιος με ίσκιους θα πεις σε λιγάκι
φαρμάκι φρέντο.

Και στην Δεξαμενή ως δεις ν' απλώνει
του κυρ Αλέξανδρου ο επενδύτης,
θα τυλιχτείς πρηγής, θύμα και θύτης,
λευκό σεντόνι.

Να μπεις απλός πελάτης στην «Εστία»
κι όπως θ' ακούς μεταμοντέρνους ήχους
να ψιθυρίσεις δυο δικούς σου στίχους,
έτσι στ' αστεία.

Χλομούς δαίμονες βλέπεις υπεράνω
και στα έγκατα πύρινους ανθρώπους.
Ξέρεις να με πονάς με χίλιους τρόπους,
πριν καν πεθάνω.

Να 'χουνε σβήσει γύρω σου όλες κι όλοι,

δίχως να ονειρευτούν πράσινα δάση.
Ο θάνατος, μοιραίως, τους υπαρπάσσει
μ' άδειο πιστόλι.
Κι αν παίζεις με τις κάργες, σαν παιδάκι,
στα κεραμίδια άφωνη μια λύρα,
ίσως συμμαριστείς εκ νέου, την μοίρα
του Καρυωτάκη.

Ηλίας Λάγιος, «Πρωτοχρονιά»
Δημοσιευμένο στο περιοδικό Νέα Εστία, τ.χ. 1741, Ιανουάριος 2002
Λάγιος Πέρσης από Θεατρολογία 1998

||
Χίλια Αλβανάκια πνίγουν τις διαβάσεις,
Σε κέρματα διαβάζοντας τη μέρα.
Χαμένε απ' τα μικράτα μου πατέρα
Θ' ανταμωθούμε σ' όλες τις κολάσεις.

Μηλόπαιδα που καθαρίζουν τζάμια
Χωρίς μια προσευχή κι ο δήθεν στίχος
Του δωματίου το τίποτε, κι ο ήχος
Του ανάθεμα συρίζει στα καλάμια
Ηλία, μικρέ Αλβανέ με το κομμάτι
Τον ύπνο σου έχεις πάρει πιλοφόρι
Έχεις γνωρίσει κάτι από Γρηγόρη
Για να σκεβρώσεις πίσω απ' τον Σταμάτη.

Και θα 'σαι Αλβάνι γέρος ανευ όρων,
Πουτάνα ξεσκισμένη των συνόρων.

Ο Λάγιος εμφανίζεται με τις Προόδους εν Προόδω στα 1981, και με τις Ασκήσεις το 1984 με το ψευδώνυμο Αλέξης Φωκάς. Φίλος και συνοδοιπόρος με κάποιους άλλους ποιητές, (Καψάλης, Κοροπούλης), οι οποίοι ο καθένας με τον δικό του τρόπο θέτουν στο προσκήνιο την συνομιλία με την

παλαιότερη ποιητική παράδοση. Με ασύλληπτη ένταση τελείται η ποιητική συνομιλία του Λάγιου με τον Παλαμά. Ισκιώνει στο έργο του η παρουσία του Παλαμά, παρουσία πατέρα προς τον οποίο κάποτε ενίσταται ή επαναστατεί. Μια πατρική παρουσία όχι στείρου αναμνηρυσμού, αλλά καρπερά γονιμοποιημένη και διαμεσολαβημένη από τις κατακτήσεις του μοντερνισμού, τις οποίες ο Λάγιος γνωρίζει σε βάθος και τις οποίες θεωρεί όχι ως παρθενογένεση αλλά βγαλμένες από τον κραταιό διάλογο με όλη την προγενέστερη του μοντερνισμού παράδοση.

Αντιγόνη επί Θήβας

Ραβδί, μπαστούνι. Βακτηρία. Εσχατόγερε, τυφλωμένο φαρμάκι

Σε φωνάζω πατέρα μη, αδελφό μη, κάποιον μη, ό,τι μη.

Πλάι σου συμπορεύομαι σ' αυτή την συντέλεια

Πιάσε το χέρι μου γέροντα,

Εγώ σ' οδηγώ κι ας νομίζεις πως εσύ, εδώ, εδώ.

Είναι η εποχή που η κυρίαρχη στα ποιητικά πράγματα γενιά του '70 αρχίζει σιγά σιγά να απεγκλωβίζεται από τα κυρίαρχα προτάγματα της διαμαρτύρησης και της αμφισβήτησης. Οι σημαντικότεροι δημιουργοί εκείνης της γενιάς, προχωρούν ο καθένας στην αρχιτεκτονική του προσωπικού τους ποιητικού οράματος, το οποίο στην πορεία θα μας δώσει σημαντικά έργα. Δύο εξ αυτών (Βαγενάς, Γκανάς) ήδη από την δεκαετία του 70 μας δίνουν ποιητικό έργο που χωρίς καμία διάθεση ρετρό παράγει σύγχρονο ποιητικό ιδίωμα υψηλής μορφής μέσα από την σύγκραση της εμμετρότητας με τις κατακτήσεις της ελευθεροστικής.

Όμως ο Λάγιος εξέδωσε και επιμελήθηκε επί μέρους έργα του Παλαμά, κι εδώ φαίνεται από τα εισαγωγικά του κείμενα ο τρόπος με τον οποίο ο Λάγιος εννοεί τον Παλαμά και την σχέση μαζί του. Από τις χειροποίητες εκδόσεις του μερακλή τυπογράφου Χρίστου Δάρρα με την ευγενική και πατρική για τον Λάγιο χορηγία του ιδρύματος Κωστή Παλαμά εκδίδονται η Φοινικιά στα 1997, ο Τάφος ο Κύκλος του Τάφου και ο πρώτος λόγος των παραδείσων στα 1998, και τα Σατιρικά Γυμνάσματα στα 1998 πάλι. Το 2001 στη σειρά του Ανθολόγου Ερμή με επιλογές από τους Νεοέλληνες ποιητές εκδίδεται σε επιμέλεια και Ανθολόγηση του Ηλία Λάγιου ο 26ος τόμος με τίτλο Κωστής Παλαμάς, Κ' έχω από σας μια δόξα να ζητήσω. Το 2004 πάλι από το Ιδεόγραμμα εκδίδεται η Ασάλευτη ζωή σε επιμέλεια και γλωσσάριο του Ηλία Λάγιου.

Όλα τα κείμενα των εισαγωγών του αποτελούν δοκίμια, εκτενή ή σύντομα για τον Κωστή Παλαμά. Με χαρακτηριστικότερο όλων το κείμενό του στην εισαγωγή του 26ου τόμου της σειράς του Ανθολόγου Ερμή υπό τον τίτλο ο Παλαμάς ως αίτημα.

Παραθέτω: «Ονομάζω τον Παλαμά ο μέγας μετρικός. Δεν έσφαλλα. Γιατί δεν υπάρχει άλλος μέσα στην ποίησή μας, ο οποίος να έκανε το ποίημα κατοικία του, να προσανατόλισε ολόκληρη την ζωή του στην επεξεργασία των μετρικών σχημάτων, να χρησιμοποίησε και εν τέλει να εξάντλησε αυτός ο οποίος είθισται να καλείται «παραδοσιακός» στίχος:

Ζω με το μέτρο και με το ρυθμό, πνέω με τη ρίμα, σίχοι και πλάι στον έρωτα με σας, και πλάι στο μνήμα. Έτσι έγραψε προς το τέλος του βίου του, του πλήρους ημερών ο πρωτο μάστορας και μά την πίστη μου δεν γνωρίζω άλλον απ' αυτόν, ο οποίος να έχει το δικαίωμα να υπογράψει αυτούς τους στίχους. Ή για να είμαι δίκαιος, ξέρω μόνο έναν άλλο, ο οποίος θα μπορούσε και θα του άξιζε να τους προσυπογράψει. Κι αυτός είναι ο «εχθρός» του Παλαμά, ο Κ.Π.Καβάφης, αυτός που άθελά του τόσο κακό του έκανε με την ποίησή του, καταδικάζοντας τον ουσιαστικά σε ημίσεος αιώνια αφάνεια. Σήμερα, μπορούμε να διακρίνουμε, παρά τους τόσους διαφορετικούς δρόμους που επέλεξαν να οδοιπορήσουν, αυτά τα οποία τους ενώνουν. Το κυρίαρχο αίσθημα της ευθύνης απέναντι στην Τέχνη, την υψηλή συνείδηση της Ποίησης ως κάτι το απόλυτο, την αφιέρωση της ζωής ενός εκάστου, αφιέρωση η οποία έφτασε στην ολοκληρωτική προσφορά αυτής της ζωής στην υπηρεσία του εσχάτου νοήματος. Ακούστε τους να μιλούν γι' αυτό:

*Εδώ που έφθασες, λίγο δεν είναι
τόσο που έκαμες, μεγάλη δόξα.
Κι αυτό ακόμη το σκαλί το πρώτο
πολύ από τον κοινό τον κόσμο απέχει.
Εις το σκαλί για να πατήσεις τούτο
πρέπει με το δικαίωμά σου νάσαι
πολίτης εις των ιδεών την πόλι.
Έτσι ο Αλεξανδρινός, κι ο Μεσολογγίτης:*

*Βασανισμένε, ταπεινέ, και λυτρωμένε, και ίσε!
Σε ξέρω, είναι το στόμα σου της αρμονίας κρουσιά,
θνητέ, αν δεν έγινες Θεός, άνθρωπος πια δεν είσαι,*

γιατί νοείς τ' αθάνατα και ζεις μαζί μ' αυτά.»

Ο Παλαμάς του Λάγιου με το πλατύ και το πολύτροπο έργο του θέτει συνεχώς τον δάκτυλο επί των τύπων των ήλων για το μέγα τραύμα που αφορά τον κάθε άνθρωπο, πολύ δε περισσότερο τον ίδιο τον Λάγιο. Διότι ο Παλαμάς θέτει τα όρια των δυνατοτήτων της ποίησης όταν αυτή βρίσκεται ενώπιον του θανάτου, και αναγνωρίζει την τραγική αδυναμία του λόγου να προσπελάσει και να προσπεράσει την γραμμή η οποία διαχωρίζει την ύπαρξη από την ανυπαρξία. Ο Παλαμάς αναγνωρίζει το γεγονός της ποιήσεως ως ασκητική βάση. Η ποιητική του πράξη τον οδηγεί και τον υποχρεώνει στην ταυτοκινησία που θα έλεγε ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής. Στην διαρκή κίνηση μέσα στην ακινησία. Μέσα στην ασάλευτη ζωή.

Έχοντας προσλάβει βιωματικά και βαθιά σύνολο το παλαμικό έργο και την εκ του αποτελέσματος κριτική δημιουργία του Παλαμά, ο Λάγιος γνωρίζει καλά ότι μέσα στον Παλαμά περιλαμβάνονται όλα. Από την πολύτροπο αρμονία που ξεκινά από τον Κάλβο, αποδεσμευμένη μέσα στο παλαμικό έργο, μέχρι τον πολύτροπο και τον μονότροπο στίχο, μέσα από ποικίλους συνδυασμούς τονισμών και ρυθμών με συλλαβές στίχων που ποικίλλουν κατά την διάθεση του ποιητή. Λίγο μετά το 1901 ο Παλαμάς μιλά για τον ελεύθερο στίχο. Μιλώντας για τον Ουίτμαν ως τον καταργητή του μέτρου και τον απλωτή του ελεύθερου στίχου ίσαμε εκεί που δεν παίρνει άλλο. Ήδη από το 1906 χρησιμοποιεί τον όρο στον πρόλογο για τον Δωδεκάλογο του γύφτου και για την δική του ποίηση. «Ο λεγόμενος φράγκικα ελεύθερος αλλά ορθότερα νομίζω πολύτροπος στίχος.»

Το περιοδικό **Αρμενιστής** εκδίδεται από τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Καλαμάτας δύο φορές τον χρόνο και προωθεί θέματα σχετικά με την ιστορία, τη γλώσσα, την εκπαίδευση, τις τέχνες και τον πολιτισμό της Μεσσηνίας και όχι μόνο, μέσω της δημοσίευσης επιστημονικών εργασιών και καλλιτεχνικών πονημάτων, τα οποία δεν έχουν δημοσιευτεί αλλού. Το περιοδικό εκδίδεται μόνο σε ηλεκτρονική μορφή και διανέμεται δωρεάν. Το τρέχον τεύχος φιλοξενείται ηλεκτρονικά στο **Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ)**.